

Свети Теофан Затворник
ПУТ КА СПАСЕЊУ

КРАТКИ ЖИВОТОПИС СВЕТОГ ЕПИСКОПА ТЕОФАНА ЗАТВОРНИКА ВИШИНСКОГ

Својим богоугодним и богосведочанским животом епископ Теофан Вишински подсећа на многе велике Оце и Учитеље древне хришћанске Цркве. То је оцена коју сам по себи намеће његов изузетни подвижнички живот, његов неуморни пастирски и духовнички рад, његова дубока и снажна богословска мисао, исказана у бројним писаним делима.

Детињство и младост

Будући епископ Теофан Затворник се родио 1815. године у селу Черновскоје, у Орловској губернији, у царској Русији, од побожних родитеља: оца Василија Тимотејевича Говорова, свештеника, и мајке Татјане Ивановне, која је, такође, била пореклом из свештеничке породице. На крштењу је добио име Георгије. Стога је за време школовања, тј. док није положио монашки завет, био познат под световним именом Георгије Васиљевич Говоров.

Велика благочестивост Георгијевих родитеља била је прва и најважнија "школа" за његово основно хришћанско образовање и усмерење у даљем животу.

У осмој години живота (1823.) креће у Ливенску духовну школу.

Шест година касније (1829.) уписује се на Орловску семинарију, коју води архимандрит Исидор, касније познати јерарх Руске Цркве.

Орловску семинарију завршава 1837. године са одличним успехом.

Монаштво

Георгије се, затим, уписује на Кијевску духовну академију, на којој студира идуће четири године.

Академију успешно завршава 1841. године, са научним степеном магистра, и то као млади јеромонах, јер се нешто раније, исте те године, пред крај студија, замонашио и рукоположио под именом Теофан.

Већ у августу 1841. године јеромонах Теофан бива постављен за ректора Кијевско-софијевске духовне школе.

Убрзо бива (1842) одређен за инспектора Новгородске семинарије, у којој се, потом, истиче као врстан предавач психологије и логике.

Због својих обилних умних и духовних дарова, као и педагошких способности, Теофан 1844. године бива постављен за предавача на Петербуршкој духовној академији, где предаје морално и пастирско богословље.

Јеромонах Теофан своја надахнута предавања темељи на хришћанској психологији (оплемењеној личним аскетским животом и осмишљеној учењем Светога Писма), као и на светим житијима и поукама великих хришћанских богоугодника и Отаца Цркве.

Богат духовним животом и богословљем, отац Теофан 1845. године бива постављен за помоћника инспектора Петербуршке духовне академије, а током 1846. године врши и дужност инспектора Академије.

Мисионарски боравак па Истоку

Следеће године (1847) по сопственој жељи постаје члан Духовне мисије у Јерусалиму, коју у то време предводи архимандрит Порфирије (Успенски), велики познавалац Истока и истакнути црквени археолог. За време шестогодишњег боравака на Истоку, јеромонах Теофан ревносно посећује древне монашке обитељи и вредно ишчитава старе хришћанске рукописе, нарочито оне у којима су била изложена житија Светитеља и устави древног монашког живљења. Уз то, среће се и води духовне разговоре са великим подвижницима, нарочито током својих боравака на Светој Гори. Све то у срцу његовоме разбуктава љубав и жељу за пустињачким подвизавањем.

Повратак у Русију

1854. јеромонах Теофан се враћа из Јерусалима у Русију, заједно са Руском духовном мисијом која је, због Кримског рата морала да буде повучена у Отацбину.

Труд јеромонаха Теофана у Мисији није остао незапажен, што је и био један од разлога да он 1855. године постане архимандрит и, потом, буде постављен за професора на катедри за канонско право на Петербуршкој духовној академији, а убрзо и на дужност ректора Олонецке духовне семинарије.

Исте те године архимандрит Теофан постаје члан Олонецке духовне конзисторије. У то време он је већ познат по својим надахнутим проповедима, као и по мерама које је предузимао за сузбијање јереси расколництва.

У Цариграду

Познавање прилика на Истоку као и знање грчког језика пресудно су утицали да Руска Црква 1856. године постави архимандрита Теофана за старешину цркве при Руском посланству у Цариграду.

Архимандрит Теофан са тог места изблиза прати и обавештава Синод Руске Православне Цркве о распрама између Цариградске и Бугарске Цркве у вези са расколом Бугара. У својим извештајима отворено испољава наклоност према Бугарима, али и богословску љубав према Цариградској Цркви, наглашавајући да "великодушна" Русија "не би требало да остави своју мајку по вери у тако беспомоћном стању".

Ректор Петербуршке духовне академије

Када се убрзо (1857) указала потреба да архимандрит Теофан својим искуством и даровима још више допринесе Руској Православној Цркви, Свети Синод га је указом поставља за ректора Петербуршке духовне академије.

Са тог места објављује своје бројне богословске радове, углавном у часопису "Христианское чтение", који излази под његовим надзором. Међутим, основни му је задатак у Петербургу - стражење над духовним и образовним развојем поверених му студената.

У време његовог ректоровања Академија, 1859. године, обележава педесетогодишњицу свог оснивања, којом приликом га Синод Руске Цркве, "за показани труд и предану службу у Академији", одликује орденом светог кнеза Владимира III степена.

Епископ тамбовски и шацки

1859. године архимандрит Теофан бива изабран за епископа тамбовског и шацког. Као епископ те епархије он четири године неуморно поучава паству једноставним и снажним проповедима (које су, касније, објављене у два обимна тома). У време свог тамошњег епископовања, епископ Теофан отвара многе црквено-парохијске и друге школе, и покреће излажење епархијског часописа. Од посебне важности је његов богословски рад "Писма о хришћанском животу".

Епископ Теофан, у свом пастирском раду, око себе богосведочански шири истинску црквеност и духовност, богословску строгост и човекољубиву благост, очинску љубав према свима и бригу за све, нарочито за ниште и сиромашне.

Обилазећи, једном приликом, цркве и манастире по својој епархији, епископ Теофан посећује и Вишинску пустињу, која му се одмах необично допала како по свом строгом монашком уставу, тако и по дивном месту где се налазила. Шаљући за настојатеља у Вишинској пустињи игумана Аркадија, епископ Теофан изговара следеће пророчке речи: "Пођите, оче игумане, тамо, а Бог ће дати да и ја ка вама дођем".

Епископ владимирски

Кад се 1863. године упокојио владимирски епископ Јустин, Синод Руске Цркве доноси одлуку да на ту епископију постави тамбовског епископа Теофана, са образложењем да је способан да управља "већом паством". Као и у претходној епархији, епископ Теофан и у овој - Владимирској, непрекидно мисионари, отвара школе, покреће епархијски лист...

После двадесетпетогодишњег неуморног служења Цркви епископ Теофан доноси одлуку да свој монашки идеал оствари тако, што ће се повући у пустињу и потпуно се одрећи овога света.

Та најузвишенија монашка одлука представља круну његовог подвижничког живота и испуњење најдубљег Божијег призива, који је епископ Теофан осећао у срцу, док се - још као дете, и касније као младић - дивлио подвижницима, што их је

виђао по руским манастирима, по Светој Земљи и на Атонској Гори; док је читао светоотачку литературу и, нарочито, када је 1861. године присуствовао духовном слављу поводом откривања моштију светог Тихона Задонског.

Настојатељ Вишинске пустиње

После саветовања са својим духовним руководитељем, митрополитом Исидором, епископ Теофан упућује молбу Светом Синоду, у којој моли да га овај разреши епископских обавеза у Владимирској епархији и дозволи му да се за стално насели у Вишинској пустињи.

Одобрење за то добија 1866. године, када и бива постављен за настојатеља Вишинске пустиње, у којој је, до краја, провео свој овоземаљски живот, али не као настојатељ. (Убрзо пише нову молбу Светом Синоду, тражећи да га овај сада разреши и настојатељских обавеза, да би могао да се повуче у још дубљу подвижничку осаму, еда би тако - још одвојенији од света могао преданије да служи Богу, свецело уроњен у подвиг молитвенога тиховања).

О себи и својим најдубљим стремљењима ка савршеном хришћанском животу подвижник Теофан, у то време, овако пише: "Називате ме срећним. Ја себе тако не осећам... Вишу (то јест Вишинску пустињу) могуће је заменити искључиво за Царство Небеско".

Најдубље предан тиховатељском животу у тишини Вишинске пустиње епископ Теофан не прихвата понуде Светог Синода Руске Православне Цркве да поново управља неком од великих епархија, као ни понуду да буде епископ московски, нити да оде за Јапан, где је у то време мисионарио отац Николај Касаткин.

Затворник, пастир и духовник

Удубљујући се све више у тајну пустињачког подвижвиштва, епископ Теофан 1872. године почиње да живи затворничким животом.

Прекида контакте са људима и престаје да одлази у манастирски храм на богослужења, затворивши се у посебни кутак пустињских обитавалишта, због чега и бива назван Затворником.

Отада прима само настојатеља пустиње, духовника игумана Тихона, и келејника, оца Евлампиа.

У својим келијама подиже малу цркву, посвећену Крштењу Господњем, у којој последњих једанаест година свакодневно служи свету Литургију. Свој затворнички живот проводи у непрестаном општењу са Богом кроз непрекидну молитву, читање и писање.

Живећи подвижнички и затворнички, пише многа писма - одговоре онима који су му се обраћали, тражећи од њега духовну утеху, помоћ и поуку, што он схвата посебном врстом служења Цркви Божјој и народу хришћанском. Дневно му стиже 20 до 40 писама из разних крајева Русије. Зато га, са правом, један од његових биографа

назива "великим умником хришћанске философије, списатељем плодотворним у мери коју су постигли свети Оци IV века".

Треба, такође, истаћи да је епископ Теофан својим богонадахнутим богословским радовима у знатној мери обогатио руско богословље, али и православну духовност у целини, јер је своје мисли - кроз поуке и тумачења - излагао на једноставан и јасан начин, тако, да основне истине хришћанске вере и учења Цркве буду појмљиве и, тиме, лако прихвативе свакоме.

Епископ Теофан се, такође, истакао и као врстан преводилац светоотачких текстова. Најбољи доказ за то је његов превод Добротољубља, књиге која садржи највиша учења о духовном животу из пера оснивача и великих учитеља хришћанског аскетизма.

Искреност, скромност, љубав према човеку и Богу представљају основне одлике свете душе Теофана Затворника. "Ево - говорио је он - књиге и читам и пишем, али у мени нема ничега сличног ономе што су чинили угодници Божји". Такав његов унутарњи живот и смирење чинили су га благим према свима; а познато је да је био склон да све људе сматра, у суштини, добрима и потенцијално светима.

Свог великог праведника Бог је преселио на онај свет 1894. године на дан Крштења Господњег - дан празника храма који је подигао у својој келији. Епископ Теофан се преселио у Царство Божије, не престајући да живи и на земљи, у памћењу живих чланова Цркве Христове, не само у Русији, но широм православног света.

У једном од многих написаних дела овог Светитеља стоји и ово: "Умрли настављају и на земљи да живе, у памћењу живих, својим добрим делима".

Црква Православна прославља као Светитеља угодника Божијег Теофана Затворника, који - кроз своја предрагоцена богословска и пастирска добра дела - наставља да поучава поколења нових војника Христових који се, на путу спасења, у Цркви Христовој, подвизавају и двигају ка Светој Тројици и Царству Божијем.

УВОД

У овом приручнику из моралног богословља приказују се чувства (осећања) и расположења која би требало да има сваки Хришћанин; али, то ни издалека није довољно за устројење нашега спасења. Главно је наше дело - истинско живљење у духу Христовом. А чим се дотакнемо овога питања - колико се само недоумица јавља, колико је стога потребно дати упутстава и препорука, и то на сваком кораку!

Додуше, у богословској литератури указује се на то да је крајњи циљ и врховно назначење човеково општење (заједничење) са Богом, као што се описује и пут ка остваривању тога циља: то је вера са држањем заповести Христових, уз помоћ благодати Божије. Рекло би се, довољно је казати само једну реч: "Ево пута! - Крени!".

Лако је, међутим, рећи: пут је пред тобом, крени! Али како то учинити? Најчешће људима недостаје жеља да тим путем ходе. Душа обременења страстима склона је упорном одбијању сваког подстрека и сваког позива; она се одвраћа од Бога, не желећи да се управи према Њему. Закон Христов није јој мио; у таквој души нема расположења чак ни да слуша о Њему, или, како би се то једноставније рекло, није јој до тога. Поставља се питање: како dospети у стање у коме се јавља жеља да се усходи ка Богу путем Христовим; шта учинити да се закон Божији уреже у срце, те да човек, поступајући по заповестима Господњим, све чини природно, лако, као по својој вољи, као да није под законом одозго, него да он (тај закон) извире из њега самога?

Претпоставимо сада да се човек обратио ка Богу, да му је омилио закон Господњи. Али, да ли ће усхођење ка Богу, идење путем држања заповести Христових бити успешно већ самим тим што постоји одговарајућа жеља? Никако. Поред жеље неопходно је поседовати и снагу, и умеће делања: неопходна је делатна мудрост. Свакоме ко крене истинским путем богоугодног живљења или уз помоћ благодати стане стремити ка Богу, држећи се закона Христова, неминовно ће претити опасност да скрене са пута, да се изгуби и пропадне, налазећи се у мисленој заблуди да се спасава. Оваиа лутања неизбежна су због тежње према греху и растројства снага, који опстају у души чак и након јасног обраћења Богу, а који су у стању да представљају човеку ствари у искривљеном светлу, да га прелашћују и упропашћавају. Њима се придружује и улагивање сатанско, пошто се непријатељ нашега спасења веома невољно растаје од својих жртава, па када неко из његовог окриља крене ка светлости Христовој, овај га прати и поставља му свакојакe мреже и замке, не би ли га изнова уловио, и неретко заиста успева у томе. Због тога је и онима који већ имају жељу да крену указаним путем ка Господу неопходно обратити пажњу на све замке и искушења која их на том путу вребају. Тако ће онај ко се ка Господу запутио унапред бити упозорен на све, сагледаће опасности на које ће неминовно наићи и знаће на који начин може да их избегне.

Све ове, заједничке за све Хришћане неминовности на путу ка спасењу, изискују излагање особитих руководствених правила хришћанског живљења, којима ваља одредити и указати на то како доћи до спасоносне жеље за богоопштењем

(богозаједницењем) и ревности да се у њему пребива, и како безбедно стићи до Господа, избегавајући све странпутице и падове могућне на свакој од степеница усхођења ка Њему. Другим речима, како отпочети хришћански живот и како се у њему усавршавати. Овакво духовно руковођење треба да пође од човека који је још далеко од Бога, да га Њему обрати, те да га најзад доведе пред Лице Његово; његов је задатак да опише хришћански живот у свим његовим пројављивањима, на делу, од почетка до краја: како се он рађа, развија, сазрева и достиже своју пуноту. Другачије казано, ваља изложити ток делатног живљења свакога хришћанина, показујући како му ваља поступати у разним приликама, како би се долично одржао у звању у које је призван.

Зачетак и развитак хришћанског живљења битно се разликује од зачећа и развоја природног живота. То је условљено особитим карактером хришћанског живљења и његовог односа према нашој природи. Човек се не рађа као Хришћанин, већ то постаје. Семе Христово пада на земљу срца које већ куца. Али, пошто је телесно рођени човек већ начет грехом и супротстављен захтевима живљења по Христу, почетак истинског хришћанског живота представља извесно обнављање творевине, даривање нових снага, новог живота, за разлику од, рецимо, растиња, којему је почетак живота - буђење клице у семену. Даље: претпоставимо да је Хришћанство усвојено и прихваћено као закон, да постоји чврста решеност да се живи по заповестима Господњим; међутим, то семе живота, та првобитна одлучност код човека не наилази на повољне услове и могућности за развој. При томе читав човек, и његово тело и душа, остају неприлагођени новом животу, непокорни бремену Христовом. Зато од тога тренутка човеку предстоји крвави, мукотрпни труд - да свега себе, све своје снаге саобрази лику Христовом.

Ето због чега је духовно узрастање једна велика борба са самим собом, тегобна и мукотрпна, за разлику од, рецимо, природног растења биљака, које представља постепено, лагано и неусиљено напредовање. Хришћанин треба да своје снаге усмерава на оно чему те снаге природно не стреме: он је дужан да, попут ратника, заузима сваки педаљ земље - премда је та земља управо његова својина - војевањем, супротстављањем непријатељу двосеклим мачем *самопринуде* и *самопротивљења*. Али напослетку, после великих и тешких трудова и напора, хришћанска начела односе победу, овладавају човеком не наилазећи више на отпор, продиру у саму срж јестаства његовог, удаљивши из тога јестаства сва себи противна стремљења и прохтеве, и узносе човека у стање бестрашћа и чистоте, удостојавајући оне који су чисти срцем блаженства виђења лица Божијег у себи, у најискренијем општењу са Њиме.

Такво је стање хришћанског живота у нама. Тај живот познаје три степена, који се према њиховим својствима могу означити на следећи начин: први степен - обраћење ка Богу; други степен - очишћење или самоисправљање, и трећи - освештање. На првом степену човек се обраћа од таме ка светлости, из окриља сатанског креће ка наручју Господњем; на другом он чисти храм свога срца од сваке нечистоте, како би у њему угостио Христа Господа Који му иде у сретање; на трећем Господ долази, настањује се у срцу и вечерава са њиме. То је стање блаженог богоопштења (богозаједницења), то је циљ свих трудова и подвига!

Описати све ово и дати одговарајућа правила значи указати пут ка спасењу. Свеобухватно духовно руководство усмерено на достизање тога циља чува човека на странпутицама греха, води га кроз ватру очишћења и помаже му да се успне на ону степеницу савршенства за коју је способан, у меру раста висине Христове. Другим речима, такво духовно руковођење треба да покаже:

- 1) како се у нама зачиње хришћански живот;
- 2) како се он усавршава - сазрева и јача, и
- 3) како он изгледа у свом пуном савршенству.

О започињању хришћанског живота

КАКО СЕ У НАМА ЗАЧИЊЕ ХРИШЋАНСКИ ЖИВОТ?

Разумевање времена и начина зачињања истинског хришћанског живота неопходно је ради сагледавања постојања или непостојања темеља тога живота у нама, и, у случају његовог непостојања, ради стицања знања о томе како се тај темељ може поставити, у оној мери у којој то од нас зависи.

Чињеница да се неко назива Хришћанином и да је члан Цркве Христове још није поуздан знак истинског живљења у Христу: "Неће сваки који Ми говори: Господе, Господе, ући у Царство Небеско" (Мт. 7, 21), и: "Нису сви Израиљци који су од Израиља" (Римљ. 9, 6). Може се човек убрајати у Хришћане, а не бити Хришћанин. То је свакоме познато.

Постоји један тренутак, уз то веома приметан, јасно издвојен и уочљив у протицању нашега живота, а то је моменат када неко почиње да живи по Христу, моменат у коме се почињу испољавати у човеку суштинске одлике хришћанског живљења. Хришћанско живљење јесте ревност и снага делатног пребивања у општењу (заједничењу) са Богом, вером у Господа нашега Исуса Христа, помоћу благодати Божије, испуњавањем свете воље Његове, у славу пресветог имена Његовог. Суштина живљења хришћанскога састоји се у богоопштењу (богозаједничењу) у Христу Исусу Господу нашем, богоопштењу (богозаједничењу) које је у почетку скривено не само од очију околине, него и од самога човека. Сведочанство о њему, видљиво другима или јасно нама самима, јесте жар делатне ревности за једно једино - за хришћанско богоугађање, са пуним самопрегором и презиром према свему што је богоугодном животу противно. Дакле, када се у души запали овај пламен ревности, поставља се темељ хришћанског живљења; и у коме се тај пламен не гаси, он живи по Христу.

На овој суштинској одлици ваљало би да мало дуже задржимо нашу пажњу.

"Дођох да бацим огањ на земљу," - говори Спаситељ, "и како бих желео да се већ запалио!" (Лк. 12, 49). Те се речи односе на живљење хришћанско, а Господ их казује због тога што је видљиво сведочанство таквог живљења заправо ревност према богоугађању, која се разбуктава у срцу Духом Божијим попут огња; и као што огањ сажиже вештаство у којем се заметнуо, тако и ревновање за живот по Христу захвата душу у којој се зачело. Опет, као што у пожару пламен захвата читаву кућу, тако разбуктали огањ ревности обузима и прожима читаво биће човеково.

На другом, пак, месту Господ казује: "Сваки ће се огњем посолити" (Мк. 9, 49). Овим се речима указује на огањ духа, који ревношћу обузима читаво наше биће. Као што со, продирући кроз лако кварљиву материју, спречава труљење, тако и дух ревности, обузимајући читаво наше биће, изгони грех који разједа и уништава нашу природу и по души, и по телу, уклања га из свих, па и најскривенијих његових станишта и обиталишта, спасавајући нас на тај начин од моралног кварења и трулежи.

Заповест је Светога Апостола: "Духа не гасите" (1. Сол. 5, 19); "У ревности не будите лијени; будите духом ватрени" (Римљ. 12, 11). Та се заповест односи на све Хришћане, а дата нам је како бисмо вазда имали на уму да је пламсање духа и горљиво ревновање неизоставна одлика хришћанског живљења. На другом месту Апостол Павле за себе говори: "Што је за мном заборављам, а стремим за оним што је преда мном, и трчим према циљу ради награде небескога призвања Божијега у Христу Исусу" (Филипљ. 3,13-14), саветујући и друге: "Тако трчите да је добијете" (1. Кор. 9, 24). Следствено томе, у живљењу по Христу, благодарећи жару ревновања, постоји некаква нарочита хитрост и живост духовна са којом се приступа делима богоугодним, са samozабравом и радосним приношењем на жртвеник Господњи сваковрсних трудова, без жаљења самога себе.

Ако се сложимо са овом поставком, лако ћемо закључити да пуко поштовање црквених правила, каогод и исправност у различитим делима и поступцима као плод разумског расуђивања, доличност, честитост, ваљаност у понашању још увек нису поуздани показатељи постојања истински хришћанског живљења у нама. Све је то добро и ваљано, али уколико не носи у себи дух живљења по Христу Исусу, нема никакве вредности пред Богом. Оваква дела упоредићемо са киповима у којима нема живота. Исто тако, исправан часовник ради добро, али зар ћемо казати да у њему има живота?! Тако је и овде: често људи "имају име да су живи, а мртви су" (Откр. 3,1) у суштини ствари. Исправност у понашању најчешће је у стању да доведе до самопредашћивања. Истинска вредност наших поступака зависи заправо од нашег унутарњег настројења, где су могућна велика одступања од правде и истине, без обзира на - споља посматрано - ваљано поступање. Исто као што, и поред спољашњег уздржавања од дела греховних, можемо да осетимо пристрашће (острашћену везаност) према њима или да се њима наслађујемо у срцу, тако, и поред спољашње ваљаности у поступцима, можемо да немамо срдачног расположења и унутарње наклоности према њој.

Само истинска ревност тежи чињењу добра у свој пуности и чистоти и изгоњењу греха чак и у најслабијим његовим траговима. За оним првим она жуди као за хлебом насушним, док ово потоње држи за смртног непријатеља. Када мрзимо непријатеља, ми не само што не можемо да поднесемо њега самога, него су нам мрски и његови познаници и рођаци, па и његове ствари, боја коју он воли, једном речју, све што нас на њега подсећа.

Исто то запажамо и код истинске ревности за богоугодно живљење: њој је мрзак грех чак и у најмањим траговима и наговештајима, будући да се приволела савршеној чистоти. Када тога не би било, колико би се само нечистоте могло нагомилати У срцу!

Може ли се, дакле, очекивати ма какав успех, ако у нама нема силне, полетне ревности за хришћанско богоугодно живљење? Ако нешто не изискује наш труд, то ћемо још и испуњавати; али чим се укаже потреба да уложимо већи напор или самопожртвовање, одмах ћемо одустати, не могући да овладамо собом. У таквом случају, наине, нећемо имати упоришта у самопринуђивању на добро дело: самосажаљење биће јаче од било каквог унутарњег ослоњања. Осим тога, ако се јави некаква друга побуда осим описане, она ће бити у стању да и добро дело учини рђавим. Сетимо се синова Израилевих у пустињи, када их Мојсије хтеде извести из

ропства Мисирскога, како су се уплашили кад су себе пожалили. Мученици су, пак, радосно ишли у смрт, грејани и крепљени унутарњим огњем. Истински ревнитељ чиниће не само оно што му закон налаже, него ће будно пазити и на сваку добру намеру која се рађа у души; он неће чинити дела која су само наизглед добра, него ће жудети за истинским, трајним и вечним добром и трагати за њим. "Свагда нам је потребно" казује Свети Јован Златоуст (Беседа 31. на Дела Апостолска) "усрђе и силно разгоревање душе, спремно да крене у бој против саме смрти; јер се само тако Царство Небеско задобија."

Живљење у благочашћу и богоопштењу (богозаједничењу) тешко је и мукотрпно, нарочито у почетку. Одакле поцрпи снаге да се сви ти трудови ваљано понесу? Одговор је: из одушевљене ревности, а уз помоћ благодати Божије. И трговац, и војник, и судија, и учењак имају тешку службу, скопчану са мноштвом брига; али шта их држи у ношењу њихових трудова? Одушевљење и љубав према своме послу. Управо то држи човека и на путу благочастивог живљења. Без овога служење Богу биће нам права мора, превелико бреме, досада, тескоба.

И дереглија се, додуше, креће, али споро и тешко, док је лаконогој срни или хитрој веверици трчање и скакутање задовољство и радост. Тако је и ревносно богоугађање једно радосно усхођење ка Богу које окриљује дух. Ако њега нема, узалудни су сви напори наши. Зато све ваља чинити у славу Божију, упркос греху који у нама обитава. Без тога наши поступци биће руковођени само навиком, општеприхваћеним нормама пристојности и уљудности: чинићемо нешто само зато што се тако одвајкада поступало и што тако чине и други. Али ваља нам чинити свако добро - у противном случају, нешто ћемо учинити, нешто нећемо, и то без икаквог тужења због својих пропуста и без свести о њима. Све ваља чинити пажљиво и са расуђивањем, свему приступати као изузетно озбиљном делу, иначе ће наши поступци бити препуштени случају.

Јасно је, дакле, да смо без ревности лоши Хришћани: лењи, ослабљени, беживотни, ни топли ни хладни, и живот наш тада није ништа друго до отупело и испразно претрајавање,, Знајући то, потрудимо се да се покажемо као истински ревнитељи добрих дела, да будемо ваистину Богу угодни, немајући у себи нечистоте и порока, нити било чега сличног.

Поуздано сведочанство хришћанског живљења јесте, дакле, огањ делатне ревности за богоугађање. А сада ћемо поставити питање: како се зажиже тај огањ и шта га изазива?

Ревност о којој говоримо покреће се дејством благодати Божије, али не и без учешћа наше слободне воље. Хришћанско живљење није истоветно оном природном. Почетак и буђење његово такође су особити. Као што се у семену живот буди када до у њему запретаног изданка продру влага и топлота, а преко њих и свеобнављајућа снага животна, тако се и у нама божанствено живљење буди када у срце продре Дух Божији и тамо постави темељ живљења по духу, очишћујући и васпостављајући помрачене и избледеле црте образа Божијег. Буди се најпре жеља и слободно трагање (дејством извана), затим низлази благодат (преко Светих Тајни), која, садејствујући са слободом, рађа огњену ревност. Нека нико не помишља да сам у себи створи такву силу која рађа духовни живот: за њено задобијање ваља се молити и припремати се

да се она прими. Огањ ревности са снагом духовном - то је благодат Господња. Дух Божији, силазећи у срце, почиње да у њему делује не само сажижућом, него и сведејствујућом ревношћу.

Неко ће помислити: чему овакво деловање благодати? Зар је могуће да ми сами нисмо у стању да чинимо добро? Ето, учинили смо та и та добра дела. Још ћемо поживети, и још ћемо нешто добро учинити. Ретко ко није размишљао о овоме. Неки говоре да ми сами по себи нисмо у стању да учинимо ништа добро. Међутим, овде се не ради о појединачним добрим делима, него о препороду читавог живота, о целосном новом живљењу, и то онаквом које нас узводи ка спасењу. Ако се укаже повољна прилика, није тешко учинити чак ни нешто изузетно добро, тако поступају и незнабошци. Али, нека се човек свесно определи за несустајуће чињење добра, на начин на који га упућује слово Божије, и то не током једног месеца или године, него током читавог живота, и нека постави себи за правило да неодступно, неодустајно пребива у том стању; и тек када то уистину прихвати, нека се хвали својом снагом. Ако овога нема, боље му је да о свему томе и не говори. Зар је мало било и зар мало има покушаја самовољног отпочињања и уређивања хришћанског живљења? А сви су се такви покушаји завршавали и завршавају се неуспехом. Човек, тако, неко време издржи на новом путу, да би га убрзо напустио. А како би и могао другачије, када нема у себи снаге? Једино вечна сила Божија може одржати наше настројење неизмењеним и поред непрестано наилазећих повремених промена. Зато је неопходно испунити се овом силом, испросити је и примити по нашим моћима, а она ће нас уздићи и извући из свакојаким бура које наилазе на махове.

Зауоставимо се мало на опиту (духовном искуству) и погледајмо када се јављају овакве самозадовољне помисли, То се дешава када је човек у стању спокојства, када га ништа не смућује, не прелашћује и не нагони на грех: тада је он спреман на најчистије, свето живљење. Али чим се усковитлају страсти или наиђе саблазан - камо сва она узвишена заветовања и обећања?! Не говори ли често човек који води распустан живот самом себи: "Од сада нећу више!". Али презасићеност страстима пролази, наилази нови страсни порив, и ето човека опет у гресима. Лепо је расуђивати о потреби трпљења увреда када све иде по нашој вољи, када ништа не угрожава наше самољубље. У таквом стању највероватније ће нам се чудним учинити осећање увређености или љутње, који запажамо код других. Али ако се нама самима деси да се нађемо у сличној ситуацији, тада ће чак и један поглед, а камоли реч бити у стању да нас раздражи и избезуми. Када је дух спокојан, у стању самодовољности и вере у своје снаге, лако је маштати о могућности вођења хришћанског живота без вишње помоћи, са ослонцем само на сопствене снаге. Али када се зло које се слегло на дну срца усковитла, попут прашине коју подигне силни ветар, тада у сопственом опиту свако може да нађе осуду свога пређашњег заноса. Када помисли и жеље, све једна гора од друге, крену да узнемиравају душу, свако заборави како се поуздавао у своје снаге и нехотице завапи заједно са Пророком: "Пропадам у дубоком глибу, гдје нема дна; тонем води у дубине, и вали ме затрпавају" (Пс. 69, 2), и : "О Господе, помози! О Господе, дај да буде у напредак!" (Пс. 118, 25).

Неретко се дешава и ово: неко у самоуверености својој машта о томе како ће пребивати у добру. Али замисли се неко лице или ствар, роди се жеља, успламти

страст; човек се занесе и падне. После пада требало би само погледати на себе и рећи: о, како је то лоше, колико сам рђав! Но најбоље повод за разоноду, и човек је опет спреман да се заборави. Или га неко увреди: ето одмах свађе, прекоревања, суђења. Или се укаже прилика да се склопи непоштена, али корисна погодба - човек ће и на то пристати: једнога ће понизити, са другима ће се нагодити, трећег ће одгурнути - и све то после хвалисања да може сам, без нарочите помоћи одозго, да живи свето и честито. Па где наћи снагу? "Дух је срчан, али је тијело слабо" (Мт. 26, 41). Човек види добро, али твори зло: "Када хоћу добро да чиним, зло ми је присутно" (Римљ. 7,21). Авај, како смо поробљени! Искупите нас, Господе!

Један од првих вражијих нападаја на нас јесте помисао уздања у сопствене снаге, односно ако не одбацивање, оно макар неосећање потребе за благодатном помоћу. Као да нам непријатељ нашаптава: "Не иди онамо, према светлости, где можеш да задобијеш некакве нове снаге! Мени си и овакав добар." И човек се преда безбрижности. А непријатељ у међувремену негде подметне камен (непријатности), негде наведе на танак лед (прелести страсти), негде окити цвећем већ увеле снаге (повољне околности). Не обазирати се око себе, човек срља све дубље и дубље, не досећајући се да је његов пад све већи, све док најзад не дотакне само дно зла, док не доспе у предворје пакла. Није ли му у таквим приликама најбоље да зачује онај глас Божији, попут Адама: "Човече, где си? Куд си се сакрио?" - Овакав призив није ништа друго до дејство благодати Божије, које ће принудити грешника да по први пут пажљиво осмотри себе самог.

Дакле, ако желиш да отпочнеш хришћански живот, ишти благодат Божију. Онај трен када те осени благодат и сједини се са твојом вољом представљаће моменат рађања хришћанског живота у теби - живота снажног, стаменог и плодотворног.

Где наћи и како прихватити благодат која је зачетак живота? Стицање благодати и освештање њоме нашег јестаства савршава се у Светим Тајнама. У њима ми препуштамо дејству Божијем или приносимо Богу своју непотребну и палу природу, а Он је Својим дејством преображава. Господу је било угодно, ради посрамљења гордога ума нашега, да у самом почетку истинског живота скрије силу Своју под заклон простог вештаства. Како то бива - нисмо у стању докучити, али целокупно хришћанско искуство сведочи да не бива другачије.

Две су Свете Тајне које се понајвише односе на отпочињање хришћанског живљења: Крштење и Покајање. Зато се и правила у вези са отпочињањем истинског живота по Христу могу груписати око Крштења и Покајања.

КАКО СЕ ЗАЧИЊЕ ХРИШЋАНСКО ЖИВЉЕЊЕ У СВЕТОЈ ТАЈНИ КРШТЕЊА?

Крштење је прва света Тајна у Хришћанству, која човека Хришћанина чини достојним дарова благодати које он задобија преко других светих Тајни. Без Крштења се не може бити прибројан међу Хришћане, односно постати чланом Цркве Христове. Предвечна Премудрост саздала је себи дом на земљи, а двери које у њега воде јесте света Тајна Крштења. Кроз ове двери не само што се улази у дом Божији, него се крај њих заогрће и достојном одећом, задобија ново име и знак који ће се

урезати у читаво биће онога који крштење прима, а захваљујући коме ће га распознавати и на небу и на земљи.

"Ако је ко у Христу, нова је твар", учи Божанствени Апостол (2. Кор. 5, 17). Хришћанин постаје нова твар у Крштењу. Из бање Крштења човек излази сасвим другачији него што у њу ступа. Колико је светлост далеко од таме, колико је живот удаљен од смрти, тако је крштен човек супротстављен некрштеном. Зачет у безакоњима и рођен у гресима, човек пре Крштења носи у себи сав отров греха, са свом тежином његових последица. Он је у немилости Божијој, и јестаством је чедо гнева; помрачен је, растројен у самом себи - у нескладу својих удова и снага и њиховој усмерености превасходно према умножењу греха; потчињен је утицају сатане, који у њему делује као онај што власт има, господарски и заповеднички, а чему је узрок грех који у човеку обитава. Због свега тога некрштен човек по смрти је неминовно заточеник ада, где га чекају муке заједно са господаром његовим - кнезом таме и свима слугама и помагачима његовим.

Крштење нас избавља од свих ових зала. Оно скида проклетство силом Крста Христовог и враћа човеку благослов Божији: они који приме Крштење деца су Божија, као што им је Сам Господ дао да се називају и да то буду. "А кад смо дјеца, и насљедници смо: насљедници, дакле, Божији а сунаслједници Христови" (Римљ. 8,17). Царство Небеско припада крштеноме већ непосредно након Крштења. Он бива ослобођен од власти сатане, који сада губи власт над њим и снагу да самовољно у њему делује. Ступањем у Цркву - то прибежиште и уточиште рода људскога - сатани се препречује приступ новокрштеном. Он је у Цркви као у безбедном ограђеном простору.

Све су то спољашња духовна преимућства и дарови. А шта се дешава унутра, у самом човеку? - Исцељење греховне болести и помрачености. Сила благодати, наиме, продире у човека и васпоставља у њему божанствени поредак у свој његовој красоти, исцељује растројеност, како у устројству и међусобном односу удова и снага човекових, тако и у његовој основној усмерености од себе према Богу, усмерености на богоугађање и умножење добрих дела. Зато је Крштење препород или ново рођење, које човека уводи у обновљено стање. Апостол Павле све крштене упоређује са Васкрслим Спаситељем, указујући да и они имају исто онакво обновљено биће као што је то било са људском природом у Господу Исусу, васкресењем Његовим у слави (Римљ. 6, 4). Да се и усмереност делања у крштеном човеку мења види се такође из речи Светог Апостола Павла, који на другом месту казује да ступањем у Цркву Христову људи "не живе више себи, него Ономе Који за њих умрије и васкрсе" (2. Кор. 5,15). "Јер што је умро, гријеху је умро једном за свагда; а што живи, Богу живи" (Римљ. 6, 10). "Тако се с Њим погребосмо кроз крштење у смрт" (Римљ. 6, 4), и: "Стари наш човјек разапе се с Њиме, да би се уништило тијело грјеховно, да више не робујемо гријеху" (Римљ. 6, 6). На тај начин целокупна се делатност човекова силом Крштења обраћа од себе и греха према Богу и правди Његовој.

Веома су значајне речи Апостола Павла: "Нити дајте удове своје гријеху...", и даље: "јер гријех неће вама овладати" (Римљ. 6,14). Оне нам омогућавају да схватимо да оно што у растројеној палој природи човековој представља снагу која вуче ка греху не бива до краја искорењено у светој Тајни Крштења, већ се само поставља у стање у

коме више нема власти над нама, у коме не располаже нама, и ми му не служимо. Греховност и даље пребива, живи и делује у нама, али више не као наш господар. Од сада, наиме, власт припада благодати Божијој и духу који јој се свесно предаје. Тако Свети Диодок, објашњавајући силу Светог Крштења, казује да пре примања Крштења грех живи у срцу, док благодат делује извана; али након њега благодат се настањује у срцу, а грех делује извана. Грех бива изгоњен из срца као што се непријатељ изгони из тврђаве, те бива принуђен да се настани негде другде, у телесним удовима, одакле и делује на махове, у налетима. Због тога грех и јесте *непрестани кушач и саблазнитељ, али више не и господар крштенога човека*: он узнемирава и онеспокојава, али нема власти (*Добротољубље*, део 4, 79 и даље).

Тако се у Светом крштењу рађа нови живот. А шта се при томе захтева од самог човека, или како он долази до обновљења у крштењу, описали смо у *Приручнику из моралног богословља*, особито у поглављу "Норма хришћанског живота". Овде то нећемо понављати, зато што одрастао човек који приступа крштењу није ништа друго до грешник који се обратио Богу покајањем; а о овом последњем још ћемо подробно говорити у другом поглављу. У њему ћемо се потрудити да задовољимо знатижељу читалаца у вези са том темом.

Овде ћемо обратити пажњу на то како се Крштењем зачиње хришћански живот у онима који ту свету Тајну примају као деца, онако како то најчешће бива. Наиме, у овом случају отпочињање хришћанског живота има извесне карактеристичне одлике које проистичу из односа благодати према слободи.

Већ вам је познато да благодат низлази на слободну жељу и трагање (за Христом), те да само њиховим међусобним сједињењем бива зачет нови благодатни живот, саобразан благодати и каквоћи слободне твари. Господ дарива благодат забадава, али захтева да је човек иште и да је добровољно прихвата, свецело посвећујући себе Богу. У крштењу одраслих и у покајању испуњење тога услова потпуно је очигледно. Поставља се, међутим, питање: како тај услов бива испуњен у крштењу деце? Дете, наиме, не користи свесно разум и слободу, те стога са своје стране, дакле, жељом да посвети себе Богу, не може да испуни услове за отпочињање хришћанског живљења. А то је услов који се неизоставно мора испоштовати. Начин испуњавања тога услова и отпочињање хришћанског живљења у деце кроз крштење одликује се извесним нарочитим цртама. Ево о чему је реч.

КРШТЕЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Благодат силази на детињу душу и у њој у свему дејствује сама, као да при томе учествује и слобода; то се темељи на претпоставци да ће дете, које за сада није свесно себе и не делује као личност, касније, када постане свесно, само радо себе посветити Богу, да ће добровољно прихватити благодат, пошто већ знађе и осети у себи њено дејство, да ће се радовати што та благодат постоји, да ће благодарити Господу што се тога удостојило и исповедити да, да су му у моменту крштења били дати разум и слобода, не би никако другачије поступило и не би ништа друго ни пожелело.

Ради таквог доцнијег слободног привољења себе Богу и сједињења слободе са благодаћу Божанска благодат у целости бива подарена и малом детету, те и без

његове воље чини у њему све што јој је својствено, и то само на основу уверења да ће се та жеља и предавање себе Богу неизоставно испунити, - уверења које изражавају кумови, сведочећи и јемчећи пред Богом и Црквом да ће дете, када постане (само)свесно, управо на тај начин, који је нужен благодати, користити своју слободу, и прихватајући на себе обавезу да новокрштено дете и заиста доведу до тога.

На тај начин крштењем се у детињу душу полаже семе живота у Христу, и ово семе остаје у њему; али тај живот још увек као да није његов, већ делује као снага која га тек обликује, формира. Духовни живот, зачет у детету благодаћу Крштења, постаће човекова својина у правом смислу, у свој својој пуности, као саобразан не само благодати, него и каквоћи разумне твари, од оног момента када човек, поставши (само)свестан, слободном вољом посвети себе Богу и добровољним, радосним и благодарним прихватањем усвоји у себи обретену благодатну силу. И пре тога у њему делује истински хришћански живот, али, рекло би се, без његовог знања; он делује у њему, али још увек као да није његов. Међутим, од тренутка његовог сазнања и слободног избора хришћански живот постаје његова својина, не само благодатна, него и слободна.

Због постојања оваквог, мање или више дуготрајног временског распона између крштења и свесног привођења себе Богу, почетак хришћанског моралног живота кроз благодат крштења у деци се распростире, да тако кажемо, на неодређени временски период, током кога дете сазрева и формира се као Хришћанин у Светој Цркви, међу Хришћанима, као што се својевремено оно телесно формирало у утроби материној.

Покушај, читаоче, да се задржиш на овој мисли и да је јасније сагледаш. Ово што смо сада изнели биће нам од изузетне важности при разматрању питања како треба да се према крштеном детету, повереном нам од Свете Цркве и Господа, опходе родитељи, кумови и сви који га васпитавају.

По себи се разуме да после крштења родитељима и кумовима предстоји веома важно дело: такво руковођење новокрштеног, благодарећи коме ће дете, поставши (само)свесно, увидети у себи благодатне силе, прихватити их са радосном жељом, а заједно са њима и обавезе и начин живота који се од њега захтева, што је повезано и што проистиче из примљене благодати. То нас суочава и са питањем о хришћанском васпитању или о васпитању према захтевима крштењске благодати, а у циљу њеног очувања.

Да би нам било јасније како се ваља односити према крштеном детету, имајући у виду напред описани циљ, ваља се подсетити мисли коју смо већ изrekli, а то је да благодат осењује срце и у њему обитава када је у срцу присутно окретање од греха и од себе према Богу. Ради тог настројења, које се делатно пројављује, даривају се и сви други благодатни дарови и сва превасходства (преимућства) која уживају они удостојени благодати (облагодаћени): благовољење Божије, сунаследништво Христу Господу, пребивање изван власти сатане, изван опасности да ће бити осуђени на ад. Чим овакво настројење ума и срца ослаби или се изгуби, грех изнова почиње да влада срцем, а преко греха навлаче се узе сатанске и одузимају се благовољење Божије и сунаследништво Христу Господу. Благодат у детету кроти и стишава грех, али он може изнова оживети и планути, ако му се пружи храна и слобода. Следствено томе,

пажња оних на којима је обавеза да страже над дететом-Хришћанином, прихваћеним из бање крштења, треба да свецело буде усмерена на то да се никако не допусти да њиме опет овлада грех, да се на сваки начин и свим средствима грех у њему гуши и обеснажује, те да се усмереност према Богу подстиче и крепи.

Мора се учинити све да овакво настројење јача у малом Хришћанину читаво време његовог одрастања - премда под туђим руковођењем, али и уз делатно учествовање његовог бића, како би дете све више и више стицало навику да овладава грехом и да га побеђује ради богоугађања, да користи духовне и телесне снаге на служење Богу, а не греху. Да је то могуће види се из тога што је рођено и крштено дете све попут семена коме предстоји живот, или попут земље засејане. Ново настројење, уливно благодаћу Крштења, није тек нешто што се замишља или крштењу приписује, већ нешто посве реално, нешто што такође представља семе живота. Ако се свако семе развија онако како је то својствено биљци у њему запретиној, и семе благодатног живота у крштеном детету има себи својствен развој. А пошто је у детету положено семе обраћења ка Богу, којим се односи победа над грехом, то семе се, попут других, такође може развити и однеговати. Потребно је само искористити најделотворнија средства или одредити најцелисходнији начин како ћемо деловати на крштено дете.

Циљ према коме треба да буду усмерени сви наши напори састоји се у томе да овај нови човек, када постане свестан, себе прихвати и појми не само као људско, разумно и слободно биће, него и као личност која има дуг пред Господом, чији је вечни удео нераскидиво повезан са Господом. Њему ваља да не само себе појми на описани начин, него и да буде способан да делује у складу са дужношћу према Богу и да уочава у себи преовлађујућу склоност према таквом деловању. Запитајмо се: како ово постићи? Како поступати према крштеном детету, како оно, када одрасте, не би зажелело ништа друго, него да буде истински хришћанин? Другим речима: како васпитавати у хришћанском духу?

Предочавајући одговор на ово питање, немамо намеру да разматрамо све подробности које из њега проистичу. Задовољићемо се приказивањем хришћанског васпитања у целини, у општим цртама, уз указивање на то како је најбоље у одређеним случајевима подржавати и крепити оне добре стране у детету, а како сузбијати и обеснаживати лоше.

Најпре ћемо обратити пажњу на дете у колевци, у периоду пре буђења ма каквих способности у њему. То дете живи, што значи да се на његов живот може и утицати. Овде се ствара место за свете Тајне, а потом и за целокупну црквеност. Ту су, дакако, и вера, и благочастивост родитеља.

Све ово, заједно узето, створиће око детета спасоносну атмосферу, доприносећи тајанственом наитију (низласку) благодатног живота који је већ зачет у детињем бићу.

Често причешћивање светим Христовим Тајнама (а могли бисмо да додамо и: што је могуће чешће) на жив и делатан начин сједињује са Господом нови уд Његов преко пречистог Тела и Крви Његове, освећујући га, дарујући му мир душевних сила његових и чинећи га неприступним силама таме. Они који тако поступају зацело су приметили да дете, пошто прими Св. Причешће, тога дана бива погружено у дубоко спокојство, без уобичајених силовитих кретања природних потреба, чак ни оних

најенажнијих. Дете се некада испуни таквом радошћу, и тако му заигра дух, да хрли да свакога загрли као најрођенијег. Неретко причешћивање бива пропраћено и чудима Божијим. Тако, свети Андрија Критски у детињству дуго није могао да проговори. Када су се родитељи, у болу и скрушености срца, обратили молитви и благодатним средствима, Господ је једаред, док се дете причешћивало, раскинуо окове око његовог језика благодаћу Својом. А тај је језик доцније постао преизобилно врело славословља и премудрости, којим се напоји сва Црква Христова. Један лекар сведочио је, према свом искуству и посматрањима деце, да је код дечијих болести најчешће потребно дете однети на причест, те да је, ако се тако поступи, веома ретко неопходно прибегавати и додатним медицинским средствима.

На децу веома снажно делује често одвођење у цркву, целивање Светог Крста, Еванђеља, икона, прекривање воздухом. То можемо казати и за оно што дете окружује у кући - често смештање детета испод икона, често осењивање крсним знамењем, кропљење светом водом (агиазмом), кађење тамјаном, закрштавање детиње колевке, хране и свега чега се дете дотиче, свештенички благослови, уношење у кућу икона из цркве и читање молитава. Једном речју, све што је црквено на неисказан и чудесан начин крепи и потхрањује благодатни живот детета, представљајући најбезбеднију, сигурну ограду и непремостиву препреку пред невидљивим силама мрака, које су вазда спремне да продру у душу која тек почиње да се развија, не би ли је заразиле својим злосмрадним дахом.

Поред ове видљиве заштите, постоји и она људским очима невидљива: Анgeo Хранитељ, чувар и покровитељ детиње душе и тела, подарен му од Бога на крштењу. Он чува дете, својим присуством невидљиво утиче на њега и, у случају потребе, особито у нужди и тешким ситуацијама, упућује родитеље шта им ваља чинити са дететом.

Али све ове, тако чврсте и снажне ограде, тако снажне и делатне низласке благодати може да разруши неверовање, немарност, нечасност и лош живот родитеља, чинећи да благодат остане без плода. То се дешава већ због тога што се у наведеним условима средства о којима смо говорили или уопште не користе, или не користе како ваља. Но нарочито то бива због рђавог унутарњег утицаја родитеља. Истина, Господ је милостив, особито према невиној дечици; али, постоји нама несхватљива веза између душа родитеља и деце, за коју не можемо установити до које мере се пружа њен утицај на детињу душу; а не знамо исто тако ни колико је милосрђе и снисхођење Божије према деци у случају погубног утицаја родитеља. Деси се, међутим, да Господ престане да излива благодат Своју на дете: то је жалостан плод неправедног живота родитеља. Стога се према духу вере и благочастивости родитеља ваља односити са дужним поштовањем, као према изузетно моћном средству очувања, васпитања и укрепљења благодатног живота у детињој души.

Првих дана, месеци и година дух детета још мирује. Стога није могућно пренети му било шта ради усвајања на уобичајен начин. Па ипак, на њега се може деловати посредно.

Постоји један особити пут општења људских душа, преко срца. Један дух, тако, утиче на други чувствима. Такав утицај на детињу душу биће утолико лакши и успешнији, уколико је пунија, јача и дубља срдачна веза родитеља са дететом. Отац и

мати, у бескрајној љубави својој, као да се утапају у дете. А ако је њихов дух прожет благочашћем, не може се десити да то, са своје стране, не делује на детињу душу. При томе деловању најбољи спољашњи "водич" јесте поглед. Наиме, док другим чулима душа остаје скривена, око је чини доступном погледима других. То је тачка сртења једне душе са другом. Претпоставимо да кроз ову "пукотину" душе матере и оца, испуњене светим и благородним осећањима, продиру до детиње душе. Немогуће је да та детиња душа не буде помазана светим јелејем родитељског благочашћа. Стога је неопходно да у погледу родитељском заискри не само љубав, која је природна спона између родитеља и деце, него и вера да је њихова својина постало нешто далеко узвишеније него оно што замислимо кад кажемо "обично дете", као и нада да им је Онај Који им је поверио то бесценблагое као својеврстан сасуд благодати даривао и потребну снагу да га (о)чувају; најзад, неопходна је и молитва која се непрекидно твори у духу, а коју подстиче надање по вери.

Када на тај начин родитељи ограде колевку свога чеда духом искрене благочастивости, када на дете извана и изнутра делују Ангео Чувар, с једне стране, и Свете Тајне и читава црквеност, са друге, тада се, дакле, око живота који се управо зачиње ствара повољна духовна атмосфера, која ће на души детињој оставити свој печат, слично као што и крв, та основа природног живота, по својим својствима умногоме зависи од ваздуха који окружује организам. Познато је да посуда дуго, ако не и заувек, чува мирис оне течности која се у њу најпре улије. Исто то односи се и на атмосферу створену око деце. Описано устројење детињег спасења благодатно ће прожети све облике његовог живота који се полагамо формирају, полажући на њих свој печат. Сем тога, оно ће представљати и непремостиву препреку за душегубни утицај духова злобе.

Једанпут отпочето још од саме колевке, овакво устројење спасења треба да буде настављено и касније, током читавог периода васпитања - у детињству, дечаштву и младићком добу. Црква, црквеност и Свете Тајне представљају својеврсну скинину под којом деца треба да непрестано пребивају. Многи примери показују спасоносност и плодотворност оваквог пребивања: Пророк Самуило, Преподобни Теодор Сикеот (22. априла) и др. Чак се пребивањем у Цркви и Светим Тајнама могу заменити, као што се, уосталом, и замењују, и то не без успеха, сва друга средства васпитања. Древно образовање превасходно се састојало управо у овоме о чему смо управо говорили.

Када у детету почну да се буде, једна за другом, његове снаге, родитељима и свима који дете васпитавају ваља још већма умножити своју будност и пажњу. Јер, премда под окриљем благодатних средстава која смо размотрили у детету расте и јача стремљење према Богу, ангажујући његове снаге у том правцу, у исто време и грех који у њему живи не спава, већ настоји да и он овлада његовим снагама. Неизбежна последица која из тога проистиче јесте унутарња борба. Будући да су деца неспособна да се боре сама, на њихово место благоразумно ступају родитељи. Међутим, како та борба мора да буде вођена снагама самог детета, родитељи имају обавезу да будно пазе на почетне знаке њиховог буђења, како би их од првог момента усмерили саобразно главном циљу према коме је дете дужно да стреми.

РОДИТЕЉСКА БОРБА ПРОТИВ ГРЕХА У ДЕТЕТУ

Тако родитељи отпочињу борбу са грехом који живи у детету. И премда је тај грех лишен тачке ослоња, он ипак делује, настојећи да овлада детињим телесним и душевним снагама, како би нашао себи чврсто упориште. Ово се, међутим, не сме допуштати, те ваља детиње снаге отимати из руку греха и предавати их Богу. Али, како ово деловање не би било без основа, већ утемељено на разумном познавању његовог значаја и предности, потребно је јасно спознати за чим жуди грех који је остао у детету, чиме се храни, преко чега успева да човеком овлада. Основни покретачи који увлаче у грех јесу својеумље, односно љубопитство (знатижеља) у уму, својевољност - у вољи, самонаслађивање - у чувствима. Стога душевне и телесне снаге које се обликују и развијају ваља тако водити и усмеравати да не доспеју у ропство угађања плоти, радозналости, својевољности и самонаслађивања, јер то је јарам греховни, него, напротив, учити дете да се удаљава од њих и да их побеђује, чиме ћемо их, заправо, колико год је то могуће, обеснаживати и обезвређивати. То је главно руководеће начело, коме ваља саобразити читаво васпитање. Зато ћемо у даљем излагању размотрити најглавнија дејства тела, душе и духа.

Код детета се најпре буде, а затим живо делују, све до смрти, телесне потребе. Утолико је неопходније свести их у разумне оквире и усталити навиком, како би оне касније причињавале што мање сметњи. Примарна функција телесног живота јесте узимање хране. Међутим, у моралном погледу оно представља извор страсти за греховно улађивање плоти или поприште на коме се та врста греха развија и потхрањује. Зато дете треба хранити тако да, омогућавајући му развој телесног живота и пружајући му снагу и здравље, у души не распалимо страст угађања плоти. Не треба се много обазирати на то што је дете мало; потребно је још од најранијег узраста разумно кротити плот која се приклања грубом вештаству и учити дете да њоме овладава, како би и у дечаштву, и у младићком добу, и касније оно било у стању да лако и слободно управља телесним потребама. Тај први "квасац" је веома драгоцен. Од исхране у детињству зависиће много шта и касније. Наиме, ако нисмо будни, ми неприметно можемо да код детета развијемо сластољубље и неумереност у храни - два вида чревоугодија (стомакоугађања), које представља погубну склоност за тело и душу, а стиче се преко исхране. Због тога чак и лекари и педагози саветују:

1) да се одабира здрава и прикладна храна, примерена узрасту детета, јер једна је врста хране погодна за одојчад и малудецу, а друга за већу децу, младиће и девојке;

2) да се исхрана регулише одређеним правилима, опет ускладу са узрастом, према којима би се одређивало време, количина и начин узимања хране, и

3) да се од једном установљеног реда без потребе не одступа. На овај начин дете ће се научити да не тражи храну у свакој прилици, чим му се прохте да једе, него да чека одређено време; ово су први покушаји опробавања и навикавања себе на одустајање од својих прохтева и њихово ограничавање. Тамо где се дете храни кад год заплаче и чим зажели да једе, оно постаједо те мере ослабљено да се само са болом може одрећи хране. Поред тога, дете постаје самовољно, пошто му полази за руком да измоли или плачући издејствује све што зажели. Исто тако, морају се на разумну меру свести и сан, утопљавање и друге удобности, непрестано имајући у виду циљ, а

то је - не распаљивати страсти чулним насладама и навићи дете да се умери. Овога се ваља строго држати током читавог периода васпитног деловања, разуме се, мењајући та правила само у погледу њихове примене, али не и у суштини, све док док васпитаник, навикнут на њих, не почне да се сам стара о себи.

Друга телесна функција јесте кретање, а орган преко кога се оно врши јесу мишићи, оруђа рада, у којима је смештена телесна снага и крепост. Посматрано у односу према души, кретање је средиште воље, и као такво оно је у стању да развија својевољност. Хармонично, благоразумно развијање ове функције, придајући телу покретност и живост, развија радне навике и улива сталоженост и достојанственост. Насупрот томе, нестално и недоследно развијање кретања у деце, препуштено случају, код једних доводи до неумерене живахности и расејаности, док код других изазива апатију, беживотност, лењост. Оно прво доприноси јачању и устаљивању својеглавости и непокорности, које су, са своје стране, повезане са напраситошћу, свадљивошћу, неспутаношћу жеља, док ово потоње доводи до погружавања у плот и предавања чулним насладама. Стога, јачајући телесне снаге, морамо да пазимо да преко тога не распалимо својевољу, те да ради плоти не погубимо дух. А основно правило поступања ради достизања тога циља јесте умереност, непрестано упућивање и надзор. Дете може да буде живахно, али *у оно време, на оном месту и на начин који му је допуштен*. Воља родитеља мора да прати сваки дететов корак, разуме се, уопштено говорећи. Ако тога нема, дететова нарав лако може да се изопачи. Пошто својевољно да себи слободу и постане несташно, дете неће бити спремно да се из тог стања поврати у послушност, и одбијаће да слуша чак и најмање захтеве својих родитеља. То се дешава већ и уколико се детету само једном пружи прилика да се својевољно распустити, а шта да кажемо за породице у којима се на ово уопште не обраћа пажња?

О, како је тешко касније сузбити својеглавошћу, пошто се она већ увелико укорени у телу као у каквој тврђави! Гле, такво дете ни главу неће да покрене, ни руком или ногом да мрдне, ни да погледа када му се наређује! Напротив, оно ће на сваки захтев родитеља реаговати бодро и чило, уколико се од самог почетка пази на његово кретање. Сем тога, нема бољег начина да се дете навикне да влада својим телом од изискивања да своје снаге користи према вољи родитеља.

Трећа телесна функција повезана је са нервима. Из њих исходе чувства, која представљају оруђа опажања и спознавања. Али о овоме ћемо касније. Сада бисмо се задржали на другој најопштијој функцији нерава као средишта телесне сензитивности (осетљивости) - способности примања њему пријатних или непријатних спољашњих утисака. Овде се поставља правило да се тело навикне на лако подношење различитих спољашњих утицаја: ваздуха, воде, промене температуре, влаге, врућине, хладноће, повреда, болова и сл. Онај ко је стекао одговарајуће навике може се сматрати срећним и способним и за најтеже подухвате, у свако доба и на сваком месту. У таквом човеку душа неприкосновено господари телом, тако да он не одлаже, не мења и не оставља послове који му предстоје у страху од телесних непријатности, већ се, напротив, чак и жељно лаћа онога чиме би могао обуздати плот. А то је веома важно. Основно зло у нашем односу према телу јесте љубав према телу и жаљење тела, јер то одузима души сваку власт над њим, чинећи је

његовом слушкињом; насупротив томе, онај који не жали своју плот у подухватима које предузима неће бити смућиван бојазнима изазваним слепим угађањем плоти. Благо ономе ко се на ово навикао још од детињства!

Овде је уместо подсетити се и лекарских савета у вези са купањем, временом и местом излажења и шетње, одевањем. Основно правило је да тело не пребива искључиво у стању у коме прима пријатне утиске, него да му се што више омогућава да дође у додир и са утисцима који изазивају немир. Пријатним утисцима тело се ослабљује, док га ови потоњи снаже и крепе; изложено оним првим, дете ће се свега бојати, а суочено и са другима, биће на све спремно и способно да буде постојано и трпељиво у свему што предузме. Овакав однос према телу препоручује и педагогија. Овде смо показали само како се педагошке препоруке могу применити и на развој хришћанског живота. Та примена, наиме, у нашем случају значи да њихово ревносно испуњавање онемогућава да у душу продре штетни и непотребни коров чулних наслада, својевољности, угађања плоти или самосажаљевања, образујући њима супротна расположења и учећи господарењу телом као нашим органом, а не потчињавању њему. А то је веома важно за хришћански живот, који је по самој бити својој слободан од чулности и сваког угађања плоти. Следствено томе, телесни развој детета не сме се препуштати случају, него се мора држати под строгом контролом од самог почетка, како би касније васпитаник био већ припремљен и прилагођен нормама хришћанског живљења, тако да се према њима не односи са непријатељством и неприхватањем.

Хришћани-родитељи који искрено воле своју децу не треба да жале ништа, ни своја родитељска срца, како би ова блага учинили својином својих чеда. У противном случају сва дела њихове љубави и бриге која се касније предузму или ће донети слаб плод, или ће чак остати бесплодна. Тело је обиталиште страсти, чак и оних најстрашнијих, попут гнева и похоте. Оно уједно представља и орган преко кога демони продиру у душу или јој се приближавају. По себи се разуме да не смемо да губимо из вида све оно што може да пружи Црква, нарочито не ништа од онога што се тиче тела, јер се благодатним даровима Цркве Христове тело освештава, а незасита жудња кроти.

На овом месту ни из далека нисмо све описали, већ смо само покушали да предочимо основне црте и покажемо најопштији правац васпитног деловања на тело, а подробности ће постати јасне на делу. На основу свега овде изнетог може се појмити и какав ваља да буде однос према телу у остало време живота, јер према њему увек ваља поступати на исти начин.

Упоредо са појављивањем телесних потреба, и у души ће се, веома брзо, испољити способности нижега реда, у њиховом природном поретку. Тако ће, рецимо, дете почети да зауставља поглед на различитим предметима - на некима дуже, на некима краће, као да му се једни предмети више, а други мање допадају.

Ово су *почеци коришћења чула*, за чиме непосредно следи *буђење уобразиље (маште) и памћења*. Реч је о прелазним способностима између телесне и душевне активности, које делују у узајамној зависности и повезаности, тако да оно што учини једна намах бива пренето оној другој. Ако је судити по значају који у данашње време припада машти и памћењу у нашем животу, онда ће нам бити јасно

колико је добро и спасоносно њихова прва пројављивања освештати *управљањем на објекте везане за веру*. Први утисци, наиме, дубоко се урезају у сећање. Овде ваља имати на уму да душа доспева у свет као "tabula rasa", те да она тек касније узраста, богати свој унутарњи садржај и стиче разнообразност у активностима. Први материјал, прву храну за своје обликовање душа задобија од споља, од чула, а преко уобразиље. Стога је само по себи очигледно какав карактер треба да имају први предмети (објекти) опажања и уобразиље, како они не би представљали препреку, већ, напротив, подстицај за напредак хришћанског живота у периоду његовог обликовања. Познато је, наиме, да, као што храна са којом се дете најпре сусретне врши приметан утицај на формирање телесног темперамента, тако и први предмети на којима се уставља и којима се занима душа снажно утичу на њен карактер и општи начин живота.

Чулни опажаји у развоју потхрањују уобразиљу; замишљени предмет чува се у сећању, чинећи тиме, да се тако изразимо, садржај душе. Претпоставимо да чула своје прве утиске примају од свештених предмета: очи - од икона и светлости кандила, слух - од свештених песмопоја, и слично. Дете, истина, још није у стању да разуме ништа од онога што му је пред очима, али се и видом и слухом навикава на те предмете и атмосферу која га окружује, а то, испуњавајући срце, удаљава од њега друге и другачије предмете. Због таквих опажаја и осета прве пројаве уобразиље такође ће носити свештени карактер; детету ће бити лакше да замишља овакве, него некакве друге предмете; такве ће бити прве вежбе и први напори његове маште.

Даље, у будућности, лепота и префињеност, које су једном својом страном суштински повезане са облицима опажања и уобразиље, моћи ће да га привлаче једино у својим свештеним видовима.

Према томе, дете ваља *окруживати свештеним предметима сваке врсте*. Све што би могло да га разврати као негативни пример, саблажњавајућа представа или ствар, треба да је далеко од њега. Битно је да се и касније доследно чува овај поредак. Познато је како је снажно деловање развратних и изопачених представа на душу, без обзира на начин на који је се такве представе дотичу. Како је несрећно дете које, затворивши очи или оставши у самоћи и погрузивши се у себе, осети терет мноштва непотребних, ништавних, саблажњујућих, страстима испуњених представа! Такве представе на душу утичу исто као што густ, смрадан дим утиче на главу.

Не треба губити из вида ни начин на који делују ове снаге у детету. Функција чула састоји се у томе да гледају, слушају, пипају, једном речју - да истражују и спознају. Зато она представљају прве покретаче знатижеље, која доцније под њиховим утицајем прелази у уобразиљу и памћење, да би, усталивши се у њима, постала необуздани тиранин душе. Разуме се, није могућно не користити своја чула, јер се управо преко њих спознају ствари које треба да знамо у славу Божију и на наше добро. Међутим, њихова неизбежна пратиља је знатижеља, која представља необуздану склоност да се *без циља гледа и слуша шта се где и како чини*. Како овде поступати?

Свако истраживање неминовно већ представља радозналост. О њој можемо говорити тамо где постоји тежња да се све испитује без поретка и циља, не разликујући да ли нам је то потребно или није. Зато је, дакле, *при развијању и*

усавршавању чула неопходно знати меру и ред, те их усмеравати само на оно што је на потребу, чије неопходности смо свесни; у том случају љубопитство се неће непотребно потхрањивати. Другим речима, дете треба научити да истражује оно што се сматра за њега неопходним, док се од свега другога ваља уздржавати и клонити. У самом истраживању околине треба се држати поступности - *не пребацивати се сваки час са предмета на предмет*, са једног својства на друго, већ их разматрати једно по једно, старајући се да се стекне правилна представа о њима. Оваква занимања избавиће дете од склоности ка забављању и површности чак и у ономе што је допуштено, научиће га да влада својим чулима, а преко њих и уобразиљом. Тако дете неће без потребе нагло прелазити са једног на друго, неће се, дакле, заустављати и занимати свакојаким представама, нарушавајући свој душевни мир и смућујући се плимама и осекама својих неразумних виђења. Ко не уме да влада својим опажајима и уобразиљом, неминовно постаје расејан и непостојан, вазда мучен својом знатижељом, која ће га бацкати са једног предмета на други, све док му се снаге не раслабе, а све то остаће без плода.

Истовремено са тим способностима *рађају се у детету страсти*, и тако га оне узнемиравају још од раног доба. Дете још није способно да говори, да хода, једва је некако научило да седи и да прихвата играчке, али већ показује љутњу, завист, тежњу за поседовањем, за издвајањем и слично. Речју, у њему се пројављује дејство страсти. Ово зло, које се темељи на живљењу по плоти, разорно је и погубно. Зато му се ваља супротстављати још од првих његових манифестовања. Тешко је казати како би то требало чинити: све зависи од благоразумности родитеља. Могло би се, међутим, препоручити следеће:

1) да се на сваки начин спречава буђење ових страсти;

2) ако се нека страст испољи, да се журно приступи њеном стишавању смишљеним и опробаним средствима.

На тај начин спречиће се њихово дубље укоренивање или предиспозиција према њима. Ону страст која се испољава чешће него друге требало би *лечити са нарочитом пажњом*, јер у противном она може да постане господар детињег живота. Најпоузданији начин искорењивања страсти јесте прибегавање благодатним средствима са вером. Страст је душевна појава. Међутим, родитељи у почетку немају начина да делују на детињу душу. Зато је пре свега потребно молити се Господу да Он учини Своје. Доцније ће се ревносни отац, мати или дадиља у овом делу руководити искуством. Када дете постане разумно и самосвесно, биће могућно користити и она најопштија средства која се свима препоручују против страсти. У сваком случају, са страстима се ваља борити од самог почетка и искорењивати их *у читавом периоду васпитања*, како би дете стекло умеће и навику да н?има господари, пошто се њихови смућујући нападаји не прекидају све до краја живота.

Уколико се строго будемо држали препорученог поретка деловања на тело и на ниже способности, душа ће се тиме изванредно припремити за стицање истински доброг настројења; то ће, међутим, ипак бити само припрема, док само то настројење ваља стварати позитивним деловањем на све детиње снаге на ум, вољу и срце.

ДЕЛОВАЊЕ НА УМ

Разборитост се код деце да приметити веома рано. Она се развија упоредо са говорењем, и усавршава заједно са њиме, Зато је неопходно обликовање ума везати за развој говора. Оно основно што ваља имати у виду јесу здрави појмови и судови о свему што дете окружује и што може да привуче његову пажњу, засновани на хришћанским начелима: шта је добро, а шта зло, шта ваљано, а шта рђаво. Са овим појмовима и судовима дете се може упознати веома лако, кроз уобичајене разговоре и питања.

Рецимо, узмимо да родитељи разговарају међу собом: деца слушају њихов разговор, усвајајући готово увек не само мисли, него и говорне обрте и манире родитеља. Зато нека родитељи, разговарајући, све ствари називају њиховим именима. На пример: шта значи овоземаљски живот, чиме се он окончава, од Кога исходи сваки добри дар, шта су то истинска задовољства, каква је вредност ових или оних обичаја, и слично. Нека родитељи разговарају о свему томе са децом, дајући им или непосредна тумачења, или, још боље, објашњавајући им смисао свега у причама. Тако се може разговарати, рецимо, о томе да ли је добро и лепо кићурити се, да ли је добијање похвале од других највећа срећа, и слично. Или нека родитељи питају децу за њихово мишљење о овој или оној ствари, исправљајући при томе њихове погрешке и заблуде. За веома кратко време на овај једноставни начин детету се могу пренети здрава начела расуђивања, која, једном укореењена, доцније задуго, ако не и за читав живот, неће бити избрисана. На тај начин ће се у самом корену сасећи испразно мудровање и зловна, незасита знатижеља. Истина смирује и задовољава ум тиме што га засићује, док се овосветским мудровањем ум не да нахранити, због чега се у њему распаљује љубопитство. Зато ослобођењем од испразне знатижеље деци чинимо велико добро. То је потребно учинити пре него што се деца лате књига.

Даље, уколико не будемо децу упознавали са књигама које садрже саблажњиве појмове и представе, њихов ум очуваће се у својој целосности (целомудрености), у светом и божанственом, здравом стању. Није добро не бринути се за овакво усавршавање детињих умних способности под изговором да је за то још рано. Истина је, наиме, доступна сваком људском бићу. Искуство је показало да мали Хришћанин бива премудрији од мудраца овога света. То искуство присутно је и у наше доба, а раније је оно представљало правило. Тако, у доба прогона Цркве и мученичког страдања Хришћана, мала деца расуђивала су и богословствовала о Господу Спаситељу, о безумљу идолопоклонства, о животу будућега века, јер су им родитељи све то објашњавали у једноставним разговорима. Те истине постајале би толико блиске и драге детињим срцима, да су мали Хришћани били спремни чак и да крену у смрт њих ради.

ДЕЛОВАЊЕ НА ВОЉУ

Деца су склона бројним жељама: њих све занима, привлачи и самим тим у њима рађа одређене жеље. Будући неспособно да разликује добро од зла, дете за свим жуди, и све што жели спремно је и да учини. Ако дете препустимо самом себи, оно ће постати неукротиво својевољно. Зато родитељи треба да строго пазе на ову страну

душевне активности. Најједноставније средство да је сведемо у прихватљиве оквире састоји се у томе да дете научимо да *ништа не чини без одобрења*. Стога нека деца, желећи ма шта да учине, прилазе родитељима и питају: "Могу ли да учиним ово или оно?". Неопходно је, на основу властитог и туђег искуства, децу уверити у то да је за њих веома опасно да без питања задовољавају своје жеље. Штавише, пожељно је да се код деце изгради такав став опрезности, захваљујући коме ће она чак и осећати бојазан пред својом вољом. Овакво расположење свакако је за дете најбоље, и оно се најлакше да очувати у души. Наиме, деца се и иначе често обраћају одраслима са најразличитијим питањима, свесна свога незнања и своје слабости. Потребно је ту праксу подићи на виши ниво и оплеменили је, прогласивши је за закон од кога нема одступања. Природна последица таквог настројења биће савршено послушање и потпуна покорност родитељској, насупротив својој вољи, као и расположење, навика и умеће свесног самоодрицања од многога. Најважнија, пак, последица јесте на искуству утемељено уверење да није добро у свему слушати себе самог. До овога деца најлакше долазе на основу властитог искуства, које потврђује да би много шта што су желела нанело штету њиховом телу и души.

Напоредо са одвикавањем од ослањања искључиво на своју вољу, неопходно је код детета изграђивати навiku да чини добро. У том циљу нека сами родитељи пружају истински пример доброг живота својој деци и нека их упознају са људима који се не старају само за насладе и признања околине, него пре свега за спасење своје душе. Деца су склона подражавању. Веома рано она показују способност да "копирају" мајку или оца, као што подједнако наштимовани инструменти производе истоветан звук. Међутим, напоредо са пружањем примера за подражавање, децу би ваљало подстицати да и сама чине добра дела - најпре заповедањем, а касније подстрекивањем на пружање милостиње, састрадавање, милосрђе, помирљивост и трпељивост. Овоме није тешко научити дете. Прилика има доста, оне се пружају свакога трена, тако да их ваља само погодно искористити. Ако тако поступамо, обликоваћемо у детету *вољу настројену на чињење добрих дела* и усмерену у целини према добру. Чињење добра такође се учи, као и све друго.

ДЕЛОВАЊЕ НА СРЦЕ

Под утицајем већ описаног деловања ума, воље и нижих снага, и срце ће само по себи стећи настројење према здравим, истински добрим осећањима, као и навiku да се наслађује само оним што пружа истинску насладу, те да никако не тежи ономе што, прикривено лажном сласћу, улива отров у душу и тело. Срце заправо представља способност да се доживљава и осећа пуноћа и богатство живљења.

Када је човек пребивао у свештеној заједници са Богом, налазио је наслађење у божанственим, благодаћу Божијом освештаним стварима. Након греховног пада он је, међутим, изгубио то осећање, те је стао да жуди за чулним насладама. Благодат крштења га од овога ослобађа, али је чулност опет спремна да му испуни срце. А то се не сме допустити: срце треба оградити од таквих утицаја. Најделотворније средство за васпитавање истинског наслађења у срцу јесте црквеност. Стога деца треба да непрестано пребивају у тој атмосфери. Осећање свега што је свето, лепота пребивања

у том окружењу, у тишини и духовној топлини, удаљавање од свега што води лажном сјају, метежности и пустошности овога света, на најбољи начин урезују се у срце управо у Цркви.

Наиме, храм, духовно појање, иконе, представљају и по садржају, и по својој снази најлепше и највеличанственије предмете са којима се дете среће и упознаје. Ваља имати на уму и чињеницу да ће према укусу (наклоностима) срца човеку бити одређено и будуће, вечно обиталиште; а наклоности срца биће онакве каквима их обликујемо. Очигледно је да позориште, циркус и сличне забаве за хришћанско васпитање нису подесни.

Ако се на овај начин душа успокоји и доведе у ред, она неће са својственом јој хаотичношћу чинити препреке развоју духа. Дух се лакше развија него што је то случај са душом; он пре душе испољава своју снагу и активност. У дејства духа убрајамо: страх Божији (који одговара разуму), савест (која је адекватна вољи) и молитву (која одговара чувству). Страх Божији рађа молитву и обнавља и чисти савест. Деца имају предиспозиције за ова чувства, и веома брзо их усвајају. Нарочито се то односи на молитву: она веома лако улази у детињу душу, и деца је не творе просто језиком, него срцем. То је објашњење зашто деца тако радо и неуморно учествују и у домаћим молитвама, и у црквеном богослужењу, и због чега се томе толико радују. Из овог разлога децу не ваља лишавати тога дела њиховог образовања, већ их, напротив, треба постепено уводити у ову свештену скенију бића људскога. Што се раније уреже у душу страх Божији, и што се раније пробуди молитва, то ће стаменија бити благочастивост у каснијем животу.

Код неке деце дух благочашћа пројављивао се сам од себе, без обзира на видљиве, веома присутне препреке за његов развој. А то је посве природно. Наиме, дух благодати, добијен на Крштењу, уколико не буде угушен неправилним телесним и душевним развојем, не може а да не оживљава наш дух; а шта би то било у стању да ову преизобилну благодат онемогући да се пројави у свој сили својој? Савест, уосталом, изискује непосредно руковођење. Здравни појмови и представе, заједно са добрим родитељским примером и другим начинима поучавања добру, као и молитва, освештаће детињу савест и поставити у њој чврст темељ за све касније добро и ваљано делање. Али најважније је да се код деце развије *склоност ка испитивању своје савести и свестан, благоразуман однос према њој*. Свесност и благоразумност јесте особина од необичне важности за живот; али исто као што ју је једноставно обликовати, лако ју је и угушити у детињем бићу. За малу децу воља родитеља представља и закон савести, и закон Божији. Нека сву своју благоразумност и све своје заповести родитељи усмере тако да деца не буду стављена у ситуацију да крше њихову вољу, а уколико се то ипак деси, у деци ваља стварати покајно расположење. Оно што је мраз за тек процвало дрвеће, то је кршење родитељске воље детету. Оно не сме да погледа родитељима у очи, избегава њихову нежност, жели да побегне, да се осами; за то време душа постаје све грубља, дете се отуђује. Како је добро унапред створити у детету *спремност на покајање*, како би оно у случају потребе без бојазни, са поверењем и у сузама пришло старијима и казало: "Ево, учинио сам то и то што не ваља!". Све ће се то, разуме се, тицати најобичнијих ствари, али најважнија је чињеница да се на овај начин поставља темељ за каснију постојаност у истинској

побожности и свему карактеру човековом, за готовост да се након пада одмах устаје, и друго - да се тиме стиче *умеће брзог покајања и самоочишћења или обновљења путем покајног плача*.

То је суштина и бит поретка који овде препоручујемо: нека, дакле, дете одраста у таквој атмосфери, па ће се и дух благочастивости у њему боље и успешније развијати. Родитељи треба да свесрдно пазе на све покрете детињих снага које се буде, те да их усмеравају ка једном, ономе *једино потребном*. То је закон: почети од првог детињег дисаја, и то свим средствима истовремено, а не ослањајући се само на нека од њих. Читаво васпитање спроводити континуирано, сталожено, озбиљно, без наглих измена и обрта, стрпљиво и без журбе, са разумном поступношћу, благовремено уочавајући све изданке (наговештаје) карактера и поступајући са њима како ваља, не држећи ништа за неважно у тако значајном и одговорном послу какав је васпитање. Овде нећемо говорити о свим подробностима, јер нам је намера да прикажемо само основни правац у васпитању.

Није могућно са сигурношћу казати у ком добу човек себе спознаје као Хришћанина и када се у њему јавља вољна готовост да живи по Христу. У пракси је то индивидуално, и дешава се у узрасту од 7,10, 15 година и касније. Пре тог узраста дете може да започне школовање, као што то најчешће и бива. И у овом периоду (за време школовања) правило од кога нема одступања јесте да се *доследно и у неизмењеном виду чува целокупни пређашњи поредак*, пошто он суштински проистиче из природе наших снага и онога што изискује живљење по Христу. Школовање никако не би смело да буде супротстављено ономе васпитању које смо већ описали, јер ће у противном све што је већ постигнуто бити поништено. Другим речима, и децу у ђачком добу, као и малишане, ваља да окружује благочашће свију који долазе у додир са њима, атмосфера црквености, Свете Тајне, и све то на исти начин као и у раном детињству треба да делује на њихово тело, душу и дух.

Што се тиче самог учења, ваљало би дати додатну препоруку да целокупно градиво буде тако предочено, да се лако уочава и разликује главно од споредног. Ово ћемо најбоље постићи уколико правилно распоредимо наставне предмете и време за њихово усвајање. Нека се за главни предмет сматра проучавање вере, нека се најпогодније време посвећује делима благочашћа, а у случају колизије, нека превага припадне овоме, а не науци. Похвалу треба изрицати *не само за успех у овладавању основама наука, већ и за веру и доброту нарави*. Уопште узев, дух ђака треба тако обликовати, да се у њему не угаси убеђење да је *главно дело човеково на земљи - да угоди Господу, док је ученост један додатни квалитет*, случајност која добро дође само у овом привременом животу. Због тога њу никако не би требало прецењивати и приказивати у најблиставијем светлу, тако да обузме сву детињу пажњу и да се дете само о њој стара. *Нема ничега отровнијег и погубнијег за дух живљења по Христу од испразне учености и искључивог стремљења ка њој*. Она, наиме, у човеку изазива *хладноћу према вери* и способна је да га заувек одржи у таквом стању, а у неким приликама, уколико се стекну одговарајући услови, да буде пропраћена и развратношћу.

Друга ствар на коју смо дужни да обратимо пажњу јесте дух предавања наставних предмета и приступања њима. Наиме, као врховни закон од кога нема

одступања мора се поставити захтев да свака наука која се предаје у хришћанским школама буде прожета хришћанским, заправо *православним начелима*. Свака наука подесна је за то; чак се може тврдити да ће наука бити истинита тек уколико испуни овај неизоставни услов. А хришћанска начела су несумњиво истинита. Због тога их без резерве ваља узимати као мерило истинитости свију ствари. Постоји, нажалост, једна изузетно опасна заблуда - да се основи наука могу предавати без икаквог поклањања пажње истинској вери, допуштајући у тумачењима произвољности, па чак и лажи, јер се полази од претпоставке да су вера и наука две потпуно независне и одвојене области. Међутим, наш дух је један и јединствен: он прихвата науку и упија њена начела исто онако као што прихвата и веру и њоме се прожима. Па како је онда могуће да међу њима не дође до повољних или неповољних додира? Сем тога, и истина је једна. Чему онда пуњење главе оним што није од истине, са чиме се не може ући у дворе Господње, као у недоличној одећи?

Уколико се школовање постави на такве темеље, односно уколико вера и живот у духу те вере буду изнад свега што је изложено пажњи ученика, и по начину рада, и по духу који прожима наставу, онда нема сумње да ће начела усвојена у детињству бити и очувана, усавршена, ојачана, те да ће достићи одговарајућу зрелост. А како је то корисно и благотворно!

Ако се васпитању још од најранијег узраста приступи на овај начин, према описаном поретку, детету ће постепено постајати све јасније каква треба да буде природа његовог живљења; оно ће се све више навикавати на помисао да има свештени дуг пред Господом и Спаситељем нашим да живи и дела у складу са Његовим заповестима, те да је све друго нижег реда и умесно само у овом кратком земаљском веку; да постоји и други, вечни дом, друга, небесна отаџбина према којој ваља управљати све мисли и све жеље своје. У природном животном току свако свесно долази до спознаје да је личност. Али, ако је дететова природа оплемењена новим, благодатним хришћанским начелом већ у најранијим моментима буђења његових снага и њиховог покретања, дакле, у светом Крштењу, и ако доцније, у читавом току развоја детињих снага то начело не само не изгуби своју предност, већ, напротив, остане у свему преовлађујуће, на све утискујући свој печат, човек ће, поставши свестан своје личности, познати себе као Хришћанина, као биће које дела по хришћанским начелима. А управо то представља *најважнији циљ хришћанског васпитања*: да човек под његовим утицајем *у себи позна да је Хришћанин*. Ако, наиме, поставши у потпуности свестан своје личности, човек каже: Хришћанин сам, и дужан сам пред Спаситељем и Господом мојим да живим на такав и такав начин, како бих се удостојио блаженог општења (заједнице) са Свевишњим и Светим изабраницима Његовим у будућем веку, он ће, поставши независан и способан за разумно уређење живота по властитим назорима, као први и најважнији задатак себи поставити потребу да самостално чува и подстиче дух благочашћа у коме је раније ходио, под туђим руководством.

Већ смо указивали на чињеницу да постоји у животу један нарочити тренутак када са пуним расуђивањем ваља обновити у свести представу о хришћанским дужностима и примити на себе њихово бреме као закон који смо обавезни испуњавати. Те дужности, наиме, нису биле прихваћене свесно приликом крштења;

касније је свест о њима била чувана углавном благодарећи промишљању других, у складу са њиховим расуђивањем и настројењем, а у простоти свога срца. Међутим, сада настаје час када свесно ваља узети на себе благи јарам Христов, када ваља добровољно изабрати живљење по Христу, посветити Господу Јединоме сав живот свој, да бисмо Му служили у све дане од свега срца и од свега ума нашега. Тек у овом часу човек сам од себе отпочиње живљење по Христу. Оно је, додуше, у њему постојало и раније, али може се рећи да није исходило од њега самог, од опредељења његове слободне воље. Сада човек сам, у своје име, почиње да дела у хришћанском духу. Светлост Христова раније је у њему постојала у оном виду каква је била првога дана стварања света - разливена, без средишта из кога би исходила. Али као што је светлости Господ дао одређена исходишта - сунца, као центре планетарних система, тако је и овој светлости потребно да се концентрише око тачке ослоњаца нашега живота и наше свести. Човек у потпуности постаје човеком тек када стекне самосвест и разумну самосталност, када постане прави господар и управитељ својих мисли и дела, односно када се одређених назора не држи зато што су му други тако пренели, него зато што их он сам сматра за исправне. Човек и у вери хришћанској остаје личност. Стога и овде он мора да буде трезвен и разборит, али ту трезвеност и разборитост он треба да окрене на корист свете вере. Нека се, дакле, човек са расуђивањем увери да света вера коју он исповеда представља једини сигуран пут ка спасењу, те да сви остали путеви, другачији од овога, одводе у пропаст. Другим речима, Хришћанин није призван да слепо, без расуђивања, исповеда своју веру, него да буде свестан да, овако поступајући, чини оно што је потребно. Све ће то човек испунити када свесно, добровољно узме на себе благи јарам Христов. Тек сада, након свесног привољевања Христу, лична вера и добро, честито живљење по тој вери задобијају чврстину и непоколебивост.

Ко овако поступа, неће бити саблажњен рђавим примерима, нити ће се заносити испразним маштаријама и помислима, пошто ће у потпуности бити свестан своје дужности да своје мисли и поступке саображава већ поменутих нормама. Не постане ли човек свестан свог хришћанског дуга, он постаје попут трске коју љуља ветар: као што га је раније добар пример подстакао да чини оно што му је сада својствено, тако му рђав пример може створити склоност ка неправди и гурнути га у грех. Или, као што су добре мисли које су у њему изазвали други раније испуњавале његов ум са лакоћом и без унутарњег отпора, тако ће сада њиме моћи да овладају зле помисли.

Искуство много пута показује колико је колебљива вера и честитост код оних који нису свесно прихватили живљење по Христу. Ко на свом путу наиђе на мање саблазни, моћи ће дуже да сазрева у простоти срца; али ко не успе да их мимоиђе, сретће се лицем у лице са великом опасношћу. У животу свих Хришћана који су очували благодат Крштења у својим душама постојао је један тренутак када су се они одлучно привољевали Господу. За тај тренутак каже се да се у човеку разгорео дух, да се он ражегао христочежњивошћу.

Ко себе позна пре свега као Хришћанина, ко свесно одлучи да живот свој Христу Богу преда, нека се постара да сам, са великим усрђем, чува у себи савршенство и чистоту живота које је примио од млађег доба, исто онако као што су их раније други

чували. Нема потребе овом приликом давати нека нарочита правила духовног руковођења. У овом моменту његов положај истоветан је положају покајника који, омрзнувши грех, са одушевљењем и одлучношћу прихвата живљење по Христу. Стога од сада такав човек треба да се влада према правилима изложеним у трећем поглављу ове књиге. А по чему се он разликује од покајника у своме достизању савршенства постаће јасно већ само по себи.

Сада би ваљало дати неколико веома важних упозорења која се тичу младићког узраста, и која се односе искључиво на тај период живота. Како је корисно и спасоносно не само кроз васпитање примити хришћанско настројење духа, већ и касније себе познати као Хришћанина и одлучити да се то буде, и то пре ступања у младалаштво! То је неопходно услед великих опасности са којима се младић неминовно суочава, као прво, због карактеристичних одлика свога узраста, и као друго, због великих саблазни које га у том периоду прате.

1) Мирни ток реке нашега живота прекида узбуркани вал младости. То је доба када у човеку буја телесно-духовни живот. Тихо живе одојчад и мала деца, мало је силних замаха и полета код одраслог човека, а и поштовања достојне старине теже за спокојством и миром. Само је младости својствено бујање животних снага. Потребно је имати изузетно чврст ослонац, како бисмо се одржали у бурама и олујама младости. Наглост и плаховитост покрета које доноси младост веома је опасна. Код човека се тада јављају прве сопствене кретње - зачеци буђења његових снага, чије је дејство прелашћујуће, пошто снагом свога утицаја оне могу да пониште све оно што се раније брижљиво слагало у уму и срцу. Све пређашње за младића постаје само маштарија и предрасуда. Он сматра да је само оно што сада осећа истинито, да само младићка чувства могу бити реална и од неког значаја. Али, уколико је младић, пре но што дође до буђења у њему описаних снага, обавезао себе на исповедање вере хришћанске и на живљење по Христу, тада ће све побуде које се сада јављају, као секундарне, бити слабије и заостајаће за онима првима, старијима, већ познатим из искуства и изабраним свим срцем, а што је најзначајније - запечаћеним заветом датим Богу. Младић, наиме, има чврсту намеру и жељу да увек држи своју реч. Шта онда рећи за оне који не само што нису осећали љубав према хришћанском живљењу и истини, него чак никада нису ни чули за њих?

У том случају младић је попут дома без ограда, који је лако опљачкати, или попут сувог дрвета баченог у огањ. Када самовоља младићке мисли на све баца сенку сумње, када младог човека снажно узбуђују пориви страсти, када се читава душа испуњује помислима и кретњама које наводе у искушење, можемо да кажемо да је младић у огњу. Ко ће му оросити разбукталу душу, или ко ће му пружити руку помоћи, ако из срца не изађе глас који позива на истину, добро и чистоту? А тај глас неће се појавити *уколико раније у срце није положена љубав према истини, добру и чистоти*. Чак и савети у том случају неће моћи да помогну, јер неће имати на шта да се накалеме. Савет и убеђивање представљају силна и моћна средства уколико, силазећи преко слуха у срце, пробуде у њему чувства која ту већ постоје и за нас имају велику вредност, али која су тренутно потиснута од неких других и другачијих чувстава, а ми сами не знамо како да их ослободимо и вратимо им својствену им снагу. Уколико су ови услови задовољени, савет ће младићу бити најдрагоценији дар;

међутим, ако у срцу нису положени темељи чистог живота, од савета неће бити никакве користи.

Младић живи по својој вољи, и ко ће испитати све кретње и наклоности његовог срца? То би било исто што и истражити путеве којима лети птица или којима плови лађа у мору. Срце младићко је попут врења комине, попут стихија разбукталих: све потребе такозваног јестаства (природе) су пробуђене, свака од њих тражи задовољење и даје глас од себе. Као што се наша природа одликује растројеношћу, тако је и укупност тих гласова налик на хаотичне крике бучне гомиле. Шта ће онда бити са младићем уколико још од раније није био научен да своје кретње и пориве доводи у ред, уколико није преузео на себе обавезу да их чува под строгим контролом захтева вишега реда? Ако су ова начела дубоко урезана у срце још у најранијем васпитању и потом свесно прихваћена као правило, све буре младости остајаће на површини, имаће пролазни карактер, тако да неће пољуљати темеље нити поколебати душу.

Какви ћемо изаћи из младићког доба у многоме зависи од тога каквима ћемо у то доба ступити. Вода која се сурвава са стене хучи и пени се, а затим почиње да тихо тече бројним рукавцима. То је својеврсна слика младости у коју свако ступа слично као што се речни ток претвара у водопад. Из ње излазе два типа људи: једни плене добротом и благородством, док су други помрачени бешчашћем и развратом; постоји и трећа, средња врста људи, својеврсна смеса добра и зла, које ћемо упоредити са угарком из пламена; они су склони час добру, час злу, као што покварени часовник некад иде тачно, а некада жури или заостаје.

Ко се унапред заветује Христу Господу, налик је на човека смештеног у сигурну барку која не пропушта воду, или на домаћина који је воду из вртлога усмерио у жлеб за отицање. Без претходне привољености Христу ни добро васпитање неће увек одводити ка спасењу. Рецимо, неко може да не упада у грубе пороке, па ипак, уколико он није у себи утврђен, ерце његово, будући да није од свега одрешено (ослобођено) заветом, биће растрзано свим оним што га привлачи, тако да ће такав човек неминовно из младости изаћи охладнела срца, не пристајући ни тамо ни овамо.

Зато је спасоносно да се пре ступања у младалаштво не стекне само ваљано душевно настројење, него и да се сопствена воља утврди заветом да ће се вазда бити истински Хришћанин. Нека онај ко се на такав корак одлучи боји младости као огња, и нека стога избегава све случајеве и поводе у којима младост постаје распојасана и неукротива.

2) И сама по себи младост је опасна; али овоме ваља додати још две наклоности својствене овом узрасту, од којих се младићке жудње још силније разгоревају, постајући снажније и опасније. То су а) *жеђ за снажним утисцима* и б) *склоност ка општењу (заједницењу)*. Као најбоље средство за избегавање опасности које носи собом младост може се стога саветовати потчињавање наведених жудњи одређеним правилима, како оне уместо добра не би причиниле зло. А још раније пробуђена добра расположења и настројења сачуваће своју снагу уколико их ништа не буде угрожавало и потискивало.

а) *Жеђ за снажним утисцима* активностима младића придаје извесну силовитост, полетност, сталност и разноврсност. Он би желео да све испита и

истражи сам, да све види, све чује, да свуда буде присутан. Наћи ћете га тамо где се очима нуди сјај, слуху хармонија, покретима простор. Младић би желео да непрестано буде у силном вртлогу живих утисака, увек нових и разноврсних: не седи му се у кући, не може да задржи пажњу на једном предмету, разонода му је страст. Али и то му није довољно: он се не задовољава оним што је сам реално испитао и искусио, већ би желео да усвоји и пренесе на себе утиске других људи - да сазна и испита шта су осећали и како су поступали други у сличним околностима или уопште.

Даље: младић се баца на књиге и почиње да жудно чита: гута једну књигу за другом, често уопште не разаберајући њихов садржај, јер за њега је главно - наћи такозвани "ефекат", без обзира какве врсте он био и на шта се односио. Оригинално, упечатљиво, толико занимљиво да застаје дах - то је за њега најбоља препорука за читање књига. У овом узрасту испољава се и формира склоност ка читању лаке, необавезне литературе: овде је такође у питању жеђ за снажним утисцима, само у нешто другачијем облику. Али то није све. Младићу често додијава животна стварност, оно што му се тобоже намеће: то га спутава и сувише затвара у одређене границе, док он жуди за некаквом слободом. Потом он неретко бежи од стварности, у свет који је сам створио и у коме машта о сопственој слави. У уобразиљи он ствара читаве епопеје чији је главни јунак он сам. Младић тек ступа у живот; пред њим је прелашћујућа, привлачна будућност. Убрзо ће та будућност постати његова стварност: а шта ће и какав ће он бити? Ох, да му је да само мало помери завесу и завири у ту будућност! Уобразиља, веома жива и активна у том узрасту, неће чекати на задовољење. И тако се јавља склоност ка сањарењу, која ће се сличним активностима и поступцима и даље развијати.

Маштарење, лака и необавезна лектира, забава и разонода - све је то истоветно по духу, и све то представља плод жудње за новим утисцима, оригиналним и разноврсним. Штета коју они наносе такође је истоветна. Ништа не може тако лако угушити оно добро семење бачено још раније на земљу срца. Тек изникли цветак, посађен на ветрометини, неко време ће се још држати, да би напослетку увенуо; трава по којој се често гази престаје да расте; део дела који подвргавамо дугим и тешким напорима губи своју снагу; исто то дешава се и са срцем и добрим расположењем и настројењем које у њему обитава, уколико се младић сав преда сањарењу, испразном читању и разоноди. Стојимо ли дуже време на снажном, влажном ветру, и када се склонимо у заветрину, осећаћемо као да нам ништа није на свом месту; исто бива и са душом која се дуго предавала разним страстима и пожудама. Пошто се поврати себи, младић у својој души све налази испреметано и нагрђено. А што је најзначајније - све добро што је у њему постојало прекрива се некаквим велом заборавља, тако да у први план избијају све саме преласи изазване утисцима. Другим речима, у души више није онако као што је било и како би вазда требало да буде; расположења и настројења су се преокренула. Због чега душа, вративши се себи после дужег странствовања, осећа тугу? Због тога што свој дом налази опустошен и опљачкан. Душа је, наиме, била налик на велики пут којим су, захваљујући уобразиљи, ходили саблажњујући предмети као сенке, заводећи је. Када се на тај начин душа, можемо рећи, одвоји од себе саме, у тајности прилази ђаво, односи оно добро семе, а оставља семе зла. О

овоме говори и Спаситељ, објашњавајући ко краде семе бачено крај пута и ко је онај који сеје коров. И једно и друго дело је непријатеља рода људскога.

Замисли се, младићу! Желиш ли да сачуваш чистоту и невиност свога детињства, да беспрекорним одржиш завет живљења по Христу? Ако си готов на то, свим силама и свом благоразумношћу својом уздржавај се од испразних забава, читања саблажњујућих штива без реда и мере, од маштарија! Како је корисно подврћи се строгој, чак веома строгој дисциплини и читаво време младости бити под нечијим руководством! Младиће којима није допуштено да сами управљају својим понашањем до прекорачивања прага зрелости можемо зато назвати срећнима. Сваки јуноша који живи у оваквим околностима требало би да се радује. Он сам, очигледно, тешко да би могао да дође до познања благоразумности; међутим, ако поверује саветима да више времена проводи код куће, занимајући се корисним пословима, да мање сањари и не чита испразне књиге, у њему ће се развити велика трезвеност и разборитост. Нека, дакле, склоност ка забављању младић замени *трудољубљем*, а склоност ка маштању отклони *озбиљним занимањима под руководством искусних васпитача*, што би ваљало да се нарочито односи на читање - како у погледу избора штива, тако и у погледу начина на који се читању приступа. Уосталом, можда није важно ко ће и како ће остваривати овакво руковођење - најбитније је да оно постоји. Страсти, сумње, занос распаљују се у младићу пре свега због његовог колебљивог и лутању склоног ума.

б) Друга, исто толико опасна склоност младићког доба јесте склоност ка општењу (заједничењу). Та се склоност испољава у потреби за пријатељством, дружењем и љубављу, што је по свом истинском смислу веома лепо и добро, али им тај истински смисао треба да прида неко други, а не сам младић.

Младалаштво је доба живих осећања, које ћемо упоредити са плимом и осеком крај обале мора. Младића све занима и испуњава чуђењем. И природа и друштво отварају пред њим своје ризнице. Али осећања не воле да остају скривена, те јуноша жели да их подели са другима. Зато му је потребна особа са којом би могао делити своја осећања, а то је друг и пријатељ. Ова је потреба у бити благородна, али, колико она може да буде и опасна! Особи којој повераваш своја осећања на изванредан начин дајеш и власт над собом. Колико је стога потребно опрезности у избору особе са којом ћемо бити блиски! Може се срести неко ко ће бити у стању да младића одведе далеко, предалеко од исправног пута. Само по себи се разуме да добар човек природно тежи добром, удаљавајући се од злога. Срце поседује изванредан "укус" који омогућава да се направи ваљан избор. Па ипак, често се дешава да простосрдечност остане заведена лукавством. Из овог разлога с правом се младићима саветује да буду опрезни у избору пријатеља. Добро је не склапати пријатељство док се неки човек не процени. Још је боље да најбољи друг буде отац или онај ко га замењује, или неко од рођака, под условом да је искусан и добар.

За онога ко је одлучио да живи по Христу први Богом дани друг јесте његов духовни отац; са њиме разговарај, њему поверавај тајне, заједно разматрајте све што је од значаја за тебе, од њега се учи. Под његовим руководством, благодарећи молитви, Бог ће ти послати, уколико ти је то на корист, и другога пријатеља. Узгред, напоменућемо да не носи толико опасности пријатељство, колико другарство.

Пријатеље ми виђамо ређе, а знатно више времена проводимо са познаницима и друговима. Колико је, међутим, овде могуће и колико овде има зла! Постоје друштва у којима владају веома рђава правила. Ушавши у таква друштва, нећеш ни приметити колико ћеш се у духу сјединити са осталима, слично као што неприметно упијаш задах на смрадном месту. Младићи често губе свест о неваљаности свога понашања, и неприметно за себе саме постају све грубљи и грубљи. Ако се код некога и пробуди таква свест, он ипак не жели да заостане за другима. Свако се боји да отворено искаже своју грижу савести, плашећи се да ће га после сви задиркивати, те стога сам себи говори: "Овако мора да буде, сигурно ће то касније проћи". Избави, Господе, свакога од тих замки сатанских! Ономе који је решен да се приволи Господу другови су само људи благочастиви, богоискатељи; од других се, пак, ваља клонити, поступајући по примеру Светих угодника Божијих.

Врхунац опасности за младиће јесте општење са другим полом. Док у другим саблазнима дечко само скреће са правог пута, у овом случају он се сав губи. Буђење склоности ка општењу са другим полом у почетку је помешано са потребом за лепим, која, чим се појави, нагони младића да јој потражи задовољење. Међутим, лепо постепено у души почиње да задобија свој лик, образ, и то најчешће људски, јер од њега не налазимо ништа лепше... Тако саздан лик јуноша задржава у својој глави. Од тог момента чини му се да трага за прекрасним, и то идеалним, не од овога света; међутим, дешава му се сусрет са кћери човечијом, и он бива рањен. Ту рану младић би требало да избегава више од свега, јер је то опасна бољка, утолико пре што се од ње болује до безумља.

Па како спречити ту рану? Најбољи начин је - не ходити оним путем који води до рањавања.

А ево како се тај пут приказује у једној психологији. На њему су три окуке.

1) Код младића се најпре буди осећање туге, незнано за чиме и незнано зашто, које на њега утиче нарочито стога што му се чини да је усамљен. То је, дакле, осећање усамљености. Из њега се одмах рађа чувство некакве туробности, жалости, разнежености и претеране пажње према себи. Раније је он живео, готово не примећујући себе самог, док сада он управља пажњу на себе, стално се огледа, налазећи да не изгледа лоше, да није баш најгори, да има сасвим пристojно лице; он почиње да осећа своју лепоту, складност облика свога тела, једном речју, да се допада самом себи. Овим се завршава први покрет саблазни према њему. Од тог тренутка младић почиње да се окреће спољашњем свету.

2) Улазак у спољашњи свет бива још већма подгреван младићевим уверењем да ће се сигурно допасти и другима. У том уверењу он смело и победнички ступа на позорницу, по први пут, највероватније, постављајући себи за правило уредност, чистоћу, леп, готово кицошки изглед; он почиње да скита, да тражи познанства, рекло би се, без одређеног циља, па ипак то бива због скривене наклоности његовог срца, које трага за нечим; свим силама труди се да заблиста умом, пријатним опхођењем, пажљивошћу, односно свим оним чиме се нада да ће се свидети другима.

Напоредо са тим, младић даје пуну слободу најважнијем органу душевног општења - очима.

3) У таквом расположењу младић је налик на барут у близини ватре. Он ће се убрзо суочити са својом бољком. Као стрелом погођен погледом очију или пријатним гласом, младић најпре неко време пребива у заносу и запањености, а онда, дошавши себи, схвата да су му пажња и срце управљени према једноме, и то са непревазиђеном снагом. Од тог момента срце почиње да га мори тута; јуношу обузима униније, погруженост у себе, он је непрекидно заузет некаквим важним пословима, све нешто тражи, као да је изгубио, и што год предузима, чини то ради једне особе и као да се налази у њеном присуству. Сав је изгубљен, сан и јело не долазе му на ум, на уобичајене послове заборавља и доспева у стање растројености; ни до чега му више није стало. Љута болест мори му срце, зауставља дах, а врела живота у њему пресушују. Ето како изгледа тај постепени пут рањавања. Само по себи се види чега би требало да се клони младић да не би доспео у такву невољу. Сине, немој ходити тим путем! Одгони већ и прве наговештаје - неодређену тугу и осећај усамљености. Чини све њима у инат: ако си тужан - немој да сањариш, већ почни да радиш нешто озбиљно, са великом пажњом, и тута ће проћи; ако осетиш да се у теби буди самосажаљење или да мислиш о томе како си леп, потруди се да се што пре отрезниш и да ту маштарију одагнаш неким мушким и чак суровим поступком према себи, а нарочито да здраво расудиш о ништавности свега што ти долази на ум. Случајно или намерно понижење у таквој прилици деловаће као вода на ватру. Потребно је угушити и одагнати ово осећање зато што је ту почетак пута. Ако се овде зауставиш, нећеш ићи даље - у теби се неће појавити ни жеља да се допаднеш, ни тежња да будеш лепо и гиздаво одевен, ни потреба да идеш у посете. Ако се, пак, ове склоности ипак пробију, бори се и са њима. Најбоља заштита у томе случају јесте строга дисциплина и рад, и телесни, и још више умни. Зато се баци на своја занимања, седи у кући, не трчи за забавама. Мораш ли да изађеш - пази на своја осећања, клони се другога пола, и што је најважније - моли се.

Поред наведених опасности, које проистичу из карактеристичних одлика младалаштва, постоје још две: најпре, настројење коме је својствено да кује у звезде разумско знање и сопствено постигнуће. Младић, наиме, сматра да је најбоље све подвргавати сумњи, и све што се не подудара са мером његовог разумевања он оставља по страни. Тиме он из срца изгони целокупно настројење које пружа вера и Црква, па, сходно томе, самог себе одлучује од Цркве и остаје сам. Тражећи замене за оно што је напустио, он скаче са једне теорије на другу, премда су оне засноване без повезаности са богооткривеном истином, очајно се у њих заплиће и изгони из свога ума све истине вере хришћанске. Несрећа је још већа ако повод за тако нешто пружи предавање научних дисциплина у школама, особито уколико у њима влада описани дух. Тако млади људи мисле да ће овладати истином, а у ствари се само накупе магловитих, испразних, фантазерских идеја, које су већим делом противне чак и здравом разуму, али које ипак заокупљају неискусне и постају идоли знатижељних младића. Друга опасност јесте световни начин размишљања и делања. Свет може да пружи и нешто корисно, али заокупљеност младића њиме погубна је за његову душу. Световно живљење јесте живљење према чулним утисцима, стање у коме човек мало пребива у себи, већ је, или делом, или маштарењем скоро сав изван себе. Са таквим

настројењем осећа се омраза према унутарњем животу и према онима који о њему говоре и њега упражњавају. Истински Хришћани људима потпуно обузетим светом изгледају као "мистици", људи "чудних" назора, "лицемери" и слично. Разумевање истине код њих онемогућава дух овога света, који је тако присутан у световном животу; а младићима се допушта да без ограничења долазе у додир са светом, па чак и препоручује да то чине! Тим леденим дотицајем свет са свим својим саблажњујућим представама и обичајима намеће се осетљивој и пријемчивој души младића, који нема у себи настројења против тог утицаја, већ је склон да га прихвата, и урезује се на њу као што се печат отискује у восак; тако он и мимо своје воље постаје заробљеник света. А усиновљење свету противно је усиновљењу Божијем у Христу Исусу.

То су, дакле, опасности које доноси младост. О, како је тешко одолети им! Али, младићу - добро васпитаном и решеном да живот свој посвети Богу још од детињства - доба младалаштва не може много да науди: ваља му да само мало потрпи, а потом ће га обузети најчистије, блажено спокојство. Потребно је само и у овим годинама одржати завет живљења по Христу у свакој чистоти, а касније се живот проводи у светој непоколебивости за служење Богу. Онај ко безбедно проведе године младости да се упоредити са човеком који је препливао уморасану реку, и који, осврнувши се назад, благосиља Бога. Други ће, пак, са сузама у очима, кајући се када погледа иза себе, проклињати своју младост. Никада се не може вратити оно што се изгуби у младости! Може ли онај ко је падао да достигне оно што има човек који није био склон падовима?

Из свега до сада изреченог лако се може закључити који је разлог што су тако ретки Хришћани који су очували благодат Крштења. Свему је узрок васпитање - и добре, и зломе.

Благодат крштења не чува се због тога што се не држи поредак, не поштују правила и закони овом циљу примереног васпитања. А разлози за то су:

а) Удаљавање од Цркве и њених благодатних средстава. Тиме се гуши издана хришћанског живота, од њега се удаљавају врела која га напајају, те он вене као што вене цвет лишен Сунчеве светлости.

б) Непажљивост према телесним функцијама. Сматра се да се тело може развијати без икакве штете по душу; међутим, у плоти се крију обиталишта страсти, која се напореда са њеним развојем све више проширују, укоренењују и овладавају душом. Прожимајући телесне функције, страсти се у њима устаљују, градећи себи од њих стамену и неразориву тврђаву, у којој ће своју власт учврстити за читав каснији живот.

в) Непромишљено, хаотично развијање душевних снага, без усмерености према одређеном циљу. Ако човек не види циљ пред собом, неће моћи да види ни пут који к њему води. Стога се у данашњем образовању, и поред све бриге и старања, не постиже ништа друго до разбуктавање љубопитљивости, самовоље и жудње за наладама.

г) Потпуно занемаривање духа. Слабо се поклања пажња молитви, страху Божијем, савести. Сви се старају само о спољашњој моралној исправности, а најдубља унутарња стања се занемарују и увек препуштају самом ученику.

д) Оно што главно у настави налази се у сенци споредних ствари; оно једино потребно у сенци је мноштва других ствари.

ђ) Најзад, ступање на праг младалаштва без претходног полагања добрих темеља и решености да се живи по Христу, а потом и неспутавање младићких заноса, предавање младог бића жудњи за новим утисцима. преко разоноде, лаког и необавезног читања, распаљивања уобразиље, непромишљеног општења са себи сличнима и нарочито са другим полом, искључиво стремљење према учености и привољеност духу овога света - општеприхваћеним мишљењима, правилима и обичајима, који никада нису благопријатни благодатном живљењу, већ увек непријатељски устају на њега, тежећи да га потисну и угуше.

Сваки од ових разлога већ и сам је довољан за гушење благодатног живота у човеку. Нажалост, у већини случајева сви побројани узроци делују заједно, при чему један неминовно повлачи за собом и неки други. У својој повезаности они до те мере изгоне духовни живот из младића, да се понекад не препознају ни најмањи његови трагови у души - као да човек нема духа, као да није саздан ради општења са Богом, као да нема снага које би том циљу служиле и као да није задобио благодат способну да те снаге оживљава.

Због чега се не поштује један сврсисходан поредак у васпитању? Одговор је: или због непознавања таквога поретка, или због небриге. Васпитање препуштено случају и остављено без пажње нужно ће задобити неправилан, од истине удаљен и штетан правац, најпре у свакодневном животу породице, а потом и у школовању. Али и тамо где се васпитању приступа са пажњом и где оно подлеже извесним правилима, неретко такође нема доброг плода, и васпитаник се удаљава од истинског циља, чему је узрок чињеница да се такво васпитање темељи на лажним идејама и начелима. Наиме, оно што је најважније - угађање Богу и спасење душе - губи се из вида и поставља у положај нечег споредног, док се основна пажња поклања усавршавању природних способности, оспособљавању за одређена занимања и дужности, за живот у свету, и слично. Када темељ није исправан и ваљан, читаво здање на њему сазидано такође неће бити солидно.

Као основне недостатке у васпитању можемо поменути:

1) Неприбегавање благодатним средствима. Ово је природна последица пренебрегавања чињенице да је васпитаник заправо Хришћанин, те да поседује не само природне, већ и благодатне снаге. А без тих средстава Хришћанин је налик на неограђени врт који газе разуларени демони, који ломи бура греха и живота по мерилима овога света, а све то нема ко и нема чиме да обуздава и изгони.

2) Превасходно припремање за постизање успеха у овом привременом животу, уз заборав оног вечног и непролазног. Само о томе говори се у кући, у разреду, у свакодневним разговорима.

3) Преовладавање спољашњег утиска у свему, од чега, авај, није поштеђено ни богослужење.

У глави младића који није добио одговарајуће васпитање у кући и који је био подвргнут већ описаном поретку школовања неминовно ће владати права збрка, и он ће на све гледати другачијим очима него што би требало; све ће му се приказивати у искривљеном светлу, као кроз разбијене или неодговарајуће наочари. Зато он не

жели ни да чује за свој крајњи, истински циљ и назначење, нити га се тичу средства за достизање тога циља. Све то он држи за најспореднију, најнеозбиљнију ствар на свету.

После свега изнетог није тешко одредити шта је заправо потребно учинити да би се исправио овако рђав поредак ствари.

1) Неопходно је добро разумети и усвојити начела истинског хришћанског васпитања и руководити се њима пре свега у породици. Домаће васпитање корен је и темељ за све потоње. Дете које је у кући добро васпитано и припремљено непостојано и изопачено школовање неће тако лако скренути са правог пута.

2) Неопходно је школско васпитање реформисати према новим, истинитим начелима - унети у њега хришћанске елементе, а све неисправно исправити; најзначајније је, међутим, да васпитаник читаво време буде под преизобилним утицајем Свете Цркве, која читавим својим устројењем спасоносно делује на обликовање духа. Овакво поступање не би давало могућност за распаљивање греховних побуда, удаљавало би дух овога света и одгонило духове злобе. Напореда са тим неопходно је све усмеравати од привременог ка вечноме, од спољашњег ка унутарњем, неопходно је, дакле, васпитавати чланове Цркве - поданике Царства Небескога.

3) Најпотребније је васпитавати саме васпитаче под руководством људи који добро познају истинско васпитање - не из теорије, него из искуства. Ако се сами образују под надзором искусних васпитача, педагози ће тако примљено искуство пренети и на друге. Васпитач треба да прође све степенице хришћанског савршенства, да би касније у својој делатности имао исправно држање, да би, надаље, био способан да опажа стање поверених му ученика и делује на њих са сваким стрпљењем, успешно, снажно и плодотворно. Учитељски сталеж треба да се састоји од најчистијих, богоизабраних и светих људи. Од свих светих дела васпитање је најсветије.

Плод доброг васпитања јесте очување благодати светога Крштења. А то ће преизобилно наградити све наше васпитне напоре. Наиме, велика преимућства има онај ко је сачувао благодат крштења у себи и од најранијег узраста се приволео Господу.

1) Прво преимућство које представља својеврсни темељ свију осталих преимућстава јесте целовитост природног и благодатног устројства. Човеково назначење је да буде обиталиште најузвишенијих сила, готових да се на њега излију из источника свију добара, под условом да се његово биће не растроји. И покајник може да се удостоји потпуног исцељења, али он, чини се, никада неће моћи да зна и осећа оно што је својствено човеку који се сачувао од пада; другим речима, он не може да се наслађује том целосношћу нити да има ту слободу у општењу (заједничењу) са Богом која је природна последица очуване чистоте.

2) Из овога сами по себи проистичу живост, лакоћа и спонтаност у чињењу добра. Васпитаник ходи у добру као у једином себи блиском свету. Покајник треба да се дуго напреже и дасе учи добру, како би могао да га чини са лакоћом, али чак и када то постигне, он је непрестано у грчу и страху. Насупрот томе, човек који је очувао своју крштењску благодат и чистоту живеће у простоти срца, са надом на спасење која га радује, надом која свакако неће изневерити.

3) Потом, у његовом животу устаљује се извесна уравнотеженост и истрајност. У њему нема ни силовитих замаха, алини клонулости, он ходи у добру исто онако као што дише - равномерно и уједначено. Код покајника је ово такође могућно, али се не стиче тако лако и не пројављује у таквом савршенству. Оправљени точак неретко ипак показује свој првобитни недостатак, оправљени часовник такође није тако добар као нови, који никада није био на поправци.

4) Онај који не зна за падове увек је млад. У његовим наравственим цртама испољавају се чувства својствена детету које још није сагрешило пред својим оцем. Прво осећање његово јесте невиност, младенаштво у Христу, непознавање зла. Колико је то осећање у стању да одсече лоших помисли и мучних немира у срцу! Ту су и необична топлина, искрена доброта, смиреност карактера. У таквом човеку у свој сили својој пројављују се плодови Духа на које указује Свети Апостол: "љубав, радост, мир, дуготрпљење, благост, доброта, вјера, кротост, уздржање" (Гал. 5, 22-23). За њега се може рећи да се обукао "у милосрђе, доброту, смиреноумље, кротост, дуготрпељивост" (Кол. 3, 12).

Он чува у себи непритворну веселост, односно радост духовну. јер у њему је Царство Божије, које представља мир и радост у Духу Светоме. Својствена му је извесна прозорљивост и мудрост, способна да сазрцава (сагледава) све у њему и око њега, да управља њиме и његовим делима. Његово срце поприма такво настројење у коме је способно да му магновено каже шта и како треба да чини. Најзад, може се рећи да је таквом човеку својствено одсуство страха од падова, осећање сигурности у Господу. "Ко ће нас раставити од љубави Христове?" (Римљ. 9, 35). Све га ово, укупно узев, чини достојним поштовања и пријатним. Он и нехотице привлачи друге себи.

Постојање таквих људи у свету велика је благодат Божија. Својом појавом они замењују мреже Апостолске. И као што снажан магнет привлачи мноштво опиљака, или као што снажан карактер привлачи слабе, тако сила Духа која у њима обитава привлачи себи друге људе, особито оне у којима има изданака духовног живота.

5) Најглавније морално савршенство којим се одликује човек очуване целомудрености у свом младићком добу јесте непоколебивост у врлини током читавог живота. Тако, рецимо, Самуило остаје чврст и постојан и поред свих искушења у Илијином дому, и поред метежа и буна народних. И Јосиф је, и поред зле браће, у дому Пентефријевом, у тамници и у слави једнако очувао душу своју непорочном.

Ваистину, "благо ономе мужу који узме на себе јарам у младости својој" (Плач Јер. 3, 27). "Сине мој, од младости своје изабери ваљану поуку, и до старости ћеш стећи премудрост. Мало ћеш се потрудити за њу, али ћеш брзо окусити од њених плодова" (Сирах 6, 1820). Овакво истински добро настројење као да прелази у природу човекову, и ако се неки пут и поремети, убрзо се ипак враћа у првобитно стање. Због тога у Четјим Минејима највише Светих налазимо међу онима који су очували моралну чистоту и крштењску благодат још од младости.

Поред свега наведеног, онај ко, очувавши своју чистоту посвети себе Господу још од најраније младости:

1) *чини дело угодно Господу*, приносећи Му најблагопријатнију жртву,

а) јер је Богу, према закону оправдања, најмилије оно прво: ирви плодови, првине међу животињама, прворођена деца, и, следствено томе, прве године младости;

б) јер се тако приноси чиста жртва - непорочна младост, што је Господу угодније од сваке жртве;

в) јер се то чини уз савладавање немалих препрека и усеби самоме и извана, одричући се задовољстава према којима се, нарочито у том животном добу, осећа снажна жудња.

2) *чини дело веома благоразумно.* Неопходно је приволети се Богу, јер је само у томе спасење. Нема бољег и повољнијег времена за такву одлуку од доба када постанемо свесни своје личности, јер ко зна шта носи сутрашњи дан? Ако се неко нада да ће дуго поживети, не посвећујући своје садашње време Богу, у многome ће себи отежати живот, навикавајући се на двострука мерила, и само Бог зна хоће ли имати снаге да касније победи себе. Но рецимо да је у томе успео: али каква је то жртва Богу - човек болестан, изнемогао, ослабљен у удовима својим, човек лишен своје целосности? Уосталом, оваквих примера има, али они су веома ретки. Како ретко човек који изгуби своју невиност успева да је поврати! Како је тешко да се човек који од детињства није познао добар и ваљан живот обрати!

Ово упечатљиво и живо описује на основу властитог искуства Блажени Августин у својој исповести:

"Детињство сам провео у несташлукима и враголијама, чак и недозвољеним, као непослушан дечак, непажљив према родитељима. Ступањем у младалаштво отпочео сам раскалашан живот, и за три године успео сам толико да се развратим да сам касније пуних дванаест година имао намеру да се поправим, али нисам налазио у себи снаге да то и учиним. Чак и када сам учинио заокрет ка одлучној промени, још две године сам оклевао, одлажући своје обраћење из дана у дан. Толико ми је ослабила воља од првих страсти! Али, пошто сам се одлучно обратио Богу и примио благодат у светом Крштењу, много шта сам морао да претрпим, борећи се са својим страстима, које су ме снажно вукле на пређашњи пут."

Па зар је онда чудно што се тако мало људи који су лоше провели своју младост спасава? Пример који смо навели веома јасно показује у каквој се великој опасности налази особа која није у младости задобила ваљана правила живљења и која се није још пре тога доба приволела Богу. Како је зато велика срећа задобити ваљано, истинско хришћанско васпитање, ступити са њим у доба младалаштва, да бисмо касније у истом том духу прекорачили и праг зрелости!

О покајању и обраћењу грешника Богу

КАКО СЕ ЗАЧИЊЕ ХРИШЋАНСКИ ЖИВОТ У СВЕТОЈ ТАЈНИ ПОКАЈАЊА?

Почетак благодатног хришћанског живота полаже се у Крштењу. Али, ретки су они који ту благодат очувавају, већина је Хришћана - губи. Видимо да су у стварном животу једни - мање или више развраћени, са злим клицама, којима је било омогућено да се у њима развију и укорене. У друге су, можда, и били постављени добри почеци, али их у младим годинама млади људи заборављају, по сопственој склоности или услед туђе саблазни, почињу да се навикавају на зло, па се и навикну. Нико од њих још нема у себи истински хришћански живот, па им је потребно да га опет започну. Наша света вера нуди нам за то свету Тајну Покајања. "Ако неко сагријеш, имамо заштитника код Оца, Исуса Христа Праведника" (1. Јов. 2,1). "Ако си сагријеш, увиди грех свој и покај се. Бог ће ти опростити грехе и даће ти "срце небо и дух нови" (Језек. 36,26). Другога ти пута нема: или не греш, или се кај! Судећи по многобројности оних који после Крштења падају, ваљало би чак рећи да је за нас покајање постало једини извор истинског хришћанског живота.

Треба знати да се у св. Тајни Покајања код неких људи - само очишћује и ражарује дар благодатног живота, који су већ примили и који у њима дејствује; код других пак - полаже се сама основа тога живота, дар им се поново дарује и они га поново примају. Ми ћемо разматрати овај последњи случај. Овде је посредни одлучна измена набоље, преокрет воље, одвраћање од греха и обраћање Богу, ужизање огња ревности ради нарочитог угађања Богу, уз одрицање од себе и од свега другог. Карактеристичан је ту, пре свега, болни покајни преокрет воље. Човек се био навикао на зло, а сада би требало да такорећи разруши себе. Ожалостио је Бога, сада би требало да гори у огњу сопственог неподмитљивог суда. Онај ко се каје, трпи порсфајне муке, и у осећањима свога срца, на изванредан начин, окушава адске муке. Јеремији који је плакао. Господ је заповедио да, "разори и опет сазиди и насади" (Јер. 1, 10). И плачевни дух покајања послао је Господ на земљу да би код оних што га примају, продирући до "раздељења душе и духа, зглобова и сржи" (Јевр. 4, 12), разорио старога човека и положио основе за назидање новог. У покајнику се тако смењују час страх, час тиха нада, час бол, час тиха утеха, час страхоте готово правог очајања, час вејање радости милосрђа Божијег. Смењују се и држе га у стању некога ко се растаче или раставља са животом, а ипак остаје у нади да ће примити нови.

То је болно, али спасоносно, отуда, дакле, онај ко није осетио тако болан преокрет, неминовно, није ни почео да живи покајањем. И нема наде да би човек узмогао и почео себе да очвршћује у свему, не прошавши кроз ту кушатељну ватру. Одлучно и живо супротстављање греху долази само од мржње према њему, од осећања његове злости, а то чувство окуша се свом снагом баш у томе болном покајном ломљењу. Само у њему човек свим срцем осећа колико је грех велико зло, и зато потом од њега бежи као од геенскога огња. А без овог болног преживљавања, ако неко и почне да се очишћује, чистиће се само овлаш, више споља него изнутра, више

у поступцима него у расположењима, а због тога ће и срце његово и даље остајати нечисто, као непретопљена руда.

Такву промену производи у људскоме срцу божанствена благодат. Само она може одушевити човека да "дигне руку" на себе да би се "заклао" и принео на жртву Богу. "Нико не може доћи к Мени, ако га не привуче Отац који Ме посла" (Јов. 5, 44), Срце ново и дух нов даје Сам Бог. Човеку је жао самога себе. Сливши се са телесношћу и грехом, човек је постао једно са њима. Само виша сила, са стране, кадра је да га од њих одвоји и наоружа противу њега самог.

Тако је препород грешника производ благодати, ипак не без његове слободне тежње на томе. На Крштењу (ако смо крштени у детињству) благодат нам се даје у тренутку савршавања те св. Тајне на нама, а слободно хтење долази касније и присваја даровано. У покајању, пак, слободна воља и тежња треба да учествује у самом чину препорађања.

Промена пак боље и обраћење Богу изгледа да треба да буде магновена или тренутна, како и бива... Али, у припреми која претходи, промена боље пролази кроз неколико обрта, који значе сједињавање слободе и благодати, при чему благодат овладава слободом и слобода постаје покорна благодати, - обрта који су за свакога неопходни. Једни кроз њих пролазе брзо, за друге се то пролажење протеже кроз читаве године. И ко би могао да истражи шта се ту све збива, нарочито с обзиром на веома разнолике начине благодатних дејстава, и на безбројна људска стања на која благодат почиње да делује?! Треба, ипак, очекивати да овде, при свој разноликости, постоји један општи поредак препорађања, које нико не може да мимоиђе. Свако ко се каје јесте неко ко живи у греху, и свакога од таквих преображава благодат. Отуда је, на основу поимања стања грешниковог уопште, и поимања односа слободе и благодати, и могуће предочити тај поредак и одредити га правилима.

СТАЊЕ ГРЕШНИКА

Грешника суоченог са неопходношћу да се обнови у покајању, реч Божија понајчешће представља погруженим у дубок сан. Карактеристична црта таквих лица није увек очигледна порочност, него управо одсуство оне одушевљене, самопрегорне ревности у богоугађању, са одлучним одвраћањем од свега греховнога, то што им побожност није главни предмет брига и напора, што су они, паштећи се око много других ствари, потпуно равнодушни према своме спасењу и не осећају у каквој се опасности налазе, не маре за живот ваљан и воде живот према вери сасвим хладан, иако понекад исправан и беспрекоран споља.

То је општа црта. У појединостима безблагодатан човек је овакав:

Одвративши се од Бога, он управља пажњу на себе и самога себе поставља за главни циљ свеколиког свог живота и делања. То већ и стога што за таквога не постоји ништа што би било више од њега самог, а особито стога што, добивши најпре од Бога сваку пуноту а онда се од Бога испразнивши, хита и пашти се како би и чиме би све себе испунио. Празнина која је у њему настала отпадношћу од Бога, непрестано му распаљује незајажљиву жеђ, неодређену а непрестану. Човек постаје безданим понором, и свим снагама настоји да испуни тај свој бездан, али нити види нити осећа

насићење. Зато је целог свог века у зноју, муци и великим главобољама, занет разноликим предметима, у којима очекује да нађе утолење жеђи која га изједа. Ти предмети упијају сву човекову пажњу, све његово време и све делање. Они су у његовим очима највредније благо, у коме он живи срцем. Из тога је разумљиво зашто човек, који је себе поставио за искључиви свој циљ, никада не пребива у себи, него - стално изван себе, у стварима које је створила или изобрела сујета. Од Бога Који је пунота свега, отпао је. Сам је празан. Преостало му је такорећи само да се "разлије" по бескрајно разноликим стварима и да живи у њима. Тако грешник жеђа, пашти се, усплахирено трчкара за предметима, који су изван њега и Бога, за стварима многим и разноликим. Због тога карактеристичну црту греховнога живота, уз нехај према спасењу, представља *многбрижје* (Лк. 10, 4).

Нијансе и разлике овог многбрижја зависе од карактера у души насталих празнина. Празност ума, што је заборавио на Јединога Који је све, тера човека да се пашти око многознања, истраживања, распитивања, да потхрањује знатижељу. Празност воље, која се лишила власти Јединога над собом самом, производи многожељење, тежњу да се овлада многим или свиме, да би све било по нашој вољи, у нашим рукама - то је грамзивост и користољубље. Празност срца, што се лишило наслађивања Јединим, Који је све, ствара жеђ за многим и разноликим задовољствима, или, пак, тражење безбројних предмета у којима очекујемо да нађемо ужитак за своју осетљивост и осећајност.

Тако грешник, непрестано у настојањима да много сазна, да многим овлада, да се многим наслађује, и ужива, осваја, испитује...

То је право врзино коло у коме се он врти целог свог века. Знатижеља мами, срце очекује да окуси сласти и навлачи вољу. Да је то тако, свако се може уверити, успоставивши надзор над покретима своје душе макар и за један дан.

У том врзином колу живео би грешник, и када би га оставили самога. Таква је наша природа, када је у ропству греху. Али тај коловрат се још хиљаду пута појачава и усложњава стога што грешник није сам. Постоји читав свет лица која то исто раде - питају, уживају и стичу, која су све поступке на свим плановима довела у одређен поредак, потчинила законима, и то поставила као неопходност за све оне који припадају њиховој области и који у узајамном савезу долазе неминовно у међусобни додир, једни друге салећу и у томе салетању и трењу само још више на десети, стоти и хиљадити степен лодижу радозналост, грамзивост и самонаслађивање, и за њихово распаљивање везују сву своју срећу, блаженство и живот. То је *свет сујетни*, чији су послови, обичаји, правила, везе, језик, весеља, разоноде, схватања, уопште све, од ситнице до крупнице, натопљени духом оних трију паклених изданака многбрижја о којима је горе говорено, што доводи до жалосног пропадања духа код светољубаца (оних који воле свет). Налазећи се у живој вези са целим тим светом, сваки грешник се упетљава у хиљадоструко испреплетену његову мрежу, заплиће се у њу дубоко, дубоко, тако да се од ње сам више ни не види. Тешко бреме лежи на грешникусветољупцу и сваком делу његова бића, тако да он нема снаге да учини ни најмањи покрет који не би био светски, зато што би тада нужно морао да подигне тежину од такорећи хиљаду пуди[1]. Зато се таквог несавладивог дела нико и не прихвата, и нико не мисли да прихвати, но сви живе крећући се по колотечини у коју

су запали. На још већу несрећу, овај свет има свога кнеза, јединственог по лукавству, злости и саблазнитељној превејаности. Кроз плот и телесност, са којима се душа мешала по паду, он има слободан приступ к њој, и приближавајући се, на разне начине распаљује у њој радозналост, користољубље и сластољубиво самоутешавање. Разним својим замамама држи је у њима безизлазно, разним подговарањима наводи на планове за њихово остваривање а потом или јој помаже да их оствари или их руши, указујући на планове још грдније, све са једним циљем - да продужи и продуби пребивање душе у њима. То и доводи до смењивања светских неуспеха и успеха, неблагословених Богом. Овај кнез има читаву силесију слугу, њему потчињених духова злобе. У сваком тренутку они јуре свим пределима насељенога света да би онде засеменили једно зло, на другоме месту неко друго и још дубље повукли људе заплетене у мреже греха, обновили ослабела и покидана пута, а нарочито да би пазили да нико не намисли да се реши њихових уза и изиђе на слободу. Ако је ово последње случај, они се хитро слежу око својевољника, најпре појединачно, потом у одредима и легионима, а на крају и свеколиком својом силесијом, и у то у разним видовима и на разне начине, да би заградиле све излазе, закрпили конце и мреже и, по другом поређењу, да би онога ко је почео да се извлачи из њих по стрмени опет одгурнули у бездан. То невидиво царство духова има своја посебна седишта, где се састављају планови, добијају распореди, примају положени рачуни са одобравањем или укором за извршитеље. То су дубине сатанине, по изразу св. Јована Богослова. На земљи, у кругу њиховог људског царства, та места су - удружења злочинаца, развратника и, особито, безверних богохулника, који делом, речју и писањем посвуда разливају греховни мрак и заклањају Божију светлост. Оруђе којим ти дуси овде изражавају своју вољу и власт, јесте свеукупност светских обичаја, натопљених греховним стихијама, које, омамљујући, вазда одвлаче од Бога.

Такво је "уређење" области греха... Сатана има само једну бригу - да оно чиме се човек сав бави, у чему му пребивају свест, пажња и срце, не буде - Бог, него било шта друго изван Њега, једино и искључиво то друго, да би га човек, прилепивши се за то свим умом, вољом и срцем, притежавао (поседовао) уместо Господа и само се о томе бринуо, то испитивао, тиме владао, у томе уживао. Овде нису у питању само телесне и душевне страсти, него и ствари споља привлачне, на пример, ученост, уметничка надареност, животна и телесна снага могу да служе као узе, којима сатана држи ослепљене грешнике у својој власти, не дозвољавајући им да се освете.

Ако се грешник погледа у његовом унутарњем настројењу и стању, видеће се да он понекад и много зна, али да је слеп према делима Божијим и према делу свога спасења; да је, иако непрестано у бригаама и трчкарањима, беспослен и нехајан према остваривању свога спасења; да је, иако непрестано окуша немире и задовољства срца, потпуно неосетљив за све духовно. Све снаге грешниковог бића разбијене су грехом а у њему се гнезде слепило, немар и безосећајност. Он не види своје стање, па због тога ни не осећа опасност свога положаја; не осећа опасност која му прети, па се због тога ни не брине како ће се од ње избавити. Ни на памет му не пада да би нужно морао да се измени и - спасе. Он се налази у потпуном, и ничим непоколебивом уверењу да је у положају који му доликује... и да све треба да остане тако како јесте. И због тога он

свако опомињање на други начин живота сматра излишним, не слуша га и чак не може да схвати чему такво подсећање, клони га се и избегава га.

ДЕЈСТВО БОЖИЈЕ БЛАГОДАТИ И ПРОБУЂЕЊЕ ИЗ ГРЕХОВНОГ СНА

Рекли смо да је грешник човек погружен у дубок сан. Као што се онај ко чврсто спава - ма каква да му се опасност приближава - неће пробудити и сам од себе устати, ако неко са стране не дође и не пробуди га, тако се ни онај ко је погружен у сан греховни, неће освестити и неће устати, ако му у помоћ не дође божанствена благодат. По безграничном Божијем милосрђу. Његова је благодат управо спремна на све, све посећује и свакога разговетно позива: "Устани ти који спаваш, и васкрсни из мртвих, и обасјаће те Христос" (Еф. 5, 14).

Такво поређење грешника са уснулима даје ослонац свестраном разматрању њиховог обраћања Богу. Управо као што се уснули буди, устаје и спрема за одлазак на рад, тако и грешник који се обраћа и каје, буди се из греховне уснулости, долази до решености да се измени (тј. устаје) и најзад се облачи у силу за нови живот у светим Тајнама Покајања и Причешћа (тј. постаје спреман за рад). У причи о блудном сину ови моменти су овако представљени: "А кад дође к себи", тј. освести се, рече: 'уоставши, отићи ћу', тј. реши да остави пређашњи живот; па "уоставши, отиде", и онда каза оцу: 'сагреших', то је израз покајања; а отац га даде обући у најлепшу одећу (оправдава и разрешује од грехова) и припреми му трпезу (св. Причешће).

Тако у обраћењу грешника постоје три момената:

1) пробудење из греховног сна;

2) узлажење до решености да се остави грех и посвети богоугађању;

3) облачење у силу с Неба ради таквог деловања, кроз свете Тајне Покајања и Причешћа. Пробудење грешника представља такво дејство благодати Божије у срцу његовоме, захваљујући коме он, као из сна пробудени, види своју огреховљеност, и дубоко осећа опасност свога стања, и почиње да се за себе плаши и да се брине за то како да се избави из своје невоље, и спасе. Раније је у односу на своје спасење био слеп, неосетљив и немиран, а сада и види и осећа и брине. Али, то још увек није и - промена, него само могућност промене и позив на њу. Благодат сада ослобађа грешника његових свакидашњих уза, поставља га и држи изван њих, пружајући му тако могућност да изабере сасвим нови живот и да ступи у њега. Ко то искористи, благо њему! Ко, пак, не искористи, опет ће бити остављен, опет ће се погрузити у онај исти сан и онај бездан пропасти.

Божија благодат постиже свој циљ тиме што раскрива пред свешћу и чувством човековим ништавност и срамотност онога чему се одао и што толико цени. Као што реч Божија, "оштрија од сваког мача двосеклога, продире све до раздеобе душе и духа, зглобова и сржи" (Јевр. 4, 12), тако и благодат пролази до раздеоба срца и греха, и раскида њихов незаконит савез и спој.

Ми смо видели да грешник свим својим бићем ниспада у област у којој начела, схватања, судови, правила, обичаји, насладе и начин живота уопште, речју - све, јесте сасвим опречно истинском духовном животу, за који је човек предназначен. А, ту

ниспавши, он не постоји засебно и одвојено, него бива прожиман свиме, сарастапа се и пребива сам у свему томе. Отуда је за таквога човека природно да не зна и не помишља на оно, што је овоме поретку супротно и према томе супротном нема никакве склоности. Област духовна од њега је сасвим заклоњена. Очигледно је, после тога, да се врата обраћења могу отворити само под условом да пред свешћу грешниковом у пуној светлости буде раскривен поредак духовног живота, и не само да буде раскривен него и да се дотакне његова срца, а да, такође, пред његовом свешћу и чувством, поредак греховног живота буде осрамоћен, одбачен и разорен. Само се тада и може родити у човеку настојање да тај поредак напусти, и да ступи у живот духовни. Све се то савршава у једном акту благодатног пробуђења грешника.

У начину свога дејствовања, пробуђујућа Божија благодат се свагда саображава не само узама, које грешника сапињу, него и особеном стању сваког грешника. Што се овог последњег тиче, пре свега треба имати у виду ону различитост у дејству коју благодат показује када делује на оне који никада нису били пробуђени и на оне који су већ то буђење искусили. Ономе ко никада није доживео то пробуђење, оно се даје такорећи забадава, као свеопшта, опомињућа или дозивајућа благодат. Од таквога човека претходно се не може ништа тражити, будући да је он сав усмерен на другу страну.

Али, оном ко је једном већ био пробуђен, и познао и осетио шта је живот у Христу, па се потом с нова одао греху, пробуђење се не даје "бесплатно". Од таквога се већ нешто претходно тражи. Он као да благодат тек треба да заслужи и замоли, не само да је жели него и да ради на себи, не би ли привукао благодат пробуђења. Сећајући се пређашњег живљења у добром хришћанском поретку, он га често поново прижељкује, али му се власт над собом не даје. Хтео би да се поправи, али не може да се савлада и победи себе. Безнадежно је беспомоћан, препуштен сам себи - зато што је пређе сам оставио дар, увредио "Духа благодати и смрт Сина Божијег згазио" (Јевр. 10, 29). Сада му се даје да осети како је велика благодатна сила, да то осети утолико дубље уколико му се брзо не даје. Затражи, и потруди се, и тегобношћу њенога стицања научи се да је цениш. Такав се човек налази у једном мучном стању: жеђа а не напаја се, гладује а не исхрањује се, тражи и не налази, упиње се и не прима.

Неко бива остављен у таквом стању веома, веома дуго, све док најзад, свим својим бићем не осети као неку одбаченост од Бога, као да га је Бог одбацио и заборавио, и предао проклетству попут земље која је многократно била напајана кишом а која је остала неплодна (Јевр. 6, 78). Али, то оклевање благодати да се дотакне срца човека који је тражи, представља само кушање. Рок кушања пролази, па пробуђујући дух на њега с нова низлази, због труда његовога и знојнога искања, као што на друге сходи забадава. Такав начин дејствовања спасавајуће благодати указује нам:

- а) на необична деловања благодати Божије на пробуђење грешника и
- б) на уобичајени поредак стицања дара пробуђујуће благодати.

НЕОБИЧНА ДЕЈСТВА БОЖИЈЕ БЛАГОДАТИ У ПРОБУЂЕЊУ ГРЕШНИКА ИЗ ГРЕХОВНОГ СНА

Онима који живе благодатним животом, спасоносно је за душу да упознају необична дејства Божије благодати да би је, видећи много старање Божије, о грешницима, неизрециву, прославили и надахнули се добром надом у помоћ с Неба у сваком добром делу. Онима, пак, који божанствену благодат траже, неопходно је да та дејства познају стога што се у њима изразитије но игде испољавају својства благодатног пробуђења, а та је својства потребно да сазнамо и објаснимо ради тога да бисмо одредили да ли је буђење које окушамо благодатно, а - када неко већ делује - чини ли то по благодати или само снагама сопственог одушевљења. Истински хришћански живот је благодатни. Живот који се креће само сопственим снагама, ма како наизглед био леп и ма како се иначе држао хришћанске форме, нипошто није хришћански. Почетак хришћанског живота поставља се благодатним пробуђењем, чијег се благодатног руковођења и општења (заједницења) човек који га је примио, не лишава све док остаје веран његовим саветима.

Ето зашто је потребно схватити да ли се у нама збило или није збило благодатно пробуђење. Ради задовољавања тога захтева могло би се казати: суди о себи по својствима благодатног пробуђења, која ти се откривају у необичним случајевима, јер су својства благодати у необичним приликама очитују упадљивије, одређеније и особеније!

Као што је већ указано, при благодатном пробуђењу у свести се такорећи магновено разорава целокупни поредак самоугодљивог греховног живота, који се у њој био успоставио, и - на другој страни - пред њоме се открива један други и бољи, божанствени поредак, једини истинити и Богу угодан. Тај се поредак може укратко овако представити: Бог Кога се клањамо у Светој Тројици и Који је створио свет и о њему промислено брине, спасва нас, пале људе; у Господу Исусу Христу, благодаћу Светога Духа, под руководством и брижним надзором Свете Цркве, кроз живљење овде на земљи као на испиту, у знаку Крста, које нас преводи ка вечном, бесконачном блаженству у будућем животу. Тај поредак обједињује у себи и лица и догађаје и установе и сама начела по којима се креће. Он се сав живо упечаћује у духу грешнику и запањује га, упадљиво му предочавајући и њега самог са његовим настројењима, као и све оно у чему је дотад живео и чиме се наслађивао - као супротност томе поретку, са којим би човек, међутим, требало да живи у потпуној сагласности и сличном настројењу. Свака црта тога поретка одише обличењем и прекором грешнику због ранијег неразума и немара, и ти су прекори тим упечатљивији што он, истовремено, увиђа свеколику, презрења достојну ништавност свога пређашњег грешног пута. Под дејством тога, срце се ослобађа дотадашњих уза и стоји слободно, па је тако слободно и да изабере нов начин живота. То је граница деловања благодатног пробуђења. Оно у чувству и свести ништи све пређашње што је било рђаво и живо им предочава само то ново и боље, остављајући притом запањеног човека слободним да изабере ново или да се опет врати на старо. Уочљиво је да благодатно пробуђење увек прате запањеност и нека уплашеност - да ли стога што некако одједном и такорећи неочекивано затиче грешника на животним распућима као преступника и изводи

пред неизбежни суд Божији; или, пак, отуда што је нови поредак који му се у свести открива, за њега сасвим нов и упадљиво супротстављен пређашњем, и не само да је нов него и савршен у свим својим деловима те као такав представља извор блаженства, док је у ономе првом, ништавном, све тута срцу и пропаст духу.

Ипак, пролазна тачка свију добрих дејстава благодатног пробуђења јесте живо сазнање новог, божанственог поретка. Полазећи од тога, подсетићемо на сва постојећа искуства на пољу Божијег благодатног дејства. Сазнање новог поретка битија и живота производи се двама начинима:

А) понекад се сам тај поредак у целини или деловима споља опазиво показује грешнику, који је тога достојан, у својој очигледности.

Б) понекад, пак, човеков дух бива уведен у тај поредак те га изнутра сазире.

А)

Милосрдни Господ на различите начине открива пред свешћу онога ко доживљава обраћање Свој божанствени свет, у коме је нашем духу одређено да живи.

1) Неретко се Бог таквоме видљиво јавља Сам, у каквом било обличју, у сну или, пак, када је овај у будном стању. Тако се Господ јавио апостолу Павлу на његовом путу у Дамаск, па Константину Великом, Евстатију Плакиди (20. септембар), Неанију који је пошао да мучи Хришћане (то је потоњи мученик Прокопије - 8. јули), Петермутију (у сну - 9. јули) и многим другима.

2) Понекад, пак, Господ благоволи да из тога света одашиље разна лица, како на јави тако и у сновиђењима, у њиховоме лику или у неком другом обличју. Тако се Мајка Божија много пута јављала људима сама или са Предвечним Младенцем, или са пратњом Светих поред себе (једног, двоје или троје). Великомученица Екатарина, нпр., обратила се пошто јој се у сну јавила Пресвета Богомајка са својим Младенцем, Који ју је обручио Себи за невесту (в. Пролог - 24. новембар). Много пута су се људима јављали Анђели, појединачно или у читавим чиновима нпр., св. Андреју Јуродивом у сну се показао цели свет светих Анђела насупрот војсци мрачних сила (2. октобар); много пута јављали су се и Светитељи, нпр., св. епископ Митрофан који се јавио лекару-лутеранцу, болесној девојци и многим другима.

3) Понекад се сам тај свет и његове особено устројство и основна његова начела такорећи осликавају у неком задивљујућем облику пред неупућеном свешћу, како се види из већ наведеног случаја са Андрејом Јуродивим и многих других примера, у којима су се обраћенима показала, или им се показују блажена станишта праведних, као нпр. индијском цару и његовом брату, пошто је апостол Тома раздао сиротињи новац који су му били дали за подизање куће (6. октобар); или, пак, страшна мучења грешника - као нпр., Исихију Хоревиту (3. октобар); или - вршење посмртног суда над душом, као нпр., Јоасафу царевиху (19. новембар), св. Клименту (25. новембар) и једном развратном младићу коме је отац на самрти ставио у аманет да, неизоставно, сваке вечери улази у собу у којој он умире.

4) Понекад се, пак, човеку даје да опипљиво осети неку невидљиву силу која делује међу видљивим силама и појавама, али је упадљиво различита од њих, јер

потиче из другог света. Ту уопште спадају сва чуда помоћу којих су се збила обраћења и која није могуће избројати. И Спаситељ је рекао да неверујући неће поверовати ако не види знамење. Велики део тих чудеса догодио се после Христа, у првим временима Хришћанства преко Апостола, и затим светих Мученика. Упадљивост присуства невидљиве Божије силе овде на земљи често је обраћала читава села и градове и никада није остајала без плода. Крв Мученика заиста лежи у темељима Цркве... Било је, пак, и таквих случајева да се Божија сила јављала Сама, без људског посредовања, као нпр., приликом обраћења св. Марије Египћанке, или, пак, посредством освећених ствари, икона, моштију, итд. Тако је до обраћења Јевреја у Вириту дошло услед чудесних појава на икони Распећа Господњег. Приликом свих тих јављања, свест спутава разним предметима и саблазнима овога света и безизлазно задржавана у спољашњем, видљивом и чулном поретку - пошто јој се упадљиво, неочекивано и тренутно предоче лица и силе свише, из невидљиве области, магновено се отрже из својих уза (окова) и продире у друго устројство битија и живота и са удвиљењем борави у њему. Овде се дешава исто што и при изазивању електрицитетa у једноме телу електрицитетом другог тела: већ наелектрисано тело отрже оно друго из уза материје и, привлачећи га, држи у струјном колу са собом.

Б)

Наш дух, као што смо видели, прекривен је и заглашен многим копренама. Али, по својој природи, он је посматралац божанственог поретка. Способност за то готова је да се јави и стварно и пројављује своју силу, чим се уклоне препреке које сапињу дух. Отуда, ради пробуђења у човеку дремајућег духа и његовог увођења у гледање божанственог поретка Божија благодат.

а) или на њега непосредно дејствује и, испуњавајући га Својом силом даје му моћ да раскине узе које га окивају.

б) или дејствује посредно, стресајући са њега копрене и мреже, и дајући му тиме слободу да пребива у своме чину.

а) Божанствена, свеприсутна и свепрожимајућа благодат непосредно силази на дух човеков, остављајући као траг свога присуства у њему мисли и дубока чувства који га одвраћају од свих пролазних ствари и обраћају ка другом, бољем, премда невидљивом и тајанственом свету.

Заједничка црта оваквих пробуђења јесте незадовољство собом и свим својим, и нека туга. Човек више не може да се задовољи ничим што га окружује - ни својим врлинама (добродетељима) ни оним што поседује, ма била то и неизмерна блага, те живи као тугом убијан. Утеху не налази ни у чему видљивом и обраћа се невидљивој и прима га спремно, и искрено усваја, и себе њему даје на "усвојење". Многи су подстицани питањем чиме ће се све ово завршити и до чега ће довести, остављали све и преизмењивали не само осећања и понашање него и начин живота. Било је случајева да се такво незадовољство испољавало претежно у сфери сазнања, као код Јустина Философа, који је првенствено тражио светлост познања Бића Божијег; понекад, баш у срцу, као код Августина који је, пре свега, тражио покоја

своме немирном срцу, а понекад, усталом и највећим делом, у сфери делања, у савести, као код разбојника Мојсеја, и Давида.

Било је мноштво случајева да је човеку одједном изнутра био обасјан дом његовог духа и да му се тако родила судбоносна жеља и усмерила му дух на другу страну. "Не знаш откуда долази и камо иде", рекао је о томе Господ (Јн. 3, 8). Често се дух буди подсећањем на прошло. Тако се обратила Марија, сродница затворника Авраамија, па ученик св. Јована Богослова, црквени економ Теофил, пропадајући у разбојништву. Та Божија сила однекуда улази у човека и његовој савести разговетно произноси речи - "сети се откуда си пао", и њега који је над собом био изгубио власт такорећи запањује. Ту се могу сврстати сва обраћења после младалачких падова. Нема сумње да се и такве промене промишљу Божијом издалека припремају разним случајевима, који човека наводе на примање благодатног утицаја, отуда је и овде непосредност само релативна. Али, са друге стране, потребно је знати и то да се свако благодатно (про)буђење испољава у сличним тежњама и побудама нашега духа. Благодат се, пак, иако преко видљивог посредништва, духа човековог ипак дотиче увек непосредно а невидљиво, и из његових болних уза извлачи га на светлост Божију, у област божанственог живота.

б) Сва посредна дејства која овде спадају, усмерена су на раскидање духовних окова. Раздреси дух, дај му слободу и он ће сам потећи тамо одакле је отргнут - ка Богу. Узе духовне троструко су сплетене, као што смо видели, отуда што их иза себе сучу три извора - самоугађање, свет и ђаво. Против ових су и уперена поништитељска дејства благодати, која буди дух човеков.

САМОУГАЂАЊЕ

На дух човеков најтешње належу узе свестраног самоугађања, које је својствено нашем биолошко-душевном бићу. Те су узе тачка међусобног повезивања и других уза, које долазе од света и ђавола. Зато је веома важно али и веома тешко раскинути окове самоугађања. Јер, будући да необраћени живи искључиво биолошко-душевним животом, узе се са те стране растежу и многоструко и разнолико сплићу онолико колико далеко сеже живот као биолошко-душевна стварност. Да бисмо разумели како се раскидају ти окови духа, треба узети у обзир да оно чему приања овај живот, чиме се храни и у чему се претежно изражава, представља за њега чврст ослонац на коме се утврђује и на коме стоји без страха од пораза, на пораз чак ни не помишљајући нити га очекујући. Када се човек, на пример, пристрасти уметности, биолошком живљењу или учености, и за то стане сав да живи, он у томе налази ослонац и пребива свим снагама, мислима и надама. Будући да одатле затим проистиче сав самоугодљиви живот који сапиње дух, овај ослонац самоугађања, природно, постаје темељ чврстине и јачине уза које оно намиче на дух, и такорећи тачка за коју се узе причвршћују. Зато, напротив, да би се човеков дух ослободио окова самоугодништва, пробуђујући божанствена благодат обично и руши ослонац самоугодљивог егоизма. Пољуљавши их из темеља, благодат заправо разлабављује узе и омогућава измученом и изможденом духу да подигне главу.

Многи су ослонци нашег самоугодништва. Своје упориште оно налази и у самом нашем бићу, тј. у телу и души човековој, и у стварима којима се храни наш

спољашњи живот, и уопште у свеколиком поретку наше свакидашњице. Такво је плотоугодништво у разним видовима - сластољубље, Склоност ка раскоши, похотљивост, ленствовање, страст за забавама, житејско многобрижје, честољубље, властољубље, видива пословна успешност, имућност, лагодан начин живота, вредност друштвених веза, световност спољашњих односа са људима, пристрашће према уметности и разним вештинама, страст за подухватима сваке врсте. Све то у својим најразличнијим видовима саздаје чврст ослонац нашем егоизму, који уверен у своју безбедност и постојаност, спокојно на њему почива и, обилно се хранећи, нараста из дана у дан код једнога претежно на овом пољу, код другог на оном. Спасевајућа Божија благодат, пак, да би грешника пробудила из уснулости, своју силу управља на разорење упоришта на коме се утврдио и на коме почива својим егоизмом. Ево шта у тим случајевима благодат чини: Онога ко је спутан угађањем телу, баца у болести и, ослабљујући му тело, даје његовом духу слободу и снагу да дође к себи и отрезни се. Онога ко је заслепљен својом лепотом и снагом, лишава лепоте и одржава у стању изнемоглости. Онога ко се уљуљкује влашћу и моћи, подвргава ропству и унижењу. Ономе ко много полаже на богатство, она то богатство одузима. Онај, пак, ко високо мудрује, бива осрамоћен као неко ко мало зна. Човеку који се ослања на постојаност веза, те се везе кидају. Онај ко се узда у то да ће успостављено стање ствари око њега бити вечито, доживљава да смрт људи или губитак неопходних ствари то стање напросто разоре. Како би се, уосталом, они које у узама безбрижја држи спољашња срећа, и отрезнили ичим другим до жалостима и несрећама?! И није ли ради тога сав наш живот испуњен недаћама - да би садејствовао Божијој намери да нас држи у трезвености?!

Сва таква рушења ослонаца безбрижног самоугађања представљају животни обрт, који делује запањујуће и спасоносно зато што је свагда неочекиван. У том погледу, најделотворније је осећање животне опасности. То чувство својом силовитошћу ослабљује све узе и у самом корену сасеца егоизам, и човек више не зна где би... Такав учинак имају и тешке животне околности и осећање свеопште напуштености. Тако човек остаје најзад насамом са собом и од своје крајње ништавности сместа се усмерава или обраћа - Богу.

СВЕТ

Друге узе духу намиче свет и оне леже поврх уза самоугађања. Свет са својим схватањима, начелима и правилима, са уопште целим својим поретком, који се уздиже до непроменљивог закона, спушта своју тешку руку господара на сву своју децу. Услед тога, нико од те деце не сме ни да помисли да против њега устане или да одбаци његову власт. Пред тим својим господарем сва она осећају некакво страхопоштовање и страшљиво се држе његових "правила", сматрајући њихово нарушавање такорећи кажњивим делом! Свет, наравно, не постоји као личност, али његов дух некако се одржава на земљи, утиче на нас и као да нас сапиње узама. Очигледно је да је његова власт мислена, привидна а не стварна, не физичка. Следствено томе, потребно је само да се та привидна сила распрши и - могућност

отрезвљења од њезиних чини биће нам на дохват руке... Спасоносно Божије промишљење о нама тако делује.

Ради тога Бог стално пред очима овоме свету и нама држи друга два, свештена и божанствена света, и у њима а преко њих предочава човековој пажњи, па јој чак даје и да осети, једну бољу стварност, и непрестано говори о испразности световног живота и световних нада. Та два Божија света јесу - природа и Црква Христова. Искуство показује да се ум, обавијен маглом световног дима, неретко отрезнио сагледавањем видљиве творевине Божије или ступањем у Цркву. Један је човек тако једне зиме посматрао дрво које му је стајало испред прозора и - освестио се. Други је после нечије блиставе беседе осетио сладост душевног спокоја, оставио раније обичаје и одао се служењу Богу. Видљива природа и Божији храм не само да су често уразумљивали и отржењавали немарне и грешне Хришћане, него су истинском богознању и богоугађању обраћали чак и незнабошце. Тако је једна жена постала Хришћанком, пошто јој се срца коснула реч "осана". А и обраћање наших предака (тј. Руса) сасвим се утврдило утиском који је на њих оставио хришћански храм (Света Премудрост, Аја Софија). Великомученицу Варвару обратило је од идола Богу сагледање лепота видљивих твари. Божијих. Њихова сила и упливност (моћ утицаја) условљени су тиме што духу, који је исцрпен и изможден, измучен и клонуо од световне таштине, живо и опипљиво предочавају бољи и најблаженији поредак живота и, магновено на њега изливајући радост тога живота, уразумљују га, будући да је он у сасвим другој стварности. А када је пријатељство са светом већ овде и сада тако мучно, какво ће тек бити после?!

Тако се зачиње зов ка свету Божијем и раскид са светом сујетним, који, понекад у виду снажног порива а понекад постепено, најзад и сасвим отрже човека из уза овога света. На тај начин природа и Црква Христова делују као одгонитељи, распршитељи и поништитељи чини сујетног и многопреварног света. Ради тога је њих Господ и довео у такву везу са нама, да би на нас деловали што чешће и упорније, предочавајући нам на најупадљивији начин супротности овог и оног живота.

Други начин благодатног отрзања из уста света састоји се у томе што се благодаћу Бога Свепромислитеља човеку на делу предочава живот, који је потпуно супротан ономе у коме се он креће. Овде спадају, претежно, сва обраћења од којих је дошло посредством, мучеништва, чији су примери неизбројни. Понекад је мученички подвиг једног човека обраћао читава села и градове. Ту је очигледно присуство духовне силе из другог света, не из овог нашег. Понекад чак изгледа да ће пораз верног хришћанина бити неизбежан, али до њега не долази - мученик остаје непобеђен и благодушан, не зна се откуда и како. Магновено поимање те чињенице обузима човеков ум и разгони у њему чини које потичу од пређашњег начина живота. Ту спада и обраћење блуднице коју је једна мајка замолила да се помоли и поврати у живот њеног умрлог јединца, као и обраћење блуднице која се покајала од једног погледа на иконе Светих, који су се смирено бавили молитвом и богомислијем, док се она у исто то време предавала раскоши и разврату. Овде спадају, исто тако, и сва обраћења до којих су довели животни примери других људи. Снага њиховог деловања је у томе што се лицем у лице виде задовољне и спокојне, и без задовољства и неких предмета који би их чинили спокојнима, а у којима други, када њима

овладају, ипак не налазе ни задовољство ни спокојство. Отуда - разочараност пређашњим и промена живота.

Трећи начин одвраћања од света јесте његово посрамљење у лицу његове деце. Тако се Јулијан Апостата над свим преузносио, и свирепо устао на Хришћане и запретио им да ће их сузбити својом силом, али је потом неочекивано пао. Његов пад, чак, не само да је утврдио верујуће, него је и многе неверујуће обратио истинитом Богу. На светог Макарија је, на основу лажног сведочења, устало цело насеље и за казну га тукло и кињило - но, био је то тренутни тријумф света; али, потом се истина открила и све постидела и вратила побожности и страху Божијем. Овде спадају и сва уразумљења падовима и неочекиваном смрћу силника и великана овога света. Осрамоћење света унижава свет у очима његових приврженика, обличи његову немоћ и тиме, са једне стране, одвраћа их од њега а са друге стране, даје им смелост да му се супротставе.

Најзад, неретко и сам свет притешњава човека и одгони га од себе управо тиме што га не задовољава или што постиђује његова очекивања. Ми, на пример, тражимо срећу, а у свету налазимо само славу, част, власт, богатство, уживање. Ништа од тога, међутим, не може да задовољи оног који тражи срећу. Расудан човек убрзо ће увидети обману и доћи к памети. Код Светитеља Божијих видимо да су се многи од њих, сагледавши таштину и метежност света, од њега удаљили и одлучно се посветили Богу. Блудни син је у јеванђелској причи рекао: "А ја умирем од глади" (Лк. 15,17).

УЗЕ САТАНСКЕ

Трећи окови духа потичу од сатане и његових духова. Они су невидљиви и већином се подудару са узама самоугађања и света, које сатана својим утицајем само учвршћује и преко њих држи човеков ум у помрачености. Ипак, постоји и нешто што непосредно потиче од сатане. У питању је нека неодређена страшљивост и снбивљивост, која у свако доба смућује грешникову душу, а понајвише онда када смера неко добро. То је готово исто као кад господар узме да прети слуги, чим овај стане да чини нешто мимо његове воље и планова. Од ђавола долазе разне *духовне прелести* (обмане). Код једних је то нека претерана и неоснована нада у милосрђе Божије, која не отрешњава него све више и више погружава у *грехољубље*. Код других, насупрот томе - *очајање*. Код овог - *сумња и неверје*, код оног - *самоувереност и самооправдавање*. Да, много, уистину много тога зависи од сатане, али га је тешко тачно одредити. Ипак, њему као извору треба приписивати све греховно, јер је он цар грешнога света. Једна од његових лукавих подвала јесте то што се скрива, тј. грешнике наводи на уверење да он, ђаво, ни не постоји, услед чега тако самовољно и бесни у грешниковој души, пребацујући греховне тежње, које му улива, на природу и подстичући га да ропће на Бога, зато што му Он тобоже забрањује оно што произилази из људске природе и налаже оно што нема снаге да достигне. Уразумљујућа божанствена благодат неретко је отрзала грешнике из чељустии адских осрамоћењем сатане. Излагала га је јавној срамоти и извргавала подсмеху, огољујући његову немоћ и глупост и раскринкавајући лукавства. Тако је ђаво био посрамљен у

лицу мага Симеона, Кипријана Антиохијског и многих других. Све такве случајеве пратило је обраћење и уразумљење не малог броја заслепљених. У дане Господа на земљи, беси - који су извор сумње и неверја, постајали су проповедници вере. И свети Мученици су силом Свемогућег Бога често принуђивали и оца и децу лажи да кроз кумире и идолопоклоничким храмовима проговоре Истину. Такво разоткривање сплетки лукавога уверава грешника да се налази у пакосним и непријатељским рукама и да се оне, на зло њему самом, са њим шегаче и преварно га воде неким мрачним путем у пропаст та да би се тој пропасти радо порадовале. Ово неизбежно рађа дубоко осећање страха за сопствено добро, опрезност, подозрење и одвратност како према лукавцу тако и према његовим "изналасцима" - пророцима и страстима, и целокупном ранијем своме животу. Одавде па до преласка источнику истине, добра и блаженства - Богу, више нема много.

То су, ето, путеви и средства којима Божија благодат делује на човеков дух, отржући га од уза несвојственог му живота и суочавајући га са другим, бољим животом, у коме су његови радост и спокојство. Али, очигледно је да су сви они, сами по себи некако непотпуни, као да не доричу ствари до краја. Нпр. родила се човеку жеђ за бољим - али где да то боље тражи, и како да га достигне? Или, некога је потресао страх од смрти и суда, шта да чини да се избави од зла? Тако и у свим другим случајевима.

Сви ти начини су, међутим, неми: потребно је додати им још средство које их допуњује и усавршава. У питању је р е ч, или проповед. Реч Божија у разним Својим видовима стварно и прати поменуте начине, објашњавајући их и указујући на њихов последњи циљ. Без ње човек би још остао у неком неодређеном стању и не би, сходно томе, предузео све што би требало. Тако је апостол Павле био уразумљен небеском појавом. Али Господ није све на њему учинио на тај начин, него је рекао: " Иди к Ананији и он ће ти рећи шта да чиниш". Јустин Философ, великомученица Варвара и царевић Јоасаф увидели су лаж, али да би познали истину били су им потребни посебни руководитељи и тумачи. Зато је Господом и утврђен закон: "Свима свуда проповедати", да се покају. "Вјера бива од проповиједи, а проповијед од ријечи Божије" (Римљ. 10, 17). А та реч, почев од Апостола преко њихових наследника, оглашава се данас до свих крајева земног шара. И ево суштинске потребе проповеди - да указује на општи, спасоносни поредак Божији и свима обзнани лица и места којима треба да се обрати пробуђени, да не би одједном изгубио пробуђену свест или да не би са њоме блудео по распућима, бесплодно трошећи снаге и време. У Цркви треба непрестано да се чује катихетска поука (и стварно се чује). Верници који у вери стоје усправно, њоме ће се све више и више изграђивати, а они који су пали и тога часа били пробуђени, имаће непреварног указатеља пута. Како је многоцена дужност свештеника да н; време, па и без обзира на време, оглашава спасоносне путеве Божије, не ослањајући се на њихову већином претпостављану општу познатост!

Али реч Божија не само да употпуњује све поменуте начине, него их и замењује. Она пробуђује потпуније и разумљивије. По своме сродству са нашим духом, који такође исходи од Бога, та реч продире унутра, до раздељења душе и духа, оживотворује дух и осемењује га за доношење плодова духовног живота (зато се реч у Јеванђељу и назива семеном). Пробуђујућа сила речи Божије утолико је значајнија

што дејствује одједаред на целог човека, на сав његов састав: тело, душу и дух. Звук или гласовни склоп речи дира слух, мисао заокупља душу, а у њој утајена енергија дотиче дух који се, ако пази, пошто реч срећно прође душу и тело - као грубе засторе - буди и, напевши се, раскида узе које га сапињу.

Реч Божија буди - или тиме што веома живо човековој свести представља божанствени поредак или што у њега уводи наш дух кроз разорење ограда које га сапињу. На пример, један стари слуга рекао је у својој простодушности своме болесном господару. "Ма колико се борио, баћушка, мора се умрети!", и тиме га побудио на покајање. Други неко је пред сликом распетог Господа прочитао: "Види шта сам ја за тебе учинио, а шта си ти за Мене?!", и пробудио се из сна греховног.

Света Пелагија слушала је о смрти, суду и горкој судбини грешника и - одступила од грешног живота. Равноапостолни кнез Владимир обратио се чувши опис целокупног Божјег поретка, почевши од стварања до свршетка света, страшнога суда и вечне судбине добрих и злих. А проповед св. Апостола, и на њиховом трагу свих проповедника Јеванђеља, састојала се у једноставном излагању истине без паметовања. Свети апостол Павле каже за себе да су његова реч и проповед били не у убедљивим речима људске мудрости, него у простом казивању о дслу сиасења кроз Господа Исуса Христа на крст распетог (1. Кор. 2, 24). И, може се рећи, најприроднији начин деловања кроз речи јесте - представљати истину каква јесте, не заклањајући је умним представама и нарочито не нагађањима о вероватноме. Истина је сродна духу. Просто и искрено исказана, она ће га обузети; застрта сликама, накићена и напирлитана - остаће у фантазији; загушена разумским представама и доказима, задржаће се у разуму или души, не досежући дух и остављајући га празним.

Може се рећи, да сва неплодност проповедања зависи од мудровања којима га пренатрпавају. Зато ти објасни истину једноставно, откриј у чему се састоји и - дух ће бити побеђен. Јеврејин је читао Јеванђеље и - обратио се, јер је познао истину у простој јеванђелској причи. Уопште, много се "слободноумника" обратило живим познањем божанствених ствари, по указању Божије речи - живе или писане. Истина развејава мрак сујетних помисли, проветрава душу, обасјава дух...

Са друге стране, силом речи неретко се руше зидови духовне тамнице и духу даје слобода. Тако је св. Антоније чуо реч о ништавности земних блага, и - све оставио. Један младић је чуо причу о блудном сину и - покајао се... Уопште, предочавање божанственог поретка, са једне стране, и разоткривање разних преластних очараности, са друге, испуњавају човекову душу спасоносним знањем, или јасним и убедљивим познањем спасоносног пута коме се тврдоглавост срца ретко може одупрети. То што врло многи не делају како би требало, са напором, него остају у уснулости и немару, бива стога што не познају спасоносне истине или што их познају непотпуно. Пуноћа знања победоносна је, јер од ње лукаво срце бежи. На основу своје "опште способности" да буди грешнике, реч Божија на земљи се шири и до нашег слуга долази на разне начине. Неућутно се ори по храмовима, на сваком богослужењу, као и изван храмова, на сваком чину црквеном; дамара у песмопојима и песмама дрквеним, отачким проповедима и свакој душекорисној књизи; у душеспасним разговорима и општеприхваћеним поучним изрекама; у школама, на

сликама и у сваком видљивом предмету, који представља духовне истине. Судећи по томе, ми смо са свих страна обуимани речју Божијом и њоме одјекујемо. Одасвуд допиру до нас громогласни позиви на разорење тврђаве грехова као зидина јерихонских. У свим својим видовима реч Божија је већ показала и још увек показује своју победничку моћ над људским срцем. Требало би само бринути да путеви којима се она шири буду чувани и незагушени - да не би замукла простодушна проповед, да би се богослужење вршило како доликује и ради назиданја, да би иконописање било здраво и свето, и појање трезвено, једноставно и побожно.

Испуњење тога лежи на служитељима олтара. Они су отуд у рукама Промисла Божијег најнеопходнија и најмоћнија оруђа за обраћење грешника. Зато је потребно да и они тога буду свесни и да не ћуте, не само у храмовима него и у домовима, користећи сваку прилику или да речју продочавају верницима свет Божији или да раскивају заведености нашег духа призрацима (привидима) душевно-телесног, али бездуховног начина постојања.

УОБИЧАЈЕНИ ПОРЕДАК СТИЦАЊА ДАРА ПРОБУЂУЈУЋЕ БЛАГОДАТИ

Већ смо приметили да је у разноликости дејства пробуђујуће благодати особитог запажања достојан онај начин деловања који она очитује према грешнику који је то пробуђење већ био искусио, па је онда опет отпао у грех, кобним падом у своје уобичајене смртне грехе. Што се ова отпаднућа чешће понављају, то слабије постаје пробуђење, јер се срце на њега некако навикава те му оно прелази у ред уобичајених појава душевног живота.

Истовремено са таквим опадањем његове снаге благодатно се пробуђење од најдубљег и енергичног осећања - каквим бива у свом изворном облику - све више приближава мисли те најзад прелази у просту помисао и успомену. Та се помисао неко време радо прихвата, потом само - трпи, без зловоље или хладно, без нарочите пажње; а затим већ човеку почиње да дотужује и он жури да је се што пре отресе, постаје му на крају непријатна и одвратна и он је више не води него ненавиди, прогони и тера од себе.

Сходно томе, слаби и његово убеђење у неопходност бољег, духовног живота: спочетка му та промена изгледа веродостојном а затим се заклања сумњама у виду разних питања, потом пак више него веродостојном постаје му баш непотребност и излишност таквога живота, те он у души најзад доноси одлуку - "живи како се живи, и тако се може поживети, све друго су само излишне бриге!" Ту човек доспева у дубину зла и одаје се немару, што је стање слично стању онога ко никада није примио благодатно пробуђење.

Очигледно, спасење таквога човека у крајњој је опасности. Милосрђе Божије јесте велико али ни оно, можда, више не може да учини са таквим ништа - као што је речено да не може ни са оном земљом која је, много пута напајана кишом, остала неплодна и дошла близу проклетства (Јевр. 6, 8). Ето, ту је последицу човековог непридржавања поретка, који му налаже благодатно пробуђење, нарочито потребно утиснути у памет онима који тај живот потребују. Истина, божанствена благодат не да се у својим дејствима спутавати сличним мерењима и одређењима, али бива да се

и слаже са њима. Зато, мада у погледу могућности обраћења и спасења не треба очајавати, ма како слабашан био позив на повратак добром животу, ипак човек свагда са страхом и бојазни при таквој слабости треба да размишља о своме положају: није ли се сурвао до оне последње могућности да уопште прими благодатно пробуђење, није ли можда божанственој благодати, свежељној нашег спасења, заградио све путеве деловања на њега и не приближава ли му се та благодат можда по последњи пут да би га уразумила и учинила крај безобразју његовог живота?!

Зато, ако су позиви благодати Божије слабашни, човек треба да похита да се окористи њима са чврстом намером, макар они били и чисто разумски, и треба да их појача, колико је то дано његовој слободи. Очигледно, појачавање тих позива неће бити ништа друго до - отварање себе за призивану и тражену благодат, отварање стога што смо услед пређашњих падова све више огрубљивали и за њу се затварали, један у овој други у оној области. Човек ће успети да се отвори ако се благодати предаје онако како ћемо сада указати да се узлази до енергије првог пробуђења, јер треба сматрати да ће та енергија нарастати у мери у којој он прихвата овај или онај поступак за пробуђивање успаваних покрета духа. Тако, док се код први пут пробуђенога све савршава усрдно, живахно и ватрено, код овог последњег се врши хладно, успорено и уз много напора. Њега благодат као да оставља самоме себи не би ли му дала да осети како је за њ драгоцену сталну послушност Богу Који га зове, и навела га на расположење да високо цени помоћ Божију. Притом, Господ у човеку одржава желу али му ослобођење одједном не даје, но га држи у средишту мучења и нигде не склања, да би испитао његово усређе и развио му вољу и навео га на одлуку да у томе истраје. Затим искушаваног и ослобађа.

Овим неколиким потезима имали смо намеру да разлучимо два начина деловања Божије благодати од којих о једном Господ каже - "ево, стојим на вратима и куцам" (Откр. 3, 20), а о другом - "тражите и наћи ћете, куцајте и отвориће вам се" (Лк. 1.1, 9). Први смо начин описали, а што се другога тиче, пред нама стоји питање: како тражити и на шта куцати?

У необичним случајевима Божија благодат делује брзо и одлучно, као што, на пример, видимо на апостолу Павлу, Марији Египатској и другима, али у уобичајеном поретку обраћења већином бива тако да човеку долази само мисао да промени живот и побољша се у својим делима и унутарњим расположењима. Мисао долази, али како још много треба да јој се придода да би овладала душом! Добре мисли ове врсте већином остају бесплодне, ипак, не својом кривицом, него услед неодговарајућег односа према њима самих људи чију су душу посетиле.

Прва и главна грешка у односу на такве мисли јесте што их људи остављају неиспуњеним, одлажући из дана у дан њихово остваривање. Одлагање је општа бољка и први узрок неисправљивости. Свак говори: "Постићи ћу ја то већ", и - остаје при навикама рђавог живота коме се научио. Дакле, ако ти је дошла добра мисао да се исправиш, ухвати се за њу, поразмисли ради чега ти је послана и тога ради пре свега одгони одгађање.

Одгони склоност ка одгађању. Не дозволи себи да кажеш: сутра или било када касније позабавићу се тиме, него се истог часа лати посла. За оруђе себи узми здраво расуђивање и помоћу њега:

а) живо себи предочи неразумност, наopakост и опасност одлагања. Кажеш "после", али ће ти "после" то теже бити да учиниш, зато што ћеш се више навикнути на грех, па ће и околности и твоје греховне везе постати замршеније. А каквог смисла за запетљаног има у томе да се све више и више запетљава и притом мисли да ће му једном после исто тако лако бити да се испетља као што јесте сада?! Ако већ сазнаш да не би смео да останеш какав си сада, зашто одлагати? Та, на крају, и Бог би могао да каже - "додија ми подносити" (Ис. 1, 14), и ти би могао да заћеш преко црте иза које нема повратка. А то је таква несрећа да ради њеног избегнућа нема труда који би ти с разлогом било жао да уложиш. Ако исправна мисао настоји да све ово јасно и живо замисли, сви главни чиниоци душе одвратиће се од одгањања, за њу човеку више неће бити заступника. Увидећеш да је одгањање - твој неПријатељ, па ћеш и сам на њега погледати непријазно.

б) Дело исправљања сопственог живота, пак, одгањамо отуда што добра мисао која нас је Посетила, стоји у нама јошувек само као мисао и није привукла саосећање, отуда што нам пука мисао не побуђује вољу. Она се међу другим нашим интересовањима појављује као гошћа-гуђинка, мами са одстојања ине делује упечатљиво. Спровести је даље у дубину душину ипоказивати њему вредност и привлачност - већ је твоја ствар. Стави, дакле, ову мисао на прво место, сматрај је исправном, откриј радост и величину коју обећава, уведи себе у лакоћу њеног испуњавања. Добра мисао делује по себи слабо и не привлачи срце отуда што у њему постоје други планови и интересантнији предмети, сходно склоностима које су га претходно испуњавале. Изведи их све на среду и почни беспристрасно да их упоређујеш. Поређење са овом добром мисли ништа не може да издржи, све се Повлачи у најдаљи, задњи план. Остаје пак само оно на шта ова указује и привлачи нас као нешто јединствено и прекрасно.

в) Од болести одлагања болујемо највише стога што удатом тренутку енергији у себи дозвољавамо да ослаби и попуштамо лењости, млитавости, учмалости и неодлучности и у мислима и у делатним снагама. Тако своју ситуацију можемо узети и са те стране, живо себи предочивши како је понижавајуће одлагање и иначе, у обичним пословима, а камоли у најнеопходнијем делу спасења - у свему је потребно показивати се хитрим и брзим за деловање и срамота је дозвољавати себи супротно, срамота је одлагати за сутра оно што може и треба да се учини данас.

На овај и друге начине одгони одлагање. Није важно како то ко чини, само нека чини. Дошла ти је добра мисао, наговори себе да не одлажеш њено испуњење, орасположи се и присили да истог трена почнеш да делујеш по њеном упутству. Ономе ко је дело одгодио за следеће дане, треба понудити нешто од савета које ћемо у књизи дати касније.

Али, претпоставимо да је човек добру мисао прихватио и да му је она обузела пажњу. Сада пак треба да похита да је доведе до таквог степена пробуђености на коме она има снагу да постане полуга која лако и моћно ставља у покрет свеколику нашу нутрину. Тога ради треба да јој да простора да продре унутра, и за то је потребно да над собом изврши, да тако кажемо, неколико операција, као најнеопходнију и најделотворнију припрему за пробуђење.

Ове операције треба да буду уперене против оних тананих мрежа или оног устројства човекових расположења који човека задржавају у греху. Грех спутава душу многим мрежама или, боље речено, од ње се скрива многим покровима стога што је сам по себи наказан па би га, лако уочљивог, она из прве могла од себе одбацити. Најдубље смештени и срцу најближи покров саздан је од *самообмањивања, неосетљивости и лакомислене безбриге*; изнад њих, ближе површини леже *расејаност и многобрижје*, најглавнији чиниоци који скривају и потхрањују грех и греховне обичаје и навике; сасвим с врха налази се *претежност плоти*, покров од других виднији, али ипак не мање моћан и значајан.

Онај први покров је основни. Он узрокује да човек не види опасност свога положаја и не жели да га промени. Друга два су само - оруђа, њима се само испољава и одржава то греховно стање. Када божанствена благодат долази, она пролазећи до раздељења душе и духа удара право на први покров и раскида га. Под њеним дејством грешник сместа бива обнажен и указује сопственој свести у своје свеколиком духовном безобразју (ружноћи). Али, када човек још увек само иште благодатно пробуђење, потребно је да почне да делује сполза и досеже до покроба унутарњих.

Ако, дакле, хоћеш да се како ваља занимаш помишљу да промениш рђави живот свој, која те је обузела, почни да скидаш са себе греховне покрове онако како се скида слој земље да се открије оно што је под њим скривено.

а) Пре свега позабави се - *телом*. Ускрати му уживања и задовољства, ограничи и задовољавање најприроднијих његових потреба: продужи време бдења, смањи уобичајену меру хране, придружи напорима нове напоре. Главно је да, како желиш и како можеш, учиниш некако лакшом и лепршавијом плот, истанчаш њену огрубелост. Тиме се душа ослобађа од сапетости вештаством (материјом, материјалним светом), постаје покретљивија, лаганија и пријемчивија за добре утицаје. Вештаствено тело, претежући над душом, преноси на њу своју тромост и хладноћу. Телесни подвизи ослабљују те узе и одстрањују њихове последице. Истина, не живи сваки грешник неуздржљиво и не повлађује телу, али - једва да би се међу онима који живе обичним животом нашао неко ко не би имао шта да ускрати своје телу, када му у срце дође жеља за спасењем.

б) Тело обременује душу споља, *бриге и поткрадање мислено* од стране демона муче је изнутра. Допустимо да је плот већ умирена; тиме је учињен први корак, али поменуте два препреке одељују душу од ње саме.

Бриге јој не остављају времена да се позабави собом. Човеку који их има, један је посао у рукама а десетине њих су му у глави. Оне одгоне човека све даље и даље, не дајући му могућности да се обазре и погледа на себе. Одбаци, дакле, привремено бриге све без изузетка, одбаци их само привремено, после ћеш се опет латити уобичајених послова, само их сада прекини, избаци из руку и избиј из мисли.

Али и онда када човек прекине послове који носе бриге, у глави му још задуго влада сметеност: мисао мисао сустиже, час у сагласју час једна другој противна, душа је расејана, ум се поводи на разне стране и самим тим онемогућује себи да се утврди на било чему постојаном и стаменом. Сабери зато расејану децу своју уједно, као што пастир сабира стадо своје или сочиво расејане сунчеве зраке, и обрати их ка себи.

Жеља да се удубимо у себе и собом позабавимо, пресекавши расејавање мисли и бриге, наравно, као неизбежна средства изискује, са једне стране, осамљивање, а са друге - прекидање уобичајених занимања и свакодневних (житејских) и службених; раније поменуто умирање плоти налаже измену у поретку задовољавања природних потреба. Судећи по томе, најзгоднијим временом за измењивање свога живота треба сматрати време поста, особито Великог. Ту је све унапред настројено за такав захтев: и код куће и у цркви, па чак (у оно време, у царској Русији - прим. прев.) и у друштву. На то време сви и гледају као на припрему за покајање. Ипак, из овога не следи да, када човеку дође добра мисао о промени живота, он треба да њено испуњење одложи до наступања поста. Све што једна таква мисао налаже може да се испуни и у свако друго време, независно од поста. Али, наравно, када је већ наступио свети пост, грехота је пропустити га, као што се пропушта друго време, и не побринути се за спасење душе. Ономе коме дође спасоносна мисао о измени живота, ван времена поста и који у својој свакодневици наилази на препреке за њено остваривање, боље је да се привремено повуче у неку манастирску обитељ. Тамо је лакше себе савлађивати.

в) Ето, ти сада стојиш код свога срца. Пред тобом је унутарњи човек твој, погружен у дубок сан безбриге (немара), неосетљивости и слепила. Почни да га будиш. Добра мисао која ти је дошла, већ му је мало нарушила миран сан. Буђењу пак приступи са великом и радосном надом и најснажнијим напрезањем мисли: сабравши сву своју пажњу, почни да себи предочаваш разноврсне представе, мање или више уверљиве и упечатљиве, прилагођавајући их ипак своме унутарњем стању.

Пре свега, скидај са очију свога ума покрове који га одржавају у слепилу. Ако човек не одступа од греха и од њега не бежи, то је највише стога што није свестан себе нити ове опасности у којој се налази због греха. Када би му се отвориле очи он би од греха побегао као што се бежи из куће захваћене ватром. Таква заслепљеност проистиче и из непажње и равнодушности према самоме себи: човек није свестан себе зато што никада није у себе улазио нити је о себи и свом духовном стању размишљао, али у заслепљености га одржавају, већином, одређен; предубеђења према самом себи. Човек сам по себи чини једну мрежу помисли, које га систематски скривају од сопствених духовних очију. Нека су те помисли и паукова мрежа, само најповршније претпоставке - али ум, с једне стране нема кад да их јасно разабере, а са друге о њиховој реалности и истинитости громко говори срце. То су лично наше духовне заблуде или предрасуде, које проистичу из уплитања срца у дело разума. Ето због чега је дубокој пажњи потребно у том трену придружити још и извесну трезвеност, која одстрањује сваку превару лукавога срца. Ако срце треба нешто да чувствује, нека до тога трена чувствује под утицајем умних представа и не самог по себи, брзајући испред ума; иначе, срце ће опет присилити разум да ствари представља по његовоме, опет ће га себи потчинити и унети неред у схватања и, уместо да га повуче ка просветљењу, бациће га у још већу заслепљеност.

Довевши сада себе у такву ситуацију, почни да изводиш смотру разних помисли које те држе у заслепљености и подвргавај их строгом и нелицемерном суду.

а) *Ја сам Хришћанин*, кажеш ти и тиме се уљуљкујеш. Ето прве обмане - преношење на себе предности и обећања хришћанских, без настојања да се у себи

укорени истинско хришћанство, односно присвајање имена нечега што може да почива и држи се само на моћи и унутарњем достојанству. Објасни себи да је преварна нада да Бог може и из камења подићи чеда Аврааму и у свако доба поништити Своја обећања, ако се убрзо не испуне услови за учешће у њима. Главно је да схватиш шта значи бити Хришћанин и упоредиш себе са тим идеалом, онда ћеш увидети колико је поуздан тај ослонац твога слепила.

б) *"Та, нисмо од последњих!* Знамо што-шта и ако узмемо нешто да просуђујемо, умећемо да просудимо и дужности своје нећемо обављати наслепо и неделикатно!". Тако неки заборављају себе својим душевним врлинама. Другима се, напротив, намећу телесне врлине: снага, лепота, племенито порекло. Такви бивају заслепљени утолико жешће уколико више стоје изнад свих осталих у средини која их окружује. Увери пак себе:

- Да природне врлине уопште ни немају духовну цену зато што и нису наша тековина него су нам дароване Богом. У Хришћанству је све природно тим више без вредности због тога што се људска природа у грехопаду искварила. Освети своје добро вером у Христа Спаситеља и животом по тој вери, и тек онда гледај на њега као на добро.

- О телесним или каквим другим случајним преимућствима не треба ни говорити. Свети Златоусти на једном месту приказује човека који хвали другога зато што је по себи добар, наочит, богат, има лепу кућу, јаше на одлично опремљеним коњима и др. онда се хвалитељу обраћа овим речима: "Зашто ми ништа ниси рекао о њему самом? Све о чему си ми говорио није - он!".

- А на друге не треба гледати: нека њих! Сваки ће за себе полагати рачун. Ти гледај на себе и, одвојивши се од других, само о себи суди не упоређујући се са другима. Или, ако већ желиш да се са неким упоредиш, упореди се са светим Божијим угодницима. Они су живи хришћански закон и жива слика онима који се спасавају. Ако почнеш о себи да судиш према њима, нећеш погрешити.

- "Ми још нисмо тако рђави" - чини нам се - "не владамо се безобразно и други не гледају на нас као на рђаве људе, и не лишавају нас свога уважаења и пажње, и то не само обични људи него и они значајни!". Од најгушћег је мрака покров створен од лепог спољашњег владања и пријатних односа са људима! Објасни себи да је оно спољашње безвредно без унутарњег. Исправност спољашњег понашања представља - лишће на дрвету, а добра унутарња расположења су - плод. Смоква је својим лишћем обећавала плодове, али ју је Спаситељ, не нашавши их на њој, проклео. Такав је пред Лицем Његовим и сваки споља исправан човек, без искрено доброг и богобојажљивог срца. *"Сине, дај ми срце своје!"*, каже Господ код премудрога Соломона. Из срца потиче како све добро тако и све зло. *Какав си у срцу, такав си и пред лицем Господњим.* Ако си горд у срцу, ма како се ти споља правио смеран, ипак Господ види да си горд. Тако и у свему осталоме.

А суд других обмањива је варка. Други нас не знају, а односе се према нама добро или зато што претпостављају да смо добри или повињавајући се закону пристојности. А бива и то да они из наше околине и виде код нас рђавост, али нам наговештај о томе не дају из неких својих разлога. Нема ли и таквих искустава да неки видећи рђавост у других, ове због тога чак и хвале и тиме потпирују у њима дух

дрскости у рђавој делању; онај неразумник који им поклони пажњу, незадрживо срља све дубље и дубље у зло и рђавштину; јер, када човск код људи око себе примети смешак задовољства због онога што чини, он остаје да пребива у злу са неким самозадовољством. Неће ли и нас задесити нешто слично, ако будемо тако будно пружали ухо ка мишљењима других о нама!?!...

"Па нека у мени и има зла, та *као да сам ја једини такав?! Такав је и овај и онај, па чак и ено ко...* Зар се мало може наћи таквих који су рђави, чак рђавији од мене...!" - Тако ми *заслепљујемо себе уобичајеношћу греха у свету око нас*. Схвати да множина оних који греше не измењује закон правде и не ослобађа никога од одговорности. Бог на број не гледа. Колико се било нарађало људи до потопа и сви су погинули, изузев осам душа, и са Содомом и Гомором огањ са неба прогутао је пет градова и нико се није спасао осим Лота и његових кћери. И у аду мучења неће бити лакша због тога што ће многи тамо бити мучени, чак напротив - Неће ли се тиме чак појачати страдања свакога од њих?!

Таквим и сличним размишљањима хитај да разагнаш мрак предрасудних помисли, које те држе у слепилу и не дају ти да погледаш на себе, како треба. За циљ овог првог рада на себи постави то да се доведеш у сумњу и поколебаш у уверењу да је твоје стање безопасно. До тога ћеш доћи природно, када почнеш да један по један одсецаш ослонаце на којима се лажно утврђује наше слепило, када мало помало почнеш да разараш пусто самопоуздање и уздање у било шта своје и мало помало да разбијаш прикривање одговорности за грехе, тј. склоност да увек и у свему оправдаваш себе. Објасни себи да од твога Хришћанства нема ништа ако си зао, да те своје врлине више обличују него што те оправдавају, да је при неваљаности срца твоја спољашња ваљаност богомрско лицемерје, да те ни похвале других ни ширина другарства у рђавом делању неће сакрити од Божијег суда и гнева. Мало помало затворићеш се у мисли и осамити - осамити пред погледом ума и савести, која ће подићи моћан глас против тебе, особито пошто, упоредивши себе са оним какав треба да будеш у Христу, наћеш да си далеко застао за својим прволиком. Услед тога, ако се не претвара, твоја свест природно ће се уплашити за себе. Као одсечен од свега и лишен свих ослонаца, ти треба да будеш захваћен дубоким осећањем безнадежности и страховања за себе. Баш до те границе треба на све начине да доведеш поменути рад над својом заслепљеношћу. Поновно оживљавање тога дубоког осећања свагда представља предворје бекства од греха, као што у рату колебање непријатељских редова јесте знак њиховог скорог давања у бег.

2. Ако се на описани начин крене у теби и најлаганије осећање сопствене греховности и опасности од даљег остајања у такврме стању, удуби се још више у себе и са још већим мисленим напрезањем такорећи застрашуј себе каквим год страшним а отрезвљујућим представама: њима протресај и омекшавај неосетљиво своје срце, као што тешки маљ до мека праха уситњује тврди камен.

а) *Сети се послетка свога!* Говори себи: " Тешко мени, ево ми смрти ускоро!" Око тебе свугде умиру, час ови час они, па ето, куцнуће и твој час. Не одвраћај пажњу од часа смртнога, утуди да ти је анђеол смрти већ послан, да долази и да ти се већ приближио. Затим живље покушај да замислиш шта ће бити са тобом у смрти и после смрти. Суд је пред вратима! Тајне твоје обличиће се пред Анђелима и свима

Светима. Тамо, пред лицем свих стајаћеш сам са делима својим. На основу њих ћеш или бити осуђен или оправдан. А шта је рај, а шта ад?... У рају је блаженство које се не да описати, а у аду мука без утехе и конца - на аду је печат коначног одбацивања Бога. Прими све то дубоко у свест и принуди се да у тој свести пребиваш, све док те не испуне - страх и ужас!

б) Потом се обрати Богу и стани, тако оскврњен и обременен многим гресима, пред лице Бога - Свеприсутнога, Свемилостивога и Дуготрпеливога!... Хоћеш ли још незахвално окретати леђа Ономе Који те одасуд обасипа милостима? Хоћеш ли још затискивати уши пред Очинским гласом Његовим, који те милостиво призива? Хоћеш ли још одбијати руку пружену да тебе прими? Постани свестан те неумесности и пожури да у себи пробудиш и ојачаш жалост и тугу по Богу!

в) Сети се притом да си ти као Хришћанин - искупљен Крвљу Христовом, измивен водом Крштења, да си примио дар Духа Светога и да си за трпезом код Господа и храниш се Крвљу и Телом Његовим. Сети се и да си све то згазио ради греха, који те квари. Узиђи мислено на Голготу и схвати колико коштају греси твоји? Зар ћеш још рањавати главу Господњу трњем грехова својих? Хоћеш ли још да Га прикиваш за крст и пробадаш ребра Његова и да се изругујеш над дуготрпљењем Његовим? Или ти ни не знаш да, чинећи грех, учествујеш у мучењу Спаситељевом и да ћеш због тога делити судбину мучитеља Његових? А да ћеш се, ако грех одбациш и покајеш се, причастити сили смрти Његове? Изабери једно од двоје: или да сам распињеш и занавек пропаднеш, или да се сараспињеш са Христом и да са Њиме наследиш живот вечни!

г) Расуди, даље, шта је заправо грех коме тако приањаш. Он је зло најмучније од свих зала: оно нас удаљава од Бога, растројава душу и тело, предаје нас мукама савести, подвргава каштигама Божијим за живота и у смрти, а после смрти баца у ад, затварајући врата његова заувек. Какво чудовиште волимо?

Постани свестан свег зла до греха и узнастој да се над њим згнушаш и одвратиш од њега.

д) Погледај, најзад, на грех и из угла - ђавола, његовог првог произвођитеља и размножитеља, и развиди за кога то уствари радиш, грех чинећи! Бог је за тебе све и учинио и чини, а ти не желиш да Му угађаш (врлином). Ђаво за тебе ништа не чини и само те тиранише грехом, а ти за њега добровољно и неуморно радиш. Ти са ђаволом другујеш преко греха, а он ти кроз грех пакости. Привлачи те ка греху обећањем сласти од њега, а оне који у грех падају - мучи и кињи. У овом животу нам дошаптава да су греси - ништа, а у ономе ће их злурадо истицати ради нашег обличења као нешто веома важно. Ђаво се тресе од злобне радости када неко падне у мреже греховне и остаје у њима и даље. Схвати све то и пробуди у себи непријатељство према том човекомрсцу и делима његовим.

Када на тај начин будеш у срце утерао једно за другим дубока осећања која ће га - сакрушити и омекшати, када ти га испуне ужас и страх, печал и жалост и одвратност и мржња према делима ђавољим, оно ће се мало помало згевати и ставити у покрет, а са њим ће се кренути и почети да напреже и ослабљена воља.

Као што струја преноси на тело неки напон и као што ујутру чист и свеж ваздух преноси на човека своју свежину и неку чилост, тако и ова осећања, када испуне

читава душу, буде у њој успавану енергију, обнављају позив и готовост да предузме све, само да ш опасног стања изиђе. То ће бити први зачеци делатне бриге о своме спасењу. Од тога трена, хитај још одлучније!

3. *Гонити сан небриге.* Пошто се воља била сувише ослабила да би могла да чини добро због дугог пребивања у греху, сада око ње сабирај таква осећања, којима се обично побуђује енергија душевна: на страни добра представи његову спасоносност, узвишеност, свевредност, лакоћу испуњења и уклањања препрека, и вазда спремну утеху, и главно - неопходност његова чињења. На страни греха, пак, представи све томе супротно, па све то још даље и искреније протумачи себи, док се најзад не разгалиш и не доведеш у стање бодре напетости, која је сваког часа спремна да пређе (са речи) на дело. Говори души својој:

"Знај једно од двоје - или ћеш завек пропасти, ако таква останеш, или ако то не желиш, покај се и обрати ка Господару и заповестима Његовим. А зашто оклевати? Што касније, то горе. Пази се притом, јер је смрт пред вратима.

Мислиш, пренапорно је то? Само ти почни, само се крени. Господ је близу и свака помоћ од њега спремна је да ти дође. А какво ћеш добро видети?! Збацићеш оно бреме и оне узе које ти сапињу и ступићеш у слободу деце Божије!

Зашто себе мучиш као какав душманин? Ни дању ни ноћу не видиш покоја. Изван тебе напољу свуда смутња и немир. Но, ти се само врати у себе и све ће ишчезнути и познаћеш животну радост.

Погледај, сви су већ пошли Господу... и овај се обратио, и тај и онај! Зашто само ти оклеваш? Пођи! Зар си гора од других? .

Све око тебе живи и све те на живот позива. Бог није Бог мртвих но Бог живих. Прикључи се и ти онима који живе Његовим животом. Пођи и пиј са источника воде живе!"

Енергија ослабљене воље вазда се побуђује када се човек нађе између крајности - или да погине или да измени свој живот! Нагон самоодржања истог часа почиње да га гони на делање. Објасни себи потом како те велико добро очекује од промене живота на боље, како ти је промену лако извршити, јер си за њу способан и на позван и при руци имаш сва средства и помисли да ће сви добри и на земљи на небу бити тиме обрадовани, и ступити у општење са тобом и на руке те узети и да ће те преплавити радост од заједничког живљења са свима који живе у Христу Исусу, Господу нашем. Објасни све то себи и ободриће се твоја ослабела воља и исправиће се ослабљена колена твоја.

Трудећи се тако над собом, све више и више одгонићеш своје слепило, равнодушност и небригу. Зато се труди, само се труди, не слабећи. У грешној души постоји лукава тежња да се на све начине уклања од труда у делу спасења. Ти јој зато приђи, узми је и сам понеси - неће ти се опирати, она само нема вољу да се потруди. У твојој нутрини нико не може бити господар осим тебе. Уђи у себе и себе сламај, побеђуј, уразумљуј! Сам са собом води борбу пред лицем Бога. Дакле, расправа са самим собом, може се рећи, једина су врата која уводе у дело спасења. Заиста, ако сам својим снагама не расудиш и не поразмислиш како ће испасти, ко ће то за тебе учинити?! Зато ти се и говори: "О томе расуди, ево замисли, то и то схвати!"

На основу овога могуће је проценити како је велико добро за грешника, ако развращење духовно још није успело да у њему сасвим угаси светлост вида за Истину. Нека се карактер и искварио, нека су осећања прљава, али ако се још држе здрава схватања, још увек има за шта да се ухвати онај ко је почео да мисли на спасење. А ако и здравих схватања нестане, када се и ум разврати, или падне у сумњу, изгубивши убеђеност у њих, или прима искривљена учења, мора се признати да је такав од главе до пете расточен човек. Таквога стања, усталом, ретки допадају. А они који допадну, ако за њих уопште постоји могућност обраћења, бивају обраћени изузетним и запрепашћујућим дејствима благодати Божије. Велика, пак, већина грешника не губи веру и исправан начин хришћанског говорења, "здрав наук" - по Апостолу, и само се морално и духовно развращују. Њима је довољно да поново очисте богозаборавом помрачена схватања и чврсто васпоставе увереност своју у њих, ослабелу у међувремену због расејаности и нехајења за било какво добро духовно. Седи и сам све развиди - чему веру да поклониш, како да живиш и чему да се надаш, по Символу вере и заповестима Божијим. Ако се нађеш у некој недоумици, погледај у катихизис. Ако ни то не можеш, поразговарај са неким, пре свега са својим духовним оцем. Када то учиниш, царска Истина победоносно ће се подићи у теби и, као неко ко власт има, сузбијаће неисправност дела, расположења и чувства који су тобом овладали. Лако ће ти тада бити да расуђујеш и да расуђивањем и слепило откриваш и равнодушност (безосећајност) побеђујеш и небригу одгониш.

КАКО ТРЕБА ДА РАСУЂУЈЕМО?

Када ти се, пак, почне да указује мноштво ствари о којима треба сам са собом да расправиш, не треба да мислиш да то заправо могу да изведу само људи учени. Расправу са самим собом може свако да води. Свака истинита мисао која нам дође на ум, сама нам саветује оно што је за њу потребно! Само ти буди добросавестан и поново оживи у себи искрену жељу за оним што је за тебе истински добро, са спремношћу да следујеш упутствима истине.

При свему томе није излишно имати при руци душеспасне књиге, у којима су јасно и упечатљиво раскривене ствари о којима треба сам са собом да расправиш. Врло корисни у томе погледу су чланци епископа Тихона о духовном слепилу, о мољењу, непокајаноме и келејна писма. (Од помоћи се показује и зборник светоотачких списа, под насловом Устани ти који спаваш!).

А само расуђивање треба тако усмеравати да буде прилагођено своме циљу - да делује на души и да је протреса и буди.

Зато:

1. Када расуђујеш, не мудруј, задајући себи многа питања, него разјасни себи предмет, па га приближи срцу своме са најупечатљивије стране и тако га духом разматрај.

2. Не прелећи брзо са једне мисли на другу - то ће ти пре расејати него сабрати и на душу деловати. Ни сунце не би огрејало ни једну ствар на земљи, када би по њеној површини брзо промицало. Мерило расуђивања о овоме или ономе нека буде

саосећање. Сваку мисао доводи до осећања и од ње не одустај сведок ти не прожме срце.

3. Ако је могуће, мисао не остављај огољену, у некој, тако да кажем, рационалној (апстрактној) форми, но је заодени у неку слику и носи је потом у глави као свога сталног побудиоца. Од свега је најбоље ако можеш да у једној слици објединиш неколико упечатљивих представа. Тако свети Тихон (Задонски), да би грешнику урезао у памет мисао о опасности његовог положаја, вели: "Над тобом је - мач правде, под тобом - ад, готов да те прогута, пред тобом - смрт, иза тебе - мноштво грехова твојих, са леве и десне стране твоје - гомиле су злобних врагова (демона)! Па зар смеш да будеш тако безбрижна?" Слика се лакше памти и држи у памети, делује јаче и упечатљивије.

4. *Изабери кратке, али снажне изреке духовне*, које се могу применити на твоје стање, и онда их чешће понављај у уму своје или гласном речју. На пример: "Во познаје власника свога и магарац јасле господарева, а ти? Или за богатство доброте и дуготрпљења не мариш? Бездушношћу својом и нераскајаним срцем својим гомилаш на себе гнев за дан гнева и праведнога суда Божијег! Бди, јер не знаш када ће Господ доћи!... Ово гроб преда мном лежи! смрт преда мном стоји!... Камо да пођем од Духа Твога и од Лица Твога да побегнем?!... Плата за грех је смрт!... Ђаво као лав ричући ходи... Положи рачун о управљању домаћинством. Кома је дано много, од њега ће се много и тражити. Слуга који зна вољу господара свога, а не врши је биће бијен веома... Сети се одакле си пао!..." и др. Прикупи и научи напамет те изреке и сасипај их на срце своје. Можда ће нека од њих постати огњена стрела, која ће га погодити и разбуктати.

Ипак, не остани само на пуком расуђивању, него га прекидај молитвом. Јер, то што сада чинимо дође ти као да хоћемо да ишчупамо дрво урасло у земљу. И ми тако прилазимо и чувамо сами себе, напрежући силу саморасуђивања, самоуверавања, самоубеђивања. Ми прво чупамо, али га извући из земље можемо - корени су дубоко урасли. Немамо у себи снагу за то, као што немамо снаге ни да подрежемо те корене. Ето, па ишти помоћ!

Када ти, пак, у време таквог размишљања дође у срце неко дубоко осећање или се побуди и најмање умилење, устани и моли се! Моли се да Бог освети твој труд над својим окамењеним срцем, да некој мисли твојој да силу, да уништава грех и израђује добродетељ, или чак да Сам дође и рани те, пробуди и умекша.

У тој молитви се моли *својим речима*: изреци оно што ти је на души и повери му своју најдубљу потребу за поуздањем, речју простом, детињом, кратком, а још боље и без речи, тако припадајући Богу са болним вапијањем.

Не мудруј, не "састављај" молитву. Приступи простосрдачно, само са својом најдубљом потребом, као болесник лекару, као оковани ослободиоцу, као узети к ономе ко ће га на ноге усправити, искрено исповедајући слабост своју и немоћ да самом себи одолиш и предајући се Божијој сведелотворности.

Падај пред Господом ничице, чини поклоне - многе и премноге, и као несрећник у груди се биј. И са молитве не одлази, све док ти она у души трепери. Када молитва ослаби, лађај се опет размишљања духовног, па онда опет прелази на молитву.

И за молитву, као што си учинио за расуђивање, изабери кратке вапаје к Богу и чешће их понављај: "Поштеди створење Своје, Владико!... Милостив буди мени грешном!... О, спаси Господе о, похитај, Господе!". Подсећај се дирљивих црквених песама и певај их - нпр., "Ево, Женик долази... Помишљајући на зла љута која починих, ја кукавни, дршћем од страха пред страшним даном судњим!... Душо моја, душо моја, устани зашто спаваш!..." и сличне.

Трудећи се тако, куцај непрекидно у двери милосрђа Божијег!

А шта да иштемо, трудећи се? Побуђујућу благодат Божију. Благодат Божија навикла је да ради деловања на нас бира одређене помоћне начине, како је речено у опису необичних дејстава благодати Божије. Дакле, привуци к себи ту помоћ и ходи под заклоном и утицајем њеним. Та, зар неће и на тебе однекуд пасти зрак благодати, као што је пао на друге теби сличне грешнике?!

Божија благодат, пак, изабрала је за своје деловање храм Божији и црквени поредак. Одлази и ти у цркву и стрпљиво, пажљиво и трепетно-побожно одстојавај свештене службе. И сам изглед цркве са уређењем њеним и поредак богослужбених обреда, и појање са читањем - све то може да утиче. И не треба да се чудиш кад, ушавши у цркву празан, изађеш отуда као неко у коме се зачео дах спасења.

Благодат дејствује и кроз реч Божију. И ти је узми и читај. Можда ћеш наићи на такво место које ће те погодити као што је погодило Августина - место на које му је пао поглед, пошто је насумце отворио Нови Завет.

Срце многих грешника знало је да омекша од разговора са другим људима. Пођи и ти и поразговарај! Реч по реч, па неће ли се међу речима које падну наћи и она која ће ти продрети до раздељења душе и душа, реч која суди помислима и мислима срца човекова. Можда ће жива реч, згрејана љубављу, продрети до дубине срца твога и уздрмати тврђаве греха, које су се тамо подигле.

Моћном се показала молитва убогих. Пођи и ти и умножи милостињу, отри сузе несрећних, и подигни оне који су пропали. Молитвени вапај ништага долази до Неба и пролази небеса. Неће ли и он извести пред тебе Ангела-руковоћу као пред Корнилија капетана?

Вршећи ова и слична дела, дотицаћеш се сасвуда и носилаца благодати Божије. И можда ће однекуд и на тебе канути живоносна роса њена и оживети у теби слеђене клице духовног живота.

СТАЊЕ БЛАГОДАТНЕ ПРОБУЂЕНОСТИ

Дакле, ако ти је дошла мисао да исправиш живот свој и карактер, одбаци одгађање, притесни и олакшај плот своју подвизима телесним, одгурни од себе бриге и разоноде привременим прекидањем уобичајених послова и осамљивањем, а затим, усредсредивши се у себи пажњом, напрежи се да разним спасоносним мислима разгониш слепило, неосетљивост и немар, потанко расправљајући сам са собом или разговарајући са душом својом, чини то неизменично са молитвом, сутеришући себи живо догађаје које је до сада блаженствена благодат изабирала да потпомажу њеном дејству на душе грешника.

Труди се, напрежи, ишти - и наћи ћеш; куцај и отвориће ти се. Не попуштај и не очајавај. При свему томе, схвати да ти напори представљају само кушање нашега настојања да привучемо благодат, а не само ствар коју још увек иштемо. Ту недостаје оно главно - благодатно пробудење. Врло је уочљиво да, било да размишљамо, да се молимо или нешто друго чинимо, бива као да утискујемо у своје срце нешто њему страна, што долази споља.

Дешава се да, сходно јачини нашег напрезања, нека сила потекла из њега силази у срце до извесне дубине, али потом отуда опет бива избачена еластичном снагом непокорног и на њу несвиклог срца, као што из воде бива избачен штап хоризонтално у њу погружен. Одмах после тога, опет се у души рађају хладноћа и грубост - што је очевидни знак да ту и није било благодатног деловања него да су деловали само наш труд и наше усиље. Због тога се немој уљуљкивати само тим делима и на њима не спавај, као да си постигао оно што ти ваља наћи. То је опасна заблуда!

Исто тако опасно је и мислити да се у тим напорима састоји заслуга, због које ти благодат тобоже мора бити ниспослана. Никако! Они су само припрема за примање благодати, а само даровање њено зависи у потпуности од воље Дародавчеве. Дакле, усрдно прибегавајући горе указаним средствима, (бого)тражителзу ваља још да ходи у очекивању посете Божије, до ње не долази по нашсм нахођењу, и нико не зна откуда уопште долази.

Тек када та пробудујућа благодат дође, тек онда ће унутра у нама почети истинско *дело измене живота и карактера*. Без тога никакав успех не треба ни очекивати - биће то само неуспешни покушаји. Сведок томе је блажени Августин који се био дуго мучио сам над собом, а победио је себе тек пошто га је осенила благодат. Труди се, ишчекујући, у верној нади. Она ће доћи и све ће учинити.

После овога, природно је упитати се шта је уопште то благодатно пробудење? У какво стање оно доводи човека-грешника? И по чему се то стање разликује од других сличних? Треба знати карактеристичне црте овог пробудења да га не бисмо пропустили и оставили без плода и да за благодатно не бисмо узели неко друго стање које долази од наше природе.

Стање душе пробудене благодаћу одређује се као супротно стању душе успаване грехом.

1) Грех подиже зид између Бога и човека. Човек, *одлазећи од Бога ка греху, не осећа више своју зависност од Њега*, живи за себе, као да и није Божији и као да Бог није његов, попут самовољног роба који је побегао од свога господара. *Силаском благодати тај зид одвојености (од Бога) се руши. Дубоко осећање човекове зависности од Бога се - враћа*. Човек постаје најдубље свестан своје свецеле потчињености Богу и потпуне одговорности пред Њим. Небо је за њега до тада било као од олова и простирало се као густ покров изнад његове главе, а сада неки зрак пролази кроз ту мрклину и открива му Бога, Владика и, у исти мах, Судију. У њему се буди моћно осећање Божанства, са свим Његовим савршенствима, и неотклоњиво пребива удуши, сву је испуњавајући. Ту је и основа и могућност будућег благодатног живота.

2) Грех је до тада човека обавијао слепилом, неосетљивошћу и немаром. У тренутку када благодат почне да делује, сањегове оковане душе спада та трослојна

окамења љуштура. Човек сада добро *види свеколико своје унутарње безобразје* (наказност) и не само да га види, него га и - осећа. У исти мах он постаје свестан опасности свога положаја, почиње да се за себе боји и да се брине о својој судбини. И душу не само да осваја нека плашљивост него, од осећања сопствене одговорности пред Богом, страх, мука, зловоља и стид почињу да силовито потресају његово срце. *Гризе га савест.*

3) Али, у исто време, таквоме се даје и неко осећање сладости живота по Богу. Осећајући свеколику бесрамност и ругобност - живљења у греху и одвратност према њему одвратност, човек у исти мах предосећа да се области која се сада открила његовом душевном оку крију радост и утеха. То што сагледава он види као земљу обећану, као место најблаженије и најбезбедније од свих потреса и узруја. То предосећање је, у првоме реду, појава у души грешниковој, коју човек сам својим снагама никако не може да произведе. У питању су - добра Божија и она се налазе у Божијој власти. Мислити о њима још не значи и осећати их. Сам Бог уводи дух човеков у Своју ризницу и даје му да окуси од њених блага.

4) Уочи колико је неопходно то дејство добротe Божије на путу ослобођење душе из власти и области греха! Циљ благодатног пробуђења и моћ његова у томе што извлачи човека из чељусту греха и поставља у тачку неутралне равнотеже добра и зла. Теразије наше воље, којима се она приклања час на ову час на ону страну, треба да сада стоје на истој висини. Али, тоганаће бити ако грешнику не буде дано да осети, макар и предокушањем, сладост добра. Ако му то не би било дано, сласт греха као нешто већ упознато, силније би га привлачила к себи него добро, и човеков избор би увек падао на страну греха, како и бива, најзад, са нашим замислима да без благодати изменимо свој живот. Јер, општи је закон да *ignoti nulla cupido*, тј. што не знаш, за тим ни не жудиш. Али, када се човеку у благодатном пробуђењу да да окуси сладост добра, онда и добро почиње да га привлачи к себи као нешто што је већ упознао, нешто познато и проосећано. Теразије стоје уравнотежено. У човековим рукама је пуна слобода деловања.

5) Тако се при благодатном пробуђењу као блеском муње осветљава све и у човеку, и око њега. Он тада за тренутак бива уведен срцем у онај свет и поредак из кога је грехом изгнан, бива за тренутак опет укључен у онај ланац твари из кога се самовољно истраго грехом. Отуда се деловање благодати готово увек означава као препаст и магновени потрес, као што некога ко, замишљен, журно корача, потреса изненадни узвик - "стој!" Ако се на њега гледа сходно појмовима психолошким, то стање није ништа друго до пробуђење човековог духа. Уствари, нашем је духу својствено да познаје Божанство и један виши светли поредак ствари, и да човека узвишава изнад свега чулног и уводи га у једну чисто духовну област.

Али, у стању огреховљености наш дух губи своју моћ и у том се степену меша са душевношћу, а кроз њу и са чулношћу, и у њима се раствара толико, да у њима готово и ишчезава. Сада се, ето, благодаћу отуда извлачи и поставља као на свећњак, у унутарњем дому нашем, па светли свему што тамо постоји и свему што се одатле види.

КАДА ДУШУ ПОСЕТИ БЛАГОДАТ...

Стање у које доспева душа приликом благодатног пробуђења слично је многим природним стањима, са којима се, ипак, не би смело мешати.

1. Када га посети благодат, човек запада у једно мучно стање жалости и незадовољства собом и својим положајем. Ипак, овде није посреди *чамотиња*. За чамотињу одређеног разлога нема: човек се жалости и тугује, а да притом ни сам не зна откуд и због чега. При благодатном пробуђењу, напротив, постоји разлог због кога се жалостимо - жалостимо се због тога што сами ожалостимо Бога и оскврњујемо себе. Оно је печал душевна а ово - духовна. Оно - печал мрачна која кињи и убија, због чега се каже " мори га тута", а ово печал која враћа у живот, буди и ободрује. У нашем свакодневном животу много је таквих неодређених туговања и свако има своју нијансу.

Особитог помена међу њима вредни су туговање за небеском Отацбином, дубоко осећање ненадовољивости ничим створеним и осећање најдубље духовне глади. Овде је у питању један чисто природан покрет нашег духа. Када се страсти мало-помало утишају и замукну, дух ка Небу уздиже вапај који му се разветно буди у срцу, јаук због тегобног и понижавајућег стања у коме га држе и због тога што га не хране оним чиме би требало но га киње глађу.

То је заправо чежња за Отацбином, оно уздисање које је Апостол чуо и у свеколикој творевини Божијој. Али, ни то још увек није и - благодатно пробуђење човеково. Реч је само о једном од природних кретања или стремљења нашег духа, које је по себи немо и бесплодно. Благодатно пробуђење, пак, на човека силази, преносећи му своју светлост и живо(тн)ост.

2. При благодатном пробуђењу дух се у себи ломи и буде се немири савести човекове. Ипак, ова "грижа савести" нипошто није она уобичајена љутња на самога себе због мањих или већих промашаја у сопственом животу. Ми се "гриземо" када кажемо или учинимо ово или оно и уопште у свим оним приликама у којима се деси, како се то каже, да се осрамотимо и када чак говоримо "ах, то је права срамота!". Али, то није онај глас савести који у духу чујемо у стању облагодаћености. Тамо човек има у виду само себе и своје односе у свету пролазности, а овде, напротив, себе и све пролазно заборавља и види само Бога Кога је ожалостио и своје односе са вечношћу, које је сасвим нарушио. Тамо се бори за себе и људске норме, а овде за вољу Божију и славу Господа свога. Тамо жали што се обрукао пред људима, а овде се жалости што се осрамотио пред Богом, а до људи и њихових мишљења, на чак и целог света - не држи. У оном првом случају жалост је безутешна, док се у овом другом ублажава извесном утехом. Јер, свеколики ослонац тамо су - он сам и други људи, тако да када му тај ослонац, униште, он више нема коме да се окрене, док је овде све до Бога, од Кога се не може очекивати да нас одбаци и у кога се човек узда. И наше уобичајене "грижње" душевне, што смо се обрукали пред људима, опонашају деловање истинске савести, па се чак може рећи да су и оне такође дело савести или савести изопачене и у своме достојанству сасвим унижене. Заједно са духом таква савест пала је са некада јој својствене висине, из области духовне, и, павши у руке и под власт голе душевно-биолошке стране човековог бића, почела да служи искључиво земаљским циљевима

и постала, такорећи, *савест осветовљена (посветовњачена), која јаче осећа увреду нанесену човеку него ли увреду нанесену Богу.*

3. У благодатном пробуђењу срцу се даје да осети најбољи, најсавршенији и најрадоснији живот. То, ипак, нипошто није оно што бива код људи који осећају буђење неких светлих порива и најблагороднијих стремљења (што бих назвао покретом идеја). Ове појаве сличне су онима које човека узносе изнад уобичајеног поретка ствари и нагоне да оствари оно што му сугеришу, али се са њима у усмерењима и циљевима далеко разилазе. Јер, док нас једне усмеравају ка некој нејасној области, друге нас окрећу ка Богу и у Њему нам откривају наше успокојење и омогућавају нам да га предокусимо. У овом случају циљ је - живот у Богу са вечним блаженством, а у оном - нешто што је, разуме се, вазда узвишено и сасвим изузетно, али о чему се заправо ништа више не може рећи осим да је "нешто".

Најупадљивија разлика међу овим поривима је у томе што се после извесног времена последњи прекидају и што делују појединачно: код једнога се буди ова страна његовог духа, код другог она. Благодатно пробуђење, пак, обухвата читав дух са свих страна и, доводећи га до циља, надовољава га или му омогућава да предокуси пуно надовољење. Пориви највиших стремљења духа остаци су Божијег лика у човеку, остаци Његовог разбијеног лика, па се зато и испољавају појединачно, као зраци разбијени и расејани на све стране. Потребно је, дакле, те зраке сабрати уједно, да би се усредсредили (концентрисали) и да би се у њиховој жижи образовао јединствени зрак који има моћ да ужеже огањ. До тог, да тако кажемо, усредсређивања зракова духа човековог, који је по себи јединствен, али животом разбијен на многе делове душе, и долази деловањем благодати - благодат тако ужиже у човеку огањ духовног живота, и притом овога не оставља као равнодушност посматрача но га управо доводи у стање благотворног унутарњег изгарања. Такво сабирање духа уједно подударно је са човековим осећањем Божанства - онда се и рађа живот. Као што се ни у природи живот не јавља док силе њене делују разбијено, но живо биће, нпр. биљка, настаје тек пошто их виша сила уједно сабере, тако бива и са духом: док његове тежње избијају раздробљено, час ова час она, једна на ову страну друга на ону, у духу човековом нема живота! Али, када виша, божанствена сила благодати Божије сиђе на дух и слије сва његова стремљења у једно и у том једном их држи, тада се и ужиже огањ духовног живота у човеку.

По таквим знаковима лако је разликовати благодатно пробуђење од уобичајених појава духовног живота код човека, што је важно да га не бисмо са њима помешали и, пре свега, да не бисмо пропустили да га искористимо за своје спасење. То особито треба да знају они на које Божија благодат почне да делује и да томе нису претходили њихови сопствени напори, и не делује неком посебном снагом. Стање пробуђености не може да измакне нашој пажњи, али се може десити да на њега не обратимо дужну пажњу и да, оставши у њему неко време, опет паднемо у врзино коло својих уобичајених душевних и телесних покрета. Пробуђење не довршава дело грешниковог спасења, но га само зачиње и после њега човеку предстоји труд над самим собом и то веома тежак труд. Уосталом, све што овде зида врши се на двема прекретницама човекове слободе: с почетка у његовом *кретању ка самоме себи*, а потом, у *кретању од себе ка Богу*. Првим кретањем човек васпоставља изгубљену

власт над собом, а другим себе приноси Богу као слободну жртву свеспаљеницу. Првим долази до решености да остави грех, а другим се приближава Богу и даје обећање да ће припадати Њему Једноме у све дане живота свога.

УЗЛАЖЕЊЕ ДО РЕШЕНОСТИ ДА СЕ ОСТАВИ ГРЕХ И ПОСВЕТИ БОГОУГАЂАЊУ

А) Узлажење до решености да се остави грех

Било да благодат човека сама од себе посети или да је узисте и задобије, стање у које она човека доводи, у своме првом деловању на њега, и у једном и у другом случају једнака је. Благодат доводи побуђенога у стање које представља средину између греха и добродетељи (врлине). Извлачи га из уза греховних, лишивши грех власти да опредељује његово делање, такорећи против воље, али га не преводи на страну добра, но му само дозвољава да осети превасходност и радостотворност добра те осећање дужности да пребива на страни добра. Човек сада стоји између двају распућа и мора да направи одлучни избор. Свети Макарије Египатски (Сл. 1. 0 чувању срца, гл. 12, стр. 451) вели да, ни када му дође, благодат човеку нимало "не спутава вољу присилом и не чини га безусловно постојаним у добру, не осврћући се на то жели ли он то или не жели.

Напротив, и када у њему бива присутна, сила Божија даје место слободи пројављивања воље човекове, било да је она у сагласју или да није у сагласју са благодаћу. Благодат је узделовала споља и наводи се споља. Унутра, пак, у човека улази и почиње да овладава слојевима његовог духа не другачије него тек пошто јој својом жељом он отвори улаз у себе или, такорећи, отвори уста да је прими. Само нека човек то зажели и она је готова да пода помоћ. Он сам није у стању да чини или утврди у себи добро, но је кадар само да га жели и да се упиње, а благодат га због те жеље укрепљује на жељено добро. И све то тако иде до човековог коначног овладавања собом ради творења добра и богоугађања.

Све што човек треба да уради у том труду над собом, да би се домогао те одлучности, јесте оно што обично бива када се одлучујемо на неко дело или подухват.

Обично бива да се, пошто нам се роди мисао да нешто учинимо, приклањамо тој мисли жељом, уклањамо препреке и доносимо одлуку. Тако и у одлучивању за хришћански живот, треба да се:

а) жељом приклонимо решености,

б) уклонимо све препреке које на путу ка њој стоје, и

в) да се одлучимо. Мада деловање благодати доводи духу стање узбуђености, њен савет о промени живота ипак је само помисао, живља или мање жива, у смислу "да оставим грех?" или "треба да оставим грех". Пробудивши се из сна, човек види да је време и да му ваља устати, али да би устао треба да уложи посебне напоре и учини посебне покрете разним деловима тела. Он напреже мишиће, збацује оно чиме је покривен и - устаје.

Осетивши у себи, дакле, благодатно побуђење, хитај да на његове захтеве склониш своју вољу, послушај његов савет да је за тебе нечистога, коме пред Богом оправдања нема, неопходно се исправиш и да исправљању приступиш истога часа.

Онај ко је благодатну помоћ искао и сада осећа да га је она посетила, треба да има ту жељу, која га је већ и руководила у свим указаним напорима, али не као саставни део његовог бића или ради његовог усавршавања.

Сада се овде придодаје нови квалитет. Постоји жеља мислена: ум захтева и човек себе присиљава, таква жеља управља припремним човековим напорима. Постоји жеља саосећајна: она се рађа под дејством благодатног пробуђења. Постоји, најзад, жеља делатна - пристанак воље да истога часа приступи устајању из пада.

Она се уобличава, побудом благодати. И ето то је први посао пробуђенога по пробуђењу.

Свима је познато да промени живота на боље не приступа сваки пробуђени, као што ни свако ко се тргне из сна не устаје одмах него бива да поново заспи још неколико пута. Благодатно пробуђење, са једне стране, доводи човека у стање ослобођене лакоће и чилости, а са друге стране поставља пред њега захтеве прилично тешке. Ко сада више належа на страну прву, тај себи може дозволити мислену занесеност - и може се превремено одати радости животной, као да већ притежава све што би требало да притежава (има). Ова самообузета лакоћа неће ти дати да обратиш дужну пажњу на оно што се у теби збило, но са њом скопчана душевна разонода брзо ће ослабити, а благопријатно време и стање остају пропуштени. Опет ће наступити уобичајена огрубелост, у којој више нећеш владати собом. Ко, напротив, сада више належа на страну другу, тај себи може дозволити настојање да се унеколико ослободи од те тегобности, као што дете збацује завој са ране са лековитим пластером само зато што му је тешко да га носи. Неко се притом да би развејао, како му се чини, мрачне мисли, лађа такорећи безазлених забава као што су разговори или читање, а неко подвргава испитавању болно чувство које се у њему родило, да би открио одакле је и како могло оно да настане. Тамо утисци са стране, а овде разорно деловање испитивања поништава снасоносне промене које се збивају у души. Због тога и овај најзад ниспада у уобичајену тромост и огрубелост.

Чини се да тако не би требало да буде, али бива, зато што благодатни подстицаји јављају у различном степену и што околности у којима они долазе могу бити такве да заклањају важност и цену њиховог јављања у души. Премудра благодат допушта то, кушајући слободну вољу човекову. Ето зашто говоримо: чим осетиш благодат п(р)обуђења познаш да је то управо она, а не нешто друго, пожури да њеним саветима приклониш своју вољу.

а) Поверуј у простосрдачности да је то од Бога, да те Сам Бог зове к Себи, да ти се приближи, да би у теби произвео спасоносну промену.

б) Поверовавши не дозволи себи да га пропустиш и дато дејство милости Божије остане бесплодно. Само то побуђење даје човеку снагу да побеђује себе. Ако оде, сам себе победити нећеш. А да ли ће доћи још, то не можеш да кажеш. Можда ти се ово снисхођење (Божије) последњи пут јавља. После тога пашћеш у огорчење, а из њега у незнање и очајање.

в) Узнастој и постарај се, колико је могуће, да одржиш себе у томе спасоносном стању, у које си доведен. Као што запаљиво вештаство (материја), ако га дуго држе пред ватром, не само да се загрева него може и да се запали, тако се природно може у човеку разгорети и жеља за благодатним животом, ако се овај подуже одржи под дејством благодати.

д) Зато одстриани све што може да загаси тај огањ који се зажиже и окружи се свиме што га може хранити и разгорети до буктиња. Осами се, моли се и сам у себи поразмисли, како треба да буде. Поредак живота, бављења и напора, на који је већ указано и на прохођење којег си себе принуђивао, иштући благодат, јесте најблагопријатнији и за продужавање у себи дејства које је почело. У том случају бољи постају усамљивање, молитва и размишљање. Усамљивање ће бити сабраније, молитва дубља а размишљање делотворније. Размишљај сам, прелази све мисли које си и пре сабирао, покушавајући да отераш слепило, неосетљивост и немар. Нека си их већ и развејао, ипак ти предстоји да ражариш жељу и да тај посао почнеш одмах. На то и усмери свеколико делање. Сада твоје расуђивање неће бити исто што је било пре. Без подстицаја оно обично скреће у општост. Сада, напротив, подражавајући благодати и под њеним руководством, оно ће се у целини односити изравно на тебе самога, без икаквих оправдања и скретања, и окретаће тј. предмете са оних страна које могу најснажније да делују на тебе. Управо зато ти нећеш толико размишљати, колико ћеш прелазити из осећања у осећање.

Ето, у том труду твоме над собом, при помоћи благодати, биће изговорена, најзад, у срцу за Јединога Бога и тебе чујна реч "Напокон би требало дакле, сада ћу почети!". Очигледно је да је то закључак, али по каквим законима и из каквих претпоставки се извлачи, никаква наука не може да одреди. Сви предмети расуђивања о стварима које претходе могу бити јасно познати, а до тога закључка се не мора доћи. Чак бива да неко све те садржаје тако снажно излаже да под утиском тога десетине и стотине њих до такве закључне одлуке дође, а да код њега самога она у срцу још није изговорена. И нико не може рећи ко ту делује: да ли благодат или слобода, јер бива да деловање благодати прође узалудно и да сви напори слободе остају без плода. Благодат и слобода садружују се на за нас непојаман начин, очувавајући ипак свака своју природу. Може се рећи да се слобода пружа и предаје а да је благодат прима и прожима. Отуда она снага жеље - "дакле, сада на дело!"

Ето најзад се човек приклонио на страну добра, готов је да ступи на тај свети пут, готов да иде на добра дела богоугађања. Али, у том тренутку свеколики бездан зла, који се притајио у срцу, узбуркава се и опет упиње да преплави сву душу човекову. У часу п(р)обуђења и приклањања човековог грех ћути, као да га се не дотиче то што се у човеку збива. Али сада, када човек хоће да га сатре, он, хиљаду глави, како га назива свети Јован Лествичник, испушта хиљаде крикова на онога ко је замислио да му главе дође. Као што и ономе ко се пробуди, док још само мисли о томе како ће устати, цело тело мирно почива а чим одлучи да стварно устане и мало напрегне мишиће - све бољке у телу, које га дотле нису узнемиравале, обзнањују се и подижу гласове жалбе, тако и код човека који се приклонио благодати, болести греховне ћута, док се он креће ка том приклоњењу, али чим одлучи да приступи делу, свеколике се узбуњују снажно и смућујуће. Помисао за помишљу, покрет за покретом поражавају сиротог

човека и вуку га назад. Нападајући без икаквога реда са свих страна, обузимају душу и погружавају је у свој немир. Све добро у човеку држи се као о концу и сам он готов је свакога часа да се отргне од тога за шта се држи и да опет утоне у оно из чега је усхтео да изиђе. Једино га, међутим, спасава сладост, лакоћа и радост, које је удостојен био да окуси у тренутку пробуђења и она снага, коју је осетио када је у срцу рекао - "дакле, сада ћу почети!" Онај ко је видео како се мала искра вије тамо-амо у диму али свеједнако као да стоји само за себе или кко се, честица наложених дрва баца сукљајима пламена час горе час доле час десно час лево, он дакле, може да замисли шта су овом критичном моменту дешава са добром жељом човековом. Не само да је у души узбуна и расуло, но се и сва крв узбуркава, па чак и уши глухну и замагљују се очи. Није тешко схватити да такво бунило не долази само од греха који живи у срцу него и од родитеља свих грехова - ђавола, који не може да остане миран, када се појављује такав реметитељ поретка у његовом царству.

Свети епископ Тихон каже: "Када грешник, покренут Божјом благодаћу, почне да се каје, сусрећу га различита искушења. Човек почне Христу да прилази, а сатана га страга стеже и одвлачи од Христа, спотиче и разне мреже плете". Код нас се причају приче о привиђењима, и страшним и преластним, која срећу они који се домогну цвета за проналажење закопаног блага. Овај психолошки мит боље од свега одсликава сва настојања ђаволова да отргне човека од добре намере да купи бисер многоцени или да дође до блага скривеног у пољу.

Овде човеку предстоји силна борба са самим собом, такорећи генерална битка са грехом. Овде он мора одлучно да зароби и порази свога непријатеља, да стане на ту змију, свеже је и сву силу њену поништи. На успешној победи над грехом овде се заснива нада и стварност свих потоњих победа над њим приликом појединачних његових бунтовања. Све што се овде дешава немогуће је одредити, због разноликости делујућих личности. Главне, пак, тачке или обрте у овој борби није тешко приказати, ипак, више ради помоћи борцима него у интересу знања.

Очигледно је да у души нема тачке ослонаца она лебди, премда још целосна, неразбијена у својој доброј намери, потпомагана благодаћу Божјом. И ко ће је други подржати, ко ће је утврдити, ако не Бог? Ето зашто сада, пре свега, души ваља снажно вапијати ка Богу, као што вапије дављеник. Враг ти је душу дохватио и хоће да је прогута - вапиј, као Јона у утроби китовој или Петар апостол који тоне. Господ види нужду твоју и труд твој и подаће ти руку помоћи, подржаће те и утврдити као што и следује војнику, који ступа у бој.

Ето, где је ослонац! Од свега је пак опасније ако душа намисли да га у самој себи нађе - тада ће све изгубити. Зло ће је опет победити, помрачиће ионако још увек слабашну светлост у њој, угасиће ту једва запаљену ватрицу. Душа зна колико је сама нејака. Зато нека, ништа не очекујући од себе, нека пада у својој поништености пред Богом, нека се у срцу своје претвара у ништа. Тада ће сведелотворна благодат од тога ништа сатворити у њој - све. Ко у коначном самопоништењу положи себе у руку Божију, тај Бога самилостивога привлачи и постаје силан Његовом силом. При свему томе, ипак, из самопоништења не треба ниспадати до ослабљења душевнога и, предавши се Богу, предавати се уједно и нераду и немару. Не! Очекујући све од Бога и ништа од себе, треба и сам да се напрежеш у делању и да делујеш према снази, да би

што год постигнеш, то достигао уз божанствену помоћ, и осенио га божанственом силом. Благодат је већ присутна, али она ће деловати на трагу личних човекових покрета, испуњавајући нејакост њихову својом силом. Ставши, дакле, утврђеном ногом на самопоништenu молитвену преданост вољи Божијој и сам делуј и не раслабљуј се!

Делуј против греха уопште али особито против његових - основних узрочника. Када се све у души мете и помисли се роје као каква привиђења и спопадају је са свих страна, одапињући стреле своје у само срце, није тешко приметити, да се тако каже, потпириваче зла. Иза множине војника појединаца, стоје тамо сасвим позади, главне војсковође које издају наређења, управљају целокупним распоредом војске и читавим током војне. То и јесу основни узроковачи греха. На њих и треба усредсредити сву пажњу, против њих се треба оружати и треба их надвладати и уништити. Када они буду побеђени, обични војници развејаће се сами од себе. Који су то главни узроковачи греха и главни бојовници његове одбране указао је Спаситељ, када је позвао Своје ученике, да иду за Њим (Мк. 8, 3438) речима - "Ко хоће да иде за Мном", говорио је Он, "нека се одрекне себе и пође за Мном" што значи - држи самог себе за туђинца, који не завређује пажњу и саосећање и кога не треба жалити. То претпоставља да у срцу грехољубивоме постојано живи и опстајава томе квалитативно супротно расположење - самосажаљење, а тако то уствари јесте.

Човек грешник опходи се према себи као мајка према својој нежно љубљеном детету: у овоме му је жао да се себе одрекне, у ономе да се себи одупре - не може себе да савлада, нити има срца на себе руку да подигне.

Спаситељ нас даље, обавезује да се одрекнемо од свега што постоји у свету ради спасења душе: "Јер, каква је корист човеку ако сав свет задобије, а души својој науди".

Свет - то је свеукупност ствари изван нас, све видиво, опипљиво, чулно. Следствено томе, наведена обавеза претпоставља постојање у срцу човековоме склоности према вештаственоме, лакомости за опипљивим, неке страсти да се хранимо и наслађујемо само видивим и чулним. И стварно, у грехољубљу постоји чулност: она нема чуло укуса за оно невидиво и духовно, док је све чулно за њу тако познато и тако опробано.

Затим нас Господ саветује да се не стидимо Њега "у роду овом прељуботворном и грешном". То нас присиљава да претпоставимо постојање стида од људи у грехољубивом срцу, на уштрб добра и правде. Тако то и јесте. Човек обично живи ненарушивошћу око њега заведеног поретка или успостављених односа и због тога се просто боји да их поколеба и ради њиховог одржања спреман је пре да огрешни душу него да учини нешто против нечије воље, да некоме не удовољи и западне у неприлике. То је - *човекоугодништво*: "Шта ће други да кажу и шта ће бити ако се везе покидају?". Мора бити да је човекоугодништво најосетљивија уза греха, када им Господ, да би је раскинуо, прети због тога стида "постиђењем" Својим на свеопштом суду: "Ако се ко постиди Мене и речи Мојих у роду овом прељуботворном и грешном, и Син ће се Човечији постидјети њега, када дође у слави Оца Свога са Ангелима светим" ово закључно упућивање на век који долази указује на непостојање осећања за будући живот вечни у грехољубивоме срцу и присиљава да претпостављамо да за њега тај живот као да ни не постоји и да је оно свецело

погружено у садашњи живот. Тако то и јесте. Човек обично живи на земљи као да ће ту вечно живети, а на будући живот заборавља. Зна само за срећу земаљску и сви циљеви његови своде се на једно - како да овде добро поживи, а шта ће бити даље на то ни не помишља.

Дакле, *самосажаљење, чулност, човекоугодништво и оземљеност* ("живот је само оно што је на земљи!") јесу карактеристичне црте грехољубивог срца. Следствено, они су и основни узроковачи греха и главни његови поборници. Ми грешни сами их не бисмо могли ни да откријемо, да нам на њих није указао Спаситељ, и, наравно, за њих не бисмо и знали. Сада, пак, када су разоткривени, види се да они то упрво и морају бити.

Човек отпао од Бога, окренуо се к себи и кажњен је, такорећи, самосажаљењем: то произлази из главног својства грехопада. Пали се у себи растројио, из духа је ниспао у плот и мучи се у сопственој чулности. Главно поприште на коме се пројављује и махнито хара грех јесте друштво грехочиних људи са таквим обичајима и таквим међусобним односима да они управо хране и потпомажу грех. Када са свим тим "оброцима" греха иде све добро, срећно, то је - срећа. Како такав ток ствари може постојати само у овом веку, док будући век изискује ток сасвим другачији, то се на овај други ни не помишља и он ни не улази грешнику у главу, и тим пре не налази ни саосећање у његову срцу.

Такви су, ето, корени грехова људских и они су узроковачи свих помисли, које устају на човека када је он спреман да се покрене из области греха на страну добра. Тада се на њега подиже читав рој искушавајућих помисли које га смућују, до ужаса застрашују и настоје да га онемогуће.

Самосажаљење нариче: "Какав је то живот! Пред собом видим само муку, тегобе, жалости, лишења, којима се крај не види. Иди само као посред трња и бодљи босим ногама, и свакога трена допадаћеш рана!".

Чулност подиже глас: "Остави и ту ствар и ону, престани и то да чиниш и оно речју, све што је било по моме укусу а бави се само духовним?! То ти је апстрактно, суво, без хранљивости живота!".

Шта ће они рећи? Сматраће те чудаком и почеће да те се туђе. У међувремену треба раскинути и ову везу и ону, а шта ће после бити?! А оданде, још и непријатељство очекуј!" - то је крик човекоугодништва.

А ево крика земљаности наше: "Будућег ће живота бити, то нико не спори, али то је још далеко, а овде како поживети? А и други су живели... Земаљско познајемо, а тамо шта је?... Ово нам је у рукама, а оно тамо - где је?..."

Да, само нека човек приступи служењу Господу, све ће то углас закричати на њега. И било би добро да су то тек неке лаке помисли, али не - оне продиру до у дубине душе, поражавају и повлаче и на своју страну као кад би неко удицом закачио живо тело и теглио га к себи.

Помоћ је, међутим, близу... Ти само улажи напоре и одолећеш, али напоре улажи сврсисходно. Утврдивши се молитвено у самопоништеној преданости вољи Божијој и сведеловању благодати:

а) похитај да одагнаш све те помисли из душе, истисни их из свести особитим самоиницијативним напрезањем и угурај у оно скровиште из кога су изишле и

поврати срцу спокојство, јер док се не успокоји срце даље се ништа неће моћи делати. Тога ради, на првом кораку, нимало се не бави тим помислима и не ступај са њима у разговор, чак ни у онај непомириви. Гомила неотесаних разбежаће се ако се са њима поступи строго при првом сусрету. Ако снисходиву реч кажеш једноме, и другоме и трећем, они ће прикупити смелости и постаће нападнији у својим захтевима. Тако и гомила искушавајућих помисли постаје насртљивија, ако им се дозволи да се имало задрже у души, а тим више ако се са њиме још уђе у преговоре. А ако се при првом сусрету одгурну снажним напрезањем воље, одбацивањем и окретањем к Богу, оне ће се сместа удаљити и оставити атмосферу душе чистом.

б) Али, нека је тај мрачни буљук злих помисли и одагнан, нека је срце опет спокојно и нека је у души поново постало светло - треба држати на уму да ту за своју ствар још ништа није учињено. Ти су непријатељи још живи. Они су само потиснути из човекове иажње и можда су се намерно притајили, да би у неочекиваном нападу у zgodном часу, утолико вероватније, повратили себи победу.

Не, на овоме се никада не треба зауставити, иначе неће бити ни спокоја ни успеха. Помисли треба умртвити, измамити и заклати на жртвенику самоодрицања.

Дакле, изнова се утврдивши у молитвеној преданости Богу и благодати Његовој прозивај свакога од узрочника греха и старај се да од њега одвратиш срце и окренеш се ка ономе што му је супротно - тиме ће они бити одсечени од срца и мораће да замру. Ради тога подај слободу здравоме разуму и његовом трагом води и срце. Просветљен истинском и свепотпомаган скривено делујућом благодаћу нека твој разум:

а) најпре представи себи свеколико безобразје тог, може се рећи, адског накота (ишчадија), а ти срце своје нагнај даоссти одвратност прсма њему!

б) живље затим нека изобрази опасност у коју помислибацају и нека их покаже као најопакије непријатеље, а ти срце своје окрени да према њима узгаји ненавист (мржњу).

в) затим нека ти предочи сву ону красоту и сладост живота, у коју те оне спречавају да ступиш, сву преласт слободе од ових тирана, а ти срце своје, у коме си већ узгајио одвратност иненавист, напрегни да се устреми од оних ка овима, као јелен ка изворима воденим.

Тиме ће бити достигнуто оно потребно. Програм деловања је кратак, али дело се можда и неће тако брзо остварити. Овде је назначено само оно на шта треба обратити своју моћ расуђивања, а нит самог расуђивања треба свако да води и проводи до циља сам. Сопственом човековом расуђивању видива је делотворна и снажна мисао у овом или оном погледу.

Уосталом, треба знати да је расуђивање - полуга, а да је ипак ствар у преокретима срца. Може се рећи да се ми, чим се поменути преокрети срца догоде, већ налазимо код циља.

Овај труд најбитнији је, уствари, прелом воље, и треба га спроводити енергично, неодступајући, све док срце, у својим преокретима, не достигне до последњих граница. А последње границе су осећања супротна греховним побудама - расположења супротна основним захтевима греха. Тако се свеједнако треба трудити над собом, док се уместо самосажаљења не роди неболећивост и непошtedност према

себи и не осети жеђ за страдањем и жеља за мукотрпним самоускраћивањем болним и за тело, и за душу; док се, уместо човекоугодништва, не јави, са једне стране, одвраћање од свих рђавих обичаја и веза, неко непријазно и узрујано противљење њима, а са друге стране осуда себе на све неправде и све увреде и поруге људске; док у човеку уместо осетљивости само за оно вештаствено, чулно и видљиво настане неосетаивост и одбојност према томе и не зачне се тражење и жеђање искључиво оног духовног, чистог, божанственог; све док, уместо, оземљености, ограничености усрећености само земљом, срце не испуни осећање туђинаштва на земљи, са стремљењем само ка небеској Отаџбини.

Када се створе таква расположења биће откопани сви ослонци греха. Он ће изгубити отпорност и власт да одређује ствари која сада прелази на самога човека. Грех је избачен из човека напоље и стоји споља. Од тога тренутка он ће већ бити нешто што човека искушава, али га не опредељује. Да би га одагнао човек треба само да стави у покрет сада већ стечена, греху противна, осећања. Из овога се види од како је велике важности управо описани труд: он од нас самих у нама образује нову личност, одлучно окренуту од зла и усмерену ка добру, тим трудом извршава се прелом воље, после кога све у нама мора да стане у нови поредак.

Човек, ето, стоји већ на самом крају области греха, од земље светлости, слободе и блаженства ништа га не дели. Узе су спале, на души је лако и радосно она је спремна да се вине ка Богу. Али лукавство непријатеља се још није исцрпilo. Још он има стрелу коју је сачувао за последњи тренутак, тек што душа напрегне своје снаге да би учинила тај коначни искорак из области самоугодљивог греха, њену пажњу поражава жални вапај: "Још само један дан остани овде и доста је - сутра ћеш прекорачити ову границу". Да ли зато што је душа измучена у борби која је претходила, те потребује одмор, или зато што је већ такав закон греха, тек тај глас се чује. У њему нема противљења добру, већ само молба да унеколико ослаби достигнута напрегнутост духовна то је најпреварнији вапај: непријатељ се тобоже залаже за нас, моли нас да се сажалимо на саме себе. Али, ако се само мало приклониш томе вапају, том нашаптавању, изгубићеш све што си задобио. Неким тајним путевима они прогнани узроковачи греха прокрашће се до срца без нашега знања, учиниће прељубу са срцем и све наумљено раслабиће и растројити, тако да ће дошавши к себи, човек себе видети на старој линији, као да ништа није ни предузимао да код себе измени. Тобом ће поново овладати охладнелост, огрубелост и тромост душевна, и све што је већ било преброђено, сада почиње изнова!

Зато не презири тај тобоже мали захтев: он је мали и ништаван наизглед, али уствари представља сажетак свеколиког зла, преластно приказивање ропства у виду слободе, преварно пријатељство којим се прикрива непомириви непријатељ. Омрзни га од свег срца и чим га приметиш - а он пролеће брзо као муња - пожури да избришеш траг његов тако да од њега ни трачак не остане. Постави себе опет у исто оно стање у коме си био претходно, и у тој унутарњој и спољашњој напрегнутости изволи да стојиш неодступно. Поразивши и овог непријатеља, постаћеш коначни победник, који је узео себе у сопствене руке и постаћеш сам себи потпуни господар.

Тако одмах после благодатног пробуђења, пред слободом човековом прво стоји - кретање ка себи, које она врши у три корака:

а) приклања се на страну добра, изабире добро.

б) уклања препреке, раскида узе које овека држе у греху, изгонећи из срца самосажаљење, човекоугодништво, склоност ка чулноме и оземљеност, и уместо њих, побуђује неболећивост и непоштедност према себи, неосетљивост за чулне насладе, предавање себе сваком срамоћењу и пресељење срцем у будући век са осећањем да је човек туђинац на земљи.

в) напослетку, надањује се да одмах ступи на пут добра, нимало не раслабљујући себе, него се одржавајући у сталној напрегнутости.

Тако се све стишава у души. Пробуђени, ослободивши се од свих уза, са пуном спремношћу говоре себи: "Уставши, идем!".

Од тога тренутка почиње друго кретање душе - ка Богу. Савладавши себе, овладавши свим границама својих покрета, повративши слободу, човек сада треба да принесе на жртву Богу. Значи, ствар је доведена тек напола пута.

УЗЛАЖЕЊЕ ДО РЕШЕНОСТИ ДА СЕ ОСТАВИ ГРЕХ И ПОСВЕТИ БОГОУГАЂАЊУ

Б) Узлазак до завета да ћемо се посветити Богу

Могло би изгледати да је већ све учињено, ако је достигнута решеност да се остави грех те да остаје само да се делује. Тачно је, деловати се може, али какво ће то делање бити и какав ће бити дух у њој? Човек се на себи зауставио. Ако почне да делује, крећући од те тачке, деловаће од себе и ради себе, макар то било и по морално-духовном реду и поретку. То ће бити моралност и духовност егоистична, незнабожачка. Постоје људи који говоре да творе добро ради добра, да га творе, зато што достојанство људско то изискује, да би другачије поступати било неплеменито и неблагоразумно. Сви који тако чине показују да образовање унутарњег, духовног човека у њима није доведено до краја: они су се вратили к себи, али се од себе ка Богу нису покренули и себе Њему на жртву нису принели, зауставили су се, значи, на пола пута.

Циљ човекове слободе није у њој самој и није у човеку, него у Богу. У слободи Бог је човеку уступио такорећи неки део своје божанствене власти, али са тим да је он сам добровољно принесе као жртву Богу, као принос најсавршенији. И зато, ако си овладао собом, иди и одај се сада Богу. Када си грешио, не само да си губио самога себе, него си се, губећи себе, удаљавао и од Бога. Сада, пак, враћајући се из греховног ропства, пошто си овладао собом, врати себе и Богу.

Могло би, такође, изгледати да и окретање од себе ка Богу треба да буде ствар ни много тешка ни много сложена, као што је, на пример, окретање од запада на исток. Али, где, грешник који приступа Богу није личност од Њега независна и не приближава Му се као неко иза кога нема ничега. Не, он је исто што и одбегли слуга који се враћа своме госиодару, и кривац који излази иред лице цара - судије. Зато

треба да приступа тако да може бити примљен. Према људским обичајима, господар прима слугу и цар указује милост кривцу када овај, приступајући му, бива свестан своје кривице, каје се због ње и искрено се заветује да ће убудуће бити потпуно исправан. Исто је и са новратком грешника Богу. Бог ће га примити:

- а) ако је свестан својих грехова
- б) ако се каје због њих
- в) ако се заветује да неће чинити грех

То су неопходни актови у срдачном сједињењу са Богом, од којих зависе чврстина у новом животу, савршенство у њему и сигурност постојаног деловања сходно његовим захтевима. Блудни син, враћајући се оцу, рекао је: *"Рећи ћу - сагреших* (свест о греху) - *"нисам достојан* (кајање и откајавање). *Прими ме као једног од најамника"* (завет службења)."

Дакле, враћајући се Богу,

а) *познај грехе своје*. И у својој пробуђеној решености да оставиш грех ти си знао да си грешан, јер иначе какве би потребе било намишљати промену живота? Али, та грешност приказивала му се тада у нејасном виду. Сада је потребно одређено разазнати шта је то заправо грешно и у коме степену, - јасно, разговетно, тако рећи и по броју познати - своје грехе, са свим околностима које умањују или увећавају греховност делања, критички преразмотрити сав свој живот, строго и непристрасно просуђујући. Ради тога, постави, са једне стране закон Божији, а са друге - сопствени живот и погледај у чему су ови слични а у чему различни. Узми своје животно дело, подведи га под закон да видиш је ли закон то оно или није - или узми закон и погледај је ли остварен он у твоме животу. Да у овоме важном послу ништа не би пропустио, држи се у њему каквог било реда. Седи и присети се свеколике дужности своје према Богу, ближњем и самоме себи и потом прегледај свој живот у свим тим погледима. Или - брижљиво испитај десет заповести Божијих и заповести о блаженствима, једну за другом, са свим њиховим додацима, и погледај да ли је твој живот такав. Или - читај главе светог Јеванђеља по Матеју, где Спаситељ излаже у ужем смислу хришћански закон, па такође и посланицу светог апостола Јакова, последње главе посланица светог апостола Павла, у којима се сажето излажу за Хришћанина обавезна дела, на пример, од 12. главе посланице Римљанима, од 4. главе посланице Ефесцима и др. Ове последње су особито значајне због тога што разјашњавају дух хришћанског живота.

Овај дух јасно је и снажно изражен и у првој посланици светог Јована Богослова. Читај све то и проверавај живот свој је ли такав и он. Или, најзад, узми текст светотајинског чина Исповести и према њему просуди своје понашање. Свој живот и дела разматрај не просто као нешто уопште човечанско, него као сопственост човека Хришћанина, и то у одређеном звању и из одређеног сталежа.

После таквог преразмотрења живота открићеш безбројно мноштво дела, речи, осећања и жеља (неспојивих са законом Божијим), којих није требало да буде а ти си их себи дозволио, и мноштво оних које је требало учинити и имати а ти их ниси учинио и стекао, а и не мали број онога што је по закону учињено показаће се оскврњеним, због нечистоте побуда. Сакупиће се све те нечистоте неизбројно

мноштво, а можда ће и сав живот испасти састављен само од таквих дела. Оно главно што треба имати у виду на овој првој степеници познања своје греховности јесте - тачно одређење дела. Као што се службени досије исписује са исцрпношћу података, тако и "досије" сопствених дела пред Богом свако треба у уму своме да премисли исцрпно - са свим околностима у погледу времена, места, лица, препрека итд. Ако самоиспитивање код нас остаје бесплодно, то је зато што правимо само уопштене прегледе.

При свему томе, ипак, не треба се задржавати на појединостима но ваља пролазити даље по путевима греха и дубље улазити у огреховљено срце. Испод дела, речи, појединачних мисли, жеља и осећања леже стална расположења срца, која чине наше карактеристичне црте. Једна дела наша омакла су нам се случајно, друга су нам се отела из срца и то таквом силином да нисмо имали снаге да се у њима зауставимо, а трећа смо чинили непрестано и претворила су нам се такорећи у закон. Такво разматрање омогућиће нам да познамо какви нам се све проузроковачи делања нашег крију у срцу и рађају стални, отуда избијајући позив на њих. То је и суштина греховних склоности. Разоткривајући их, ми разголићујемо склоп свога срца, број и узајамну спрегу његових склоности.

Када то буде учињено, више неће моћи да се прикрива она главна страст која свиме руководи. Познато је да корен свих грехова јесте - *самољубље*. Од самољубља долазе гордост, користољубље, сластољубље, а од ових - све друге страсти, међу којима их се осам сматра главнима, док осталима, изведенима, нема ни броја. Сваки грешник има све страсти - једне већ на делу, друге у замецима - зато што код свакога ко сагрешује поступцима управља његово самољубље, семе свих страсти или склоности греховних. Али све оне се код свакога не раскривају у једнаком степену: код једнога преовладава гордост, код другог сластољубље, код трећег користољубље. Горделивом нису страна чулна задовољства, али ништа није чудно ако их и не тражи. Користољубац мисли о себи високо, али ништа му не смета да ради користи поступи и ниско. Сластољубац воли да поседује, али не смета му ни губитак, ако се тиме купују уживања. Тако свако има једну главну страст. Све друге стоје у сенци, потчињене њој и њоме управљане, не смејући самовољно да делују у супротности са вољом главне страсти. Све склоности и порочне навике, које је човек у себи већ открио, засењује једна страст и ове се њоме надахњују. Та страст је оно у чему највише успева и оваплоћује се корен свих зала - самољубље. Познањем ове треба да се заврши познавање своје греховности.

Тако ћеш, најзад, познавати и корен своје греховности и најближе њене изданке - склоности, као и изданке даље - многобројна дела, и премислићеш сву историју своје грешности и исцртаћеш је као на цртежу.

б) Познавши своју грешност, не буди њен хладни посматрач, но узнастој да побудиш и њој одговарајућа спасоносна осећања срдачног покајања. Могло би изгледати да ће та чувства у теби да се роде чим познаш грех, а на делу не бива увек тако. Срце од греха груби, као што тежак огрубљује од свога црнчења, тако и човек-грешник који сам себе продаје у црно тежачење греху - копа рошчиће и њима се храни. Зато овде и треба порадити на себи да би се распирила осећања покајања.

До тих осећања долази се кроз осећање, дубоко осећање своје виновности (кривице) за грехе, и неимања оправдања за њих стоји на средини и између познања грехова и покајних осећања и потпомаже се самообличењем.

Почни најпре да обличиш себе и облиचाвај само себе. Одстрани из пажње своје све друго и остави себе са својом савешћу пред лицем Бога-Судије Свевидећег. Откриј оно што си знао да не треба а ипак си изволео и од чега си, и пошто си га изволео, могао да одступиш, али своју власт над собом на своје добро ниси употребио: и разум и савест били су противни и постојале су спољашње препреке, али све те опомене ти си презрео. Тако поступи према сваком греху. Видећеш да је сваки грех учињен са твоје стране драговољно, са свешћу о његовој грешности и још са напором да се уклоне препреке, и савест ће те нагнати да беспоговорно постанеш свестан своје виновности. Лукавство грешног срца можда ће почети да изналази оправдања, те то је због слабости природе, ово је због силине темперамента, оно због стицаја околности, оно - под притиском животних световних схватања, али ти не слушај. Све је то могло да ојача тежњу ка греху, али пристанак на грех нико никада не може да изнуди, он је увек чин слободне воље. Да си рекао - "нећу", - свим искушењима био би крај! Упркос тим прикривањима кривице за грехе, разоткриј потпуније своје лично држање: ко си ти, где си и када и како грешио, еда откријеш колико је почињени грех управо твој, плод твоје личности и околности за које си сам одговоран, па ћеш у свему видети не поводе за оправдање него управо моменте који увећавају твоју кривицу. Граница до које треба ићи у овом самообличењу је осећање виновности (кривице) којој нема оправдања, стање душевно у коме ће човек у срцу рећи: "Немам ничега што би ме оправдало - виновен сам, крив сам".

У том обличењу сопственом савешћу човек ће за собом утврдити један грех за другим и рећи: "И у томе сам виновен и у другоме, и у трећем, у свему сам, у свему вин (крив)!" Обући ће се у своје грехе и почеће да чувствује да они леже на њему свом својом тежином. У самом сносновању грехова, греси нам се могу причињавати као нешто споља постојеће. У обличењу, пак, они се сагледавају управо унутар нас самих и тиште нас, и тим нас више тиште, што нам оправдања за њих нема. Дошавши дотле, шта грешнику преостаје да каже него: "Аз (ја) грешни!".

Тек што човек у срцу своме изговори "аз грешни", у њему истог часа почињу да се рађају, једно за другим, болна осећања кајања за грехе. И стид га је што се одао тако ниским делима, и мучно му је што је повлађивао себи и предавао се својој злој вољи, и боли га што је довео себе до таквог моралног и духовног растројства, и страшно му је што је ожалостио Бога и довео себе у тако опасан положај и у времену и у вечности. Ова чувства смењују се једно за другим и човек гори и изгара у њима као у огњу. Он види себе као обешеног над безданом и својим осећањима низлази до стања људи одбачених. Безутешно мучење које преживљава отвара пролаз осећању безнадежности у његову душу. И, ето, то је тачка на којој човека понекад хвата бес (демон) очајања, шапћући му: "Превелика је вина (кривица) твоја да би ти се опростило".

У већем или мањем степену та чувства окуша сваки грешник. Не треба жалити што таква осећања имамо, но треба желети да их имамо и да нам буду што снажнија. Што се више у њима изгара и што је изгарање силније, то је спасоносније. У силини

изгарања темељ је будуће исправности. Ту срце спознаје колико је "сладак" плод греха и из тога црпе снагу да одбија од себе његове чини.

в) Осећања покајања, очито, имају разламајуће дејство. Реч благодатна пролази "до раздељења душе и духа, удова и мождине, и суди помисли и осећања срца". Али циљ ради кога то у човеку производи благодат Божија није само то да разори, но да се кроз разорење старог сазда ново. То ново зачиње се вејањем наде у могућност да се све поправи. Постоји могућност да се исправи неисправно и поврати изгубљено, само се подухвати посла. Могло би изгледати да се од осећања кајања изравно стиже до заветовања: "Дакле, одбацујем грех и заветујем се да ћу служити Јединоме Богу ради испуњења Његових заповести". Али, онај ко такво заветовање даје мора да буде уверен да, са једне стране, његова пређашња неисправност може бити опроштена, а са друге стране, да он може да добије снаге које ће му помоћи да истраје у обећању своме. Ето зашто заветовању да ћемо служити Господу припомажу уздање у помиловање и примање помоћи с Неба, а уздање се рађа од вере у Господа Спаситеља, Који је на Крсту исцепао "обвезницу" грехова наших и по Вознесењу нам подао све "божанствене силе за живот и благочашће". Без те вере и њоме ствараног осећања сигурности, онај ко се мучи у поразности покајничких осећања ходи путем Јудиним. И ето, када Крст Спаситељев за човека стварно бива сидром спасења. Вијући се као над безданом у болној ојаћености због грехова, он види Крст као јединог спасиоца, приљубљује се за њега свом силом вере и надања свога и из њега црпе снагу надахнућа да учини заветовање Господу. Као што се дављеник чврсто хвата дрво, тако и покајник за Крст Христов, и осећа да му смрти више нема. Ми обично за Силу Крсне Смрти Господа нашег знамо, а онај ко прође ово болно кајање за грехе осећа ту силу, зато што она постаје елемент његовог живота.

Дакле, мучен чувствима покајничким и већ колебан безнађем, покрећући се ка жељеном обећању:

а) најпре похитај да васкрснеш живу веру у силу Крсне Смрти Христа Спаситеља. Сви греси свих људи приковани су на Крст, на, следствено, јесу и твоји. Оживи своју увереност у то и ова ће на срце твоје завејати утехом и оно ће се истога часа, чим се згреје вером извити ка доброј нади и сигурности.

б) Томе придружи чврсту увереност и у то да ће ти бити дароване снаге за испуњавање обећања, чим приступиш - светим Тајнама Цркве. Ниједном покајнику то се у њима не ускраћује. Усто, је Господ и стекао, да би их раздавао. Та увереност напрегнуће и твоје сопствене моћи и родиће се спремност да при таквој помоћи усрдно служиш Господу. Хоће ли се одлука донети - родити без убеђености у помоћ с Неба? А, са друге стране, хоће ли увереност настати, ако на ту одлуку не помишљаш? У питању је узајамност деловања.

в) И ето, када се у теби, у души догоди то здружење уверености и спремности, *заветуј се да ћеш убудуће служити Богу у све дане живота свога*. То срдачно обећање, искрено произнесено по вери у Господа нашега Исуса Христа, развејаће сав мрак и све обичаје спољашњег живота твога. Ту се закључује заветовање (савез) срца са Богом у Христу Исусу. Зато у том делу пређашња решеност добија истински хришћански карактер.

ЗАОДЕВАЊЕ У СИЛУ СА НЕБА ЗА ДЕЛО БОГОУГАЂАЊА У ПОКАЈАЊУ И ПРИЧЕШЋУ

А) Покајнику се изриче свеопрштај у Светој Тајни Покајања

Узласком до заветовања завршава се кретање к Богу грешника који се каје. Сада он има да учини само неколико корака до примања Господа свога који му излази у сретање. Блуднога сина срео је отац загрљајем и целивом, а затим га је оденуо, како следује, и приредио је за њега гозбу.

Бог Своје свеопраштање покајнику изриче у светој Тајни Покајања, а у Своју силу облачи га и нуди му Своју Вечеру - у светој Тајни Причешћа.

* * * * *

Пошто човек грешник стигне до заветовања Богу да ће од сада служити Њему Јединоме, потребно је да похита ка светој Тајни Покајања. Потреба за њоме тако је велика да све што је досада учињено без ове свете Тајне не само да ће остати недовршено, него и мора пропасти узалудно. Сву своју тежину, сав смисао и силу оно добија само у тој Светој Тајни. Зато што тамо где нема свете тајне Покајања, нема ни оних који живе истинским хришћанским животом.

а) Прво што ову Тајну чини неопходном јесте извесна непостојаност унутарњег делања уопште, извесна његова неодређеност и несталност. Наше мисли, док су још у глави, бивају у своме ходу колебљиве, по редоследу збркане, у кретању неутврђене, и то не само онда њихов предмет још није избистрен, него и онда када смога добро просудили. Али, пошто их изложимо на папиру, оне не само да ће се довести у ред, но ће се и коначно избистрити и утврдити. Управо тако и промена живота, самонамишљена у души, сама бива неодлучна и непостојана а форме животне, у то време унапред зацртане, несталне и неодређене. Трајну стаменост он добија у светој Тајни Покајања, када грешник у Цркви открива своју неисправност и утврђује свој завет да ће бити исправан. Растопљени восак разлива се безоблично, али када га улију у калуп или утисну у њега печат, од њега нешто испада. И на нашег унутарњег човека треба тако ставити печат, да би он добио одређено обличје. То се на њему савршава у св. Тајни Покајања у којој се у човека упечаћује Божанствена благодат Духа Светога.

б) Духовни живот човек добија од Духа Божијега. Благодат Духа стапа се са нама и почиње да живи и делује у нама и тако настаје живот у Духу. На покајника је благодат деловала дотада споља: споља га је побудила, споља гледала на сва исправне покрете у његовој души и садејствовала им, али још није продрла унутра, није се у њега уселила. То она савршава у светој тајни Покајања (а код онога ко се први пут обратио Господу - у Крштењу). Као што човек кога мори жеђ, када добије свежу воду, осећа освежење и окрепљење, тако и онај ко изгара огњем покајања добија у светој Тајни Покајања силу која ублажава његове болове и уједно га укрепљује. Оно што посебно чини неопходном свету Тајну Покајања јесте, са једне стране, својство греха, а са друге, својство наше савести. Када чинимо грех, ми мислимо да не само ван нас

него ни у нама не остају трагови греха. Међутим, он оставља дубоке трагове и у нама и изван нас - на свему што нас окружује, и посебно на Небу, на одлуке Божијег праведног суда. У тренутку вршења греха тамо се решава шта је постао онај који га врши: у Књизи Живота унесен је он у списак осуђених и постао свезан на Небу, божанствена благодат неће низићи на њега, док се тамо на Небу не избрише из списка осуђених, док не добије он разрешење. Но, Богу је било угодно да небеско разрешење - брисање на небу из списка осуђених, стави у зависност од разрешење свезаних на земљи.

Прими, дакле, свету Тајну Покајања да се удостојиш свестраног разрешење и отвориш улаз у себе Духу благодати. Савест, сада очишћена, пошто је повратила осетљивост и осећање за морално-духовни поредак неће нам дати мира, док се одсудно не уверимо у опроштај. Таква је она у уобичајеном поретку нашег живота, не даје нам ни на очи да изиђемо ономе кога смо ожалостили, док се не уверимо да нам је опростио. У односу према Богу она је још истанчанија. Мада се, у време када се човек уздиже до одсудног завета, на човека спушта неко уверење да он сада није противан Богу, та увереност не може бити нешто наше и трајно, и убрзо ће га поколебати сумња - "је ли то тако, да то није самообмана?", а сумња ће унети немир у души, а од немира долази ослабљење. Живот притом неће имати постојане чврстине нити ће у њему бити реда. Човеку је, дакле, потребно да чује свеопроштај Божији да би, коначно се успокојивши увереношћу у милост Божију, затим деловао одлучније и постојаније у тој уверености. Пођи, исповеди се и добићеш од Бога објаву о опроштају.

За спасоносну исповест треба се долично припремити. Ко је прошао све до сада речено, спреман је за исповест. Приступи јој, пак, са вером пуном страхопоштовања.

а) Чврсто се уверивши у неопходност ове свете Тајне, односи се према њој не као према некој додатној радњи за произвођење промене у твоме животу или простом обичају, него са пуном вером да је за тебе као грешника то - једино могући пут спасења те да ћеш, ако га заобиђеш, пребивати међу осуђенима и следствено, изван свих милости Божијих. Са вером да, ако не уђеш у то лечилиште, неће вратити здравље духу своје те да ћеш остати какав си и био - болан и растројен, да нећеш видети Царство, ако не уђеш у њега кроз двери Покајања.

б) Таквим убеђењима роди у себи жељу за том светом Тајном. Приступај јој не као месту "заклања" но као источнику добара. Ко живо представи себи плод који се рађа у нама од исповести, он не може да јој не стреми. На исповест човек одлази сав у ранама, од главе до пете, свецело, а са ње се враћа здрав у свим деловима свога бића, жив, крепак, са осећањем заштитености од будућих зараза. На исповест човек иде под тешким бременим - сва силесија још непокајаних грехова лежи на њему, мори га и одузима сваки мир - а са ње се враћа растерећен, обрадован, у радосном расположењу духа због тога што је добио "исправу" свеопроштаја Божијег.

в) Спопашће те стид и страх - нека их! Ова света Тајна и треба да се жели зато што наводи на човека стид и страх, и што стида и страха буде више то ће спасоноснија бити. Желећи ову свету Тајну, жели и веће постижење и већи трепет у себи. Зар онај косе лечи не зна за болност лечења? Зна, али се одлучује на лечење и, уједно, опредељује за муке са њим скопчане, у нади да ће оздравити. Зар и ти, док си

се мучио у чувствима покајања и отимао да се приближиш Богу, ниси говорио: "Све сам спреман да поднесем, само ме помилуј и опрости." Па ето, и десило се по твојој жељи! Нека те не смућују наилазећи стид и страх - они су ради твога добра скопчани са овом светом Тајном. Прегоревши у њима, више ћеш духовно очврснути. Ниси једном до сада горео на огњу покајања, погори још. Онда си горео пред Богом и савешћу, а сада погори пред сведоком, од Бога остављеним ради посведочења искренности тог осамљеног горења а, можда, и ради употпуњења његове непотпуности. Биће Суд Божији и на њему стид и страх очајни. Стид и страх на исповести искупиће тај тадашњи стид и страх. Ако нећеш ове при исповести, допашћеш оних пред Судом.

Притом свагда тако бива да сходно мери немира кроз који пролази онај ко се исповеда, преизобилују у њему и утехе после исповести. Ето где се Спаситељ уистину јавља као одморитељ уморних и обременених! Онај ко се искрено покајао и исповедио опитно срцем познаје ту истину и не прима је више само вером.

г) Затим, присетивши се поново свих грехова које си починио и обновивши у себи већ сазрели завет да их више нећеш понављати, усправи у себи живу веру да стојиш пред Самим Господом, Који прима исповест твоју и испричај све, не утајивши ништа од онога што ти оптерећује савест. Ако си приступио са жељом да себе постидиш, нећеш се прикривати, него ћеш срамоту своје лакомости за гресима приказати што је могуће потпуније. То ће послужити насићењу твога скрушеног срца. Треба бити уверен да сваки утајени грех остаје у њему на утолико већу осуду што је са том својом раном грешник био близу Лекара Свеисцељујућег. Утајивши грех, он је прикрио рану, не пожаливши се да му он мучи и растројава душу.

У повести о блаженој Теодори каже се да њени зли оптужитељи нису у својим списковима налазили оне грехе које је Теодора исповедила. Ангели су јој потом објаснили да исповест брише грех на свим местима на којима он остаје забележен по извршењу. Ни у књизи савести ни у књизи живота ни код тих злобних упропаститеља не приписују се више човеку - када их исповест избрише. Избаци из себе без утајивања све што те оптерећује. Граница до које треба довести откривање својих грехова јесте тачка у којој је духовном оцу могуће да стекне о теби тачну представу, да би, представивши те себи таквим какав јеси, и разрешујући те, разрешио управо тебе а не неког другог, да када каже "опрости и разреши овога који се каје, од тих сагрешења која учини" - у теби не би остало ништа што није обухваћено тим речима. Добро чине они који, припремајући се за исповест први пут после дуготрајног пребивања у гресима, налазе прилику да претходно поразговарају са духовним оцем и испричају му сву историју свога живота у греху. Они неће заборавити или пропустити нешто у узбуђењу приликом исповести. На све начине треба се побринути за потпуно откривање својих грехова. Господ је дао власт разрешивања од грехова не безусловно, него *под условом покајања и исповести*. Ако се то не испуни, може се догодити да, онда када духовни отац буде изговарао "опраштам и разрешујем", Господ каже "а Ја - осуђујем!".

д) И ето, исповест је окончана. Духовни отац подиже епитрахил, покрива њиме главу покајникову и, држећи на њој руку, изговара разрешење од свих исповећених грехова запечаћује га по глави крсним знаком. Шта се у томе часу збива у души

познато је свакоме ко се искрено кајао. Бујице благодати се са главе разливају у срце и преиспуњавају га утехом. Ово не долази од људи нити од покајаног нити од разрешитеља: то је тајна Господа Исцелитеља и Одморитеља душа... Бива притом да понеко у срцу разговетно чује неку реч Божију ради укрепљења и надахнућа за будуће делање. То је као неко духовно оружје, које Христос Спаситељ уручује човеку, који данас ступа, међу оне који војују под Његовом заставом. Ко је достојан да чује такву реч, нека ову потом чува као умирујућу и надахњујућу; умирујућу зато што је очигледно да је исповест прихваћена, када је Господу било угодно да такорећи ступи у разговор са покајником; надахњујућу зато што је се у часу искушења треба само присетити отуда ће се снага поцрпсти.... Чиме се надахњују војници у борби. Оном речју из слова војсковођиног, која је на њих најснажније деловала.

е) Тиме се све ово завршава... Остаје нам да припаднемо пред Богом у осећањима благодарности за Његове неизречене милости и да поцелујемо Крст и Јеванђеље у знак завета да ћемо непоколебљиво ходити путем на који нам се указује у Јеванђељу, самораспињући се, ходити у стопу за Христом Спаситељем, како је писано у Јеванђељу под лаким јармом Његовим, који смо сада узели на себе. Савршивши то, иди са миром и са намером да неизоставно делаш онако како си обећао, држећи на уму да ће од тога тренутка суд над тобом већ, долазити од речи твојих. Положио си завет, држи га! Запечатих га светом Тајном! Утолико пре му веран буди да не спаднеш опет у ред оних који повређују благодат Божију.

ж) Духовни отац наложиће ти епитимију, прими је са радошћу. Ако је не би наложио, замоли га да то учини. То не само да ће ти бити поука за добри пут, на који ступаш него и одбрана и заштита од непријатељских дејстава на тебе са стране у новом поретку. Ево шта о томе пише свјатјејши Патријарх Цариградски у одговор лутеранцима:

"Отпуштање грехова код нас прате епитимије из многих важних разлога. Прво, зато да би се кроз добровољно помучење грешник овде ослободио од тешког и принудног кажњавања тамо у другом животу, јер Бог се ничим тако не умилоствљује као страдањем и тим више уколико је страдање добровољно. Зато и свети Григорије каже да Бог за сузе узвраћа човекољубљем. Друго, зато да би се у грешнику уништиле страсне плотске жеље, које рађају грех, јер знамо да се супротно супротним лечи. Треће, да би епитимија служила као путо или узда души и да јој не би дозвољавала да се поново лаћа порочних дела, од којих се она још само очишћује. Четврто, зато да бисмо се научили труду и трпљењу, јер је добродетељ (врлина) дело трудова. Пето, зато да видимо и знамо да ли је покајник до краја омрзнуо грех" (Хришћ. чтен. 1842, т. I, стр. 214)

Ко пролази читаву ову куру духовног лечења, онако како ваља, и, што је главно, без утајивања исповеда своје грехе, тај се враћа из дома Божијег онако како се из суднице враћају кривци, који су, уместо смртне пресуде, чули објаву помиловања и опрштаја њихових престапа - враћа се са најдубљим чувством благодарности Спаситељу душа наших, са чврстом решеношћу да Њему и испуњавању заповести Његових посвети сад преостали живот, са потпуном одвраћеношћу од свих пређашњих грехова и незадрживом жељом да се избришцу сви трагови пређашњег рђавог живота. Онај ко добије разрешење чувствује у себи да није "празан", да га је

посетила нека особита сила. Божанствена благодат која је досада деловала само споља помажући човеку у победи над собом, сада је ушла у њега "са речима " опраштам и разрешавам", стопила се са његовим духом и испунила га огњеношћу и силином са којима он полази сада на дело и делање своје до вечери живота свога.

ЗАОДЕВАЊЕ У СИЛУ СА НЕБА ЗА ДЕЛО БОГОУГАЂАЊА У ПОКАЈАЊУ И ПРИЧЕШЋУ

Б) Покајник приступа Светој Тајни Причешћа

У причи о блудном сину, отац, примивши сина који му се вратио са окајањем пошто га је привио у загрљај, поцеловао га је у знак свеопроштаја и наредио је слугама да га одену и да приреде гозбу, вечеру светлу и радосну. Родитељском срцу није било довољно да опрости, оно изричито хоће да увери сина у своје помирење са њим и да снажније изрази радост због поновног сусрета са њим након тако болне растављености. Очинска љубав даје оно што није очекивала синовљева нада. Који би грешник могао да очекује ишта више након што је примио свеопроштај? И, гле, ипак, њега још позивају на Вечеру Господњу, на којој му Сам Господ даје Плот, тј. Тело Своје да Га поједе и Крв Своју да је попије. То је круна штедрости према грешнику који се обраћа, но, ипак, не представља излишност, но суштинску неопходност сједињавања са Господом.

Живот хришћански је живот у Господу Исусу Христу Онај који је поверовао облачи се у Христа и живи Њиме. Онај који после крштења падне, губи ту благодат. Устајући из пада и враћајући се Господу, ваља му се поново ње удостојити, и он је бива удостојен у Светом Причешћу. "Онај који једе Моју Плот (Тело) и пије моју Крв у Мени остаје и Ја у њему", каже Господ (Јн. 6, 56).

Ту је за покајника и почетак живота у Исусу Христу. Господ је рекао да је Он Чокот, а да су они који у Њега верују лозе (Јн. 15, 46). Лозама нема живота, ако нису на чокоту: тако и верујућима нема живота, ако нису у Господу. Нигде нема истинског живота, осим на том Чокоту. Што није на њему мртво је. Зато се, онај ко хоће да истински живи, мора уз Њега прионути и примати од Њега животне сокове и живети, хранећи се њима. То приближање и савршава се у Светом Причешћу - у њему Хришћанин постаје једно са Господом. Док је Господ само руководио грешника ка пуном покајању, само је куцао на двери његовог срца, а када се оне отворе скрушењем и покајањем. Он улази унутра и вечерава са причасником.

Сада се човек рађа поново. У њему почиње живот на нов начин. Живот не може да се одржава без хране и то хране која јој је сродна. А храна такве врсте јесу Тело и Крв Господња. Сам је рекао Господ: "Тело Моја истинско је јело и Крв Моја истинско пиће" (Јн. 6, 55). Њима онај ко је започео нов живот и треба да тај живот храни. Утолико је сасвим неопходно кушати ту храну у првим часовима, на, такорећи, првим корацима свога новог живота. Говоре да прва храна има утицај на карактер телесни и после чини сталну потребу тела. А какав треба да буде карактер живота човека покајника? То је живот у Исусу Христу, Господу нашем: Шта представља сталну његову потребу? Потреба за општењем (заједницењем) са Господом. Похитај

на првим корацима овог живота да окусиш Тело и Крв Христову, да положиш, да тако кажемо, основу живота саобразног Христу и да се у теби роди жива потреба за сталним општењем (заједничењем) са Њим преко тога Јестива. Онај ко Њега једе, осетивши сладост те Манне небеске, потом више не може да не буде гладан и жедан тога Јестива све више и више.

Добивши, дакле, помиловање и свеопроштај у Покајању, приступи к Светом Причешћу ради пуноте оживљења унутарњег твога човека. Нема потребе прописивати посебна правила припреме за то. Онај ко се покајао има већ све што је потребно и он природно прилази Причешћу. Ко је оплакао своје грехе и исповедио се, тај је готов да приступи тој великој Тајни. Ни Апостол ништа више не прописује, он каже само "нека свако испитује себе и тако од Хлеба и из Чаше нека пије". Могло би се рећи - имај то што постоји или не изгуби то што имаш, - и довољно је.

По код нас успостављеном поретку, између исповести и причешћа не пролази много времена: већином само вече, јутро и Света Литургија. У тим моментима треба се побринути да се сачува благонастројење, донесено из храма после исповести и са њим ући у општење (заједничење) са Господом у Светом Причешћу.

а) пажњу чувај нерастресеном и срце неномућеним. Клони се расејавања и смуђујућих брига и, уклањајући се од свега ући у себе и пребивај сам са једином мишљу о Господу, Који ће доћи к теби. Одстрани сваки покрет мисли и сагледајући јединога Господа, моли му се нерастресеном срдачном молитвом.

б) Ако мисао не може да пребива само у томе, дај јој да се бави размишљањем о самом причешћу, а да не би много блудела, везуј је речима Господа и Светих Апостола о овој Светој Тајни.

в) Размишљајући о каквом год исказу Господа или светих Апостола, извлачи из њих поуку, орасположуј себе на скрушену молитву. Када молитва дође, падај пред Господом и не одступај од молитве, ако ти се молитва даје.

г) У тим бављењима проведи вече, док ти сан не склопи очи. Настаће јутро. Чим дођеш к себи, пробудивши се, пре свега васкрсни свест о величини дана који за тебе наступа. Али, не трчкарај ужурбано, посвећујући пажњу само ономе што се има збити са тобом и у теби. Чувај се! Враг на све начине искушава, да би душу довео у рђаво стање, настојећи или мисли да расеје или бригу о нечему да побуди или незадовољство нечим или зловољу према неком. Пази на себе, молећи се Господу, и избећи ћеш те каменове спотицања.

д) Ушавши у храм, осећај се као да си у Сионској Горњој одаји, у којој је Господ причестио свете Апостоле и више пази, него икада, на оно што се поје и чита, усмеравајући све на мисао да то Сам Господ готови спаситељну Вечеру.

е) При овоме ражаруј веру у стварно Присуство Самога Господа и Спаситеља у светим Тајнама. Полазећи од те вере и сагледајући да Сам Господ већ такорећи иде ка теби, самопоништено завапи "*Нисам достојан да под кров мој уђеш!*". Од самопоништености пређи у синовски страх, који не рида у грчу но приноси трезвење са страхопоштовањем. Пошто, пак, Сам Господ и позива и налаже да приступимо, буди спреман да приступиш радосно са жељом и жеђи, као јелен изворима воденим, ишчекујући са увереношћу да примаш Самога Господа а са њим и сва блага животна у Њему сакривена окрећући се од тог ишчекивања које се неће посрамити, к себи, у

готовости да сретнеш Господа, силније ражари срдачну скрушеност и понови обећање да ћеш се одвраћати од греха, макар се због тога морало и умрети.

ж) Потруди се да одстојиш сву Литургију, прелазећи изједног чувства у друго и у том благонастројењу приступи, најзад, Чаши Господњој, Коју када угледаш, подај своје поклоњење Господу Који ти долази и, отворивши уста и срце, прими Га, смерно и са страхопоштовањем усклики са апостолом Томом: *"Господ мој и Бог мој!"*. Слава Теби, Боже! Слава Теби, Боже! Слава Теби, Боже!

Приступивши са таквим расположењем Чаши Господњој и одлазећи од ње чувствуваћеш у срцу своме: "Истинита је реч, да причешћујући се божанствених благодати нисам више сам но са Тобом, Христе мој, Светлошћу Тросунчаном, која просветљује свет." Од сада ти почињеш да носиш у себи Христа. Потруди се усрдно да Га на сваки начин држиш у спокоју и задржиш у себи. Ако је Христос у теби, ко је против тебе? И све остало узмоћи ћеш у Господу који те укрепљује.

Тиме се завршава образовање духовног живота у човеку Хришћанину, који се после грехопада поново обратио богоугађању.

То је, ето, свеколики поредак обраћења! Он је овде представљен у виду дуге повести ради тога да се јасније сагледају сви обрти кроз које ономе ко се обраћа ваља проћи, при узајамности деловања слободе и благодати. Све што је речено бива са сваким ко се обраћа, али како и у којој мери - то зависи од личности и околности свакога понаособ. Код некога се свецело обраћење савршава за неколико минута, а у међувремену бива и побуђиван благодаћу, и каје се, и узлази до решености. Појаве духовне су тренутне. Уосталом примери таквог обраћења врло су ретки, већином се обраћење савршава не одједном него постепено. И мада су саме унутарње промене тренутне, до њих се не долази одједаред, но понекад после доста дугог труда над собом. Код некога се потпуно обраћање зато протегне на читаве године. Главне тачке у којима долази до застоја јесу оне у којима је потребно да пострада наше самољубље, на пример, при савлађивању препрека или узроковача греха, при исповести и др. Оно крајње стање које треба достићи јесте потпуно одвезивање од себе и предавање себе Господу. Од тога тренутка и почиње потпуни уистину хришћански живот, зато што тада човек стоји у своме циљу - сакривен у Богу. Све зависи од срчаности са којом неко прилегне на рад на себи, и убеђености да оно што је неопходно треба и учинити, било сада, било после, али да га треба учинити, и то боље - сада.

Ако сада почнеш да делаш, убрзо ћеш се и утврдити. А утврдити се јесте главни задатак обраћења.

О поретку богоугоднога живота

КАКО СЕ У НАМА УСАВРШАВА, САЗРЕВА И ЈАЧА ХРИШЋАНСКИ ЖИВОТ

Зауставићемо своју пажњу на оном моменту у коме човек тек што се обратио од таме ка светлости, прешавши из ропства сатанског у наручје Божије, тек што је ступио на нови пут, не учинивши још ниједан корак, али гори од ревности да учини све што је неопходно како би се одупро искушењима која га одвраћају од започетог дела, те да се не преда поново својим пређашњим господарима, који су га удаљавали од Бога и Спаситеља и одвлачили га у пропаст.

Поставља се питање: куда да у том тренутку човек крене и шта да чини како би стигао куда треба, и то сигурно, право, брзо и успешно?

Циљ на који човек који се обратио Богу ваља да усмерава читаву своју пажњу и све своје напоре јесте заправо онај крајњи циљ и назначење човеково, циљ домостроја нашега спасења, а то је општење (заједницење) са Богом, живи савез са Господом и достојење Његовог усељења у нас. Богоискатељски и ревношћу испуњени дух наћи ће себи покоја тек када стекне Бога, када окуси од Њега и насити се. Зато је њему први закон: *трагај га Богом, ишти свагда Лице Његово*. У чему се састоји ово бесцен-благо, које је људском разуму непојмљиво? Човек није у стању чак ни да помисли на такву висину. Али, пошто је Богу било угодно да му додели такво звање и назначење, од човека би било дрско да Творца свога одбацује неверовањем, непажњом, заборављањем на Њега у мислима, чак и при раду. "Уселићу се у њих" (2. Кор. 6, 16), говори Господ Сведржитељ, и то у свим Лицима Пресвете Тројице. О Богу Оцу и Себи Господ сведочи: "њему (ономе који верује и који љуби Бога) ћемо доћи и у њему ћемо се настанити" (Јн. 14, 23); о Себи Јединоме: "ући ћу к њему и вечераћу с њим" (Откр. 3, 20); и још јасније: "Ја сам у Оцу Своме, и ви у Мени, и Ја у вама" (Јн. 14, 20). О Духу Светоме Апостол говори: "Дух Божији обитава у вама" (1. Кор. 3,16), или: "да примимо обећање Духа кроз вјеру" (Гал. 3,14). Овде ваља приметити да се Бог у човеку настањује не само мисленим путем, као што бива у човековом богомислију и у Божијем благовољењу, већ на жив, животан начин, у односу на који оно претходно треба држати само за средство. Умно и срдечно стремљење ка Богу, по Божијем благовољењу, припрема човека да прихвати Бога у истини; то је такво сједињење у коме Бог, не упијајући снаге ни личност човекову, "чини" у њему "и да хоће и да твори по Његовом благовољењу" (Филипљ. 2,13); и човек, по речима Светог Апостола, "не живи више сам, него живи у њему Христос" (Гал. 2,20). То није само циљ човеков, већ и циљ Самога Бога. Свака твар обитава у Богу и постоји благодарећи Богу. Слободне твари препуштене су саме себи, али не потпуно и до краја, већ с тим да се и оне предају Свемогућем Богу, не чинећи собом некакво посебно царство у Царству Божијем, које би било независно од Творца и Сведржитеља.

Може се учинити чудном тврдња да треба постићи општење (заједницење) са Богом, када оно већ постоји или се даје човеку у Светим Тајнама крштења или покајања, као што је писано: "Који се год у Христа крстите, у Христа се обукосте"

(Гал. 3, 27), или: "Умријесте и ваш је живот сакривен са Христом у Богу" (Кол. 3, 3). Па и по здравом расуђивању Бог је свуда присутан, "Он није далеко ни од једнога од нас, јер у Њему живимо и крећемо се, и јесмо" (Дап. 17, 27), и спреман је да се настани у свакоме који је готов примити Га. Само нас недостатак жеље, небрига и грешност могу одвајати од Њега. Али сада, када је покајник све одбацио и потпуно се приволео Богу, шта би могло да буде препрека да се Бог у њему настани?

Да би се овакве недоумице отклониле, ваља разликовати неколико видова богоопштења (богозаједницења). Оно отпочиње у тренутку човековог духовног буђења, а пројављује се у његовом искању, стремљењу ка Богу, као и у Божијем благовољењу, садејству и покрову под којим се човек спасава. Али Бог је још увек изван човека, као што је и човек изван Бога: они се не прожимају, не улазе један у другога.

У светој Тајни Крштења или Покајања Господ благодаћу Својом улази у човека, живо општи (заједнички) са њим и даје му да окуси сву сласт Божанског, тако преизобилно и приметно, као што је својствено најсавршенијима, да би потом изнова сакрио овакво пројављење Свога општења (заједницења), обнављајући га само повремено, и то слабо, рекло би се, не као у непосредној стварности, него као у огледалу, остављајући човека у непознавању Себе и Свога пребивања у њему до одређеног степена духовног узрастања, односно васпитавања према Свом премудром руковођењу. После свега овога Господ опаљиво показује Своје настањивање у духу човековом, који од тада постаје храм Триипостасног (Троличносног) Божанства Које га испуњује.

Постоје, дакле, три вида богоопштења (богозаједницења): најпре - мислено, својствено периоду обраћења, а затим још два, делатна вида, при чему је један скривен, невидљив за друге људе и неопазив за самог човека, док је други очигледан и за њега, и за друге људе.

Први вид општења (заједницења), најдоступнији разумевању и најопштији, не престаје ни у другом, па чак ни на трећем степену, будући да је духовни живот - умни живот. Међутим, на тим каснијим етапама он се суштински разликује од првог степена свога пројављивања, али ово се речима не да исказати. Читав духовни живот састоји се у прелажењу са мисленог на делатно. живо. осетно, видљиво општење (заједницење) са Богом.

Пред нама је човек који се покајао, дакле, човек који је ваистину ступио у општење (заједницење) са Богом, али још увек скривено, тајно, без пројављивања; циљ његов је да оствари потпуно, опипљиво, опаљиво општење са Господом. Неопходно је све то што јасније себи представити и уверити се у то лично, јер се на овим појмовима нужно темељи целокупно делање покајника на свом спасењу. У светој Тајни Покајања (или Крштења) благодат силази на начин опаљив духу, да би се потом скрила од свести, не удаљујући се од човека на делу, и тако бива све до очишћења срца, када се та благодат у човеку настањује на видљив начин и коначно. Очигледно, духовни учитељи у овом делу могу нам бити само Свети Оци. Нико од њих није тако добро описао ова стања као Свети Диодох, епископ Фотије, и Свети Макарије Египатски. Навешћемо сада њихова сведочанства као потврду поставки које смо овде изнели.

1) *Благодат се усељава у човека и у њему пребива још од момента примања Свете Тајне.* "Благодат се од момента задобијања Крштења (или Покајања) настањује у дубини ума", казује Свети Диодок (т. 77). И даље: "Божанска благодат се кроз свето Крштење сједињује са несазнајном љубављу, цртама изображења по Образу Божијем, ради залога подобија" (т. 78). Свети Макарије учи: "Благодат је непрестано присутна у човеку, укоренивши се у њему још од младости и сјединивши се (са њим), као нешто природно и неодвојиво од срца његовог, поставши попут једног бића са њим." (Беседа 8, т. 2).

2) *Приликом првог усељавања преко Светих Тајни, благодат Божија удостојава човека да окуси потпуно блаженство од општења (заједницења) са Богом.* "Свесвети Дух," учи Свети Диодок, "у почетку усавршавања (духовног), ако са ревношћу узљубимо добродјетељ Божију, даје души да окуси сласт Божију свим својим чувством и задовољи се њоме, како би ум имао тачно познање коначне награде за богоугодне трудове" (т. 90). И даље: "Благодат спочетка обично обасјава душу својом светлошћу тако да је она осети у изобиљу" (т. 69). Ово крајње опаљљиво прво обасјање благодати симболизује се белом одећом коју током седам дана носе на себи они који се крштавају. Да ово није само ствар обреда и обичаја види се из примера новообраћених међу Светима: једни су се на видљив начин облачили у светлост, на друге је силазио голуб, трећима би засјало лице чудесном светлошћу. Уопште, сви који су искрено прилазили Господу осећали су у себи како им дух игра од радости, као што је Претеча Господњи заиграо у утроби Јелисаветиној када му приђе Мати Божија са Господом у утроби Својој. У Житију Светих Симеона и Јована (прослављају се 21. јула) описује се како су угледали светлост око брата који је примио Крштење и монашки образ, и то читавих седам дана. Пошто су, примивши монашки образ, у себи осетили особито дејство Божије, узажелели су да га занавек очувају, ради чега су се одмах удаљили од света и отпочели живот отшелнички, што је начин подвизавања најпримеренији постизању тога циља.

3) *Затим се благодат скрива од човека који ходи путем ка спасењу, и, премда у њему пребива и делује, он то не примећује, па се чак неретко осећа и остављеним од Бога, осуђеним на пропаст, због чега доспева у стање туговања, јадиковања и лаког незнања.* Тако Свети Диодок, после места које смо у досадашњем излагању већ навели, наставља (т. 90): "Уосталом, још дуго се од човека скрива драгоценост тога животворног дара, како бисмо, макар достигли све врлине, себе држали за ништа, јер свету љубав још нисмо стекли као навику" (т. 69), (...) "али, за време подвизавања у души испуњеној богословствовањем Дух Свети производи Своја тајна дејства на њој непознат начин, како би у првом случају нас призиване обратио из незнања у познање, те да са радосћу крочимо на стазу Божанствених сазрцања (сагледања), а у другом, за време подвизавања, наше знање сачувао од таштине". На другом месту (т. 85) он објашњава како, уопште узев, делује благодат: " Благодат најпре скрива своје присуство, ишчекујући благовољење (добру вољу) душе, и чим се човек савршено приволи Господу, она једним неисказаним осећањем открива срцу своје присуство и опет ишчекује покрет душе, допуштајући у међувремену демонским стрелама да продру до њеног најдубљег осећања, како би душа са ревношћу и смиреним настројењем завапила за Господом... Уосталом, ваља знати да, без обзира што скрива од душе своје присуство, благодат њој ипак пружа помоћ на скривени

начин, како би показала непријатељима да победа припада самој души. Због овога у таквом стању душа пребива у унијату, тузи, понижењу, па чак и у умереном очајању" (т. 87). И Свети Макарије Египатски (в. Беседу 9, т. 7) учи да се "сила благодати Божије која пребива у човеку (која му је већ подарена) и дар Светога Духа, којег се душа удостојава да прими, задобија великим трудом - дугим ишчекивањем, дуготрпљењем, кроз искушења и невоље". Овде Свети Макарије нема у виду задобијање прве благодати, већ потпуно њено настањивање и деловање у човеку, што се види из његових речи да "благодат почиње да делује са великим дуготрпљењем, премудрошћу и тајанственим искушавањем ума у човеку који се већ дуго време подвизавао на различите начине". Ову тврдњу Свети Макарије поткрепљује примерима Авраама, Јакова, Јосифа и Давида, који су, удостојивши се великих обећања Божијих, дуго морали да страдају и трпе у неизвесности, док најзад нису видели испуњење завета. (Беседа 9, т. 16). Овде ваља приметити да благодат ипак није потпуно и непрекидно скривена и неосетљива, већ се повремено пројављује у утехама, премда су овакве утехе потпуно другачије од оних које човек прима касније, пошто прими у себе Духа Светога.

4) *Најзад, када се оконча период скривеног општења (заједницења) са Богом и скривеног дејства Божијег у души* - а колико ће он трајати, не зависи од самог човека, већ од руководне премудрости благодати која га спасава - Бог се на један особити начин усељава у човека, дакле, испуњава га, сједињује се и општи (заједнички) са њиме, што заправо и представља циљ свакога подвижништва, свих трудова човекових, свег домостроја његовог спасења и свега што се са сваким човеком збива у овоме животу од доласка његовог на свет до гроба. Свети Макарије поучава да се благодат, након дугих искушења, на крају потпуно пројављује, те душа прима савршено усиновљење Духа. Бог се Сам поверава срцу, и човек се удостојава да буде један дух са Господом. Искушан човек, према Светом Диодоху (т. 82), постаје већ у потпуности обиталиште Светог Духа. Благодат осењује читаво његово биће у некаквом најдубљем осећању (т. 85). Овакво дејство открива се на различите начине и има различите пропратне појаве.

Два описана начина делатног богоопштења (богозаједницење) изванредно је представио и описао Премудри Сирах (Сирах 4,1821), говорећи о Премудрости, која заправо и јесте благодат Божија што нас спасава: "У строгости она ходи с њим испрва, бојазан и страх наводи на њ, и помучи га у поучавању својем, све док веру не усели у душу његову, и не искуша га у држању закона својих; и опет се враћа право њему, и весели га, и открива му тајне своје".

"У строгости она ходи с њим испрва" - односно, поступа сурово, строго, немилосрдно, чак и са, рекло би се, неким одсуством љубави;

"бојазан и страх наводи на њ" - страх да ће га Бог оставити и готовост на свагдашње нападаје љутих непријатеља; при томе, по Светом Диодоху (т. 89), благодат делује слично матери која се скрива од детета, а дете због бојазни почиње да плаче и тражи мајку, особито када пред собом угледа непозната лица;

"и помучи га у поучавању својем" - дуго га задржава у овом свом скривеном и строгом поучавању. По Светом Макарију (Беседа 8, т. 2), "благодат на најразличитије

начине, по своме произвољењу и саобразно користи човековој, свиме располаже, одржавајући човека у многим искушењима и у тајанственим испробавањима ума";

"све док веру не усели у душу његову, и не искуша га у држању закона својих" - односно, све док га не доведе до таквог стања у коме се на њега, као на искушаног и верног слугу, можс у потпуности ослонити.

Свети Макарије говори: "Када воља, након многих искушења, уобичаји да благоугађа Светом Духу и када се дуже времена у томе показује као трпељива и непоколебива, када душа ни у чему не жалости Духа, већ је сагласна са благодаћу у свим заповестима", тада

"и опет се враћа право њему" - отворено му се, лицем у лице, јавља као после дугог одсуства и невиђања. Тада се, по Светом Макарију (Беседа 9, т. 1), благодат у њему у потпуности пројављује, те он прима савршено усиновљење; или, по учењу Светог Диодоха, благодат осењује читаво биће човеково у једном најдубљем чувству, те он постаје сав обиталиште Светог Духа, на њему се одражава светлост лица Божијег (Пс. 4, 7); Госиод и Бог долази и у њему се настањује (Јн. 14, 23);

"и весели га" - "Радоваће се срце ваше, и радост вашу нико неће узети од вас" - говори Господ (Јн. 16, 22). Царство Божије "радост је у Духу Светоме" (Римљ. 14,17). Светлост која сија у човеку, учи Свети Макарије, тако прожима сво биће човеково, да се он, погружен у сласт и пријатно осећање, налази изван себе због преизобилне љубави и скривених тајана које сазрцава (сагледава). "Душа тада пламти, и са неизрецивом радошћу и љубављу стреми да изађе из тела и оде ка Господу, као не познајући овај привремени живот", говори Свети Диодох (т. 13).

"и открива му тајне своје" - тајне Божанске Премудрости, Премудрости сваког поклоњења достојне Свете Тројице, домостроја нашега спасења, његовог усвојења, тајне греха и врлине, промишљања о умним и вештаственим тварима и уопште свега Божанственог поретка ствари, што се подробно описује у Посланици Симеону Светог Исака Сирина. "Када се ум обнови и када се освешта срце (...), осећа се духовно познање творења, у срцу просијава сазрцање (сагледање) тајанстава Свете Тројице заједно са тајнама Њеног промишљања о нама достојног клањања, и тада ум задобија свесавршено познање наде будућег века. Такав се човек не учи, не истражује, већ сазрцава (сагледава) славу Христову, наслађујући се задовољством сазрцања (сагледања) тајни новог света. Такво савршенство познања долази са примањем Светога Духа, Који уводи наш дух у онај свет, поредак или област сазрцања (сагледања)" (Слово 55, од стр. 375 и даље). Дух Свети одузима души њену покривку, одводи је у онај свет и показује јој чудеса (Свети Макарије Велики, Слово о узвишењу ума, т. 13, о слободи 24, 20 и 21. Беседа 17, т. 4).

Дакле, сада је очигледно да се благодат која посећује новообраћеног преко Светих Тајни сједињује са њим и у почетку му даје да окуси сву сласт живљења по Богу, да би потом скрила од њега своје присуство, остављајући га као да је сам, у трудовима, напорима, недоумицама и чак падовима; најзад, када прође овај период искушења, благодат се у њега усељава очигледно, делатно, снажно, осетљиво.

Поставља се питање: какав је узрок да се благодат Божија не усељава у човека одједанпут, у потпуности, односно, да се торжество потпуног општења (заједницења) душе са Богом не открива одмах? Потребно је познавати тај узрок, како би се

деловало против њега, и то што успешније, јер се само његовим отклањањем може постићи потпуно настањење благодати у човека.

Да бисмо схватили због чега се овако дешава, обратићемо пажњу на унутарње настројење човека који се обратио Богу. Грех овладава човеком, привлачећи себи његову пажњу, сва његова стремљења и снаге. Делајући иод утицајем греха, човек читаво своје биће њиме прожима, навикавајући га да дела онако како грех налаже. Овакво спољашње, човеку наметнуто делање, од дугог пребивања у њему постаје тако блиско нашој природи да добија облик природног, неминовног и неопходног делања. Тако се, рецимо, гордост сједињује са умом, користољубље - са жељама, похота са срцем, егоизам и некаква злоба према другима са свим нашим подухватима. Тако је у својој свести и произвољењу, у душевним снагама - уму, вољи и осећањима, у свим телесним функцијама, у свим својим делима, понашању, односима са другима, нормама и обичајима, човек сав прожет грехом - егоизмом, страстима, самоугађањем. Свети Макарије то представља на следећи начин: грех који је након пада ушао у нас има скоро потпуни образ човеков, због чега се и назива плотским, душевним, спољним човеком, и зато својим удовима прекрива одговарајуће удове наше природе: наш ум својим умом, нашу вољу својом вољом, и слично; пошто собом угуши природно делање наших снага, проглашавајући за њега своју неприродну делатност, човека држи у убеђењу да је баш она природна. У оваквом мраку, под теретом греха, под окриљем сатане пребива сваки човек који се није обратио, покајао и постао решен да служи Богу у духу и истини (Беседа 2, гл. 1, 2, 4 12).

Божија благодат која посећује човека - најпре кроз његово пробуђење, а затим и кроз читав период обраћења - расеца човека надвоје, уливајући му свест о овој подвојености, да сагледа оно неприродно и оно што би ваљало да буде природно, и изазива у њему решеност да искорени, очисти све неприродно, како би се у пуном светлу пројавило богоподобно јестаство његово. Али, очигледно, оваква решеност тек је почетак дела које му предстоји. Благодаревши њој човек се тек свешћу и произвољењем (хтењем) удаљио од спољашње, наметнуте му неприродности, одрекао је се и приклонио се оној природи за којом чезне и жуди; међутим, у стварности, читавим својим бићем он још остаје онакав какав је био - прожет грехом: у души по свим њеним снагама, у телу по свим његовим функцијама; као и раније, својствена му је страсност, али са том разликом што је раније све то сам желео, изабирао и свесно тако поступао, са жудњом и насладом, док сада то не жели, не изабира, већ мрзи, одгони, удаљава од себе. При томе човек излази из себе као из злосмрадне лешине и гледа какво страсно злосмрадије исходи из свакога уда његовог, и некада и против воље удише, до помрачења ума, сав смрад који из њега исходи.

Према томе, истински благодатни живот у човеку у почетку представља тек семе, искрицу; али то је семе бачено у трње, искра на коју се одасвуд баца пепео. То је још малена свећа чије слабо светло гори у густој магли. Својом свешћу и произвољењем (хтењем) човек се прибио уз Бога, и Бог га је прихватио, сјединивши се са њим у овој сили самопознања и произвољења, односно у уму и духу, као што о томе казују Свети Антоније и Макарије Велики. У човеку постоји само оно добро, спасењско и богоугодно. Све друго још се налази у ропству, не желећи и не могући да се покорава захтевима новог живота: ум још не уме да мисли на нови начин, већ

размишља по старом човеку; воља још не уме да жели на нови начин, већ су њена хтења по старом човеку; срце још не уме да осећа на нови начин, већ су чувства његова по старом човеку. Исто то својствено је и телу у свим његовим функцијама. Следствено томе, човек је још увек сав нечист, изузев једне једине тачке, коју чине сила познања и слободе - ум и дух. Бог се, будући савршено чист, сједињује само са овим деловима бића човековог, док све остало, као нечисто, остаје изван Њега и Њему страна, премда је Бог готов да испуни читавог човека, али то не чини због његове нечистоте. Но потом, чим се човек очисти, Бог се потпуно настањује у њему. Свети Григорије Синаит нише: "Ако се наше јестаство посредством Духа не сачува од нечистоте и не постане онакво какво је некада било, дакле, чисто, оно се ни у садашњем, ни у будућем веку неће моћи сјединити са Христом у једно тело и један дух. Јер свеобујмљујућа и сједињујућа сила Духа није навикла да новој одежди благодати пришива као закрпу стару хаљину страсти" (Добротољубље, гл. 41). Господ не може да се у потпуности настани у човеку, јер му дом још није уготовљен; благодат не може да се у потпуности на њега излије, јер сасуд још не може да је држи. Овако учинити значило би узалудно расипати и упропашћавати духовно благо. "Какву заједницу има свјетлост с тамом, а какву сагласност Христос са Велијаром?" (2. Кор. 6, 1415). Обећавајући да ће доћи са Оцем и настанити се у нама, Господ је поставио као неизоставни услов држање заповести Његових, и то, разуме се, свих, другим речима, праведност у свему, која није могућна без испуњења људских снага правдом, одбацавања неправде која им се споља намеће, удаљавања греховности и страсности. На ово се, на извештан начин, односи и следеће место: "Ако речемо да имамо заједницу с Њим а у тами ходимо, лажемо и не творимо истину. Ако ли у свјетлости ходимо, као што је Он Сам у свјетлости, имамо заједницу једни с другим" (1. Јн. 1, 67). Ова тама представља заправо таму страсти, јер и касније Свети Јован на сличним местима говори о мржњи и тројакој похоти (1. Јн. 2, 1011,15). Светлост је, насупрот овоме, заправо светлост врлина, опет због тога што касније Свети Апостол говори о врлинама. Из овога се види да се у савршенству богоопштења (богозаједничења) може истински пребивати тек када се изагна тама страсти и када засија светлост врлина, када се оне урежу и, рецимо тако, срасту са нашим бићем, када заогрну и прожму наше снаге, одагнавши и удаљивши из њих страсти, тако да се у њима ова светлост не одражава, него да оне буду извор светлости. До тог тренутка богоопштење (богозаједничење) је до те мере скривено и човеку незнано, да се може чинити да га нема, па се у извесној мери и мора сматрати непоузданим, неодлучним, непотпуним или непримереним.

Дакле, то што Господ, ступивши у савез са духом неког човека, не испуњава и не настањује се у његово биће одмах, не зависи од Господа, Који је готов да све испуни Собом, већ од нас, односно од наших страсти које су се стопиле са снагама наше природе, а ове се, пак, од њих нису одвојиле нити су замењене њима супротним врлинама. "Греховне страсти не допуштају Богу да сија у нама", говори Свети Антоније Велики (Добротољубље, том 1, гл. 150). Ако је главни циљ према коме треба да стреми покајник потпуно богоопштење (богозаједничење), светлоносно и блажено, главна препрека за његово остваривање јесте постојање у човеку још увек живих страсти, чињеница да се у њега нису довољно урезале врлине, слабост његових снага; зато је очигледно да је као свој главни задатак, непосредно по обраћењу и покајању,

човек дужан да постави искорењивање страсти и стицање врлина, једном речју, исправљање себе. Удаљавање од сваке неправде и стицање, односно прихватање сваке правде, одгоњење греховних страсти, навика и недостатака, макар нам се оне чиниле и природнима, као и других слабости, ма колико их ми сматрали опростивим, и усвајање врлина, добрих обичаја, правила и уопште сваке исправности, наравно, без губљења из вида оног крајњег циља, већ уз ревносну борбу против страсти, са Богу управљеним очима ума - то је полазно начело кога се ваља држати у успостављању целокупног поретка богоугодног живота, и којим ваља мерити ваљаност или погрешност норми које прихватамо и подвига које отпочињемо. У то се ваља уверити што потпуније, пошто, како нам се чини, све заблуде на делу проистичу из непознавања тога начела (ово се подробно описује у Посланици Светог Исака Сирина Светом Симеону Столпнику; в. такође и 1. и 2. беседу Светог Макарија Великог). Не разумевајући сву силу овога, неки се заустављају само на спољашњој страни духовног упражњавања и подвизавања, други - само на добрим делима и навици да се она чине, не тежећи ка вишем циљу, док се трећи непосредно усмеравају на сазрцање (богосагледање). Све је то потребно, али има свој поредак. Најпре је читав духовни живот у заметку, затим се он развија не искључиво, него преваходно са ове или оне стране, међутим, неопходна је поступност - усхођење од спољашњих ка унутарњим подвизима, затим и од једних и од других ка сазрцању (богосагледању), а не обрнуто (Свети Диодор, Беседе 9, 13, 10, 11, слово 2, 3 и 4).

Уверивши се у све ово, сада лако можемо да изнесемо правила руковођења у богоугодном живљењу, односно да опишемо дух и устројење подвижништва.

Вратимо се мало уназад и зауставимо своју пажњу опет на човеку који се приволео Богу и заветовао да ће вазда и у свему делати по вољи Његовој, у славу Његову, богатећи се истински добрим делима. Одлучивши се на ово, како ће моћи да поступа у наведеном смислу, када му, као што смо видели, ни тело ни душа нису за то способни? Грех је мрзак духу, али тело и душа му саосећају и ка њему стреме, пошто су заоденути страстима. Добро или воља Божија омилели су духу, али тело и душа том добру не саосећају, одвраћају се од њега, или, уколико то није случај, не умеју да чине добро. Зато је човек који је, због ревности своје, одлучио да остане веран обећању и да, према спознатој неопходности, пребива у добру, неизоставно мора да се у сваком добром делу (а рђавих дела он не сме имати) противи захтевима свога тела и душе и, одбацујући их, да их приморава на супротно, а пошто тело и душа представљају неодвојиве делове његове личности, такав захтев значи - противити се себи у свему рђавом и приморавати се на добро. *Симопротивљење и самопринуда* - то су два преокрета изазвана ревношћу распаљеном у духу, ваљани почечи подвижништва. И једно и друго чини борбу човека са самим собом, или, другачије казано, подвиг.

Због тога покајник који се обратио Богу од првих тренутака новог живота неминовно ступа на пут подвига, борбе, труда, и почиње да носи бремене, јарам. То је тако природно, да сви Свети за једино исправан пут врлиновања сматрају његову мукотрпност и напорност, док је томе супротна лакоћа одлика лажног пута: "Царство Небеско с напором се узима и подвижници га задобијају" (Мт, 11, 12). Ко није у

борби, у подвигу, тај је у преласи. Тако и Апостол говори: ко не трпи, тај није син (Јевр. 12, 8).

Тако, дакле, подвижник ревнује за самопринуђивање и самопротивљење ради самоисправљења, односно властитог узношења у првобитну чистоту, како би се што пре удостојио општења (заједницења) са Богом. Очигледно је да се овај циљ постиже утолико успешније, уколико је подвижник ревноснији, марљивији, ватренији. Исто тако можемо рећи: ко иде против себе са већим презиром и непријатељством, делујући што одлучније и оштрије, тај ће пре доспети у чистоту. Због овога је јасно зашто су сви Свети који су достигли висину хришћанског савршенства непосредно након обраћења отпочињали најстроже подвиге самоумртвљавања - постове, бдења, лежање на земљи, осамљивање и слично. Биле су то свесно одабране, Божијом благодаћу надахнуте мере које су они прихватили ради властитог што скоријет сазревања, што су уистину и постизали. Насупрот томе, све олакшице, застоји, жаљење самог себе - макар се то јављало и само повремено - увек су успоравали и успоравају духовно узрастање.

Дакле, задатак онога ко се одлучио да ревнује Богу, да се што одлучније лаћа подвига, такођеодлучних и примерених јер в међу њима једни више, а други мање доприносе умртвљавању страсти и стицању врлина. Ако је то тегобно стање неизбежно, премда само привремено, има ли смисла само због небриге одуговлачити са тим? Неодлучност, небрига, слабост - све су то велике препреке на путу духовног узрастање.

Ако си се већ одлучио (на подвиг), немој да чекаш, већ се бори; то је оно што зависи од самог човека. Али, ваља непрестано имати на уму да, премда је ревновање без самосажаљења спасоносно за онога ко се приволео Богу, ипак успех и плодови његових трудова и подвига, односно њихов утицај и деловање на очишћење страсти и обликовање истински добре нарави не зависе од њега самог. Клице духовног живота ничу и њихови плодови сазревају у подвизима, али не само благодарјећи њима и кроз њих, већ захваљујући благодати. "Ја посадох, Аполос зали, али Бог учини да узрасте" (1. Кор. 3, 6). Као што се духовни живот зачиње благодаћу Божијом, тако она тај живот може и чувати и учинити да сазри. "Онај Који је отпочео добро дјело у вама довршиће га" (Филипљ. 1, 6). Прво семе новог живота састоји се од сједињења слободе и благодати, а плод његов биће узрастање управо ових елемената. Као што је покајник, заветујући се да ће живети ио вољи Божијој, у славу Његову, говорио: "Само Ти оснажи и учврсти", тако је и све преостало време дужан да се предаје у руку Божију са молитвом: "Ти Сам учини оно што је угодно Твојој Светој вољи", како би на тај начин како у свести и у произвољењу, тако и на самом делу Бог био "Онај Који чини у нама и да хоћемо и да творимо по Његовом благовољењу" (Филипљ. 2,13). Моменат у коме човек жели да сам постигне нешто са собом и у себи самом јесте моменат гашења истинског, духовног, благодатног живота. У таквом стању, без обзира на огромне трудове, нема истинскога плода. Рађају се само последице, које не можемо назвати лошим, уколико их посматрамо саме по себи; али у читавом току ствари оне представљају застој и странпутицу, а неретко и зло, пошто одводе у гордост и уображеност, а ово је семе ђаволско, које сеје непријатељ рода људскога и које нас њему приближава. При томе се Божијем делу у нама придружује оно што

није Божије, кварећи га, тако да, уместо да уздиже човека који се дозвоао себи, благодат предухитрујући још и очишћава и уклања оно што се самовољним делањем покварило. "Или не познајете себе да је Исус Христос у вама? Сем ако у нечему нисте ваљани", учи Апостол (2. Кор. 13,5). Сјединивши се са Господом у светој Тајни Покајања или Крштења, дужни смо да Му се предамо, како би Он, ушавши у нас, као Господ Сведржитељ, "како уме и како зна" устројио наше спасење. Речи су Господње: "Без Мене не можете ништа чинити" (Јн. 15, 5); њима треба поверовати и молити се Господу да Он дела у нама, да нас очишћава од страсти, урезује у нас врлине и твори све оно што је по нас исцељујуће. Такво је суштинско настројење покајника: "Госпode, како знаш и како умеш, спаси ме, а ја ћу се трудити и нелицемерно, неодступно, без скретања, по чистој савести творити све што умем и могу!" Ко постигне овакво унутарње настројење, Господ ће га ваистину прихватити и деловаће у њему као Владика. Таквоме је човеку учитељ Господ, молитвеник - Господ, покретач његових хтења и делања - Господ, плодносац - Господ, владика - Господ. То је семе и срж небеског дрвета живота у њему. Али такав човек неизоставно мора да има вештаствено-духовну ограду, коју сачињавају духовни руководитељ и правила.

Покајник, пошто се преда Богу, истог трена доспева под Његово непосредно руководство и бива прихваћен. Ко ово учини како треба још у самом почетку, биће Божијом благодаћу брзо, мирно и благонадежно вођен ка савршенству. На делу је, међутим, таквих веома мало. То су избраници Божији који су се једним силовитим и наглим поривом предавали у руке Божије, били од Бога прихватани и вођени, попут Марије Египћанке, Павла Тивејског, Марка Трачког и других, које је спасло само одлучно привољење Богу. Тако је, рецимо, Марија Египћанка у свим својим жестоким борбама са страстима постављала за правило да се препушта Десници Божијој, те су се страсти, разуме се, након подвига, удаљавале. То је, без сумње, чинила и у другим случајевима: обраћала се Богу, на пример, да је Он уразуми и просветли, и задобијала оно што је тражила.

Али такав пут није био нити је могао да буде свима заједнички. Он је својствен само посебним избраницима Божијим. Сви остали сазревају под видљивим руковођењем искусних мужева. Стојећи у вери да само Бог дарује духовно узрастање, покајник се, да би успео, неизоставно мора предати духовном оцу - руководитељу. Неопходност таквог поступања проистиче из чињенице да нема потпуног предавања себе Богу, а то је недостатак својствен већини. До потпуне преданости Господу треба сазрети и сазрети, кроз велико искуство, а до стицања тога искуства нема тачке које би се дотакла руководна рука Господња, нема повода којим би подвижник био вођен. Следствено томе, без овог услова онај који сам отпочиње дело спасења неизбежно ће ићи путем за који се не може рећи да је правилан, што је и опасно, и мучно по дух. Свети Антоније Велики, замисливши се над тим да ли су његова правила добра, завапио је: "Покажи ми, Госпode, пут", и, пошто је добио уверавање, успокојио се. Онај ко ступа на пут духовног живота може се упоредити са човеком који креће на путовање у уобичајеном, свакодневном смислу. Пошто нам је тај пут непознат, неопходно је да нас неко прати. Било би сувише самоуверено зауставити се на мисли да можемо и сами. Не, ту не помаже ни звање, ни ученост. Није мање самоуверен ни поступак да неко без крајње нужде, имајући, дакле, могућност да пронађе духовног учитеља, таквога не тражи, помишљајући да ће га Бог непосредно

водити. И заиста, узвођење ка савршенству припада Господу, Који нас је прихватио, али под руководством духовног оца. Духовник нас не узводи на степене савршенства, али доприноси да будемо узвођени од Бога. У уобичајеном поретку ствари Бог руководи нама преко других, уразумљујући нас, очишћујући и саопштавајући нам вољу Своју. Ко остане сам са собом налази се у крајњој опасности, да и не говоримо о томе да ће такав човек тумарати у месту без икаквог плода. Не познајући ни подвиге, ни духовна занимања, ни дужног поретка у њима, он ће много шта узалудно чинити, будући да се дела латио без потребног умећа. Из овог разлога неретко се многи заустављају, хладе се и губе ревност. Али највећа опасност долази од унутарње неустројености и сатанске прелести. Код почетника је у души магла, као од смрадних испарења, а њу стварају страсти, неправда, оскврњене снаге. Та магла, ређа или гушћа, својствена је свакоме, у зависности од степена искварености. Како у тој магли јасно и поуздано разазнавати предмете? Ономе ко је изгубљен у магли неретко се и слабо растиње причињава као шума или село; исто тако почетнику у духовном делању много шта се привиђа онде где у суштини нема ничега. Само искусно око може да разабере и разјасни у чему је ствар. Даље, овакав човек је болестан, па како би онда могао да самога себе лечи? Он ће себе усмртити и угушити из љубави према себи самом; а познато је да ни лекари себи самима не поверавају лечење свога тела. Али највећа опасност у овоме делу прети од сатане. Пошто је он сам превасходно самовољан, међу људима највише воли оне који се руководе сопственим умом, и управо их у томе понајвећма смуђује и упропашћује. Могло би се казати да баш ово својство даје сатани приступ до нас, односно пружа му могућност да нас одвуче у пропаст. Ко, пак, не верује своме разуму и срцу, већ, напротив, све што постоји у његовим осећањима и мислима препушта суду другог, неће пострадати, макар му ђаво и посејао у мисли и осећања нешто опасно и погубно, пошто ће искуство и разум другог човека разгонити прелест и сачувати га. Због тога се и каже: ко има духовног учитеља и повери му се, сатана му неће приступати, како не би вазда био посрамљиван и како се не би разоткриле све замке његове. И обрнуто: сатана не одступа од човека који верује искључиво себи и који се у свему ослања једино на свој разум. Таквога ће, стварајући му уобразиљу свакакве лепе призоре, делујући на његову машту, непријатељ рода људскога водити по разним беспућима, све док га, најзад, у потпуности не одведе у пропаст.

Из ових разлога, који се свакако морају уважавати, почетник мора да се сагледа са неопходношћу да има духовног руководиоца, и дужан је стога да га изабере и да му се преда. Са њим је безбедан, као под кровом или унутар ограда, јер ће духовник и пред Богом, и пред људима одговарати за све пропусте. Чудесно је и сваке хвале достојно то што овај који искрено иште неизоставно и задобија истинског духовника. А духовник, ма ко то био, увек даје правилно и поуздано руководство, чим му се његово духовно чедо преда свом својом душом и са искреном вером.

Сам Господ чуваће онога који се тако савршено предао своме духовном оцу. Моли се, и Господ ће те упутити на духовног руководиоца и показати га; предај му се, а Господ ће га поучити како да те води.

Друга ствар која је неопходна свакоме ко одлучно закорачи на пут покајања јесу правила. Правила одређују, установљавају и прописују начин делања, било

унутарњег, било спољашњег. Њима се одређује правац и читав ток делања, његов почетак, време, место, могућни обрти и крај. Тако, рецимо, читање представља једно од подвижничких делања. Правилном треба да буде прописано: какве књиге читати, када, колико, како се припремити, како отпочети, наставити и завршити читање, шта чинити са прочитаним. Слично важи и за молитве, расуђивање и друга делања. Очигледно, правилима су обухваћена сва подвижничка делања; она представљају спољашњи "омотач" подвижништва, нешто попут његовог тела. Правила треба применити на све наше снаге и на све наше активности, тако да се ништа не чини, ни најмањи покрет, без одговарајућих правила.

Неопходност постојања правила очигледна је сама по себи; наиме, ми отпочињемо потпуно нови, за нас неуобичајен живот, у коме се још нисмо упражњавали и на који наше снаге нису навикнуте. Да бисмо се научили и утврдили у различитим делањима, неопходно је прописати одређена правила у вези са тиме шта и како чинити, исто као што се новом регруту показује како треба да држи пушку, какав положај да заузима и слично. Без правила не обликују се наше снаге, нити без њих може бити правилног делања. Ко нема молитвеног правила, неће умети да се моли; ко нема правила поста, неправилно ће постити; једном речју, подвижник лишен правила ништа неће чинити како треба, па стога и његово живљење неће бити исправно и истинито, без обзира на све његове трудове и напоре, јер се живљење и састоји од укупности наших активности. Осим тога, живљење без правила не може се спокојно, складно и ваљано развијати. Као што се дете повија да не постане грбаво или обогањено, тако и духовно делање мора да буде повијено правилима, сврсисходно, тако да се читаво живљење под њиховим утицајем одвија складно и равномерно, те да ниједна активност не поприми, у незнању, правац различит од других активности и зато штетан по целину, или да сама по себи не скрене на лажан пут, као што се, на пример, може десити са постом. Млада биљка се подупире или везује за јаче стабло како не би клонула и како би расла право. Подвижник који се развија без правила, сам по себи, необучен је, неискусан, нешто способан, а нешто неспособан да учини; неки су му поступци погрешни, неки ваљани, али непримерени одређеном месту, лицу, и слично. Најзад, у одсуству правила крије се и немала опасност: без њих се, као без ослоња, неминовно пада и греши. Код таквог човека све што он чини зависиће од присуства духа, његовог расуђивања и жеље. Али може ли се у потпуности на ово ослонити? Присуство духа нећеш увек очувати; расуђивање се стиче учењем, и опет оно није увек довољно свеже, бритко, него се његова оштрица отупљује; а ко је у стању да постојано управља својим жељама? Због свега овога, уколико нема правила, неизбежни су пропусти, грешке и застоји. А код правила је јасно: није важно да ли желиш или не желиш, већ си дужан да поступаш онако како је прописано, и дело ће бити окончано; неће бити застоја, и ићи ће се напред. И још нешто: како другачије обуздати својевољност и својеглавошћу - та изузетно опасна расположења?

На овај начин, поступајући по правилима, под руководством духовног оца, подвижник који ревнује за своје спасење, подвизавајући се у самопринуђивању и самопротивљењу, или пребивајући у непрестаној борби, напредоваће у савршенству из дана у дан, приближавајући се чистоти путем искорењивања својих страсти и стицања врлина. Али ваља знати да је усхођење ка савршенству самоме подвижнику

невидљиво: он се труди у зноју лица свог, али му се чини да су му напори бесплодни, јер благодат дела своје дело скривено. Виделу људском, оку, добро је неприметно; човек увиђа само једно - да је слаб и непотребан слуга Господњи. Пут ка савршенству јесте долажење у познање истине да је подвижник и слеп, и ништ, и наг, са чиме је нераскидиво повезана скрушеност духа, или бол и туга због своје нечистоте, која се излива пред Бога, или непрестано покајање, што је све заправо исто. Покајна осећања су суштаствене одлике истинског подвижништва. Ко избегава таква осећања и коме су она страна, значи да је скренуо са пута. На почетку новог пута постављен је темељ покајања; покајање, дакле, у духовном узрастању треба да вазда прати подвижника и да са њим сазрева. Онај ко духовно узраста сазрева у познању своје оскврњености и греховности, погружавајући се у скрушена покајна чувства. Мера духовног напредовања јесу сузе, а непрестане сузе знак су скорог очишћења. Да овако треба да буде види се из чињенице да смо ми пали, да смо изгоњени, да пребивамо ван Очевог дома, и то нашом кривицом. Сваки изгнаник плакаће и тужиће за својим завичајем; исто тако и они који су кренули да пут самоочишћења треба да се жалосте, да туже и са сузама ишту повратак у рај чистоте. При томе је подвижник сваког трена у борби - час са одсуством хтења, час са супротним хтењима; помисли, жеље, страсти, греси, премда невољни, сваког трена замућују чистоту његовог ума и подсећају га да он у себи садржи само нечистоту, само оно што је греховно и Богу противно, Тако он себе види сличним злосмрадној лешини која лежи пред њим и помрачује му главу својим воњем. "Положи грехе своје пред собом и кроз њих гледај ка Богу", учи Свети Антоније Велики (Скитски патерик). Најзад, чести падови и колебања почетника, до којих долази због њиховог неискуства, незнања, а понекад и због слабости, терете њихову савест попут тешког бремена, па можда и више него што су их раније, у пређашњем стању немарности, оптерећивали чак и велики греси. Почетник у духовном делању наликује детету које тек учи да хода и које стално пада. А падови изискују очишћење, односно скрушеност, покајање, сузе; због тога се свима као заповест поставља свакодневно и непрекидно, у сваком трену, покајање. Боже, милостив буди мени грешноме! - оваква треба да буде непрестана молитва подвижника.

На овај начин почетник у духовном делању се са ватреном и хитром ревношћу сав предаје најодлучнијим подвизима, али при томе сва добра очекује само од силе и помоћи Божије предајући се Њему и надајући се успеху, али не будући способан да свој напредак и примећује; зато је он у непрестаном отпочињању, под руководством духовног оца, повинује се правилима и чува у себи смирење.

У таквом духу и са описаним настројењем подвижник може да благонадежно отпочне своје дело - искорењивање страсти, односно очишћење своје природе од примеса неприродне страствености. У духу његовом влада силна, од смрти јача усрдност; али и најјача усрдност има потребу за планом, како би поуздано ишла ка назначеном циљу. Сва правила намењена ономе ко ступа на пут духовног подвига служиће разјашњењу тога плана. То неће бити ништа друго до излагање оних правила о чијој неопходности смо већ говорили. Њих је највише дужан да познаје управо духовник, мада их он, и уопштено говорећи, и према сваком конкретном духовном чеду, може и мењати према прилици.

Ради установљивања оваквих правила, опет ћемо се задржати на стању подвижника-покајника. Дејством благодати Божије, примљене у Светим Тајнама, у њему васкрсава и оживљава дух. Али само је тај дух у њему исцељен, као наскривенији део његовог бића. То је, дакле, исто као да је спасоносни лек примио само један уд тела које се већ читаво распада. Међутим, изван тога (дакле, исцељеног духа) његова душа са свим својим снагама, као и тело у свим његовим функцијама, и сама личност човекова, заједно са свим њеним односима са другим људима, испуњени су и прожети страсношћу, која никако није мртва, већ живо делује у њима. Главни је задатак трудов да се страсност умртви у свим својим пројављивањима, те да се јестаство васпостави у својственој му чистоти, како би на тај начин благодат, по мери човековог очишћења, исходила изнутра, као да прожима део по део човековог бића, са мудрошћу и сврсисходношћу.

Из овога се може сагледати читав поредак правила која ваља формулисати; другим речима, знајући ово, располажемо мерилом којим ћемо их означити и одредити њихове границе. Према томе:

1) Ако је већ посејано семе живота, чувај га са највећим опрезом, јер у противном твоји трудови неће имати сврхе и нећеш имати снаге да их понесеш. Ако си примио Духа, не гаси га; ревнојеш ли - ревној што усрдније. Чувај све што ти је дато и што си стекао, јер то што имаш је новчић којим ћеш купити велико благо. Ако ти то, пак, не успе, читаво дело ће ти пропасти. Као што се у рату војници труде да на све могуће начине одбране своје положаје, тако то важи и за духовни живот.

2) Неопходно је одбацивати страсност, која је постала саставни део нашег јестаства. Пошто је њена сједињеност са нашом природом налик на једињења хемијских елемената, начини њеног одбацивања слични су начинима хемијског разлагања. Наиме, да бисмо неку супстанцу ослободили од њене принудне сједињености са другом, морамо је довести у додир са неким трећим елементом, изван тог једињења, а којем је она сроднија него оном пређашњем. Када се то учини, елемент из претходног једињења се уклања, док се ослобођена супстанца сједињује сановим елементом, задобијајући при томе нови облик. У примени на духовни живот ово би значило: свим силама наше душе и тела и читавом нашем делању, који су поробљени страстима и налазе се у једном неприродном стању, стању принуде, ваља додати нешто друго, што би им било сродније и ближе, како бисмо, сјединивши се са тиме, били ослобођени окова страсти, и како би наше биће задобило нови, заправо свој природни облик.

Ово је правило свих делања и упражњавања које намењујемо снагама нашег бића. Примењујући их, уз чување стеченог Духа благодати, сродног и одабраним делањима и бављењима, и снагама наше природе, човек ће се све више и више испуњавати овим Духом, чији ће огањ, задобивши на тај начин већу слободу, продрети у његову унутрашњост и утолико брже спалити сву нечистоту, уколико нађе већу и ширу природност у бићу човековом.

3) У ове две тачке у потпуности је садржано устројство позитивних делања подвижника, односно његовог упражњавања самопринуђавања. Могло би се у потпуности изнетим и задовољити, уколико би ради нашег добра презрена и

изгоњена страст даље мировала, или уколико би лако напустила наше биће; међутим, пошто страст, делом због природне упорности греха, делом због тога што је јачају и крепе или ђаво, од кога грех исходи, или њему сродне стихије овога света, не подноси мирно и попустљиво покорвање, та страст, чак и када напусти човека и удаљи се од њега, ипак изнова устаје на њега, тежећи да заузме своје некадашње место, на које је навикла и где је владала; због тога се не можемо задовољавати само оним о чему смо говорили, већ је уз то потребно и непосредно деловати против страсти, супротстављати им се, борити се са њима и побеђивати их - и у себи самима, и у њиховим извориштима и упориштима. Одређивање правила која се на ово односе представља опис унутарње или духовне борбе, како у целини, тако и у појединостима. Реч је о подвизима самопротивљења.

На тај начин, сва правила морају да се сведу на једно полазно: чувај унутарњи дух живљења, усрђе и ревност, пребивај у делању и упражњавањима која, с једне стране, доводе до оживљавања клонулих снага, а с друге, умртвљују и заглушују страсти. Према томе, све што се на ово односи може се уврстити у следеће три тачке:

- 1) правила чувања унутарњег духа ревности;
- 2) правила упражњавања наших снага у добру, односно самопринуди, и
- 3) правила борбе са страстима, односно упражњавање самопротивљења.

О ОЧУВАЊУ ДУХА РЕВНОСТИ ПО БОГУ

Неопходно је држати заповести Господње, и то без изузетка; међутим, у нама нема природне жеље, усрђа и ревности да то чинимо. У Светој Тајни покајања, благодарећи нашој скрушености у духу и завету да ћемо творити вољу Божију, Божија благодат зажиже огањ ревности у нама. Тај огањ је она сила која нам је нужна за држање заповести, и само је она способна да понесе то бреме. Ако је испуњавање заповести Божијих темељ спасења, онда је јасно да је дух ревности једина сила која нас узводи ка спасењу. Где је ревност, ту је и марљивост, старање, усрђе, готовост, бодро прихватање богоугодних дела. Где ње нема, ту је само застој и пад; нема духовног живота, дух се гаси и замире. У овом потоњем случају, чак и ако чинимо добра дела, она су таква само по форми, али не и по сили и духу. То је онај огањ који је дошао да на земљи запали Господ наш Исус Христос, огањ који се у срцу зажиже Духом Светим, који попут огњених језика силази у срца верних.

О духу ревности Господ казује: "Дођох да бацим огањ на земљу" (Лк. 12, 49). Апостол заповеда: "Духа не гасите", и о себи сведочи: "И трчим према циљу" (Филипљ. 3,14). Свети Оци различито називају дух ревности: трагањем, решеношћу, усрђем, топлином духа, горењем и једноставно ревношћу.

Судећи по овако великој важности и огромном значају ревности, најважније дело Хришћанина-подвижника ваља да буде чување ревности и усрђа као силе из које извире богоугодни живот. А то значи прибегивање нарочитим поступцима и занимањима која доприносе остварењу тога циља. О чему је заправо реч? Ревност се

мора чувати на исти начин на који се и појавила; а њена појава плод је унутарње промене у срцу под невидљивим дејством благодати Божије.

Унутарње, невидљиво усхођење нашег духа до степена ревности било је отпочето благодатним пробуђењем, а завршено је нашим одлучним заветовањем да ћемо неодступно пребивати у испуњењу воље Божије. У том усхођењу постојала је веома строга поступност. Човек-грешник, који је сав живео "извана", те се стога и називао спољашњим, благодарећи посети Божанске благодати погружава се у себе, и ту, унутра, као да је пробуђен иза сна, опажа потпуно нови, раније њему непознат свет. То је први подстрек, након кога се, уз Божију помоћ, преко различитих помисли и чувстава, човек постепено ослобађа првог света, прелази у други и стаје пред свога Цара и Господа, заветујући се да ће вазда бити Његов слуга. Следствено томе, онај који жели да своју ревност чува неугаслом, ваља да:

а) пребива у себи,

б) гледа нови свет и

в) пребива у оним чувствима и помислима преко којих ће, као по степеницима, доћи до подиожја престола Господњег.

Ето шта треба да буде непрестано занимање, подвиг и делање Хришћанина-подвижника!

ПРЕБИВАЊЕ У СЕБИ

Када квочка, нашавши зрно, позове своје пилиће, сви они, ма где се налазили, похрле ка њој и своје кљуниће прибијају уз њен. Исто тако, када Божанска благодат делује на срце човеково, дух његов свом својом свешћу хрли онамо, а за њим и све снаге душевне и телесне. Из овога проистиче и основни закон везан за пребивање у себи: држи свест своју у срцу и онде окупљај, улажући потребан напор, све своје душевне и телесне снаге. Пребивати у себи уствари значи затворити свест у срце; сабирање душевних и телесних снага у срцу, које се са напором постиже, представља суштинско средство за постизање тога циља, односно подвижничко делање, подвиг. Уосталом, пребивање у себи и сабирање свих својих снага произилазе једно из другог и међусобно се подразумевају, што значи да без једног нема оног другог. Ко се затворио у клет срца, сабран је; а ко је сабран, пребива у срцу.

Око свести се у срцу ваља сабирати свим силама - и умом, и вољом, и чувством. Сабраност ума у срцу јесте пажња, сабраност воље - бодрост, а сабраност чувстава - трезвење. Пажња, бодрост и трезвљење су три унутарња делања којима се постиже самосабрање и кроз које пребивамо у себи. Ко све њих поседује, пребива у себи; ко их нема, или коме недостаје само једно, још је извана. За побројаним душевним делањима треба да следи и сабирање одговарајућих телесних органа: пажњи следи усмеравање очију у унутрашњост, бодрости - напрезање мишића читавог тела у правцу груди, трезвљењу - одбацивање љигавих, како их назива Никифор, ослабљујућих покрета који доспевају до срца из нижих делова тела, гушење насладе

и спокојства плоти. Оваква телесна делања, неодвојива од душевних, веома су снажна, и она помажу оним душевним средствима без којих ни сама не би постојала.

Дакле, читаво пребивање у себи посредством самосабрања састоји се у следећем. Чим се пробудиш из сна, истога трена, чим постанеш свестан себе, спусти се у срце, у унутрашњост телесних груди; непосредно након тога сабирај, привлачи, са напором усмеравај онамо и све душевне и телесне снаге - свом умном пажњом, са управљањем очију онамо, са бодрошћу воље, напрезањем мишића и трезвљењем осећања, гушећи телесну насладу и спокојство, и тако чини све док се свест не успокоји тамо као на свом месту, у свом обиталишту, док се, дакле, она не веже и не залепи за то место као што се нека лепљива материја прилепи за зид. А затим непрестано пребивај тамо, све док управљаш својом свешћу често понављајући овај поступак самосабрања, како би то изнова постизао и како би се крепио, пошто сабраност у срцу свакога трена или слаби или се губи.

Ваља знати да описано пребивање у себи и сабраност нису истоветни погружавању у размишљање или дубоким мислима, премда у многоне подсећају на њих. Ово потоње, напиме, исходи само из ума, задржава се у глави, а све друге снаге оставља по страни, док оно прво пребива у срцу, изворишту свих наших кретњи, ниже и дубље од свега што имамо. Из овога је само по себи очигледно да је пребивање у себи, у свом правом облику, услов истинског владања собом, дакле, истинске слободе и разумности, а стога и истинског духовног живота. То се може упоредити са чињеницом да је у спољашњем свету град у рукама онога ко је заузео тврђаву. Због тога свако духовно делање и сваки подвиг треба да буде покретан са овог места, у противном, он није духован, није достојан подвижништва и мора да буде означен као такав. "Царство Божије унутра је, у вама", говори Господ; а на духовно делање односе се речи Његове: "Уђи у клијет своју, и затвори врата за собом". Ово је клет срца, по тумачењу свих Светих Отаца. Из овог разлога, духовни човек, онај који се спасава и подвизава, назива се унутарњим човеком.

Да је сабраност у себи најбоље средство за очување ревности види се из следећег: 1) Подвижник сабран у клети срца вазда пламти, јер све снаге своје сабира у једно, исто као што сунчеви зраци, када их саберемо у једну тачку, добијају велику снагу и у стању су да изазову пожар. И заиста, са сабрањем је увек повезана топлина: дух се овде, по речима Никифоровим, сам среће са собом, играјући од радости. 2) Ко је у себи сабран, снажан је попут војника позваних у пук или попут грана повезаних у свежањ. Такав човек опасао је бедра своја, има готовост и снагу делања, док је онај ко нема сабраности у себи увек слаб, тако да или пада, или не дела. 3) Сабраност значи да се може видети све у себи. Ко стоји у центру круга, види све у кругу, по свим радијусима, равномерно и истовремено, док онај ко је изван центра може да гледа само у правцу једног радијуса. Исто тако и онај ко је сабран у клети срца може да види и управи све покрете својих снага. Горљивост духа даје снагу и вид, чинећи истински дух ревности, који се из овога и састоји. Због овога ћемо казати: само пребивај у себи, и нећеш престати да ревнујеш.

Ето колико је значајно пребивање у клети срца! Ваља се, дакле, потрудити да се ово умеће стекне, јер се оно не даје одмах, већ тек након дугог времена и мукотрпног трагања, На прво место постављамо га стога што оно представља услов за целокупно

духовно живљење. Његово усавршавање зависи од савршенства трију душевних и трију телесних делања која га сачињавају, а то су умна пажња са усмеравањем очију ка унутрашњости, бодрост воље са телесним напрезањем и трезвљење срца са одбацивањем плотске насладе и спокојства. У пуној светлости пребивање у себи пројављује се када се стекне чистота ума, односно његова слобода од помисли, чистота воље - њена слобода од жеља, чистота срца слобода од пристрашћа и страсти. Али и ире но што се ово постигне може се говорити о унутарњем пребивању, премда несавршеном, незрелом и са прекидима.

Из овога је само по себи очигледно која средства доводе до непрестаног пребивања у себи; боље рећи, постоји једно средство: одгони од себе све што би могло да поремети она три делања о којима смо говорили, у њиховом двојству, односно све што би могло да одвлачи према спољашњости душевне снаге са одговарајућим телесним функцијама: ум и чувства, вољу и мишиће, срце и плот. Чувства бивају одвраћана спољашњим утисцима, ум помислима, мишићи постају ослабљени због млиставости удова, плот због покоја, воља се одвлачи жељама, а срце трни због поробљености, односно привезаности за нешто. Стога нека ти ум пребива без помисли, чувства без одвраћања, воља без жеља, мишићи без разлабљивања, срце без заробљености, плот без угађања и покоја. Према томе, услов и ,истовремено, средство за пребивање у себи је: у души - борба са помислима, жељама и поробљеношћу срца, у телу - његово спутавање, а затим следи измена спољашњег поретка. Судећи по овоме, и сви каснији подвизи који ће бити усмерени на умртвљавање егоизма, представљају уједно и средства за пребивање у себи.

Ето због чега се у поукама Светих Отаца, у њиховом учењу о трезвљењу, односно чувању ума, унутарњи живот увек посматра у нераскидивој вези са подвижничком борбом. Па ипак, самосабрање није истоветно борби. То је посебно, исходно духовно делање; у њему се сједињују сва духовна делања - и борба, и читање, и Богомислије, и молитва. Ма шта чинио подвижник, дужан је да пре свега уђе у клет срца и да одатле делује.

ВИЂЕЊЕ ДРУГОГ СВЕТА

"Старај се да уђеш у одаје које су у теби, и угледаћеш одаје небеске", говори Свети Исак Сирин. И заиста, онај ко уђе у себе угледаће један другачији свет, невидљив и незамислив, налик на огромну одају, али свет који се уреза у свест, и у коме човек не види себе нити оно што се у њему збива, јер све то треба да потоне у безмолвије, и заиста безмолвствује. Чим на врата скривене одаје срца закуца благодат која призива, чим она уђе унутра, пред човеком се открива овај свет, независно од саме његове воље.

Касније се његово сазрцавање (сагледавање), каогод и пребивање у себи, препушта човековој слободи и његовом делању. Такво делање, заједно са усхођењем

човека до степена одлучности и ревности, представља друго средство за очување и разгоревање ревности.

Оно се састоји у томе да се у свести и чувствима држи читаво устројство духовног света. Као што за човека који тек уђе у неку одају кажемо да је види уколико у свести задржава читав њен изглед, са целокупним унутарњим распоредом, тако ће и онај ко уђе у себе, као с прага, сазрцавати (сагледавати) други свет када се у његову свест буде урезивало целокупно његово устројство. Према томе, све што се на ово односи испуниће се када ум схвати шта је то устројство духовног света, када му се тај свет утисне у свест, или када га свест затвори у себе, и он у њој остане постојано.

Целокупно устројство духовног, невидљивог, мисленог, али и поред тога реалног света може се изразити на овај начин: Господ Једини, Кога се поклањамо у Тројници, Који је све створио и свим влада, саставио је, по Апостолу (Ефес. 1, 10), све у Господу нашем Исусу Христу, посредством Духа Светога, Који делује у Светој Цркви, и Који верне, према њиховом духовном узрастању, преноси у други свет, и тако ће бити до остварења пуноће времена, односно до свршетка света, када ће, по васкрсењу и суду, свако добити по својим делима: једни ће бити бачени у ад, други ће се настанити у рају, и "Бог ће бити све у свему".

У овај оквир да се сместити све оно што истински јесте, што бива и треба да буде. Ту је у сажетом виду садржано целокупно Божанствено откривење. Све могуће и реално овамо улази и овде пребива. Ту је такође и садржај Символа Вере, са свим његовим главним тачкама - сведржитељством Божијим, домостројем нашега спасења и оним последњим - смрћу, судом, рајем и паклом. Светитељ Христов Тихон заповеда свим Хришћанима да ове тачке непрестано имају на уму, од колевке па до гроба.

Ово устројство Хришћанин који се подвизава дужан је да запечати у своме уму, да га доведе до јасног познања, односно да тако дубоко уђе у њега и прихвати га у себе, да оно буде као наложено на њега, да се тако слије с његовим бићем да свест не може ни да се покрене а да га не осећа у себи или на себи, слично као што се рука не може покренути а да не изазове струјање ваздуха, или као што се очи не могу отворити а да се не приме утисци од дејства светлости.

Најбоље средство за то је постављање себе у то устројство, слично као што човек који се осврне око себе види како је постављен у изврстан складан однос према свим стварима које га окружују.

То је, дакле, постављање у сведржитељство Божије, у Његову Десницу, осећање да смо у Његовој власти, да нас Он гледа и прозира, или, како би казао Свети Василије Велики, сећање на то да нас Он надзире; то је наше учешће у домостроју спасења у својству чланова Цркве, осећање да смо војници Христови и да су нам имена записана на небесима, пребивање у смрти и на суду, уз обраћање погледа час на рај, а час на ад.

Постизање овог стања не бива дато одмах. То је циљ, а трагање за њим, делање усмерено на његово достизање, представља мислени, тежак и дуготрајан, али не би се могло рећи и сложени подвиг. Он се састоји у напрегнутом умном сазерцању побројаног. Гледај себе у окриљу Деснице Божије и под надзором ока Божијег, себе спасаваога у Господу, себе који стојиш у смрти, на суду, да би доцније био или примљен у рај, или прогутан адским безданом. Сав труд се у почетку усмерава само

на то да се све ово угледа. Када се неко удостоји оваквог виђења, касније ће га задобијати све лакше и чешће; и што непрекидније, напрегнутије и усрдније подвижник ово буде упражњавао, брже ће се удостојити непрестаног виђења, односно пребивања у духовном свету, пред Богом, у Цркви, у часу смрти и суда, у предворју ада или раја.

Крајња граница тога делања јесте пребивање у духовном свету, односно осећање свога присуства у њему. То значи да се у односу на сведржитељство Божије човек осећа као дете на рукама материним; у односу на свуда присутно око Божије - као поданик пред царем; у односу на домострој спасења - као војник у строју, или као син у очевом дому, или као искусан занатлија на свом послу, као друг у кругу блиских пријатеља, као човек у својој породици; у односу на смрт и суд - као злочинац који ишчекује да му се сваки час изрекне пресуда; у односу на рај и ад - као неко ко стоји на узаном брвну, под којим је с једне стране бездан где се разбуктава огањ, а с друге - дивна, миомиром испуњена градина. За онога кога Господ удостоји да све то прими у своја чувства може се казати да је изашао из овог света, те да пребива у другом својом свешћу и срцем, да је ушао у Царство Божије, односно да га је примио у себе. "Царство Божије унутра је, у вама". Тај искорак из овога света и улазак у други треба да буде постављен као циљ и да буде предмет наших напрегнутих трагања.

Услов за то је, као што се само по себи разуме, пребивање у себи; пребивање у духовном свету се зачиње, сазрева и усавршава у нераскидивој вези са пребивањем у себи, тако да, када се постигне непрестано пребивање у себи, постиже се и стајање пред лицем Божијим, и обрнуто: пребивање у себи благонадежно је само уколико се утврдимо у стајању у другом свету.

Само делање усмерено ка постизању овог стања састоји се, као што је већ речено, у самопринуђавању да на ове предмете обраћамо пажњу што чешће, са жељом да их непрестано сазрцавамо (сагледавамо). Од првог трена када се у теби пробуди свест, ући у клет срца и са највећим напрезањем уводи себе у ово устројство и поредак. У почетку је боље заустављати умни поглед на једном предмету и сазрцавати (сагледавати) га све док се он не утисне, а затим прелазити на друге. Када се сви ти предмети обухвате, тада се и читаво устројство духовног света може познати у трену. Ово делање неки расподељују по данима, други по часовима у дану: на пример, устављање на смрти одређују за време после ручка, како коме највише одговара, или чему највише стреми његов дух. Неопходно је само држати се једног правила: не чинити честе измене, јер то може да одузме све плодове који се делањем стекну. Не треба губити из вида да је устављање пажње на различитим предметима само средство, док је циљ непрестано пребивање у читавом устројству духовног света. Ко, навикнувши се на сазрцавање (сагледавање) само једног, не прелази и на друго, зауставио се на путу, тако да само заварава себе, мислећи да је већ стекао оно према чему је тек кренуо или тек почео да тежи. Навикавши се на једно, увек преко њега прелазиш и на друго, како зато да не изгубиш оно што си стекао трудом, тако и да би се припремио да што пре примиш у себе и оно друго. Ваља имати на уму да ово о чему говоримо није размишљање, већ непокретно умно гледање, или веровање у тај предмет; покретање ума према помисли, као нехотична случајност, дешава се, али се

не саветује, не препоручује, већ се сматра да помисао треба да буде одсечена чим је подвижник постане свестан.

Као потпора за успешније духовно делање и усавршавање у њему може се узети место из Светог Писма које се односи на одређени предмет и понављати га непрекидно током једног дана или дуже, на пример: "Камо појду? - предлежит јединоју умрети, потом же суд...", "Собирајеш себје гњев на дењ гњева...", "Њест иного имени, о њемже подобајет нам спастисја", и слично; имати пред очима слику смрти, крста или страшног суда и поставити је на такво место да она што чешће и нехотице пада у очи; одабирати књиге и расправе у којима се јасно представљају ови предмети, и са истсмишљеницима водити разговоре, ако до њих дође, највише о томе; чешће помињати случајеве невидљивог и неочекиваног суда Божијег, смртне случајеве, умрле сроднике и њихово стање, замишљати себе на самртном одру, гледати призоре са сахрана. Све ће то још живље деловати на дух, уколико се подвижник на тим предметима уставља у време молитве. Уз Божију помоћ, њихово утискивање на овај начин постиже се веома брзо. Потребно је само не удаљавати од себе предмет који се утисне на молитви, већ га носити у себи докле год је то могуће, макар и неколико дана, трудећи се да се тај утисак одржава читањем Светог Писма и другог духовног штива, разговорима и на друге начине. За њихово заједничко утискивање добро је мислено се напрезати, сазрцавати их у једном трену, или барем један за другим. Најбоље од свега је што чешће изговарати Символ Вере, трудећи се да се све његове истине сагледају у једном моменту. Труд, напор, напрезање убрзо ће довести до жељеног циља; важно је само не поклекнути, не прекидати, већ непрестано делати, без обзира што подвижник не види плодове својих трудова и стечено умеће. Тако ће године проћи без плодова, да би се у једном трену неуморни делатник у винограду Царства Христова удостојио свих дарова, због постојаности у трудовима и дуготрпељивог усрђа.

Сазрцавање (сагледавање) другог света у стању је да одржава и разгорева дух ревности самим тим што ревношћу испуњеном духу пружа поприште на коме ће делати. Речи су Светог Златоуста: "Ти ниси овдашњи, већ из другог света; према томе, дужан си и да делаш као да си у оном свету, а тога ради и да га сазрцаваш (сагледаваш). С друге стране, ко њега сазрцава (сагледава), стално ће пред очима имати норму и образац који ће га подсећати да не сме да крене странпутицом и да учини неку неправду. Добро је и ако неко само умом сагледава ове предмете. Ако, пак, неко дође до благодати да их макар донекле прими у своја чувства, код њега ће се ревност веома оснажити. Сви Свети Оци називају предмете духовног света "бодљикавим жаокама". Међутим, ма шта од свега тога прихватимо чувствима, неће нам дати да паднемо у грех. "Сећај се кончине своје", учи Премудри Сирах, "и вавек нећеш сагрешити". "Предзрјех Госиода, да не подвижусја", сведочи пророк Давид. Свети Макарије Велики, како је сам говорио, осушио се због непрестаног сећања на огањ адски; други су непрестано плакали, помишљајући на смрт. Код Светих Отаца наћи ћемо мноштво изрека везаних за ове предмете и њихов утицај на снажење духа и распаљивање ревности. Онај ко их осети види себе у великој тескоби, а познато је какву снагу човек задобија, нашавши се у тешком положају.

ЧУВАЊЕ ЧУВСТАВА (ОСЕЋАЊА) КОЈА СУ ДОВЕЛА ДО РЕШЕНОСТИ ДА СЕ ПРИВОЛИМО ГОСПОДУ

Али све је ово само припрема, неопходан услов и средство за подгревање ревности. Поновно васпостављање најодлучније ревности и снажног усрђа врши се обнављањем оних чувстава и помисли благодарећи којима се та ревност својевремено, након буђења из греховног сна и појавила.

Пошто си се пробудио из тога сна, видео си да си у великој опасности, да пропадаш, осећао си да си у великој невољи и тузи; и сада обнављај у себи чувства која те опомињу да се налазиш у опасности и у готово безизлазном положају, јер у стварности и јесте тако. Пребивај у страху и не допуштај себи да помишљаш и да се уљуљкујеш надом да је све то само прошлост.

Некада си, удаљивши се од свега, све презрео и одбацио, избравши другачија добра - нечувствена, невидљива, духовна; и сада се удаљавај, одбацуј све што није невидљиво, духовно, већ тежи само ка овоме чему си се приволео, то сазрцавај (сагледавај) и труди се да га заволиш.

Некада си одбацио човекоугађање; и сада сматрај да си међу људима последњи, буди спреман на презир и понижења.

Некада си све светско држао за ништа; ни сада немој имати пристрашћа ни према чему, већ буди спреман да, одбацивши све, останеш наг.

Некада си презрео самосажаљење; и сада се уздижи до готовости да носиш и најтежи крст, и настави борбу са собом.

Некада си много расуђивао о свом животу; и сада настави да узрасташ у самопознању, продирући у срж Еванђелских заповести и сагледавајући шта још ниси стекао; некада си бацио семе, а сада треба да негујеш изданак.

Некада си, пошто си познао греховност свога живота, био кротак и скрушен у срцу; не престај и сада кротко и понизно стајати пред лицем правде Божије; осуђуј себе свагда и у свему без икаквог прелашћујућег самооправдавања и околишења, презири своју вољу, своја хтења и расуђивања, побеђуј себе стидом и страхом од незнања: замишљај како висииш над амбисом, недостојан помиловања.

Некада си се духовно родио, и верујући у Господа и надајући се на помоћ Његову, дао завет да ћеш Му усрдно служити у све дане живота свога, не презајући ни од суровости према себи. И сада вапиј: "Ваистину сам достојан сваке осуде и муке, али, пошто Господ има безграничну жељу да нас спасе, ради чега је и Јединородног Сина Свога принео на жртву, не очајавам за своје спасење. Не знам када и како, али верујем да ћу бити спасен. Ти Сам, Господе, дај ми да ревнујем у све дане живота свога, иштући спасења Твога, у нади да ме нећеш оставити без помоћи, ради милости Твоје и заступништва Светих који Ти угодише. Господе, како умеш и како знаш, спаси ме!"

Ето каква су чувства потребна! Сва та чувства било би прикладно назвати духовном виталношћу. И заиста, када таква чувства постоје, значи да је и духовни живот на делу; и када треба изнова разгорети већ ослабелу духовност, ваља пребивати у неком од ових осећања. Сви Свети Оци говоре о њима - било у њиховој

укупности, било појединачно, а заједнички њихов савет и заповест односи се на неизоставно пребивање у неком од наведених осећања. Ко их је одбацио, ко их не иште и не жали због тога што их је изгубио, охладио се и стога се налази у опасности - он је замро, и можда ће заувек остати у том стању, дакле, и после смрти.

Према томе, ушавши у унутрашњост свога бића, утврди се у сазрцавању (сагледавању) духовног света и почни да подгреваш духовно делање, или најпре прелази на помисли, да би затим и у чувствима стекао описана стања, јер је све то устројење ума и срца које одводи ка спасењу. Суштинска и неизбежна припрема за то јесте пребивање у себи и сазрцавање духовног света. Оно прво уводи, а ово друго чини да човек пребива у духовној атмосфери повољној за разгоревање духовног живљења. Зато се може рећи да је довољно вршити ове две припремне радње, да би потоње дошло само но себи. Често се могу чути јадиковања: срце ми је отврдло... То није ништа чудно. Значи да се човек не сабира у себи, да нема навику пребивања у свом бићу, не оставља се тамо где је то потребно, не познаје своје срце - па како онда може да води исправан духовни живот? То је исто као да извадимо срце, а очекујемо да и даље живимо. Ко своју веру издигне до степена виђења духовног света и себе у њему, не може а да не доспе у стање узнемирености и да не омекша; а када тога има, касније није тешко урезивати у срце и друга чувства.

Ради постизања овога, као и ради сазрцавања духовног света, као потпора се узимају места из Светог Писма на којима се сажето и снажно приказују одређена стања, на пример: "Пошчади Твоје созданије, Владико"; "Возсмердјеша и согнишарани моја"; "Ашче Сина Својего не пошчадје"; "Имиже вјеси судбама, спаси мја", и слично, па се она често понављају, све док се не утисну у свест.

Не постиже се свако чувство увек лако: неки пут полази за руком изазивање једног, неки пут другог, а та настројења треба користити да би се одређена чувства што пре стекла. Она се најлакше испољавају у јутарње време, или треба чинити све да се испоље баш у то доба, да би се затим читав дан у њима пребивало. Отвори срце и твори молитву па шта ти се покрене у срцу, од тога не одступај свом пажњом својом. Чувство које се у теби јавило заодени у речи Светог Писма и понављај их. Чинећи тако, непрестано ћеш пребивати у одређеним чувствима и убрзо ћеш стећи навику духовног делања. Међутим, ваља имати на уму да није увек од користи ишчекивање повољног настројења у коме ће се родити неко чувство: наима, некада се мора приступити делању, иако немамо ничега на души, исто као што некада, када на души имамо одређено чувство, треба да га потиснемо другима; јер, судећи по стању духа, некада треба бити настројен на једно, а некада превасходно на неко друго чувство. Разуме се само ио себи да ће најбоље духовно стање бити ако смо кадри да сва чувства имамо истовремено. Такво савршенство духовног живота треба поставити као циљ и њему тежити. Због тога сваки пут, приступајући молитви, пошто се постигне сабраност у себи и уђе у духовни свет, ваља сва ова чувства изазивати по поретку, једно за другим, и то у почетку макар у помислима. Ради тога ваља одабрати неку молитву у којој су сва та чувства заступљена и чешће је са пажњом читати и понављати. Мноштво молитава садржано је у Псалтиру, и свако може да нађе неку за себе, јер није за свакога иста молитва. Она се у сажетом виду садрже и у дванаест дневних и дванаест ноћних прозбених молитава Светог Јована Златоуста. Али

несумњиво је да нема благонадежнијег средства за утискивање пожељних чувстава у душу од пребивања у храму на богослужењу.

Како ова чувства доприносе разгоревању духа ревности очигледно је само по себи: нека постоји само једно такво чувство, и подвижник се већ разгорева у духу, јер му је својствено свако од тих чувстава, и делић свакога он већ носи у себи. Дух ревности је, премда једноставан, али и јединствен, истовремено и свеобухватан. Почетно чувство увек треба да буде страх Божији, а завршно - понизно предавање себе вољи Божијој, која нас води ка спасењу. Прво чувство исходи из виђења духовног света, док се завршно рађа на основу свију каснијих, по вери. Уосталом, не може се одредити на који начин и из којих чувстава се рађају одређена чувства, јер код свакога то бива другачије. Зато Свети Оци дају различите препоруке и различита тумачења садржаја у низу поука: имај страх Божији, не љуби свет, све што је од света сматрај за ништа, држи себе за последњег од евих људи и осуђуј себе за све, управљај очи ка гресима својим, Богу Јединоме прибегавај. А све се то постиже ако са болом и страхом Божијим завапимо Господу: Господе, како умеш и како знаш, спаси ме, а ја ћу се трудити по својим моћима", У тој молитви садржано је све. Ко стекне навику да у духу пребива са таквим чувством, стигао је у тихо и спокојно пристаниште.

Пребивање у одређеном чувству веома је значајно за духовни живот. Ко то има, већ се налази у унутрашњости свога бића, у срцу, јер наша пажња увек бива управљена на делатни део бића, и ако је делање смештено у срцу, онда је и пажња онамо управљена.

Ономе ко пребива у себи отворен је духовни свет. Из овога се може закључити, да, као што је пребивање у себи са сазрцавањем (сагледавањем) другог света услов за разгоревање духовних чувстава, тако и обрнуто духовна чувства претпостављају оно прво, изазивајући га својом појавом. Заједничким деловањем свега поменутог развија се духовни живот. Ко пребива у одређеном чувству, дух му је везан и том чувству привржен. А у коме нема чувства, лута у духу. Зато, ако желиш да са већим успехом пребиваш у себи, труди се око осећања, и то преко напрегнутог њиховог уношења у себе и укоренивања. Због тога, онај ко жели да се заустави на умној сабраности узалуд се труди: проћи ће трен, и све ће му се распршити. Имајући ово у виду, не треба да се чудимо чињеници да научници, и поред евог великог образовања, непрестано маштају, јер своју делатност обављају само умом,

Овде нема потребе да излажемо правила и својства сваког појединачног чувства; то треба да буде предмет посебних поука, разматрања, размишљања. Свети Оци ово углавном излажу фрагментарно, у виду изрека. Главно што су они саветовали и за чим су тежили јесте поимање духовног устројства и умеће његовог одржавања. Ко то постигне, преостаје му само да држи једно правило: пребивај у себи и имај тајну поуку у срцу. Тајном поуком Свети Оци називају виђење неког предмета из духовног света или изазивање духовног чувства посредством речи Светог Писма, молитве или речи Светих Отаца. На пример: учи се сећању на Бога, сећању на смрт, на своје грехе, самопрекоревању, а то значи - спознај и доведи у свест одређени предмет и непрестано у себи говори о њему, рецимо: "Куда ћу отићи?", или: "Црв сам, а не човек". Ово и томе слично, што се твори у пажњи и чувству, јесте тајна поука.

Из овога следи да се сви начини или поступци за разгоревање и одржавање духа ревности могу укратко приказати овако: непосредно по буђењу иза сна ући у себе, стани на своје место у срцу, дозови у мислима сву духовну снагу, и, уставивши се на нечему, пребивај у томе непрестано. Или још краће: сабери се и у срцу твори тајну поуку.

Тим средствима, уз помоћ благодати Господње, одржаваће се дух ревности у свом истинском устројству, час тињајући, час разгоревајући се. То ће се дешавати у унутрашњости човековог бића. Ваља знати да је ово најнепосреднији пут ка достизању спасења. Може се све оставити и занимати се само овим, и духовно узрастање ће се одвијати са успехом. Обрнуто, макар све чинили, али не обраћајући пажњу на ово, нећемо имати плода.

Онај ко се не управља ка унутрашњости свога бића и не уставља на описаном духовном делању, само одуговлачи своје узрастање у Духу. Додуше, делање о коме смо говорили је изузетно тешко, нарочито у почетку, али управо зато је и плодносно. Због тога духовник треба да што пре уведе своја чеда у ово делање и да их утврђује у њему. То је могуће чинити пре било каквог спољашњег увођења, али у сваком случају заједно са њим; и не само да је могуће, већ је и неопходно. Разлог томе је чињеница да је семе овог делања посејано у начину на који се оно упражњава. Треба тај начин само разјаснити, истумачити га како треба и руководити се њиме. Тада ће и спољашња страна духовног живота кренути добро, успешно и зрело. Напротив, без унутарњег делања целокупан духовни живот ће се кидати попут паучине. Ваља имати у виду правило да се ништа не постиже наједанпут, већ постепено; па ипак, оно мора рачунати са великим ограничењима, јер слепо придржавање тог начела може да одводи ка придржавању спољашњих норми, а не ка унутарњем делању, у којем је садржана бит духовности. Због тога, премда постоје људи који се од спољашњег окрећу ка унутарњем, треба себи поставити за непроменљиво правило да се што пре улази у унутрашњост свога бића и да се ту разгорева дух ревности.

Рекло би се да су све ово веома једноставне ствари; али, без њиховог познавања може се много зноја пролити без плода. Узрок томе је природа телесне делатности, која се лакше упражњава од унутарње, тако да нас она више привлачи, док нас духовна одбија. Ко се везао за ову прву делатност, као вештаствену, и сам се у духу постепено овештаствљује, и зато се хлади, постаје све непокретнији, па се стога све више и више удаљава од унутарњег делања. И тако се деси да неко на почетку свог духовног пута остави унутарње делање, тобоже док не сазри, у уверењу да ће такав час неизоставно наступити, да би касније, осврнувши се на пређени пут, увидео да је тај час пропуштен, те да, уместо да се припреми, он више није способан за унутарњи подвиг. Међутим, не треба остављати ни спољашњу страну подвизавања: то је ослонац унутарњег духовног живота, а и једно и друго треба да се развија напоредо.

Очигледно је једно: преимућство има унутарње делање, јер Богу ваља служити духом и клањати Му се у духу и истини. И једно и друго треба да се налази у стању узајамне зависности, већ према њиховој вредности, без наметања једног другог и без њиховог насилног раздвајања.

БАВЉЕЊА КОЈА ДОВОДЕ ДО УТВРЂИВАЊА ДУШЕВНИХ И ТЕЛЕСНИХ СНАГА ЧОВЕКОВИХ У ДОБРУ

На описани начин живот освештан благодаћу изнутра, у духу, пламтеће и разгоревати се. Ради ревности и усрђа човека који се привољева Богу благодат ће га посећивати и прожимати својом освештавајућом силом све више и више, настањујући се у њему. Али на томе се не може и не треба заустављати. То је још само семе, или тачка ослонца. Треба, међутим, чинити све да ова светлост живота продире даље, и, прожимајући душевно и телесно јестаство и на тај начин их освештавајући, настањујући се у њима, одбацује наметнуту неприродну страсност, враћајући јестаство душе и тела у њихову чистоту; да се она разлије по читавом нашем бићу, по свим снагама његовим. Али, пошто су наше снаге, као што смо већ говорили, у целости прожете неприродним, дух благодати, будући савршено чист, дошавши у срце, не може да се непосредно и без препрека настањује у њима, јер наилази на препреку - нечистоту. Због тога ваља установити нешто што би посредовало између духа благодати што у нама обитава и душевних и телесних снага, нешто преко чега би тај дух благодати у њих продирао и исцељивао их, као што се оболела места на телу лече стављањем одговарајућих мелема. Очигледно је да ти посредници треба да, с једне стране, имају карактер и својства Божанског или небеског порекла, а с друге - да се налазе у потпуном сагласју са нашим снагама у њиховом природном уређењу и назначењу; у противном случају благодат неће моћи да продире кроз њих, и наше душевне и телесне снаге неће осетити њихову лековитост. Овакви треба да буду ти посредници по свом пореклу >и каквоћи. Они, дакле, не могу да буду ништа друго до различита делања, занимања, трудови, пошто се везују за снаге чије је најзначајније својство - активност. Следствено томе, потребно је трагати за оним делима и занимањима које је Сам Бог у Светом Писму или кроз подвиге Својих Светих изабрао и показао људима као средства за исцељење њихових снага и њихово враћање у изгубљену чистоту и целосност.

Није тешко изнаћи оваква упражњавања и делања: довољно је само проучити неколицину житија великих подвижника. Пост, труд, бдење, осамљивање, удаљавање од света, чување чувстава, читање Светог Писма и Светих Отаца, одлажење у храм, често исповедање и причешћивање, заветовање и друга дела благочестивости и врлиновања - све се то заједно, или појединачно узето, среће у скоро сваком житију Светих Отаца. Заједнички назив за све побројано - подвиг - може и да уплаши, али он на најбољи начин исказује смисао и лековитост духовних делања. Свакоме подвигу и сваком занимању покушаћемо да одредимо његово место, као и да укажемо у којој мери који подвиг треба упражњавати и за шта га треба везивати.

Да бисмо то учинили што успешније, потрудићемо се да опишемо ток сваке наше радње, а тиме и читаве наше делатности. Свака наша слободна радња, пошто се роди у свести и слободној вољи, другим речима у духу, силази у душу, припрема се за извршење душевним снагама - разумом, вољом и чувством, да би затим била извршена телесним снагама, у одређеном времену, месту и другим спољашњим околностима. Те спољашње околности углавном остају без трага, уколико их наше снаге не примећују и не прихватају, те уколико се не понављају. Међутим, ако се то

деси, спољашње околности прећи ће у постојано правило, обичај, једном речју - закон. Укупност тих обичаја чиниће дух оног друштва или круга људи у коме се они прихватају. Ако је њихово полазиште ваљано, онда су и обичаји добри, и за то друштво може се казати да је добро; а ако је полазиште рђаво, такви су и обичаји, и друштво у коме владају. У последњем случају онај ко буде захваћен вртлогом обичаја и друштвених норми неизбежно постаје њихов роб, и без обзира на сву тежину ропства, остаје у том положају без поговора. Ко живи по законима овога света, роб је његовим обичајима и духу. Али и онај ко чист долази у додир са светом неминовно бива прожет његовим духом и убрзо се изједначава са осталима, јер су обичаји и норме овога света стихије које у нама образују греховни, страсни, богоборни дух, будући да ни сами не представљају ништа друго до опште прихваћене страсти.

Имајући за циљ очишћење и исправљење човеково, благодат Божија најпре даје полазиште за свеукупну његову делатност, а то значи да управља његову свест и слободу ка Богу, да би затим одагле даривала исцељење свим његовим снагама кроз њихову властиту делатност на коју их благодат упућује, односно која се покреће из овог већ исцељеног и освештаног средишта. Како се исцељује и како се чува то полазиште видели смо из ранијег излагања. Сада би ваљало одредити какве активности треба да из њега исходе, са исцељујућом снагом, и са оним смислом и значајем о коме смо већ говорили. То, међутим, не значи да је дозвољено самовољно отпочињање одређених делања; желимо да нагласимо само да она треба да буду прихваћена неусиљеном свешћу и слободном вољом, јер у противном она неће донети плода.

Према томе, након појаве ревности и њеног очувања са целокупним унутарњим устројењем, неопходно је одредити занимања на која се указује у речи Божијој и списима Светих Отаца, најпре за душевне силе, пошто оне прве прихватају све што се зачиње у светилишту духа, потом за телесне снаге и функције, које преузимају све што сазрева у души, и најзад и за спољашње понашање као стециште целокупне унутарње делатности, њено поприште и нешто што је истовремено обликује. Сва занимања о којима говоримо треба да се усмеравају на тај начин да не гасе, већ да већма разгоревају дух ревности са читавим његовим унутарњим устројењем.

У души су присутне три снаге: ум, воља и срце, односно, како казују Свети Оци - снага расуђивања, хтења и осетљивости.

За сваку од тих снага свети подвижници предлагали су посебна исцељујућа упражњавања, блиска њиховој природи, али истовремено и способна да прихватају и даље посредују благодат. Та упражњавања не треба теоријски измишљати, већ можемо само да одаберемо постојећа, проверена кроз подвиге, и одредимо која се од њих могу применити на одређене наше снаге. Тако се примењују:

А) на ум:

а) читање и слушање речи Божије, списка Светих Отаца и житија угодника Божијих,

б) проучавање свих Богом даних истина сажето изложених (у катехизисима) и њихово упијање у ум,

- в) распитивање код искуснијих и старијих,
- г) вођење духовних разговора и пријатељско саветовање.

Б) на вољу:

- а) строго придржавање свију подвижничких правила која овде препоручујемо,
- б) држање целокупног црквеног правила,
- в) потчињавање грађанском поретку и правилима везаним за обављање дужности и живот у породици, јер се и овде очитује воља Божија,
- г) покорност вољи Божијој у погледу свог животног удела,
- д) стражење над савешћу у вршењу добрих дела,
- ђ) повиновање духу који са ревношћу опомиње на испуњавање завета.

В) на срце:

- а) похађање црквених служби,
- б) вршење домаћег молитвеног правила - молитава које је одредила Црква,
- в) прибегавање Светом Крсту, иконама и другим освештаним предметима и вештаствима,
- г) придржавање свештених обичаја које је установила икоје увек препоручује Света Црква.

Тело је по јестаству своје чисто. Због тога је потребно само удаљити оно неприродно од његових потреба и утврдити се у ономе што је за њега природно, односно вратити га природи. Осим тога, тело треба да буде помоћник души, њен свагдашњи пријатељ, због чега је, поред његовог враћања природним оквирима, задовољавање његових потреба потребно везати за корист душе и духа. Да би се овим захтевима удовољило, за сваку телесну функцију препоручује се одређено занимање као средство исцељења наше плоти, с једне стране, и духовне користи, с друге. Овамо спадају правила којима се прописује:

- а) у погледу чула: чување свих чула, нарочито слуха и вида (нервна функција),
- б) чување уста и језика (мишићна функција),
- в) телесна бодрост, са радом и рукодељем (мишићна функција),
- г) уздржање и пост (стомачна функција),
- д) умереност у сну и бдењу (стомачна функција),ђ) телесна чистота (стомачна функција).

У целини посматрано, у односу према телу препоручују се напрезање (мишићно), раздраживање (нервно) и изнуравање (стомачно).

Само је по себи очигледно да ће се преко оваквих подвига тело постепено вратити својој природи, постати бодро и крепко (у мишићном погледу), светло и чисто (у нервном погледу), лако и слободно, и тако послужити као спремно оруђе нашег духа и достојни храм Духа Светога.

Све што нас окружује представља стециште наших дела, њихово поприште, али истовремено и повод за њихово отпочињање и довршавање. То би се могло оставити и по страни, када не би снажно утицало на нас. Међутим, оно што нас окружује снажно руководи и чак господари људима. Због тога, као одраз начина функционисања наших снага или нашег унутарњег карактера, што је подложно променама, те спољашње околности се и саме неизоставно мењају. Њихово поприште су породица, посао, односи са људима.

Према томе, овамо спадају сва она правила која нас обавезују:

а) да одбацимо лоше обичаје - без изузетка,

б) да очистимо наше везе и односе са људима, остављајући у њима оно спасоносно и одбацујући све што наноси штету, те да преиспитамо наше понашање и поступање према другима,

в) да на нови начин расподелимо, преиспитамо или изнова успоставимо наше активности на послу, уколико их имамо,

г) да успоставимо поредак свих породичних дела, односно да наш дом начинимо подесним за живљење по духу.

Неопходно је учинити све да спољашње околности - све ствари, лица, дела што нас окружују - начине око нас својеврсну духовну атмосферу која ће нас крепити и погодовати духовном животу, а никако која ће разорно деловати на њега.

То су, дакле, препоручљива занимања и подвизи. Ваља их непрестано упражњавати, и то тако да нас увек окружују, као што облози са мелемом обавијају различите делове нашег тела. Али најбоље место за та занимања и подвиге, где они треба да се испоје у најчистијем, најсавршенијем, најстрожем облику, јесте припремање за исповест и причешће (рус. говение) - спасоносна установа Свете Цркве одређена за наше очишћење и освештање посредством Светих Тајни. Овамо спадају:

1) обављање свих подвига у савршеном виду, као припрема за примање Светих Тајни,

2) само примање Светих Тајни исповести и причешћа Телом и Крвљу Христовом.

То су занимања која обузимају читавог човека, пружајући храну и духу, и души, и телу. Њих ћемо назвати благодатним средствима васпитавања и утврђивања духовног живота.

Најпре неколико опаски општег карактера које се односе на све поменуте подвиге и занимања. Сваки подвижник треба да их упражњава на посебан, њему

примерен начин, јер су сви ти подвизи и занимања сами по себи попут грађе и оквира за правила и норме. Наиме, правила се из њих изводе саобразно времену, месту, лицу, околностима, и слично. Ово треба да учини сваки подвижник или самостално, или под руководством свога духовног оца и учитеља; то се односи на свако духовно занимање, да би се на основу њихове укупности изградио један свеобухватан поредак духовних занимања или подвига, где ће се свему наћи своје место и време, било то веће или мање дело. Тај се поредак, као и правила, не могу до краја одредити у писменом облику, већ се може указати само на општија начела. На овом месту ћемо стога само да опишемо свако занимање које предлагемо, да покажемо у чему је његова лековитост и која су општа начела којима се руководимо приликом њиховог упражњавања.

Није тешко приметити да су сви такви подвизи и занимања саобразни унутарњем делању. Правила спољашњег понашања, заједно са устројењем тела, од суштинског су значаја за очување пребивања у себи и духовно познање; благочастива дела значајна су за духовно живљење. Због тога су, поред унутарњих, подједнако важна и ова спољашња делања. Свети Оци називају их телесним, вештаственим делањем, односно делатним животом, док унутарње делање називају сазрцатељним (сагледатељним) животом, или духовним и умним делањем. Заблуда је да се унутарње делање може одржати без њему примереног спољашњег делања; исто тако је погрешно заустављати се само на спољашњем и заборављати унутарње на начин на који смо указали, или се уопште не бринути за њега. И једно и друго треба развијати истовремено, а све се ово сажето да исказати на следећи начин: ушавши у себе и задобивши духовно познање, изазови одговарајућу делатност или духовни поредак, а затим одржавај поредак подвизавања који си одредио.

При томе ваља имати на уму да ова занимања, подвизи и целокупно понашање, и поред своје неопходности и потпуне погодности за очување и обликовање духовног живота и васпостављање нашег јестаства у његовој чистоти, не задобијају вредност сами по себи, јер нису они ти који обликују дух и очишћују природу, већ благодат Божија која кроз њих нисходи, задобијајући приступ, својеврстан прилаз нашим снагама.

Зато држи ове подвиге и упражњавања са великим старањем, ревношћу и постојаношћу, али своје духовно узрастање предај Господу, како би Он Сам, скривен у њима, обликовао наше биће по Свом нахођењу. Приступајући подвигу, не устављај своју пажњу на њему и не везуј се срцем за њега, већ га свршавај као нешто споредно; отварај се за дејство благодати потпуним предавањем свога бића Господу, као сасуд спреман да прими у себе драгоцену течност.

Ко налази благодат, постиже то вером и ревношћу, учи Свети Григорије Синаит, никако самом ревношћу. Ма колико наше делање било исправно и ваљано, ако се не предамо Богу, ако тако не привучемо благодат Божију, оно у нама неће саздати истински, већ дух прелести и фарисејства. Благодат је душа подвига. Подвизи су истински и ваљани у оној мери у којој подстичу и потхрањују самоунижење, скрушеност, страх Божији, осећање потребе за Божијом помоћу и привољеност Господу. Презасићеност подвизима и осећај да је њихова мера задовољена знак је да

њихово вршење није било истинско и ваљано, или то сведочи о нашој неразборитости.

Такав је поредак делања које смо приказали, односно почетка самопринуђавања.

Сада би ваљало размотрити свако предложено занимање понаособ, макар у најопштијим цртама.

1) ЗАНИМАЊА ЗА ОБЛИКОВАЊЕ ЗДУШЕВНИХ СНАГА ПО ДУХУ ХРИШЋАНСКОГ ЖИВЉЕЊА

Постоје три снаге: ум, воља и чувство. Саобразно њима расподељују се и одговарајућа занимања. Она су непосредно усмерена на обликовање тих снага, али тако да се њима не гаси дух, већ да се он, напротив, све више и више разгорева. Стање духа служи као мерило ваљаности предложених занимања и обликовања снага; ово потоње потчињава се духу до неме покорности или потпуног прекидања.

А) Занимања за обликовање ума са разгоревањем духовног живљења

Хришћанско обликовање ума представља урезивање у њега свих истина вере, и то тако дубоко да те истине сачине његову суштину, односно да ум садржи само њих, како би, расуђујући о било чему, расуђивао или проверавао све спознаје према тим истинама, другим речима, како без њих не би могао начинити ни најмањи покрет. Код Светог Апостола ово се назива садржајем "образа здравих словес".

Занимања или делања које овамо можемо убројити јесу: читање и слушање речи Божије, светоотачких сииса, житија Светих Отаца, вођење разговора и постављање питања најискуснијим подвижницима.

Читање или слушање је добро; вођење духовних разговора још је боље, а најбоља је реч најискуснијих.

Најплодоноснија је реч Божија, за њом следе отачки списи и житија Светих. Али ваља знати да су житија најпрепоручљивија почетницима, отачки списи - средњима, а реч Божија најсавршенијима.

Све ово - и извори истина, и начини да се оне захвате, очигледно, доприноси њиховом урезивању у ум и заједно са тим одржавању духа ревности.

Често неки текст разгорева дух дуже време; постоје житија која, чим их се сетимо, разгоревају жар ревности, као што и код Светих Отаца има мноштво веома подстицајних места. Препоручљиво је правило да се таква места исписују и чувају за случај потребе, ради разгоревања духа.

Често, међутим, не помаже ни унутарње, ни спољашње делање: дух једнако остаје у сну. У том случају журно се подухвати читања, лати се неког духовног штива. Ако и то не помогне, отиди к некоме на разговор. Ако то учиниш с вером, тешко да ћеш остати без плода.

Постоје две врсте читања: обично, готово механичко, и селективно, према духовним потребама, са нарочитим расуђивањем. Први вид читања није некористан.

Он је нарочито примерен онима који су се већ утврдили, који, рекло би се, само понављају, не проучавају нешто за њих ново.

Свакоме је неопходно да има човека са којим ће разговарати о духовним стварима, човека који зна све о њему и коме може смело поверавати све што му је на души. Најбоље је да постоји један такав човек; двојица су већ много.

Испразне приче ради прекраћивања времена треба на све могуће начине избегавати.

А ево и правила читања:

Пре но што се приступи читању треба све друго одагнати из душе.

Ваља пробудити потребу за познањем онога о чему се чита.

Обратити се Господу у молитви.

Свом пажњом пратити оно што се чита и слагати то у отвореном срцу.

Зауставити се на ономе што није дошло до срца, све док се то не постигне,

Очигледно је да треба читати веома споро.

Прекинути читање када се осети да душа више не жели да се њиме храни, када је, дакле, сита. Ако, пак, душу задиви неко место, заустави се на њему и немој читати даље.

Најбоље време за читање речи Божије јесте јутро, за житија - време после ручка, за дела Светих Отаца - пре одласка на починак.

Према томе, свакога дана може се читати од свега тога помало.

Код оваквих занимања треба стално имати на уму главни циљ, а то је урезивање тих истина у ум и буђење духа. Ако читање или духовни разговор не уроде оваквим плодом, значи да у датом случају ова занимања нису ништа друго до пуко распаљивање укуса и слуха или испразно распитивање. Ако се, пак, читање и духовни разговори обављају са умном пажњом, истине ће се урезивати и подстицати дух, при чему ће једно помагати оном другом; ако се удаље од правог начина читања и слушања, неће бити ни једног ни другог резултата: истине ће се гомилати у глави попут песка, а дух се хладити, отврдњавати, надимати и разметати.

Упијање истина није истоветно њиховом проучавању. У овом случају од нас се захтева само једно: појасни истину и држи је у уму док се сам лик истине не стопи са њим, без доказа и ограничења.

Зато се као најбољи начин за постизање овог циља с правом може препоручити следеће. Све истине изложене су у катехизису. Свако јутро узми одатле неку истину и разјасни је себи, носи је у уму и храни се њоме онолико колико то душа жели - дан, два или више; исто то учини и са другом истином, и тако до краја. То је лак и за све применљив поступак. Онај ко не уме да чита нека упита за неку истину и нека затим ходи са њом.

Очигледно је да је ово закон за све: упијај истине тако да оне разгоревају твој дух. Начини на које се то постиже веома су разноврсни, те се не може указати само на један (начин), који би био применљив на све.

Према томе, читање, слушање и вођење духовних разговора, кроз које се не упијају истине и не разгорева дух, валба држати за погрешне, односно за одступања

од истине. Реч је о болести многог читања из пукe знатижеље, када се на штиво управља само ум, а његов садржај не допире до срца и не осећа се његов укус.

Овакво је умеће маштања, које није стваралачко и поучно, већ разорно и увек доводи до разметљивости. Међутим, читаво ово делање, као што смо већ казали, ваља ограничити на следеће: разјасни себи истину и држи је у уму док је срце не окуси. Свети Оци о томе једноставно кажу: сећај се, чувај у уму, држи пред очима.

Б) Занимања за обликовање воље са усмереношћу на разгоревање духа

Обликовати вољу значи утиснути у њу добра расположења или врлине: смирење, кротост, трпљење, уздржање, помирљивост, предусретљивост и слично, тако да те врлине, сливши се или сраставши са вољом, стану да чине њену природу, и тако да, када воља нешто предузима, то бива покренуто овим врлинама и у њиховом духу; другим речима, да ове врлине постану наши господари и да управљају свим делима нашим.

Овакво настројење воље је најбезбедније и најотпорније. Међутим, пошто је оно супротно греховном настројењу, његово стицање повезано је са великим трудом и знојем. Због тога су и делања која овде спадају усмерена против главних слабости воље - против самовоље, непокорности, неспремности да носимо своје бреме.

Ова слабост исцељује се покоравњем вољи Божијој, уз одбацивање сопствене и сваке друге воље. Воља Божија пројављује се у различитим видовима послушања који су наложени на свакога. Први, најважнији захтев јесте држање закона или заповести у складу са свачијом дужношћу или звањем, затим држање црквених правила, испуњавање захтева који проистичу из грађанског и породичног поретка, затим захтева наметнутих околностима, које су такође настале по Промислу Божијем, захтева које поставља дух испуњен ревношћу - а све то са расуђивањем и разборитошћу.

Све су ово попришта за вршење добрих дела, доступних свакоме, и то без изузетка. Због тога, ако умеш да њима правилно управљаш, нећеш осетити оскудност средстава за обликовање воље.

Ради овога најпре се потруди да себи разјасниш која би све добра дела - на твом месту, у твом звању и околностима у којима живиш - могао да чиниш, разматрајући уједно и то када, како, колико и шта можеш и треба да учиниш.

Разјаснивши све ово, сагледај најопштији обрис и поредак тих дела, како оно што чиниш не би било случајно, сећајући се при томе да је њихов поредак уместан само уопштено узев, док се конкретно он може мењати у складу са околностима. Све чини са расуђивањем.

Зато је најбоље сваки дан разматрати могућне прилике и могућна дела.

Они који стекну навику да вазда добро чине никада ништа не одређују унапред, већ увек чине оно што Бог пошаље, јер је све од Бога; у свакој прилици Господ нам открива своју вољу.

Али све су то ипак само дела. Њихово чињење доводи нас до исправности, али да бисмо преко њих могли да усходимо и ка врлинама, ваља нам одржавати дух

истинског доброчињења у сталној приправности: наиме, са смирењем и страхом Божијим све чини по вољи Божијој и у славу Божију. Ко се руководи самопоуздањем, дрском смелашћу, самоугађањем или човекоугађањем, тај, макар и чинио добра деда, у себи обликује зао дух самооправдавања, уображености и фарисејства.

Имајући истински дух, ваља држати на уму и извесне законе, пре свега закон доступности и непрекидности, што значи: увек отпочињи од мањег и напредуј ка већем, и не заустављај се кад нешто отпочнеш.

На овај начин могу се избећи;

- смућивање због несавршености, јер се савршенство не достиже наједанпут; биће још времена;

- помисао да си учинио све што можеш, јер узрастању у чињењу добра нема краја;

- самоуверено предузимање подвига који превазилазе наше снаге.

Врхунац и крајња граница у овоме је природност у доброчињењу, када се закон више не поима као бремене.

Ово ће најуспешније постићи онај ко се удостојио благодати живљења са човеком добродјетелим и делатним, особито уколико се налази под његовим руководством. У том случају он неће морати да изнова чини и да исправља оно што је лоше учинио у незнању или због ненавикнутости. Не читај и не размишљај о ономе што се говори, већ нађи побожног човека, и одмах ћеш се научити страху Божијем. Исто то односи се и на сваку другу врлину.

Добро је да свако према себи, свом карактеру и околностима у којима живи, изабере одређену врлину и ње се неодступно држи: она ће му служити као чврст темељ на коме ће градити и остале. То је нарочито спасоносно у стањима духовне слабости: ова главна врлина изазива снажно сећање на себе и способна је да брзо подигне дух. Најблагодонадежније у овом смислу је милосрђе, пружање милостиње потребитима, које нас доводи до престола Божијег.

Напоменућемо да се све ово односи само на дела, а не и на расположења, која морају да имају своје посебно устројство, које се ствара у духу, у извесном смислу независно од свести и слободе, онако како Господ благоволи. Почетак тог устројства, како уче Сви Свети Оци, јесте страх Божији, а крај његов јесте љубав; између њих стварају се све врлине, при чему једна проистиче из друге. Њихово образовање није истоветно код свих људи, али је сигурно да се оне темеље на смиреном и скрушеном покајању и тужењу због својих греха. То су сокови врлина. Представљање сваке врлине, њених својстава, начина на које се пројављују, њихових савршенстава, ступњева, одступања од њих предмет је посебних књига и светоотачких поука. Све ово потруди се да спознаш читањем.

Дакле, чињење добра непосредно обликује вољу и урезује у њу врлине; истовремено, оно одржава дух у сталној приправности. Као што се трењем изазива топлота, тако се и добрим делима разгорева усрђе. Без њих ће се и добар дух охладити. То се обично дешава са људима који не чине добро или онима који се задовољавају нечињењем зла и неправде. Не, неопходно је себи одређивати и

одабирати и добра дела. Додуше, има исувише ужурбаних и многобрижних добротинитеља, који баш због тога брзо изнемогну и дух им се раслаби.

У свему, дакле, треба имати меру.

В) Обликовање срца

Обликовати срца значи васпитати у њему наклоност према светим, Божанским, духовним стварима, како би се срце, пребивајући међу њима, осећало као у свом елементу, налазећи у томе сласт и блаженство, а према свему другоме било равнодушно, ненаклоњено, па чак и више - гајило одвратност.

У срцу се стиче целокупна човекова духовна делатност: у њега се утискују истине, у њега се урезају и добра расположења; али његово најглавније дело јесте његова наклоност, укус. Када ум сазерцава устројство духовног света и различите предмете у њему, или када се у вољи слажу различити добри подухвати, срце треба да осећа сласт због свега тога и да зрачи топлином. Наслађивање духовним први је знак оживљавања душе умртвљене грехом. Зато је изазивање те насладе изузетно важно већ на самим почецима.

Делање које је на ово усмерено јесте наше целокупно свештенослужење у свим његовим видовима - и заједничко, и посебно, и домаће, и црквено, и пре свега молитвени дух који све то покреће.

Свештенослужење, односно све дневне службе, имајући у виду и целокупни изглед храма, иконе, свеће, кађење, појање, читање, свештенослужење, као и разне требе, служење у дому, такође са црквеном утвари - освештаним иконама, јелејем, свећама, светом водом, крстом, тамјаном - сва та укупност свештених предмета и њихово деловање на сва наша чула: вид, слух, мирис, додир, укус - представљају средства за очишћење чувстава умртвљене душе, снажна и једино поуздана. Душа је умртвљена од духа овога света који ју је поробио преко греха што у њој живи. Читаво свештенослужење - и по свом устројству, и по значењу, и по снази вере, и нарочито благодарећи у њему скривеној благодати - има непобедиву моћ одгоњења духа света тако*да, ослобађајући душу од мучног утицаја света, омогућава човеку да слободно удахне и осети сласт духовне слободе. Човек који је ушао у храм ступа у сасвим другачији свет, прима његов утицај и мења се у складу са њим. Исто то дешава се и са оним човеком који је окружен свештеним предметима. Духовни утисци, што се чешће примају, брже продиру у унутрашњост нашег бића и пре доводе до преображења срца. Дакле:

1) Свакоме ваља установити за себе правило да што чешће пребива у храму, на црквеним службама, обично на јутрењу, литургији, вечерњу. Овоме треба стремити и у свакој прилици тако поступати свакодневно макар по једанпут, а ако је могућно и стално. Храм је рај на земљи или наше небо. Зато хитај у храм, верујући да је то дом Божији, у коме ће нас Бог по Свом обећању скоро услишити; пребивајући у храму, стој као пред лицем Божијим, са страхом и трепетом, који ће се пројавити у твом стрпљивом стајању, метанијама, у управљености твоје пажње према свештенослужењу, без лутања у мислима, ослабљивања и немарности.

2) Не треба заборављати ни друге службе, посебне, без обзира да ли се врше у храму или у дому, као ни своје молитвено правило, такође установљено Црквом. Треба имати на уму да је ово ипак само извесна допуна, али не и замена за црквену службу. Заповедајући да не изостајемо са сабрања, Свети Апостол учи да заједничка служба има у себи сву силу свештенослужења.

3) Треба обележавати све црквене празнике, вршити све обреде и обичаје, придржавати се целокупног типика и окружити се њиме са свих страна, како бисмо стално пребивали у једној нарочитој атмосфери. То није тешко учинити, јер томе погодује устројство наше цркве. Ваља само све прихватити са вером.

Али оно што понајвише даје снагу црквеним службама јесте молитвени дух. Молитва представља свеобухватну обавезу, и свемоћно средство. Благодаревши њој у ум се утискују истине вере, а у вољу - добри поступци; али највише оживљава срце у својим чувствима. Прво и друго лакше се постиже уколико имамо ово потоње. Због тога пре свега треба да се започне са навикавањем на молитву и да се она врши непрестано, неуморно, све док Господ не подари молитву Свом преданом молитвенику.

Темељи молитве полажу се у самом обраћењу, јер молитва управо и представља усмеравање ума и срца ка Богу, што је присутно у обраћењу. Али у непажњи или незнању та се искра може угасити. Због тога је истог трена потребно отпочети одређена бављења са циљем разгоревања молитвеног духа. Поред вршења црквених служби и учествовања у њима, о чему је већ било речи, на ово се непосредно односи лична молитва, без обзира на то где се и како она врши. Овде постоји само једно правило: стећи навику молитве. Ради тога:

1) Изабери молитвено правило - вечерње, јутарње и дневно.

2) Нека у почетку то правило буде краће, како се ненавикли дух не би одвртао од тог делања и труда.

3) Молитвено правило обављати увек са страхом, старањем и сваком пажњом.

4) За његово обављање потребни су стајање, метанисање, клечање, осењивање крсним знамењем, читање, некада и појање.

5) Што се чешће стаје на ту молитву, то боље. Неки то чине свакога сата - не много, али доста често.

6) Које молитве треба читати одређено је у молитвеницима. Добро је навићи се на неку од њих, како би нам се, чим је отпочнемо, одмах разбуктао дух.

7) Правило узношења молитве је једноставно: пошто станеш на молитву, изговарај је са страхом и трепетом, као да је казујеш Богу на ухо, пропраћајући њене речи крсним знамењем, малим и великим метанијама, саобразно покретима твога духа.

8) Једном прихваћено правило неизоставно треба увек вршити. То, међутим, не представља препреку да му се нешто и придода, по зову срца.

9) Гласно читање и појање исто је као и мољење шапатам или у себи, јер је Господ близу. Али некада је мољење боље вршити на један, а некада на други начин.

10) Треба увек имати на уму границе и врхунац молитве. Молитва је ваљана када се заврши припадањем Богу са осећањем: Господе, како умеш и како знаш, спаси ме.

11) Постоји неколико степена молитве. Први степен јесте телесна молитва, која се састоји углавном у читању, стајању, метанисању. Овде пажња често одлута, у срцу нема чувстава, нема воље и жеље за молитвом: све се своди на трпљење, труд и напор. Па ипак, без обзира на то, одреди колико можеш да се молиш и то чини. Ова молитва је делатна. Други степен јесте пажљива (умна) молитва: ум се навикава да се сабере у часу молитве и изговара је у целости са пуном свешћу, без лутања. Пажња се стапа са написаном речју и изговара је као своју. Трећи степен јесте срдачна, одн. молитва чувства: благодарећи пажњи загрева се срце, и што је тамо у мисли, овде постаје чувство. Тамо је реч која изазива скрушеност, а овде - сама скрушеност; тамо је прозба, а овде - осећај насушне потребе. Ко је прешао на чувства, моли се без речи, јер је Бог - Бог срца. Зато је овај степен врхунац молитвеног васпитања: ставши на молитву, прелазити са једног на друго чувство. При томе читање, као и мишљење, могу да буду прекинути, тако да остаје само пребивање у чувству са извесним обележјима молитве. Таква молитва у почетку долази помало: најће молитвено чувство у цркви или у кући. А савет свих Светих Отаца је да се тај тренутак не оставља без пажње; другим речима, када се појави чувство, прекини свако друго делање и у њему стој.

Свети Јован Лествичник казује: "Ангел се моли са тобом". Пажљивошћу према тим пројављивањима молитве подстиче се њено усавршавање, док због непажње она може да пропадне: све, дакле, зависи од васпитања.

12) Ма колико сматрали за себе да смо се усавршили у молитви, молитвено правило никако не смемо напуштати, већ гатреба вршити на начин који смо већ описали, увек отпочињући од делатне молитве. Њу треба да прати умна, а затим ће се јавити и срдачна молитва. У противном ове потоње ће се изгубити, тако да ће подвижник мислити да се моли, док на делу то неће бити случај.

13) Када молитвено чувство постане непрекидно, отпочеће духовна молитва као дар Духа Божијег што се за нас моли, а то је последњи ступањ молитве која се да спознати. Међутим, постоји и уму недоступна молитва, она која је изван граница свести (овако учи Свети Исак Сириј).

14) Најлакше средство за постизање непрекидности у молитви јесте навикавање на молитву Исусову и њено упијање у сопствено биће.

15) Најискуснији, богонадахнути делатници у духовном животу пронашли су ово једноставно и уједно свемоћно средство за утврђивање духа у свим духовним делањима, као и у целокупном духовном подвижничком живљењу, оставивши у својим поукама подробна правила везана за њено упражњавање.

Трудећи се и подвизавајући се, ми тежимо ка очишћењу срца и васпостављању духа. Два су пута која воде ка том циљу: делатни, односно упражњавање подвига о којима је већ било речи, и спекулативни - обраћање ума ка Богу. У првом случају душа се очишћава и прима Бога; у другом, пак, видиво присутни Господ сажиже сваку нечистоту и настањује се у тако очишћеној души.

Свети Григорије Синаит о овоме говори: "Бога стичемо или делањем и трудом, или умешним призивањем имена Исусовог", додајући да је први пут дужи, док је овај потоњи бржи и делотворнији. Због тога се често прво место међу подвизима даје Исусовој молитви. Она просвећује, укрепљује, оживљује, побеђује све непријатеље,

видљиве и невидљиве, и ка Богу вазноси, толико је свемоћна и свесилна! Име Господа Исуса је ризница добара, снаге и живљења по духу.

Из тога само по себи проистиче да се свакоме ко се покајао, или свакоме ко је почео да трага за Господом, може и мора одмах дати потпуна поука о творењу молитве Исусове, а са њом га уводити и у све друго, пошто се на овај начин може брзо укрепити, брзо духовно прогледати и доспети у унутарњи свет. Не знајући за ово, многи се, па чак и већина подвижника, заустављају на телесним и душевним делањима, готово узалудно трошећи труд и време.

Делање Исусове молитве назива се и "уметношћу". Оно је, међутим, веома једноставно: пребивајући свом свешћу и управљеношћу пажње у срцу, непрестано изговарај: "Госпode, Исусе Христе, Сине Божији, помилуј ме" - не замишљајући притом никакав лик нити представу, верујући да те Господ посматра и да прима твоју молитву.

Да бисмо се утврдили у овоме, потребно је одвајати одређено време ујутру или увече - четвртину сата, пола сата и више, колико ко може - за обављање ове молитве. Најбоље је точинити после јутарње и вечерње молитве, у стојећем или седећемположају. Тако ће се поставити темељи будуће навике. Након овога се током дана ваља сваког трена принуђивати на творење Исусове молитве, без обзира на то шта радимо.

Тако ће се навика све више и више устаљивати, и молитва ће почети да се обавља сама од себе, приликом сваког посла, и ма чиме човек био заокупљен. Што се одлучније латимо овога, брже ћемо напредовати.

Неизоставно ваља свест држати крај срца, и за време творења молитве донекле ограничавати дисање као израз напора са којим се то обавља. Али најглавнији услов јесте вера да је Бог близу и да нас чује. Молитву изговарај као на ухо Господу.

Ова навика изазива топлину у духу, затим просветљење, и најзад усхићење. Али све се то постиже дуго времена, понекад и годинама.

У почетку је и ова молитва само делатна, као и свако делање; затим постаје умна, да би се на крају настанила и у срцу.

Постоје и одступања од истинског пута у вршењу ове молитве. Зато њу ваља усвајати од оних подвижника који је познају. Заблуде су углавном изазване питањем где је коме усмерена пажња - према глави или према грудима.

Ко је у срцу, безбедан је. Још је безбеднији онај ко са болом, вапијући, припада Господу сваког часа, са скрушеношћу, молећи се за избављење од прелести.

Свети Оци су подробно изложили учење о овом делању. Зато свако ко се овога подухватио треба да чита светоотачке поуке, занемарујући све остало.

Најбоље поуке наћи ћемо код Исихија, у предговорима Старца Василија, у животу Пајсијевом, код Григорија Синаита, Филотеја Синајског, Теолепта, Симеона Новог Богослова, Нила Сорског, свештеноинока Доротеја (Руског).

Ко стекне овакву навику, прошавши кроз све о чему смо говорили, постао је ваистину добар делатник хришћанскога живљења. Такав ће брзо сазрети у самоочишћењу и хришћанском савршенству, па ће и достићи жељени мир у општењу са Господом.

Ово су делања намењена душевним снагама, али примерена и покретима духа. Видели смо како је свако међу њима примерено духовном животу, односно духовним чувствима. Али та делања доводе и до јачања полазних, почетних услова за пребивање у себи: умна делања доприносе сабирању пажње, вољна постизању бодрости, а срдачна - постизању трезвења. Мољење обухвата и уједињује сва та делања; творење молитве није ништа друго до унутарње делање, претходно већ објашњено.

Сва та делања намењена су обликовању душевних снага по духу новог живота. Другим речима, она представљају одуховљење душе, односно њено вазношење у дух и стапање са њим, У стању палости душа и дух сједињени су у злу. По обраћењу Богу васпоставља се дух, али душа остаје тврдокорна у непокорности и одбацивању духа и свега духовног.

Ова делања, прожета духовним елементима, приближавају је духу и стапају је са њим. Из овога је очигледна њихова неопходност, а јасно је и колико греше они који таква делања избегавају. Управо то је узрок бесплодности њихових трудова: такви подвижници се муче, али не виде плода, да би се затим брзо охладили, и ту је крај.

Мора се имати на уму да плодови ових делања проистичу из духа ревности и трагања, који спроводи васпостављајућу (обнављајућу) силу благодати кроз њих, оживљујући душу. Без тог духа сва су ова делања хладна, испразна, безживотна, сува. Мали је плод од читања, метанисања, служби и свега осталог, уколико у нама нема унутарњег духа. Ово би нас само могло научити сујети и фарисејству и одржавати се њима. Зато духовни живот слаби када наиђе на отпоре и препреке због немања духа. Осим тога, делања лишена духа сама по себи су веома заморна. Дух, међутим, души даје снагу због које се она не засићује овим делањима, већ жуди да их увек, и само њих упражњава.

И зато је крајње неопходно да се код ових делања увек има у виду да гори дух живота, са смиреним и вапајним припадањем Богу и Спаситељу нашем; а то се на најбољи начин подстиче и одржава молитвом и молитвеним делањима. Треба настојати и пазити се да се не зауставимо само на њима, јер су она и души храна. Зато се уз њихово упражњавање може остати душеван, али на штету духу. То се најчешће дешава са читањем и са спознавањем и усвајањем истине уопште.

2) ДРЖАЊЕ ТЕЛА ПО ДУХУ НОВОГ ЖИВОТА

Најзначајнија одлика држања тела по духу новог живота јесте притешњивање плоти. То значи не угађати плоти у њеним похотама, односно ништа не чинити са насладом. Ни храну, ни пиће, ни сан, ни кретање, ни оно што видимо или чујемо, нити ма какве чулне утиске не треба Прихватати као неку вредност, већ као нешто узгредно, споредно, не обраћајући Пажњу ни раније ни касније на то, па чак и више - односити се према свему томе са готовошћу на лишавање, не по мери плотских жеља, већ по мери разума и добрих намера. Пружи телу оно што му је потребно са извесним лишавањем, и, оставивши га, сав се управи ка души. Свети Оци ово називају избегавањем спокојства плоти - те најопасније и Богу мрске слабости. Дух Божији не може да пребива у ономе ко жали своју плот. Чак и повремено, ређе угађање плоти

због непажње или лености доводи до охладнелости; а шта казати за оне којима је наслађивање плоти постало закон? Спокојство плоти за дух представља исто оно што и вода за ватру. Плот је обиталиште свију страсти, како учи Касијан и као што свако искуствено може да провери; зато је изнуравање плоти исушивање страсти. Ко чак и у малом угађа плоти, не може да пребива у унутрашњости свога бића; он пребива у ономе чиме се плот наслађује, и стога он није сабран, а дух му је хладан. Душа којој је омилело плотско стапа се са њиме, и отуда отежава, приклања се земљи, и неспособна је да слободно умом сазрцава (сагледава) духовни свет. А како је здраво око у онога ко је изнурио плот, како се он лако приклања унутрашњости свога бића, и страсти у њему не налазе обиталишта себи - једном речју, како видљиво оживљава у њему духовни живот! "Ако се наш спољашњи човјек и распада, ипак се унутрашњи обнавља из дана у дан". Ако и јача, плот то чини на рачун духа; ако, пак, дух сазрева, постиже то на рачун кроћења плоти. Ни код једног Светитеља нећемо наићи на пример лагодног живота: сви су они живели веома тешко, у сталној тескоби, слабости, испошћавању, у сталном изнуравању плоти. Из овог разлога Свети Исак Сирин притешњавање плоти држи за услов спасења. Ко жали плот своју, налази се на преласном, клизавом, варљивом, лажном путу. Плот треба притеснити у свим њеним деловима, удовима и функцијама, како би сви удови њени постали оруђа праведности.

Од удова нашег телесног живљења једни су животно-душевни, и то су најнепосреднија оруђа душевне делатности, док су други чисто животни - то су оруђа живљења, исхране и раста. Први су слободнији, и мање везани, док су ови потоњи неслободнији, плотскији, грубљи.

У прву групу спадају чула, језик, покрети, а у другу исхрана, сан, полност и различити утисци који се примају путем коже (топлота, хладноћа, мекоћа, и слично).

Из овога проистичу следећа правила притешњавања сопствене плоти:

1) Владај својим чулима, особито видом и слухом, обуздај покретљивост, пази на језик. Ко не обуздава чула, кретање и језик, унутрашњост његовог бића је ослабљена, клонула и поробљена, и он не пребива у њој; јер ово су пролази душе изнутра према споља, својеврсни прозори кроз које се расхлађује унутарња топлота.

2) Своју власт над њима изражавај њиховим насилним управљањем према ономе што је на потребу духу. Раније су чула, кретање и језик незадрживо стремили према ономе што је потхрањивало егоизам и највеће страсти, док их сада ваља усмеравати према ономе што саздава дух.

3) Одреди храну потребну твојој плоти, једноставну и здраву, измери је, одреди јој каквоћу, количину и време узимања, и буди спокојан. Исто то чини и са сном. Полност умртви испошћавањем плоти. У погледу спољашњих услова, плот држи у извесној напетости, у хладном, па и студеном, без нежности.

4) Пошто све ово узмеш за правило, бори се са плоћу, све док се она не укроти, те док се не навикне на овакво скромно и тескобно стање, и не приволи да постане нема робиња. Смирење плоти најзад ће поћи за руком. Ово стање треба имати увиду и стремити ка њему као својеврсној награди за трудове. Телесним подвизима

изграђују се телесне врлине: осамљивање, тиховање, пошћење, бдење, трудови, трпељивост у оскудици, чистота, девственост.

5) Ваља знати да нам је плот незгодна пратиља до гроба. Многи кажу: не веруј плоти, лако ће те преварити. Чим јој попустиш, надајући се њеном смиравању, истог трена ће те уграбити и савладати. Борба са њом траје до гроба, али она је најмукотрпнија на почетку, да би касније била све лакша и лакша, све док нам на крају не преостане само да водимо рачуна о поретку, са лаким осећањем плотских порива.

6) Ради постизања трајнијег успеха неопходно је придржавати се закона поступности; ако је игде тај закон неопходан, то је случај код телесних подвига. Најопштији савет гласио би овако: најпре плот држи под законом уздржања свих њених делова, обраћајући свеукупну пажњу на унутарње делање. Када страсти почну да се стишавају, када се појави топлина у срцу, тада ће, већ према разбуктавању унутарњег жара, телесне потребе ослабити саме по себи, тако да ће готово природно отпочети велики телесни подвизи.

7) Најважнији телесни подвизи који притешњују плот јесу пошћење, бдење, трудови и чистота. Ово последње је најделотворније, најнужније, најнеопходније. Због тога је девственост најбржи пут ка хришћанском савршенству. Без ње се не може удостојити оне крепости и оних дарова које **задобијају** савршени. Треба, међутим, знати да поред телесне постоји и душевна чистота, и да ње може бити лишен и неко ко је до гроба чувао телесну чистоту. Душевна чистота значајнија је од телесне. Из овог разлога се и супружници, до извесне мере, могу приближити девстеницима преко душевне чистоте. Трудбенику који се Господу приволео помаже благодат. Због тога и супружници често поседују духовна савршенства.

3) ПОРЕДАК СПОЉАШЊЕГ ЖИВОТА ПО ДУХУ НОВОГ ЖИВОТА

Све што се односи на поредак спољашњег живљења по духу новог живота може се назвати удаљавањем од света, односно одгоњењем духа овога света из читавог протицања нашег спољашњег живљења. "Ја вас изабрах од света", односно издвојих, казао је Господ Апостолима Својим. Исто то Господ чини посредством благодати Своје и са сваким ко у Њега верује, удаљујући његов дух од света. Само обраћење Богу састоји се у одвраћању свести од пустошног света и отварању пред њом новог, духовног света. Али оно што се у почетку невидљиво свршило у духу, доцније, у животу, ваља да се свршава на делу, да буде постојано правило. Ко тражи Господа, треба да се удаљава од света.

Под светом се подразумева све оно страсно, ташто, греховно што испуњава приватни, породични и друштвени живот и представља њихове обичаје и норме. Због тога удаљавање од света не значи бежање од породице или друштва, већ одбацавање норми, обичаја, правила, навика, захтева супротних духу Христовом који примисмо и који сазрева у нама. Припадност друштву и породици благословена је пред Богом; због тога њих не треба одбацити нити презирати, а то се односи и на све што је везано за њихово суштинско благоустројење. Али све похотно и страсно што се овамо умешало, као штетну израслину која их нагрђује, треба презрети и одбацивати. Побећи од света значи учврстити се у истинској припадности друштву и

породици, а све остало примати као да нас се не тиче, као да нам је туђе. "И који овај свијет употребљавају као да га не употребљавају" (1. Кор. 7, 31).

Разлог због чега овако треба чинити очигледан је сам по себи. Све оно што је испуњено страстима и таштином неминовно у нашу душу уноси то исто, распаљујући или укорењујући у њој страст. Као што ће се човек који дотакне нешто чађаво огаравити, и као што ће онај ко се приближи ватри бити опаљен, тако ће и онај који има удела у делима овога света бити прожет страсним и Богу мрским. Због тога покајник који се нађе у свету изнова пада, док невин и чист човек бива развращен. То је готово неизбежно. Истог трена се помрачује ум, рађа се заборавност, слабост, расејаност и поробљеност, затим и озлеђивање срца, потом страст и рђаво дело, и човек је пао. О томе сведоче и бројни случајеви падања у разврат, а исто тако и сви који су се обратили Богу с покајањем и који се сада клоне обичаја света као огња.

А шта и како ваља оставити учи нас више искуство него штиво.

Основни закон је следећи: ваља оставити све што представља опасност за нови живот, све што разгорева страст, изазива таштину и гаси дух; а колико је само тога! Нека мера удаљавања од света свакоме буде његово срце, испуњено искреним трагањем за спасењем, без неискрености и претварања, без тежње за похвалама других. Данашњим Хришћанима ваља одбацити и изменити све - од идења у позориште, на балове, плесове, концерте, преко певања, путовања, шетњи, познанстава, шала, духовитости, смејања, испразног провођења времена, па све до времена устајања, одласка на починак, обедовања, и слично. У друго време, на другим местима, у другачијим околностима може се и другачије поступити. Али мерило је увек исто: одбаци све што је опасно и штетно по духовни живот, све што гаси дух. А шта је то конкретно? Неко, рецимо, мора да одбаци и нешто што се чини безначајном ситницом, попут шетње по одређеним местима, са одређеном особом... "Све ми је дозвољено, али све не користи" (1. Кор. 6,12).

Из овога следи да остављање света није ништа друго до преиспитивање и очишћење свеукупног свога спољашњег живота, одбацивање свега страсног и његово замењивање чистим, оним што није препрека, већ подстицај за духовни живот, и то на породичном, личном и друштвеном плану; уопште, успостављање норми свог спољашњег понашања у дому и изван њега, службено и приватно. Према захтевима духа новог живота потребно је све подредити одговарајућим правилима, успоставити поредак у дому којим би све било обухваћено, поредак на послу, у познанствима и односима са другим људима (с киме, када и како).

Како то учинити? Нека свако чини како може, али само нека ради на томе, разборито и трезвено, руковођен саветима духовног оца или човека у кога има поверења. Неки то чине одједанпут, и изгледа да је то боље, док је другима потребно више времена. Најважније је од првог тренутка свим срцем омрзнути све што је од света, све греховно, и постати стран свету, не желети га и не наслађивати се њиме. "Не љубите света ни оно што је у свету". Након тог унутарњег остављања света видљиво удаљавање од њега може да наступи и нагло, и лагано. Човек духом слаб неће бити у стању да подвесе дуготрајно одвајање од света неће издржати, ослабиће се и пасти. Такви су нарочито људи обузети плотским страстима које задобијају снагу друге природе. Због тога овакви морају да се одједном одвоје од свега и да се удаље од места

где су се ваљали у греховној каљузи. Човек снажна духа и испуњен ревношћу издржаће и дуготрајније одбацивање света. Па ипак, и једноме и другоме је апсолутно неопходно да од првог тренутка обраћења одлучно прекину сваки додир са греховним светом и са свим што је од света, док се не васпоставе облици новог живота. Исто тако се тек пресађено дрво ограђује од ветра, пошто га он, макар био и слабији, може оборити, јер дрво још није пустило корен.

Помисао да је могућно живети као Хришћанин и држати се овога света и његових норми испразна је и преласна. Ко живи овако, научиће се само фарисејству и претварању, што значи да ће бити хришћанин само у својој уобразиљи, а не и на делу. У почетку ће такав једном руком рушити оно што је другом саградио, односно оно што је стекао удаљивши се од света изнова ће проћердати чим му се опет приближи; а одатле до умишљености није далеко. Оно што се изгубило из срца може још увек да се задржава у памћењу и уобразиљи. Сећајући се и замишљајући какав је био раније, човек може да мисли да је и на делу остао такав, док је, међутим, све одавно ишчилело и оставило само траг у сећању. Такав ће мислити да поседује оно чега заправо нема. Ево му суда: "А од онога који нема, и што има узеће се од њега" (Мт. 25, 29). Од умишљености до фарисејства само је један корак. А дубоко укоренењено фарисејство је ваистину ужасно стање.

Па ипак, човек се плаши: како оставити свет? Али то се може чинити страшним само споља, док је изнутра удаљавање од света заправо ступање у рај. Споља се одмах наилази на злобу околине, тугу, губитке, али шта мари. Наоружај се трпљењем. Шта ти је драже: свет или душа, време или вечност? Остави нешто мало и незнатно, да би се удостојио задобити нешто огромно и неизмерно. Деси се, уосталом, да снажан притисак свет врши само у почетку, да би затим он сплашњавао све више више, док човек који се удаљио од света не буде остављен на миру, јер је у свету ретко коме истински коме стало до некога: нек:о време људи желе да разговарају са вама, да утичу на вас, да би вас на крају заборавили. Са онима који се удаљавају од света исто је што и са мртвима. Због тога се не треба много плашити непријатељства света, имајући у виду његову таштину и гордост: свет воли само своје, а све остало заборавља. Другим речима, свет је позорница: обузет је само онима који му припадају, само њих подноси, док му до других није стало.

Тако ће - занимањима управљеним ка обликовању душевних снага, притешњавањем плоти у свим њеним удовима и деловима, нарочито у најнепосреднијим органима душе, преиспитивањем и коренимом изменом спољашњег поретка - човек који трага за спасењем окружити своје биће чврстом и сигурном оградом. Укрепивши се у унутрашњости свога бића духовним и душевним занимањима која упражњава у осами, уз притешњавање плоти, кренуће и ка породичним и грађанским делима, ка ономе што проистиче из заједничког живљења - делима чистим и спасоносним, по вољи Божијој, и све ће га то обликовати у духу, или барем спречити његов пад.

Па ипак, још је нешто у стању да привлачи његову пажњу, а то је непрестано гледање и слушање било световних, било обичних ствари, које, делујући на душу, привлаче преко пажње душу себи, напоље, и упропашћују је. Када би се и ове пукотине заградиле, унутарњи мир био би ненарушив. Очигледно,

најблагодонадежније и најодлучније средство којим би се ово дало постићи јесте заграђивање осећања; али није свако способан, нити треба то да чини. Зато су Свети Оци пронашли спасоносно средство које омогућава да се, с једне стране, примају утисци од спољашњих ствари, а с друге, да се дух не одвлачи, већ да се укрепљује. То средство састоји се у придавању свему што видимо и чујемо духовног печата, у утврђивању у помислима на тај духовни печат и смисао, тако да се, приликом гледања неке ствари, само тај печат, а не сама ствар, дотиче свести. Ко тако буде чинио са свим што среће у животу, увек ће се осећати као ученик: и светлост и тама, и човек и животиње, и кућа и њива, и камен и биљке - све ће му до најсеитнијих подробности бити једна велика лекција; требаће само да све то себи ваљано протумачи и да се у томе укрепи. О, колико је ово спасоносно! "Зашто плачеш?" - упитали су ученици свога старца који је видео једну лепу, накинђурену жену. Старац одговори: "Плачем због погинули разумне Божије твари и због тога што се не старам за спасење своје душе онолико колико се она стара о своме телу на сопствену пропаст". Један други старац је, зачувши плач жене на гробу, казао: "Тако Хришћанину вала заплакати због грехова својих".

4) БЛАГОДАТНА СРЕДСТВА ВАСПИТАВАЊА И ЈАЧАЊА ДУХОВНОГ ЖИВЉЕЊА

Такви су подвизи којима се душа, тело и наше спољашње понашање обликују по духу новог живљења, пошто се дух, благодаћу Божијом, оживотвори у нашем обраћењу Богу, долазећи до решености и заветовања на служење Господу и њиховог запечаћења светим Тајнама. Али, као што у самом почетку обраћење Богу није довољно сигурно, уколико не бива запечаћено благодаћу посредством Светих Тајни, тако и касније ревновање бива кратког даха, усрђе слабо, воља клонула, и читаво живљење бесплодно, ако се не обнављамо кроз Божанске Тајне исповести и Светог Причешћа. Хришћанско живљење, посведочено сваким усрђем, представља благодатно живљење; отуда најснажније средство за његово очување, потхрањивање и разгоревање мора да буде привлачење и примање благодати Божије. Као што се наш физички живот одржава захваљујући храни, тако постоји и храна за духовни живот, а то су Свете Тајне.

Храна и средство за узрастање у духовном животу јесте Света Тајна Тела и Крви Господње, коју нам је подарио Сам Христос: "Ја сам Хлеб Живота", казао је Господ. "Тијело Моје истинско је јело, и Крв Моја истинско је пиће". Због тога, "ако ко једе од овога хлеба живјеће вавијек". Духовни живот последица је општења (заједницења) са Господом; без њега и мимо њега нема нам истинског живота. Речи су Господње: "Који једе Моје Тијело и пије Моју Крв у Мени пребива и Ја у њему". "Као што Мене посла живи Отац, и Ја живим ради Оца; и који једе Мене, и он ће живјети ради Мене": другим речима, општење са Господом постиже се причешћивањем Телом и Крвљу Његовом. Истински духовни живот је снажан, делатан и многоплодан. "Без мене не можете чинити ништа", говори Господ. "Ко остаје у Мени и Ја у њему, тај доноси многи плод". "Који једе Мене, он ће живјети ради Мене". Из свега овога следи да "ако

не једете тијела Сина Човечијега и не пијете Крви Његове, немате живота у себи". "Ако ко једе од овога Хљеба живјеће вавијек" (Јн. 6, 35, 53-57; 15, 5).

Свето Причешће је благодатни источник (врело) чувања и јачања нашег духовног живота. Због тога су још од најранијих времена истински ревнитељи благочашћа често причешћивање сматрали за највеће богатство. У Апостолско доба оно се стално практиковало. Хришћани су, наиме, сви заједно пребивали у молитвама и ломљењу хлеба, што значи да су се причешћивали. Свети Василије Велики у Посланици Кесарију пише да је спасоносно *причешћивати се Телом и Крвљу Господњом свакога дана*, а о свом искуству казује: "Причешћујемо се четири пута недељно". Заједничко мишљење свих Светих јесте да *нема спасења без причешћивања, и да нема напретка у духовном животу без честог примања Тела и Крви Господње* (в. словенско Добротољубље, том 2, Св. Калист и Св. Игњатије, глава 92).

Али Господ као Источник живота није само Онај Који оживљује оне који се причешћују, већ и огањ који сажиге недостојне. Ко се достојно причешћује прима живот, док онај ко недостојно приступа светом Причешћу прима смрт. Премда та смрт не наступа на видљив начин, она се невидљиво увек збива у духу и срцу човековом. Ко се недостојно причешћује бива одбачен, као што се бацају преостали угарци из ватре или старо гвожђе. У самом телу или се полаже семе смрти, или се она заиста деси након недостојног причешћивања, као што је био случај у Коринтској цркви, о чему сведочи Свети Апостол Павле. **Због тога причешћивању ваља приступати са страхом и трепетом и са дужном спремом.**

Припремање за свето Причешће састоји се у очишћењу савести од мртвих дела. "Човјек нека испитује себе, и тако од хљеба нека једе и од чаше нека пије", учи Свети Апостол. Испо

вест, са мржњом према греху и заветовањем да ћемо се свим силама удаљавати од њега, чини човеков дух сасудом способним да у себе прими Несместивог Бога, по благодати Његовој. Одлучност и завет јесу она места на којима Господ општи са нама у причешћивању, јер је само то у нама чисто, док је све остало што испуњава наше биће нечистота. Због тога нико не приступа достојно светом Причешћу, већ се само благодарећи Господу, по благодати, можемо сматрати достојнима, зарад исповести са скрушеношћу и заветовањем.

Овим бисмо се могли и задовољити, претпостављајући да, ако се достојно исповедамо, бивамо достојни светог Причешћа. Али и сама исповест представља Свету Тајну која захтева достојну припрему, а уз то, изискује и нарочита наша делања, чувства и расположења, која се не јављају и не испољавају одједном, већ захтевају одређено време и на неки начин искључиво бављење њима. Због тога се припрема за исповест увек вршила по одређеном поретку, са претходним делима и занимањима припремног карактера, која доприносе било бољем познавању греха, било буђењу и испољавању скрушености због њих, било јачању и утврђивању завета. Све то заједно узето назива се припремом (рус. "говение").

Из овога следи да је ради подизања и јачања благодатног живота кроз Свете Тајне неопходно успостављати припрему са свим што она обухвата, исповедати се, и, тако уготовљен, приступати достојном причешћивању Светим Тајнама. Другим

речима, потребно је успостављати, боље рећи, прихватати на себе припрему, будући да је она већ успостављена од Свете Цркве. Црква је управо са тим циљем и установила четири годишња поста, како би се за то време ревнитељи благочашћа припремали, исповедали и причешћивали. Због тога они који теже савршенству треба да ссби иоставе за правило да се четири пута годишње, током свих великих постова, припремају. Ово је предвиђено и у "Православном исповедању". Али тиме се не ограничава усрђе да се припрема чешће, па чак и непрекидно, као што се слабима не намеће као јарам стриктно испуњавање тога прав

ила, већ саобразно њиховим приликама. Међутим, потребно је само једно: учини све што је у твојој моћи да четири пута годишње приступаш припремању за исповест и причешће. За мирјане је четири пута годишње скромна, средња, и, као што је искуство показало, веома спасоносна мера. Онај ко тако чини не издваја се из круга других мирјана, па сс неће ни гордити тиме што их је превазишао. Уосталом, за време Великог (Часног) и Божићног поста могуће је припремати се по два пута - у почетку и на крају поста. Тако ћсмо се припремати шест пута годишње.

Припремање треба разликовати од држања поста, односно од достојног провођења посних периода, сагласно црквеним канонима. Припремање је део иоста, али се од њега разликује већом строгошћу у погледу хране и сна, као и повезаношћу са другим благочастивим занимањима, попут прекидања свих овоземаљских брига и послова, колико је то могуће, читања светих књига, опет како ко може, затим редовног одлажења у храм на прописане службе, и слично. Ово време посвећује се искључиво благочестивим занимањима, која се у потпуности ушеравају ка достојном приношењу покајања и исповедању, да бисмо се потом причестили.

Очигледно је, дакле, да је ирипремање заправо пречишћавање читавог живота, васпостављање његовог хришћанског устројства, његових циљева, поновно достизање општења са Господом, обнављање духа и целокупног нашег бића. Као такво, припремање се може упоредити са прањем задрљаних хаљина, или са купањем после дужег путовања. Хришћанин је стално на путу, па и поред највеће опрезности не може да се сакрије од прашине - од страсних помисли и мрља греховних падова. Ма колико нечистота била мала, рекло би се незнатна, она је попут труна у оку или зрна песка у часовнику: око не види, часовник се зауставља. Због тога је неминовно чистити се с времена на време. Како је мудро ово устројила Црква, и како је спасоносно са смирењем се покоравати овој установи!

Такав је, дакле, значај ирипреме. Она представља средство за потхрањивање, разгоревање и одржавање у нама духов

ног живота, али што је најглавније - она је брижљива смотра нашег живота, наших падова, њихових узрока, и установљивање средстава која ће нам помоћи да их избегавамо. Када се дође у познање грехова, када се они са скрушеношћу и непријатељством према њима изгоне из срца, када се умијемо у исповести и заветовању, наш сасуд је спреман. У светом Причешћу Господ долази и општи са духом онога ко Га достојно прима, а који треба да буде исиуњен осећањем: нисам сам, већ са Тобом.

ПРИБЛИЖАВАЊЕ НЕПРЕКИДНОМ ПРИПРЕМАЊУ

а) У вези са припремањем:

1) *Држати све велике постове*, или време постова проводити у испошћавању, што је више од уздржања, тако да сама плот осети губитак, недостатак, слабост. За припремање се одваја извештан број дана за време поста, када се сви послови остављају по страни, и када се читаво биће усмерава искључиво ка очишћењу савести. За остало време поста обављамо уобичајене послове, сам пост се ограничава (умањује) и друга духовна занимања одређују се према могућностима. Већ само притешњавање плоти, праћено лишавањем свих наслада, онако како приличи времену туговања, растеређује дух и привлачи милост Божију. Како је то снажно средство за одуховљење!

2) *Држање поста средом и петком*. Ово с времена на време снажно подсећа човека на чињеницу да није слободан, већ је у ропству, да носи бремене; то кротки бујицу чулности, дарујући нам трезвеност и бодрост, па се може упоредити са повременим обуздавањем помамног пастува оглавином и војкама.

3) *Одређивање поста и за неке друге дане*, нарочито за понедељак, као што је обичај. Неки се лишавају извесних врста хране и непрестано посте, неки једу сваки други дан, и слично. Постоје различите врсте поста, и све су оне корисне, а препоручују се у складу са снагом и усрђем сваког појединца.

Припремање је једнократно, али његов дух треба довести до непрекидности; ради постизања овога ваља прибегавати различитим занимањима, која доприносе укорењивању непрекидног припремања.

Припремање обухвата три освештавајућа делања - држање поста, исповедање и причешћивање. Зато та три делања треба довести до, колико је то могуће, непрекидности, или што веће учестаности. Ради овога треба:

б) У вези са исповешћу:

1) Сваки грех који оптерећује савест треба што преочистити покајањем, не ишчекујући одређено време за припрему. Добро је не носити га на души ни један дан, а најбоље ни час, јер грех одгони благодат, лишава нас молитвене смелости, доводи до огрубелости и хладноће, и то тим више што се дуже носи. Онајко покајањем избаци грех из себе оросиће се сузама умиљења.

2) Сваки дан, одлазећи на починак, треба да исповедамо Господу грехе своје, да Му откривамо све нечисто у нашим помислима, жељама, чувствима (осећањима), страсним покретима, па и у, рекло би се, ваљаним делима, и то са покајним чувством (осећањем), као нешто што се десило и против наше воље, али што ипак постоји у нама, чинећи нас нечистим и ништавним пред Богом и сопственим чувством (осећањем) чистоте и савршенства. Одлазећи на починак, ваља имати осећај да одлазимо на онај свет; а исповест нас припрема за то. Ваља знати да све што смо током дана стекли у сну постаје наша природа, па је зато неопходно све унапред

преиспитати и оно рђаво одбацити са скрушеношћу, да би се у нама задржало само оно чисто.

3) Свакога трена исповедати Свевидећем Богу сваку помисао, жељу, осећање и сваки порочни, нечисти порив, чим тога постанемо свесни; ово ваља чинити са скрушеношћу духа, молећи за опроштај и за даривање снаге која ће нам помоћи да то касније избегнемо. Тако ћемо се тога трена очистити од нечистоте. Овакво делање веома је спасоносно. Оно се може упоредити са трљањем очију када ветар наноси прашину у лице. То делање захтева најстрожу пажњу срца. Онај ко је сабран у одаји свога срца стално је усрдан и ревностан. Међутим, ако греховне и страсне помисли и жеље не одбацујемо са скрушеношћу и покајањем, на срцу нам остаје рана. А колико је само неприметних рана, огреботина и убоја! Стога није чудно што се због њих дух гаси и човек пада. Када једна помисао сустиже другу, лако се рађа страсна жеља; када жеља сустиже жељу, рађа се сагласност, а затим следи унутарња прељуба и пад. Онај ко се непрестано каје стално очишћује своје биће и поравнава пут пред собом.

4) Треба бити отворен, односно откривати другој особи са којом смо у јединомислију или духовном оцу сваку недоумицу, све што нас смућује или сваку нову спознају, с тим да та особа то процени и изрекне свој суд. На тај начин избегавају се застоји и скретања у духовном животу, стиче се навика самосталног одлучивања, и, следствено томе, чува се време, које се некада троши на испразне маштарије. А најважнија последица тога јесте стална сигурност, непоколебива чврстина убеђења, са којом је у вези и снага воље, као и истрајност у делању.

Свим овим делањима исповест заиста постаје непрекидна. Дух се држи у скрушености, умиљењу, самоунижењу, молитвеном припадању Господу, другим речима, дух живи. А то је најпримереније за очување духа ревности и жара усрђа, те због тога многи читаво своје духовно делање, као и оно што другима препоручују, сажимају у једно: кај се свакога трена и плачи због греха својих.

в) У вези са причешћивањем:

1) Одлазити што је могуће чешће на литургију, и за време њеног вршења стајати у чврстој и светлој вери у жртву Божију која се тада свршава. Тајна Тела и Крви Господње за Хришћане је и храна и жртва. На литургији се не причешћују сви, нити се причешћују увек, али се жртва приноси од свију и за све. Због тога су сви дужни да учествују у Литургији - са вером, са болном скрушеношћу због грехова, са понизним припадањем Господу, Који Себе приноси на жртву као Агнца за живот света. Већ само живо сазерцање ове Тајне снажно оживљава и буди дух. Вера и скрушеност увек доносе очишћење греха, а неретко и скривени Господњи дотицај човековог срца, којим се оно наслађује и оживљава - а то је својеврсно причешћивање у духу.

Дотицај Господњи слађи је од меда и шећера и више крени од свих укрепљујућих духовних средстава. Али ваља имати на уму да је он у потпуности дар Божији, и да од Самог Господа зависи када ће га, коме и како подарити. Хришћанин треба да га прихвата са страхом Божијим и радошћу, веселећи се ако га се удостоји; али не треба се напрезати да до тога дође, не измишљати могућне начине за постизање тога, не испитивати да ли је до тога дошло и да ли је оно што се осећа

заиста дотицај Господњи. Ово препоручујемо да би се избегло преузношење и да би се предупредила преласт.

2) Ако не можеш да будеш у храму, час када се свршава свештена и Божанска жртва немој оставити без уздисаја и обраћања Богу; ако можеш, стани на молитву и учини неколико поклона. Страшне појаве у природи сву твар нагоне на дрхтање: тако бива код грмљавине, земљотреса, силне буре. А у тренутку свршавања Божанствене жртве у храму се дешава нешто најстрашније, најузвишеније и на земљи и на небу, али се то чини невидљиво, духовно, пред лицем Безграничног Тријединог Бога, Светих Ангела и свију чинова Небеске Цркве, пред оком вере свих који се подвизавају и који живе на земљи; то се дешава невидљиво, али због тога не мање реално. Стога онај ко верује у Господа не сме да ове тренутке оставља без пажње. А када их се сећамо, самим тим сећањем разгорева се дух и вазноси ка Богу, чиме се и привлачи благодат.

На описани начин делања која сачињавају припрему за исповест и причешће могу да се приближе непрекидности, те да, заједно са унутарњим делањем, одржавају жар ревности и дух богоискатељства у сталној напетости и снази, а помоћу тога и да све душевно-телесне подвиге претварају у спасоносна средства за узрастање и јачање у духу нашег унутарњег човека.

Овакав је најопштији поредак руководствених правила. Будући да је заснован на самој суштини живота, тај поредак суштaствено је неопходан свакоме ко трага за Господом. На овом месту указали смо само на начела, дух и снагу тих правила: на пример, у односу према телу то је неугађање плоти и свим телесним функцијама; у погледу свакодневног (спољашњег) живота - удаљавање од свега што је прожето духом страсти, спутавање свих душевних снага и пребивање под утицајем благодатних средстава. Ово су суштaствене тачке подвижничке делатности. Што се тиче примене ових начела, она може бити веома различита, у складу са разноврсним стањима појединаца, тако да се никако не може свима прописати једно правило. На пример, ради исцељења ума у њега ваља утиснути Божанске истине, онако како их тумачи Света Црква. То се може учинити читањем, слушањем, кроз духовне разговоре, или се преузети из речи Божије, светоотачког учења, житија Светих и проповеди. Духовни отац дужан је да води рачуна коме је какав начин делања најпримеренији и како може да га испуни. Није толико важно који начин делања коме одговара, важно је делати. Стога, премда је у бити јединствено, подвижништво се пројављује у бескрајно разноврсним спољашњим облицима. Ваља само знати да је духовни отац који гаси дух ревности различитим попуштањима и индугенцијама, или умирује и успокојава охладнеле заправо упропастилац душа и убица; један је само пут, тесан и мукотрпан.

Најпотпуније и најуспешније се све о чему смо говорили испуњава у монаштву. То је начин живота који у најбољем, најчистијем и најсавршенијем виду остварује захтеве подвижништва, и то управо у живљењу по духу. Монаховање је тежак и покајнички начин живота: у њему су увек они који духовно руководе и они духовно руковођени; по својој бити удаљено је од свега спољашњег, подразумева спутаност у погледу телесних потреба, а пружа најшири простор за различита духовна занимања, за читање, богослужење, молитве, послушање; монаховање је нарочито прилагођено делатном искорењивању страсти, како у општем поретку - преко нестицања

(сиромаштвољубља), строгости, неспокојства, тако и у посебном, појединачном поретку под руководством духовног оца. Због тога у пажљивом монаху брзо сазрева унутарње стремљење ка Богу, ради његовог одлучног самопожртвовања и удаљавања од свега, зарад веће могућности пребивања у себи и зарад преизобилног испуњавања духом молитве. Из овог разлога ће пажљив монах брзо узнатредовати до безмолвија, осамљивања ума, те ће се и посветити тиховању - у осамљеном манастиру или затворништву.

ПРАВИЛА БОРБЕ ПРОТИВ СТРАСТИ, ИЛИ НАЧЕЛА САМОПРОТИВЉЕЊА

Држање описаног поретка јесте силно и многомоћно средство за истребљивање страсности, за наше очишћење и исправљење. Пребивајући у том поретку свесно и добровољно, човек уништава страсност, већ самим тим што је оставља на страни, не даје јој хране, и ставља јој јарам правила о којима смо говорили, а којима бивају обухваћене све снаге и целокупна делатност његова. Тако гушене страсти гасе се као свећа поклонљена каквом посудом. Међутим, не можемо се ограничавати само на позитивну делатност. Успостављају се правила као својеврсни мелеми за ослабљене и страсношћу прожете снаге човекове. Силом која је деловала у злу сада ваља деловати у добру. Због тога се не може избећи сусрет са злом у самом отпочињању и рађању делатности, у првим покретима снага. Ако већ нема заједнице између добра и зла, и ако се од нас захтева чисто добро, без и најмање примесе зла, онда у сваком делу морамо одагнати зло, како бисмо отпочели и како бисмо чинили чисто добро. Тако се, дакле, у непрекидној вези са непосредним позитивним делањем наших снага увек налази оно посредно, усмерено на изгоњење зла и страсности која се у њима јавља, другим речима, борба са страстима и похотама. Самоутврђивање у описаним подвизима и њихово усвајање постиже се кроз духовну борбу и ратовање, побеђивањем искушења и саблазни. Има ли кога да је постао постник без борбе са стомакоугађањем, или кога са простом детињом вером, а да није претходно победио својеумље и самопоуздање у познању ствари? А та духовна борба не односи се на појединачне, одвојено узете случајеве, већ се води током читаве позитивне делатности почев од њеног унутарњег исходишта до њеног свршетка у удаљавању од света. Свуда је, дакле, ратовање, тако да је описани поредак, као обновитељ наших снага и нашег јестаства, истовремено и поприште непрестане духовне борбе. Победи оно неприродно у својим снагама, и оне ће се обратити у нешто природно; одгони и одсеци зло од себе, па ћеш видети добро. Подвижништво јесте, заправо, непрестано побеђивање.

Темељ и услов свију унутарњих победа јесте прва победа над самим собом - сламање сопствене воље и предавање себе Богу, уз одлучно одбацивање свега греховног. Тако се рађа мржња, непријатељство и презир према страсности, што је духовна сила за борбу, која сама замењује читаву војску. Где ње нема, тамо је и без борбе победа већ у рукама непријатеља; насупротив томе, где је она, тамо је и победа, која често бива извојевана и без борбе. Из овога се види да је унутрашњост нашег бића не само исходишна тачка позитивне делатности, него и борбе, само са друге стране. Прелазећи на страну добра и заволевши га, наша свест и воља са мржњом

наносе пораз сваком злу и страствености, и то баш оној која им је својствена. Управо у томе састоји се промена, прелом. Због тога је снага која се бори са страстима такође ум или дух у коме су свест и слободна воља, дух који се одржава и јача благодаћу. Као што смо већ видели, исцељујућа сила преко њега доспева до наших снага кроз подвиге. Преко њега такође разрушитељна сила (Божија) доспева до страсти у борби.

И обрнуто: појавивши се, страсти циљају право на ум или дух, односно на покорвање свести и слободне воље. Свест и слободна воља налазе се у најсветијем делу нашег бића, камо непријатељ преко страсти одапиње своје стреле из душевног и телесног, као из заседе. И док су свест и слободна воља целосни, док стоје на страни добра, победа је наша, без обзира на жестину напада.

Овим никако не тврдимо да смо у стању да победу извојемо сами, већ само показујемо иолазиште. Тачка ослонца за борбу је наш обновљени дух, док је победна и разрушитељна сила за страсти, благодат Божија. Она у нама једно гради, а друго разара, али опет преко духа, односно преко свести и воље. Онај ко је у духовној борби са вапајем се предаје Богу, жалећи се на непријатеље и мрзећи их, а Бог их прогони и наноси им пораз у њему и кроз њега. "Не бојте се", говори Господ, "ја сам побиједио свијет" (Јн. 16, 33). "Све могу у Христу Који ми даје моћ", исповеда Свети Апостол Павле (Филипљ. 4, 13), исто онако као што без Господа не можемо ништа чинити. Ко жели да извојује победу сам, својим снагама, несумњиво ће пасти или у ону страст са којом се бори, или у неку узредну. Предавши се Богу, међутим, подвижник задобија победу, рекло би се, ни из чега. Овим, опет, не одбацујемо наше супротстављање страстима, већ само желимо да покажемо да успех, односно победа, ма колико то супротстављање било снажно, не може припадати нама, већ је увек од Бога. Због тога се на све могуће начине супротстављај и бори, али не заборављај да сву печал своју предајеш Богу Живоме, Који говори: "Са тобом са^м у све дане; не бој се".

Како подвижник, знајући ово, треба да дела, односно који су начини погодни за покорвање страсти? Да бисмо на то питање одговорили, ваља размотрити и указати на све непријатеље нашега спасења, на то у којим се видовима они јављају и делају, а из тога ће се сам по себи показати и начин борбе са њима. Успех у борби у великој мери зависи од тога колико успешно сагледавамо њене размере и законитости.

Узрастање у добру не протиче мирно, јер су у нама још живе страсти, и оне се снажно поткрепљују овим видљивим, сујетним светом и мрачним силама које њиме господаре. Ово су покретачи свега онога што у нама устаје против добра.

До обраћења Богу човек је сав страстан. Након тога дух, испунивши се ревношћу, постаје чист, али душа и тело остају страсни. Када отпочне њихово очишћење и исцељење, душа и тело се противе и устају против духа који их прогони, борећи се за своје одржање. Ове "побуне" највише се испољавају преко телесних и душевних снага и у стању су да нанесу пораз духу, у оној мери у којој њиме те силе овладају. Али има и побуда које су непосредно уперене против духа. То су стреле које непријатељ одапиње из заседе телесног и душевног на сужња који је побегао од њиховог тиранства. Из тог разлога, премда поседујемо исцељени или целосни део нашег бића, побуне греха и страсти испољавају се и осећају у читавом бићу.

1) У телу: њихово полазишно начело јесте угађање, односно спокојство плоти, са чиме је у непосредној вези разгоревање телесног живота и чулна наслада. А где тога

има, тамо су и блудна похота, стомакоугађање, сластољубље, лењост, размаженост, лутање чувстава (осећања), брбљивост, немир, слободно понашање у свему, смејање, празнословље, сањивост, поспаност у погледу, жудња за пријатним и разнородна дела управљена на похотно угађање плоти.

2) У души: а) у уму - својеумље, уздање само у свој ум, противречење, побуна против Божије Премудрости, сумња, уображеност и гордост, љубопитљивост, лутање ума, немир помисли; б) у вољи - самовоља, непокорност, властољубље, суровост, жеља за моћи, самопоуздање, грамзивост, незахвалност, тежња за поседовањем, лихварство и подмитљивост; в) у срцу страсти које нарушавају спокојство и мир срца, као и различите пријатности и непријатности: гнев, завист, мржња, злоба, осветољубивост, осуђивање, омаловажавање других, славољубље, таштина, гордост, туга, чемер, скрби, униције, радости, весеља, страхови, надања, очекивања.

Покретач свих ових душевних и телесних страсти јесте самољубље или егоизам, који се, премда у почетку могу бити побеђени или одбачени, често изнова јављају, и, заогрнувши се неком страшћу, ступају у борбу са духом. Тај остатак егоизма са читавом војском страсти сачињава плотског човека који се сада распада, и управо је то "закон гријеха који је у удима" (Римљ. 7, 23), о чему говори Апостол, а због чега се увек јавља нешто супротно од онога чему тежи дух. Свети Оци су, у настојању да не буде ослабљена пажња духовног борца-подвижника, све страсти покушали да сведу на њихове покретаче, како би подвижник лакше видео против чега треба да се бори. Са овим циљем око основног покретача, егоизма, Свети Оци смештају три следећа сластољубље, жељу за поседовањем и гордост, а затим још пет који воде порекло од њих. Ограничивши се на то, Свети Оци су описали њихово деловање и указали на начин борбе са њима. Ко сластољубље одгони самоизнуравањем, желзу за поседовањем сиромаштвољубљем, гордост - смирењем, победио је егоизам, јер је њега лакше искорењивати у његовом породу, него уништити њега самог.

Све се то дешава у души и телу. Али и дух који је оживео, или, боље рећи, који оживљава, није безбедан од убоја и рана, који су утолико опаснији, уколико имамо у виду да се тичу основног покретача живота и да су неретко неприметни због своје истанчаности и дубине.

И овде, као и у души и телу, целокупном унутарњем духовном животу супротстављен је низ покрета и стања који га одгоне и на њега бацају сенку. Тако се често уместо сабраности и пребивања у себи јавља излазак из себе, искорачивање у осећања; уместо пажње, бодрости и трезвења као трију чинова пребивања у себи јавља се лутање ума, унутарња смутња, таштина, ослабљеност, жеља за лагодношћу, самоонравдавање, слободно понашање, дрскост, поробљеност, пристрашће и повређеност срца, а уместо познања духовног мира - заборављање на Бога, на смрт, суд и све духовно.

Пошто је у духу најважнија свест, која се темелл! на пребивању у себи, када она клоне, целокупна активност се смањује. Због тога се уместо страха Божијег и осећаја зависности од Њега јавља одсуство сваког страха, уместо изабирања духовног и привољевања њему - равнодушност, уместо удаљавања од свега самоуљубљивање (зашто силити самог себе!), уместо покајничких чувстава - неосетљивост и

окамењеност срца, уместо вере у Господа - самооправдавање, уместо ревности - хладноћа, млитавост, отупелост, и уместо преданости Богу - самопоуздање.

Само једно од ових чувстава способно је да, пошто нападне нашу свест или слободну вољу, потпуно загради или затрпа извор нашег духовног живота и да нас доведе у велику опасност. У таквој прилици туђа помоћ крајње је неопходна. Искушавајућих побуда понекад човек није свестан, пошто оне улазе у ред најтананијих помисли. Душевне и телесне страсти су очигледније и грубље, премда и међу њима има оних префињенијих, као што су телесно спокојство, својеумље, противречење. Те страсти су на речима видљиве, али у делима су често скривене.

Такво је мноштво греховних бура које су сваког трена у стању да угуше наш нови живот. Човек ходи по тлу свога бића као по живом песку, тако да сваког трена може да пропадне. Корачај са опрезом, да не зашнеш за камен ногом својом.

Пребивајући у човековом бићу под јармом нових правила и новог поретка, уз живо делање духа, све ове рђаве побуде не би биле тако опасне, да није помоћи њихових родитеља - света и злих духова.

Свет је оваплоћење страсти; то су уобичајене страсти, својствене лицима, обичајима, делима. Долазећи у додир са светом на било који начин, човек не може да у себи не повреди неку рану, односно страст, што проистиче из сличности и блискости његовог настројења са светом. Зато свако ко живи у свету тежи страстима посредством страсти које њега самог испуњавају, поводећи се за разноврсним подстицајима и саблазнима.

Постоје извесне побуде које припадају самом свету, а не човеку. Такве су: преластни изглед света, његова тобожња успешност у свему, поражавајућа снага и моћ, што рађа осећај остављености и напуштености појединца у мноштву, а ту су и сваковрсне препреке, заједљивост, подруљивост, презир, непажња, мучење разним безаконим делима. Следе разни притисци, прогони, злоба, различита лишавања и недаће.

Демони, који су извор сваког зла, и који у војскама посвуда окружују људе, уче нас свакојаким гресима, делујући преко плоти, нарочито преко чувстава и преко оног елемента у коме се налази душа и у коме су и сами демони. Због тога се свака страст и свака греховна бура с правом везују за демоне као њихове узрочнике. Али постоји нешто у греховном кругу на шта само демони могу да наведу човека, нешто за шта наше јестаство, и поред све искварености, није способно: ту спадају хулне помисли сумње, неверовања, необичне одвратности, помрачивања, различитих прелести - и уопште страсна и гордошћу покретана искушења - неукротива блудна страст, упорна мржња која не престаје до смрти, и слично. Поред ових невидљивих демонских нападаја, постоје и они видљиви, које можемо опазити плотским путем: то су различита привиђења која могу да се оснаже чак до господарења нашим телом. Да бисмо могли да распознамо сва демонска лукавства корисно је прочитати житија Св. Нифонта, Спиридона и других Светих.

То је, дакле, све оно што устаје на новог човека споља и изнутра. Пажљивији подвижници тврде да не прође ни трен без нападаја ма које од ових страсних побуда, што је свакако неизбежно, јер видели смо како је унутарњи човек, који ревнује за добро, окружен са свих страна непријатељским војскама, погружен у сили вражијој

као у мору. Уосталом, за успех у духовној борби, поред сагледавања мноштва наших непријатеља, неопходно је знати и у каквом облику се дешавају њихови нападаји.

Покушајмо сада да замислимо камо је управљена пажња човекова након обраћења: унутра, према другом свету, где пребива и дела другачији, унутарњи човек. Њему су духовни предмети у помислима и духовна дела у намерама; он је, дакле, далеко од оног страсног и греховног. Када се затим изгради у правилима поредак повољан за развој добра, видећемо да је човек сав у светлости, у области духовној и светој. Оно греховно и страсно одстрањено је из пажње и пребива под јармом правила; некада, ретко, деси се да то "искочи", да би се затим поново удаљило, обузимајући или не обузимајући његову пажњу. Греховно и страсно тиме се само показује унутарњем оку, подсећа на себе, и то само са једном намером - да се њиме позабавимо, да о њему размишљамо. Због тога је главни начин пројављивања греховног и страсног у нама заправо помисао. Када непријатељ нашега спасења успе да нашу мисао закупи рђавом помишљу, он је већ на добитку, а неретко може и да отпразнује победу, будући да за помишљу брзо може да уследи и одговарајућа жеља, а за жељом и решеност да се поступи на одређени начин, а то је већ грех и пад. На основу описаног Свети Оци који су се бавили пажљивим самопосматрањем уочавају следеће облике и степене страсних побуна и нашег предавања њима: подстрек мисли, помисао, наслађивање, жеља, страст, тежња (нагон), решеност, и најзад дело. У погледу свог јављања ти облици се понекад развијају постепено, један за другим, а некада се сваки од њих јавља засебно, као да је изван поретка; то не важи једино за решеност, која никада не представља непосредни чин, већ којој увек претходе размишљање и слободни избор: док решеност није постигнута, човек је још целомудрен и савест му је чиста. Зато се сви чиновници који претходе решености означавају једном речју - просто: помисао, или, са атрибутима, обична, страсна, похотна итд. помисао. Наиме, помисао се у нама јавља или као обична помисао, односно представа греховног предмета, или као похота - жеља, или као страст, односно нагон, тежња. Све те помисли искушавају ум или дух, наводећи их на страсно и греховно; али то још увек није зло, и није грех све док се ум не сагласи са њима, све док он ступа у борбу са тим помислима сваки пут када се појаве, до њиховог изгоњења. Борба се води од појаве помисли, похоте, страсти, нагона, све до њиховог ишчезавања и нестанка чак и најмањег њиховог трага; ка том циљу управљена су сва правила духовне борбе. Додуше, свет делује извана, исто као и сатана; али њихова искушавајућа дејства долазе до наше свести управо у неком од побројаних облика, јер је читава њихова брига и целокупно њихово настојање усмерена на то да се поколеба наше унутарње стање и да се приволимо на њихове подстреке. На то су управљена сва њихова лукавства, тако да у том погледу за наш живот и нашу делатност није битно на који начин они делују на нас, чему прибегавају, већ шта желе да у нама изазову. На пример, у сваковрсним прогонима које човек трпи, циљ непријатеља није само страдање, већ помисао роптања на Бога, очајања или напуштања врлине. Због тога се као правило у духовној борби може одлучно поставити следеће: без обзира на то на који начин се подстиче оно греховно у нама и шта му је извор, сву своју снагу и сву пажњу обраћај управо на грех, са њим се ухвати у коштац и бори се до краја. Овај закон је од изузетне важности: он одржава човека у пребивању у унутрашњости свога бића, дакле, одржава га у снази и на извешан начин

у сигурности. Због тога су код Светих Отаца сва правила управљена на помисли, страсти, жеље, и примењују се саобразно њиховим својствима. О узроцима њиховим Свети Оци или не говоре, или им не придају нарочит значај и посматрају их без њиховог међусобног разграничавања. Наиме, и свет, и демони, и похоте могу да изазову, и на делу и изазивају, једну исту страст, али због различитих узрочника та страст не поприма различит карактер. Према томе, сва пажња подвижника ваља да буде усмерена на унутрашњост његовог бића - на помисли, жеље, страсти, нагоне, али највише на помисли, јер срце и воља немају такву покретљивост као мисао, а осим тога, страсти и жеље ретко се појављују саме по себи, већ се углавном рађају из помисли. Из овога проистиче правило: одсеци помисао, и одагнаћеш сваку страст.

После свега о чему смо говорили лако је предочити опште обресе духовне борбе. Овакав оглед дали смо у **Писмима о хришћанском животу** у сасвим довољном обиму, па ћемо овде само преузети неке делове.

Међу правилима духовне борбе која представљају ратничко умеће сваког Хришћанина једна су намењена спречавању напада, друга што лакшем и успешнијем привођењу борбе крају, трећа учвршћавању плодова победе или што скоријем уништавању последица пораза; следствено томе, правила духовне борбе природно се деле на три групе:

- а) правила којих се ваља придржавати пре борбе,
- б) за време саме борбе и
- в) после ње.

Пре борбе Христов војник треба да поступа тако да својим делањем или спречи нападе, или пружи себи могућност да их примећује већ у самом почетку, или да чак припреми терен за победу. Из тог разлога он је дре свега дужан да сузи област греховних подстицаја, да их сведе на једно место, јер ће му на тај начин бити лакше да примети свако смућење, али и да јасније сагледа у ком правцу треба да усмери своје снаге.

1) Спољашње контуре области греха у општим цртама изгледају овако: пошто се устали у срцу као центру живота, грех продире у душу и тело кроз све њихове функције, затим доспева у све човекове спољашње односе, да би најзад свој покров ставио на све што човека окружује. Сада, пак, и ако је удаљен из дубине срца, грех још увек обитава у његовом окружењу, још увек се потхрањује оним што му је раније представљало храну: разне особе, ствари, прилике лако могу да изазову исте мисли и осећања која је човек за њих везивао и раније, док је служио греху. Благоразумни војник дужан је да сада дрекине тај спољашњи д.оток хране непријатељу, те му ради тога ваља:

а) престројити целокупно своје спољашње понашање, свему од чега се оно састоји придати нови облик, нове мотиве, ново време и слично - све по духу новог живота;

б) своје време распоредити тако да ни један час не остане без одређеног занимања. Време слободно од неопходних пословане треба да буде испуњено било

чим, већ упражњавањима која доприносе умртвљавању греха и крепљењу духа. Колико су у том погледу корисни извесни телесни подвизи, супротни наклоностима које у себи приметимо, може да свако испита на себи;

в) свезати своја чула, нарочито очи, слух и језик, којима се на најлакши начин грех спроводи из срца према споља и извана у срце;

г) дати духовни печат свему са чиме се по неопходности срећемо - стварима, лицима, околностима, испунити место свог сталног пребивања стварима које снажно делују на душу, тако да, живећи у спољном свету, човек пребива у својеврсном Божанском училишту. Уопште, све што нас окружује треба устројити тако да то, с једне стране, не изискује нашу нарочиту пажњу и данас лишава сваке бриге везане за себе, а с друге, да нам пружа сигурност од неочекиваних нападаја греха и да крели нови живот по духу који се у нама рађа. При таквом поретку ствари грех ће бити потпуно опкољен извана, те неће више моћи да добија храну и појачање.

2) Ако сада са унутарње стране човек све своје напоре усмери на то да очува себе онаквим какав јесте, онако како је изашао из прве победе, ако, другим речима, он стално буде разгоревао у себи она чувства и расположења која су се у њему тада јавила, грех ће тиме бити опкољен и изнутра, те ће тако остати занавек без ослонца и чврстине. Грех који је на овај начин лишен хране и ослонца, ако и не буде уништен одмах, мораће макар да све више и више слаби, све до крајње изнемоглости. После тога борба са грехом биће, очигледно, сведена на најмању меру, па ће се она у целости усмерити на борбу са помислима, које ће нарочито настојати да поруше новоуспостављени поредак, а реће са страстима и наклоностима, у погледу којих преостаје само да се будно чувамо. Војник Христов треба да има уза се стално два будна стражара - трезвљење и благоразумност. Први стражар гледа унутра, а други напоље; први пази на побуде које излазе из самог срца, док други пресреће побуде које треба да се у срцу појаве под спољашњим утицајем. Закон за првога је овакав: пошто сећањем на Божије присуство из душе буде изгоњена свака помисао, стани крај двери срца и будно пази на све што у срце улази и из њега излази, и нарочито немој допуштати осећањима и жељама да те предухитре, јер одатле исходи свако зло. Закон за другога гласи: најпре сваки дан седи и унапред размотри све могуће сусрете и околности, као и сва могућна чувства и побуде, које се могу јавити тим поводом, и превентивно у себи сагради сигуран бедем, како се не би смутио и како не би пао у случају неочекиваног напада. А да би се успешније деловало приликом самог напада, корисно је да се унапред у мислима представи борба коју смо намерни водити, да се у мислима постављамо у овакве или онакве околности, са овим или оним осећањима и жељама, те да у мислима изналазимо различите начине на које ћемо се задржати у дужним границама, да посматрамо шта нам је било од нарочите помоћи у овом или оном случају. Овакво превентивно упражњавање обликује борбени дух, учи нас да без страха идемо у сусрет непријатељу и да га без великог труда побеђујемо, служећи се поступцима које смо усвојили на основу искуства. Осим тога, пре него што уђемо у битку, дужни смо да унапред спознамо када ваља деловати офанзивно, када дефанзивно, а када одбрамбено. Прибегавање одређеним начинима борбе зависи, с једне стране, од ступња нашег духовног узрастања, па је стога у почетку најбоље повлачити се, односно скривати се под покровом Господњим, не пружајући властити

отпор. Касније, када искуствено упознамо непријатеља и проучимо његову стратегију, моћи ћемо да га одбацујемо, не губећи време; али не треба намерно пружати слободу страстима, нити се постављати у такве околности у којима ће страсти деловати са свом силином, како бисмо имали повода за борбу и победу. Постоје нарочити страсни пориви који се могу побеђивати искључиво на један од побројаних начина. Помисли се неизоставно морају прогонити, али то се не може увек учинити са наклоностима и страстима, нарочито телесним. И у првом и у другом случају битка се може изгубити само због незнања.

Најзад, никада не смемо полазити у бој без победне мисли, идеје водиље, својеврсног победоносног стега. Као што је раније та победна мисао одлучила исход борбе између добра и зла у корист првог, тако нас и сада, за време борбе са сваким појединачним греховним поривом душе, она лако чини победницима. Већ самом појавом те мисли треба да се разбеже све војске вражије, све порочне помисли и жеље. Она има ту моћ да одушевљава и вазноси човека, и зато је ваља што чешће доводити до свести и осећањима, утврдити занавек на мисленој тврђави то светило које одгони таму. Ништа није у стању да јаче разгорева ревност за искорењавање греха од те мисли. А ту ревност упоредићемо са брзим потоком живе воде, који свагда жубори а никада се не замути, и на коме се ни не примете кругови од бачених каменова искушења.

Са таквом предострожношћу и правилима крени, војниче Христов, у бој, надајући се победи. Али и током саме борбе мораћеш да делујеш по одређеним правилима, како твоја одбрана не би личила на хаотичне нападаје непријатеља. Често је већ сам поредак деловања, без других особитих напора, у стању да подвижника овенча успехом. Пошто приметиш да се приближава непријатељ - буђење помисли, страсти или наклоности, најпре без оклевања мораш да спознаш да су ти то непријатељи. Велика је, и свима својствена грешка сматрати све што се у нама јавља својим власништвом за које се ваља борити као за себе. Све што је греховно није од нас самих, и зато то морамо увек одвајати од свога бића, јер ћемо у противном издати сами себе. Свако ко жели да се бори са собом мора да у себи раздвоји своје биће и непријатеља који се у њему крије. Пошто тако одвојиш од себе самог извештан порочан порив, и пошто појмиш да ти је он непријатељ, ту своју спознају пренеси и осећањима, тако да се и у срцу пробуди мржња према њему. То је најспасоносније средство за одгоњење греха. Свака греховна побуда одржава се у души захваљујући извесном осећају пријатности и насладе; из тог разлога, када се појави мржња према греху, он, будући лишен сваког ослонца, ишчезава сам по себи. Али то није увек лако и није увек могуће постићи: лако је гневом поразити помисли, теже је то учинити са жељама, а још теже са страстима, јер су страсти и саме пориви срца. Када то не помаже, и када непријатељ не одступа, односно не жели да се преда без борбе, твоје је да мужевно, али без преузношења и самопоуздања (уздања у себе самог) кренеш у бој. Страх доводи душу у стање смућености, у сувишну покретљивост и ослабљеност, те она, неутврђена у себи самој, лако може да падне. Уздање у себе и преузношење и сами представљају непријатеље са којима се треба борити: ко је допустио да се они јаве, већ је пао и при томе је припремио терен за нове падове, јер ова расположења човека доводе у стање неактивности и несмотрености. Када борба отпочне, пре свега брани срце: не допуштај поривима страсти да доспеју до чувства,

сачекуј их крај самог улаза у душу и труди се да их ту поразиш. А да би у овоме успео, похитај да у души васпоставиш убеђења супротна од оних на којима се заснива смуђујућа помисао. Таква противубеђења у мисленој борби представљају не само штит, него и стреле: она бране твоје срце, а непријатеља погађају право у његово срце. Од овог момента борба ће се састојати у томе да ће се грех стално ограђивати мислима и представама као одбрамбеним бедемима, док ће подвижник, са своје стране, те бедеме рушити супротним мислима и представама. Трајање борбе зависиће од бројних околности, које се не могу прецизно одредити. Само се не сме допуштати слабост, нити се ма и најмање, чак и у мислима, приклањати непријатељу, и победа ће несумњиво бити наша, јер греховни порив, као што смо учили у претходном излагању, нема чврстог ослоња у нашем бићу, те стога, природно, мора брзо да престане. Ако и након оваквог, брижљиво припремљеног, одбрамбеног дејства непријатељ још увек пребива у души попут привиђења, не желећи да уступи место, то је очигледан знак да има подршку од некакве спољашње силе; због тога се и ти мораш обратити за спољашњу, земаљску или небеску помоћ, што значи да ти ваља отворити душу пред својим духовним оцем и у усрдној молитви призивати Господа, све Свете, и особито Ангела покровитеља твоје душе и тела. Преданост Богу никада не остаје постиђена. Ваља приметити још и чињеницу да борба са помислима, борба са страстима и борба са жељама нису истоветне, као и да се једна помисао разликује од друге, као што се, уосталом, разликује једна жеља од друге и једна страст од друге. Ради овога ваља прибегавати различитим поступцима, а они се унапред одређују или на основу размишљања, или према подвижничком искуству и поукама. Али не треба увек пружати отпор: понекад већ сам презир изгони непријатеља, док отпор само раздражује и умножава непријатеље. Непријатељ се мора гонити све док ни трага од њега не остане; у противном случају ће чак и једноставна помисао која се задржала у срцу, попут злог семена, доносити свој род тиме што ће неприметно душу приклањати себи. За време саме борбе није потребно предузимати мере које ће спречити да се она понови или настави у будућности. Правила која се овако унапред предвиде увек су исувише строга, те их је неопходно касније изменити; овакво искуство стога није поуздано, штетно је за духовну борбу и саблажњујуће за војника Христовог.

Најзад, битка је окончана. Благодарим Господу за избављење од пораза, али немој се предавати прекомерној радости што си спасен, не допуштај себи да се опустиш, да ти ревност ослаби: непријатељ се често претвара, прави се да је побеђен, да би те, чим се предаш осећају сигурности, изненадним нападом лако поразио. Зато не увлачи мач у корице и не заборављај превентивна правила. Буди увек бодар и будан војник. После битке седни да на миру прорачунаш вредност плена; размотри читав ток борбе - њен почетак, наставак, поводе који су до ње довели, чиниоце који су је подгревали, као и оне који су довели до њеног краја. То ће бити својеврстан данак узет од побеђених, који ће изузетно олакшати будућу борбу са њима; тако се, уосталом, стиче духовна мудрост и подвижничко искуство. Никоме немој говорити о својој победи: то ће непријатеља разгневити, а тебе лишити снаге. Сујета, која се у том случају не може избећи, широм ће отворити капије тврђаве твоје душе, тако да ћеш после победе над једним непријатељем морати да се бориш са хордама нових. Ако, пак, претрпиш пораз, буди скрушен, али се не удаљуј од Бога и не инати се, већ хитај

да смекшаш своје срце и да у њему изазовеш покајање. Немогуће је не падати, али је могућно и нужно устајати после пада. Онај ко журно трчи, спотакне ли се, журно и устаје и хита далзе према циљу; тако и ти чини. Господ наш налик је на мајку која води чедо своје за руку и не напушта га, без обзира што се оно често спотиче и пада. Уместо пасивног унија оснажи се на нове подвиге, пошто из свога садашњег пада извучеш поуку о смирењу и опрезности, како се не би запутио онамо где је клизаво и где је пад неизбежан. Ако се грех не изглади искреним покајањем, он ће те, оснаживши се у теби, неминовно повући доле, на дно мора греха. Грех ће овладати тобом, тако да ћеш опет морати да отпочнеш ратовање од прве борбе; али само Бог зна да ли ће ти то бити могуће. Можда ћеш, када се сада предаш греху, прећи линију са које је могуће обратити се Богу; можда касније нећеш наћи ни једну истину способну да те рани у срце; чак ти можда ни благодат неће бити подарена. У том случају већ ћеш овде бити уврштен међу оне који су осуђени на вечите муке.

У вези са правилима духовне борбе ваља приметити да су сва она у суштини примена свеоружја хришћанског на посебне случајеве, те да се из тог разлога не могу у целини описати. Вођење унутарње борбе уму је недоступно и скривено; поводи за њу изузетно су разноврсни, а и они који војују веома се разликују међу собом: оно што је једноме саблазан, другоме ништа не значи, и оно што једнога погађа, другога оставља равнодушним. Због тога је потпуно немогуће установити правило духовне борбе које би свакога задовољавало. Најбоље ће правила духовне борбе сваки подвижник одредити за себе. Искуство свему учи, само ако имамо ревносну жељу да побеђујемо саме себе. Први подвижници нису стицали знање из књига, па ипак представљају узор врлих победилаца. Осим тога, на правила се не треба одвећ ослањати, јер су она само оквирног карактера. Суштина духовне борбе спознаје се само из искуства, када је подвижник започне на делу. Његови руководитељи у борби треба да буду само властита благоразумност и преданост Богу. Унутарњи ток хришћанског живљења код сваког појединца упоредићемо са древним подземним лавиринтима, скривеним и изукрштаним. Улазећи у њих, човек добија неколико најопштијих савета: на овом месту уради то и то, на другом нешто друго, овде ћеш уочити такав и такав знак, тамо ћеш запазити нешто друго, да би затим био остављен сам у мраку, понекад само са слабашним фењером. Од присуства духа, благоразумности, опреза и од невидљивог духовног руководства зависиће како ће човек из тог лавиринта изаћи. Слично је и са унутарњим хришћанским животом. Ту свако корача сам, макар претходно добио низ правила. Подвижнику су свагдашњи, благонадежни и неизоставни духовни руководитељи у борби са самим собом само срдачна чувства (осећања) која је у себи изградио и, нарочито, благодат Божија; ни на шта друго он не може рачунати.

Овако изгледа ток духовне борбе са сваком страшћу, жељом и помишљу. Пошто су страсти, жеље и помисли у бити истоветне, нема потребе да појединачно разматрамо борбу са сваком од њих. Овде ћемо дати само неколико напомена.

1) Постоје танане и најтананије, али и грубе и најгрубље помисли. Ове потоње свако је у стању да и сам запази, док су прве неприметне за време док пребивају у срцу, него се разоткривају тек касније, из наших дела, при чему су видљивије другима него нама самима. Ето разлога да се не поуздамо у своје спокојство, доброту и

чистоту, већ да их непрестано подвргавамо сумњи, да пажљиво мотримо на сва своја дела и уочавамо које их помисли прате, да бисмо на основу тога судили шта је првобитно било у нама. Најбоље је имати другу особу којој ћемо се поверавати; око човека који нас добро познаје лако ће уочити шта се крије у нама, макар ми тога не били свесни. Када је реч о најтананијим помислима, оне не морају бити само духовне, него могу да извиру и из тела и душе. Њихова карактеристична одлика јесте неприметност, дубока скривеност, тако да човек мисли да поступа чисто, без икаквих примеса страсти, док је у бити они пак подстакнут страстима. Узрок томе је још увек неутврђена чистота срца, или, боље рећи, чињеница да још нисмо одвојили оно што је својствено нашој природи од онога што јој је наметнуто. Када се то, пак, учини, ове танане и најтананије помисли поимаћемо као грубе и најгрубље, јер ће нам искуство изоштрити пажњу, а срдачна чувства (осећања) навићи ће се да разликују добро од зла.

2) Постоје помисли, жеље и страсти које нас силовито нападају на махове, изазивајући краткотрајно смућење, али и оне сталне, које трају данима, месецима и годинама. Ове прве су лакше, али ни према њима се не сме односити са презиром, него их треба пажљиво посматрати и уочавати којим се редом јављају. Непријатељ се држи правила да не отпочне напад изненада од страсти, него од помисли, и да ту помисао често понавља. Помисао коју са мржњом одгонимо први пут може се други или трећи пут снисходљиво прихватити; затим се рађа жеља и страст, а одатле је само један корак до њеног прихватања и спровођења у дело. Дуготрајне помисли тешке су и убиствене; управо се те помисли обично називају искушавајућим помислима. У вези са њима ваља знати да оне нису од наше природе, премда су јој сродне, већ су увек од непријатеља. Господ их допушта са особитом намером, ради нашег очишћења, да би искушао и утврдио нашу верност, веру, постојаност и наше умеће да у себи изградимо унутарњег човека. Зато смо дужни да их благодушно подносимо, па макар оне сувише озлеђивале наше ново, благодаћу испуњено срце, као што бива са хулом, очајањем, неверовањем. Најважније је ни у једном трену не пристајати на такве помисли, не држати их за своје и чувати срце слободним од њих, одвајајући их од свога бића и од своје слободне воље мислено и са вером.

3) Помисли са којима нам се ваља борити нису увек рђаве; неретко су наизглед и добре, а често су неутралне. На рђаве се односи једно правило - одагнати их истог трена, док о другима ваља расуђивати и испитивати их. Овде спада и од свих хваљено умеће разликовања помисли, односно одлучивања које ћемо одбацити, а које прихватити. За ово не можемо дати неко одређено правило: нека свако учи на свом властитом искуству, јер људи нису исти, и нешто што је добро за другога не мора бити примерено и нама. Најбоље је поступати овако: када прихватиш одређени поредак, држи се њега, а све што се јавља као ново, ма колико се чинило благовидним (наизглед добрим), одагнај од себе. Ако нека помисао не предочава ништа рђаво ни по себи, нити по својим последицама, опет је боље не сагласити се одмах са њом, већ извесно време трпети, али не бити брзоплет. Неки су и по пет година чекали, испитујући помисао. Основни је закон не веруј своје разуму и срцу, и сваку помисао поверавај своје духовнику. Кршење овог правила увек је представљало и данас представља узрок великих падова и прелашћивања.

4) Рђава помисао искушава, док благовидна (наизглед добра) прелашћује. Онога ко се заноси рђавим помислима сматрамо за палог, говоримо да је сагрешио, док је човек под влашћу благовидних помисли прелашћен. А да ли је могуће представити све прелести са њиховим одликама и својствима? Њихово основно својство је да човек са сигурношћу и убеђењем држи себе за другачијег него што заправо јесте, рецимо, сматра се призваним да уразумљује друге, способним за необично живљење, и слично. Њихов извор јесте једна фина, танана мисао: ја нешто значим, ја сам неко и нешто, и то не макар ко. Ништаван човек замишља да је неко и нешто. Ту скривену гордост користи непријатељ његовог спасења и хвата га у замку. Поред тога, и свака танана рђава помисао коју не примећујемо држи нас у прелести, када мислимо да смо вођени добрим и благочастивим помислима. Због тога можемо да тврдимо да ни минут не живимо без прелести; живот нам протиче у илузијама, оне нас поробљавају час у једном, час у другом облику. Разлог томе је чињеница да се зло још увек крије у нашем бићу, да није из њега испарило, док је добро на површини: пред очима нам је стога нешто попут магле од испарења.

5) Што се тиче сваке помисли понаособ, препоручљиво је да се унапред сакупљају подаци о њима, да се има представа о њиховој природи, пореклу, последицама и начинима на које се одгоне. То је својеврсно складиште оружја, веома корисно за случај борбе: када помисао не успемо да изгонимо мржњом, када она почне да доноси свој плод, саблажњујући нас и уверавајући нас у своју исправност, потребно је супротстављати јој се нечим што је побија; а да бисмо то могли да учинимо, морамо да имамо "складиште" таквих средстава. Зато су Свети Оци одабрали осам најважнијих страсти и описали их, предочивши образац којим се може користити сваки подвижник. А тих осам страсти нису једини објекти духовне борбе, већ само најглавнији. Стога код других налазимо описе других страсти и правила која се на њих односе. Најбогатија таква збирка јесте дело Светог Јована Лествичника.

6) Постоје телесне, душевне и духовне помисли. Свакоме је очигледно да се све побројане врсте помисли могу јављати и истовремено, и у свако доба; али, природно, најпре се откривају телесне, а затим оне душевне и духовне. Овој законитости ваља саображавати и духовну борбу, и у складу са тим мењати своје позиције. Поменутоу чињеницу ваља имати на уму ради тога да се, рецимо, онај ко је победио тело не би предао небризи и немарности због осећаја сигурности, јер може да буде побеђен преко душевних помисли, као што онај ко је задобио смирење у души може да претрпи пораз у духу. Једном речју, духовна борба траје до последњег даха, премда у њој има затишја, па и оних дуготрајнијих.

7) Авва Доротеј казује: "Постоје људи вођени страстима, људи који се са њима боре и људи који их побеђују". Први греше, други отпочињу подвиг самоочишћења, док су трећи близу бестрашћа. Што одлучније неко устане против страсти, не предајући им се ни у помислима, а камоли у жељама и насладама, или, уколико се то деси, чупа их из срца из корена, доспевајући устање испуњености супротним (чувствима) осећањима, то ће пре постићи чистоту. Што је ко мекши и снисходљивији према себи, то ће борба дуже трајати, водиће се неуједначено и са прекидима. Карактер борбе ће, тако, зависити од жаљења самог себе, од

неразграничавања свога бића и страсти: жалећи себе, човек уљуљукује непријатеља и сам војује против себе.

8) Последица духовне борбе јесте чистота ума од помисли, срца од страсти и воље од склоности. Када се достигне та чистота, човек доспева у стање бестрашћа. Унутрашњост његовог бића тада постаје попут чистог зрцала на чијој се површини огледају духовни предмети.

9) Мислена борба са помислима, похотама и страстима, и поред све неопходности, неизбежности и победоносне снаге, не треба да буде једино средство за очишћење наше нечистоте, које би замењивало и због кога би могла бити одбачена сва остала средства. Напоре, и у непрекидној вези са њом мора се водити и делатна борба са страстима, односно њихово искорењавање, потискивање и побеђивање путем њима супротних дела. Узрок овоме је чињеница да је страсност прожимала наше снаге управо стога што је наше делање било страсно. Свако страсно дело остављало је у нама честицу страсности, и укупност таквих дела довела је до тога да наше снаге упију страст, као што сунђер упија воду, или одело ружне мирисе. Обрнуто, ради искорењивања страсности ваља прибегавати делима супротним од оних првих, како би на тај начин свако дело које предузмемо, остављајући трага у нама, изгонило одговарајућу честицу страсности, и како би мноштво таквих дела која се чине често и без прекида уништило читаву страст. Ако се употребљава правилно, ово средство је тако снажно да они који му прибегавају већ после неколико таквих покушаја почињу да осећају слабљење страсти, лакоћу и слободу и некакву светлост у души. Мислена борба изгони страст из свести, али она и даље, премда скривена, остаје жива и делатна. Међутим, делатна борба, односно чињење дела супротних страстима, удара змију право у главу. Па ипак, из овога не следи закључак да се приликом делања може прекидати мислена борба. Она неизоставно мора да прати делање, у противном ће оно остати без плода, и чак ће погодовати распаљивању страсности, уместо да доведе до њеног слабљења, јер приликом делатног супротстављања једној страсти може да нас узнемири нека друга: рецимо, да се приликом пошћења јави сујета. Ако се та чињеница остави без пажње, и поред свих напора, неће бити никаквог плода од нашег делања. Мислена борба вођена заједно са делатном, наносећи пораз страсти и извана и изнутра, доводи до победе исто онако као што бива поражен непријатељ када га окружимо и на њега јуришамо и спреда и отпозади.

10) Приликом делатног самоисправљања мора се поштовати извешан ред и поредак, успостављен тако да води рачуна о својствима страсности уопште, о сопственом карактеру и о чињењу добра, о коме смо говорили у оквиру разматрања позитивне делатности. У првом случају мора се циљати на најглавније страсти - тежњу ка задовољствима, страст за поседовањем и високоумље, па се стога ваља упражњавати у самоизнуравању и строгости према себи, у раздавању имовине и презиру према стварима, потчињавању и покоравању вољи других људи, односно необраћању пажње на себе (о овоме в. код Св. Варсануфија). Код Светих који су се подухватили делатног самоочишћења увек се уочавају оваква дела у првом плану. У другом плану налазила су се дела усмерена против њихове главне страсти. Наиме, та главна страст уочава се приликом обраћења, при познању своје греховности и при

покајању. Заветујући се да више нећемо робовати греху, на уму понајвише имамо ту своју основну страст. Зато и касније та страст мора да представља најнепосреднији објекат супротстављања греху који у нама живи. Она наткриљује све страсти, држи их око себе и представља за све њих тачку ослоња. Друге страсти није ни могућно открити другачије до након слабљења и превазилажења те основне страсти, и оне се искорењавају заједно са њом. Против те страсти потребно је наоружати се свим силама од првог момента, утолико пре што се према њој у нама јавља велика мржња, која нам даје снагу супротстављања. Покоравану осталих страсти не можемо приступити пре него што покоримо ту најглавнију страст. Поредак делатне духовне борбе јасан је сам по себи. Наиме, најпре долазе дела усмерена против преовладавајуће страсти, затим против осталих живих и делатних страсти, да бисмо, победивши и једне и друге, приступили уништавању остатака непријатељских војски, како по свом нахођењу, тако још више према унутарњем указивању. Делујемо увек против оне страсти која у датом моменту оживи и испоји се. Такве страсти су мете нашег борбеног дејства, а оно се мора спроводити према одређеном реду и закону. Поред тога што се морамо придржавати већ описаног поретка, у самом нашем противдејству морамо се држати равномерности и уједначености, тако да не буде наглих прелаза са једнога на друго, као да смо расејани. У том случају неће бити истинског плода - посејаћемо само гордост. Што одлучније и снажније делујемо, ближи смо крају борбе и спокоју. У делању које предузимамо ваља трпети до краја, све док не сазри плод, јер коначно дело краси. Ваља будно пазити на све на шта подвижнику указује искуство. Дакле, делатна борба изгледа, како нам се чини, овако: непосредно након обраћења приступа се делатној борби са страстима; из ње или са њом рађа се и унутарња борба; затим се оне узајамно снаже и тако обе напредују: јача ли унутарња, јачаће и спољашња борба, и обрнуто; најзад, када се и једна и друга довољно оснаже, човеку долазе помисли о подвизима и делима усмереним на одлучно искорењавање страсти, њихово сасецање у корену. Велике подвиге и дела не треба ни на себе преузимати, ни другима саветовати. Ваља делати полаганом, постепено узрастајући и крепећи се, како би нам наша духовна упражњавања била по мери и снази. У противном ће наше делање бити налик на нову закрпу на старој хаљини. Жудња за подвигом треба да се појави изнутра, као што болеснику унутарњи глас и интуиција указује на најбоље лековито средство.

11) Мислена и делатна борба са страстима снажна је и сама по себи; али она се одвија несравњено брже и плодносније уколико је поверимо нечијем духовном руководству. Сам нећеш увек приметити непријатеља у мисленој борби, нећеш увек имати довољно умећа да му се супротстављаш и да чуваш у себи ревност и одлучну готовост на борбу, и што је најважније, нећеш имати одређени план, унапред састављени нацрт према коме ћеш водити борбу. Потпуно је немогуће да човек сам састави за себе такав план. Неопходно је да неко други са стране сагледа и нашу садашњост, и нашу будућност. Зато се поверавање духовнику сматра најбољим и најодлучнијим средством за самоисправљање. Духовник ће у односу према нама и у нама примењивати исто ово средство - делатно-мислену борбу, али ће то чинити по свом нахођењу, свом плану, увиђајући циљ, путеве и странпутице те борбе. Сходно томе, ако жудиш и чезнеш за очишћењем, испроси у Господа и стекни руководиоца - духовног оца, па, нашавши га, њему повери све што знаш о себи и све што у себи

видиш. Затим му предај читаво своје биће, и споља и изнутра; предај му га као необрађени материјал, да би он од њега градио дом Господњи новог човека. Пошто овако поступиш, одбаци свако старање за себе и безбрижно се склони под очеву руку. Нека те води онамо и онако како жели, нека те приморава да чиниш оно што он хоће, где хоће и када хоће. Наше је да му подаримо беспоговорно послушање, откривање своје савести без размишљања, са вером, добром вољом и без прећуткивања, односно исповедање својих помисли, жеља, страсти, дела, речи - свега онога што чинимо и што се са нама збива. На тај начин пружићемо духовном оцу могућност да сагледа где се налазимо, у каквом стању је наше унутарње настројење, и тако му дати повод да нас саветује и да нам одређује послушања (књига Св. Варсануфија у целости је посвећена овоме). Откривање помисли и покоравање духовном оцу потпуно искорењавају страсти и побеђују демоне. Сваки пут када разоткријемо своје помисли, а затим извршимо оно што нам се тим поводом препоручи, чинимо нешто налик на чишћење ране и стављање новог облога са мелемом. То је лек који брзо делује. Онај ко се отвори пред духовником избацује из себе сву нечистоту, да би кроз послушање примио оно што је чисто - лековиту храну, окрепљујући сок, као кад неко после повраћања прими укусну храну. А што је најважније, на овај начин сасеца се сам корен страсти, а то је егоизам, љубав према своме ја. Онај ко се бори без духовног руководства ипак је сам, тако да, делујући против егоизма, на изванредан начин га истовремено и потхрањује. Уз духовника наше ја потпуно се губи пред његовом вољом још од првог момента, а тиме све страсти губе свој ослонац, тако да се пројављују и делују без реда, хаотично; па и тада се благодарећи отварању пред духовником све њихове замке избегавају и остају без плода. Једном речју, ово је многомоћни начин одупирања страстима, њиховог искорењавања и узлажења у чистоту. О томе сведочи искуство Светих - а таквих је примера неизбројиво мноштво. Овде би ваљало приметити још и чињеницу да, што пре, одмах по обраћењу, нађемо и изаберемо духовника, то боље. Тада је ревност жива и спремна на све, тако да је мудар руководитељ много шта у стању да са њом учини, нарочито док се још не изгради самовоља, а са њом и инађење, неповерење, противречење, склоност ка противљењу духовнику. Онај ко од тога болује, пошто изабере духовног оца, мора да најпре буде исцељен, да би био примљен као добри и послушни син, способан да прима поуке. Велика је невоља када душа навикне да све чини по свом нахођењу и хтењу.

12) Најзад, коначно пречишћење свег нашег бића, његово чишћење као у огњу, извршиће Сам Господ. А то ће се дешавати споља - невољама, а изнутра - сузама. Не може се рећи да се невоље јављају тек на крају, да их раније човек не доживљава. Не, све то отпочиње одмах, још од самог почетка, и прати нас у виду најразличитијих непријатности и скрушености срца; што човек више духовно узраста, то ће се ово јаче испољавати. Али раније је Господ допуштао сузе и невоље повремено, дарујући нам на наше добро уобичајени ток спољашњих дела и унутарњег живота. Међутим, што смо ближе крају, Господ ће их намерно изазивати, дариваће нам сузе, наводити на нас неволбе, или све заједно, или једну за другом, и то час једно, час друго, или једноме једно, а другоме друго. Неволбе су огањ, а сузе вода. То је, дакле, крштавање водом и огњем. Свети Исак Сирин ово представља као узлажење на крст, односно као коначно разапињање спољашњег човека. Тај тренутак највећег искушења, по његовим

речима, налик је на онај који је доживео Аврам док је приносио сина на жртву: у уму је тама, у срцу тескоба и патња, одгоре очекујемо гнев Божији, одоле - да нас прогута ад; човек види како пропада, како виси над амбисом. Из тог стања једни излазе као победници, други падају и изнова полазе да се успињу на ту високу гору. Они који прођу ову степеницу, као узнети на небо, више не земни, већ небесни, бивају подигнути Божанским Духом и ношени Њиме попут точкава у виђењу Пророка Језекиља. У њима Сам Господ делује, а њихово стање људској је мисли недоступно. Оно се спознаје само из искуства, и због тога они који су га се удостојили о њему не говоре, јер то не користи, а може се десити и да не буде без штете.

Тако бива на крају. До тога времена, заједно са другим начинима и средствима очишћења, морају се осећати непрестане невоље и непријатности, које Бог шаље човеку, и имати дух скрушености, који Он дарује, као најснажнија средства очишћења. По својој снази ово је равно духовном руководитељу, тако да га, у случају недостатка, може и заменити, што се заиста и дешава код људи испуњених вером и смирењем. Наиме, у таквом случају Сам Господ представља духовног руководитеља, а Он је, без сумње, премудрији од ма ког човека. Свети Исак Сирин подробно описује поступност са којом Господ све више и више наводи на човека очишћујуће скорби и разгорева у њему дух скрушености. Од нас се захтева само вера у Његов благи Промисао и спремно, радосно, благодарно прихватање свега што нам Он шаље. Недостатак ових чувстава (осећања) одузима очишћујућу снагу невољама, спречавајући да она продре до срца и најдубљих делова нашег бића. Ово се тиче односа према невољама. У погледу скрушености потребно је стећи пажљиво познање својих греха, свог растројства, путем самопосматрања и сагледавања онога што пребива у нама, а затим и често исповедање, са искреним кајањем и тугом. Без спољашњих невоља човек се тешко може изборити против гордости и високог мишљења о себи, као што је тешко без суза скрушености изабавити се од унутарњег егоизма и фарисејског самооправдавања. (Свети Исак Сирин током читавог свог излагања хвали спољашње невоље, сузе и скрушеност.) Онога ко није искусио невоље Апостол упоређује са незаконитим дететом. Пошто оне нису у нашој власти, него у руци Божијој, бојећи се да их иштемо у Господа због неповерења у своје снаге и сумње да ли ћемо бити у стању да их поднесемо, никако не смемо да останемо немарни барем према постизању скрушености срца. Ово је већим делом у нашим рукама, и нема никакве препреке да се за то молимо. Из тог разлога, на све могуће начине, свим силама се труди да се што чешће скрушаваш пред Богом у покајању, падајући пред Њим на колена и молећи се да будеш помилован. Видећи толики твој труд, Господ ће ти подарити непрестану скрушеност и, ако ти је то на потребу, преизобилне сузе, којима ће се лице твоје душе најзад потпуно омити и очистити. Миран и спокојан живот не треба да у нама изазове самопоуздање и хвалисавост, него бојазан да нас Господ није оставио као непотребног слугу, па према томе, и снажно ревновање за постизање скрушености срца, која је увек благопријатна жртва пред Богом. Могло би се чак поручити: ако немаш спољашњих невоља, гаји у себи унутарњу тугу, јер те на ово призива Бог. И обрнуто: ономе ко трпи спољашње невоље Сам Господ шаље утеху - тренутке радосног усхићења у којима се неминовно невоље заборављају, ране залечују, а туга нестаје. Суза при томе може и да буде, и да не буде: најважније је туговати пред Богом због своје нечистоте.

Ово су, дакле, начини на које се у нама искорењују страсти - било нашим властитим мислено-делатним трудовима, било захваљујући нашим духовним руководитељима, било благодарећи Самом Господу. Већ смо говорили да без унутарње мислене борбе ни спољашња борба не може да буде успешна; то исто може се казати и за борбу под духовним руководством, као и за богопромисаоно очишћење. Према томе, унутарња борба мора бити непрекидна и постојана. Она сама није тако снажна, али када ње нема, сва друга средства остају бесплодна и некорисна. И делатници, и страдалници, и печалници, и послушници пропадали су и пропадају због недостатка унутарње борбе, односно чувања свога ума. Ако се сада сетимо и онога што смо раније говорили о унутарњем позитивном делању, а то је да је у њему циљ и снага спољашњег позитивног делања, откриће нам се у свој снази својој значај унутарњег делања, те ће свакоме бити јасно да оно представља полазиште, основу и циљ читавог подвижништва. Свеукупно наше делање можемо сажето изразити у следећој формули: сабравши се у унутрашњост свога бића, оживи у себи духовну свест и готовост за борбу, и у том настројењу обављај одређено ти спољашње делање под руководством духовног оца, или препуштајући се Промислу Божијем; али при томе са будном и напрегнутом пажњом уочавај и прати све што се у теби јавља. Чим се роди страсни порив, одгони га и наноси му ударце и мисленим, и делатним путем, не заборављајући да у себи разгореваш дух скрушености и туговања због својих греха.

На ово ваља да буде управљена целокупна подвижничкова пажња, како, подвизавајући се, он не би расипао своје снаге, и како би бедра помисли његових вазда била опасана. Живљење са таквим унутарњим пребивањем и чувањем ума представља трезвено живљење, а наука о овоме јесте наука трезвења. Сада је јасно због чега су сви подвижници највећом подвижничком врлином сматрали трезвење, и онога ко је нема држали за бесплодног. Зато оно заслужује да буде посебно истакнуто. О трезвењу смо већ говорили, али то је био тек почетак. До сада смо га разматрали са циљем да покажемо да се самопротивљењу и самопринуђавању мора приступати једино изнутра, или, боље рећи, да се тако може живети само ако се утврдимо у себи. А сада ћемо ову тачку одабрати за усхођење нагоре, јер је тамо циљ, а све остало је тек средство. Другим речима, потребно је приказати суштинску тежњу духа подвижничковог према Богу, услове за што скорије приближавање Богу и стање онога ко се Господу приближио, или, боље рећи, онога ко је за то способан, јер је и само приближавање дар Божији.

ПОЧЕЦИ УЗЛАЖЕЊА КА ЖИВОМ БОГОЗАЈЕДНИЧЕЊУ

Утврдивши се унутра, обраћени сву силу ревности своје усмерава на дела самоисправљања од нечистота и страсти, на ослобађање сопствених снага и њихово укреељивање на богоугодно делање. Овај унутарњи рад обузима сву његову пажњу, узима му све напоре и свеколико време. По мери свога учења томе делању и, уједно, довођења у поредак и организовања свога душевног састава, човек природно све више улази у себе, сабира се у својој унутарњости и полаже почетак неизлазном пребивању у себи. То је циљ почетног подвизавања - ступање у себе.

У исто време, чим човек почне да се утврђује у себи, мало помало открива се пред њим главни циљ за којим ваља ићи и који пре као да је остајао од њега скривен иза мноштва дела. Но, и само по себи је природно по мери свога удаљавања од области греха да до изражаја долази главно стремљење и тежња нашега духа, ради ширења чијега се круга и предузима сав тај рад. Тај циљ и то стремљење јесте - тежња ка Богу као врховном Добру. Ова тежња, пак, могућа је под условом да човек осети сладост живљења у Богу или да "окуси како је добар Бог", и зато се не јавља одједном.

У почетку човека притиска страх: он служи као слуга, из дужности, по обавези коју је појмио у тренутку пробуђења. Потом страх гасне и, не ишчезавајући, уступа место сладости због служења Богу, чувству (осећању) пријатности због њега. Ова појава представља прву пројаву оживљавања душе за Бога, угледање свога светлог циља. Када се јави та тежња, она већ сама од себе почиње да нараста у истом оном поретку у коме се и родила. Ипак, не треба само чекати њу, а сам остати недејствен, не човек сам мора да делује на изванредан начин, да би, садејствујући, потпомогао што брже очитовање ове тежње. Уз то се у претходно описаном поретку одређује претежно унутарње (душевно) позитивно деловање, но и дела савршавана, уколико се буду савршила. без излажења из унутарњости, кадра су да помогну ову тежњу, да је повећају и оснаже, уз очекивање свега од Бога и окретањем свега у славу Божију.

То треба да буде дух целокупног указаног делања, иначе ће оно остати без плода, а - што је особито важно - човек неће моћи да изнесе своје бреме без те унутарње снаге, која се у њега улива. Тако претходни подвизи могу да развију тежњу према Богу, али их ка томе треба усмеравати унутарњим настројењем, које треба одржавати пролазећи кроз њих.

УЗЛАЖЕЊЕ КА БОГУ

Узлажење ума ка Богу или тежња ка Њему остварује се у мери појачавања унутарњег делања. Оно у њему исклијава као семе и сазрева на њему као у плодној земљи. Чувајући зато то унутарње, да би брже побудио тежњу ка Богу, потребно је притом:

1) *Умом се навићи на хођење пред Богом.* Нека човек настоји непрестано да гледа Бога, као да му је са десне стране, и нека узлази до чувства да и њега гледа Бог. Навикавање на то представља - врата ка Богу, отворење Неба уму човековом.

2) *Све чинити у славу Божију* и ни у чему, било споља било унутра у себи, не имати у виду ништа осим те Славе: Она треба да буде мера подухвата наших и да ставља на њих свој печат.

3) *Све делати након познања воље Божије*, ходити према тој вољи и у свему Јој се повиновати и свецело Јој се душом покоравати (Леств. Сл 27. гл. 66). Деловање сходно вољи Божијој обухвата све што бива од човека а покорност њој све што бива са човеком. Што год да делаш, узнастој да увидиш да Бог хоће од тебе то дело. Што год да те сретне на путу твоме, прими као из руке Божије - и лице (особу), и ствар, и догађај, и радост и тугу - све прими са радошћу, свему се добровољно покори, са миром, са задовољством, без обзира на противљење.

Кроз та духовна делања ум ће све више прогледавати ка Богу и утврђиваће се у богозрењу - навићи ће се да пребива у зрењу (сагледању) Бога са Његовим бескрајним савршенствима. То зрење даје се већином током молитвеног стајања. Оно је почетак узлажења ка живом богозаједничењу.

Једновремено са богозревњем збива се и усавршава поклоњење Богу Духом, у страхопоштовању, при чему дух у болном вапијању Богу пада пред Њим у самопоништености (самоунижењу), као твар, ипак, не са болним чувством (осећањем) да је згађен и одбачен, но са свешћу да га Бог прима, милује и обдарује милоштама духовним. Након тога јављају се незадрживо повлачење у своју унутарњост и усхићивање ка Богу.

Стремљење ка Богу је - циљ. Но, оно постоји спочетка само у намери, само нешто жељено. Потребно је учинити га стварном, живом, природно тежњом, слатком, драговољном, незадрживом. Само таква тежња показује да смо у своме чину, да нас Бог прима, да идемо ка Њему. Када се гвожђе устреми ка магнету, то значи да га се дотакла магнетна сила. И у духовном погледу тако ствари стоје: тада се само и види да нас се Бог дотиче, када је то стремљење - живо, када се дух, пролазећи поред света, устремљује к Богу у усхићењу. Спочетка тога нема - ревнујући човек сав је окренут према себи, премда то бива ради Бога, али то погледање на Бога је само мислено. Господ човеку још не даје да га "окуси". Јер је овај за то неспособан, будући нечист. Човек Богу служи такорећи без окушања. Потом, по мери очишћења и исправљења срца, почиње да осећа сладост у богоугодном живљењу и да са љубављу и вољом ходи у њему и оно постаје амбијент који човеку доноси наслађење. Душа почиње да се отрже од свега, бежећи као од студени, извија се ка Богу који је загрева Својом Топлином. Постављају се почеци ове тежње у духу који ревнује Божанственом благодаћу, благодарјећи њеним низласцима (силасцима) и њеном руководству она сазрева у указаном поретку, којим се храни чак без знања самога човека који дела. Знаци тога рођења драговољно, тихо унутарње пребивање пред Богом без напетости, праћено чувством (осећањем) побожног трепета, страха, радости, итд.

Раније се дух сам сабијао у себе, а сада се тамо сам задржава и стоји, не излазећи напоље. За њега је радост да тамо пребива сам са Богом далеко од других, или не обраћајући пажњу ни на шта спољно. Он у себи обреће (налази) Царство Божије које је мир и радост у Духу Светоме. Такво погружавање унутар себе или погружавање у Бога назива се умним тиховањем (безмолвијем) или уздизањем ка Богу. Оно је брзопролазно, али га треба учинити сталним, зато што је у томе циљ. Бог је у нама, када је дух наш у Богу истински. Јер то је општење (заједничење) не мислено, него - живо, безгласно, од свега другога отуђено погружавање у Бога. Као што зрак сунчев собом повлачи капљицу росе, тако и Господ подиже дух који га се дотиче. "Узе ме дух", каже Пророк. Многи Светитељи стално су бивали у том уздизању ка Богу, док друге дух обузима привремено али често. Тако се и зачиње и сазрева и усавршава таква тежња или "узлажење" к Богу, божанственом благодаћу, код онога ко Бога тражи искрено, добросавесно и усрдно.

Суштински услов за то јесте очишћење срца за примање Бога који нас привлачи "чист срцем Бога ће узрети". Зато сви досад указани подвизи, бављења и дела представљају неопходну и неизбежну припрему за то. Само све то треба пролазити

на потребан начин и управо са умереношћу на то. Овде је главно чување срца. Чувавшиште ревнујућег духа је унутра. Услов делотворности подвига, бављења и дела јесу да долазе изнутра, успеси борења су искључиво изнутарњи. Најбољи начин и пут да се та тежња ка Богу човеку створи јесте унутарњи. Следствено томе, унутарње делање је средишње исходиште духовног, уистину хришћанског живота. Зато се код светих Отаца оно и поставља као јединствени пут ка савршенству. "Будите трезвени и будни, бдите и молитите се", каже Господ. Трезвење или чување срца је главни подвиг. Код светих Отаца све је на то и управљено, све је у срцу, јер што је у њему, то је и на делу.

Одсудни корак, пак, ка узлажењу ка Богу, само предворје богозаједницења јесте потпуно предавање себе Богу, после кога већ Он делује, а не човек. У чему је свеколика сила или шта ми тражимо? Тражимо богозаједницењс, заједницу са Богом, тј. да се Бог усели у нас и почне да ходи (живи) у нама, да се такорећи обуче у наш дух и управља његовим разумом, вољом и чувством (осећањем), да и хтење и делање у нама буде Његово дело, да Он твори "све у свему", а да ми постанемо такорећи оруђа Његова или од Њега за деловање оспособљени и у помислима, хтењима и чувствима (осећањима), и у речима, и у делима. То тражи Господ, Владика Свети, јер Он једини све у тварима кроз твари твори. То и треба да тражи дух, који је појмио себе.

Услов овог богоусељења у нас и зацарења Бога у нама или примања Божијег садејства јесте одречење од своје слободе. Слободна твар делује сама од себе, по својој савести и опредељењу. Али то не треба да буде тако у Царству Божијем, јер онај ко делује не треба да буде сам него у свему треба да дејствује Сам Бог. А тога неће бити, док слобода стоји сама - јер она тиме одриче и одбацује силу Божију. То упорство против Силе Божије прекратиће се тек када падне пред њим наша слобода и самоиницијативна и самовољна делатност, када у човеку буде изговорена одсудна молба: Господе, твори у мени оно што хоћеш, а ја сам слеп и слаб!..."

Управо у овом моменту улази Сила Божија у дух човеков и почиње Своје сведејство. Дакле, услов за уселење Бога у нас јесте наша одлучна преданост Њему.

Предавање себе Богу најунутарњији је и најекривенији акт нашега духа. Магновен је као и све, али се не постиже магновено но сазрева постепено, дуго или краће време, сходно умењу и благоразумности Хришћанина-подвижника. Његов почетак полаже се у првом обраћењу, јер тада онај ко се каје, заветујући се, неизоставно говори: "Избегаваћу зло и творити добро, само ме Ти, Господе, не остави Својом благодатном помоћи!". С тим расположењем он и ступа на поприште подвижништва и ревносно се бори на њему, у ишчекивању примања Божије помоћи. Али, види се да овде претходи његово ревновање, док Божије дејство последује, тј. иде за њим. То је неопходно и по настројењу онога ко почиње и по науму Божијем. Онај ко почиње да ревнује хоће да се потруди ради Господа, да Му послужи и - труди се. Тако се у њему развија радосно уздање и такорећи смелост да гледа у Бога. Али, очито је да на томе не треба остати. Неопходно је да човек следи подстицај Божији, сузбијајући самовољу своје ревности. Следствено, човек не треба да остаје при првобитном своме настројењу, но, не слабећи у тој истој ревности, потребно је потчињавати се Богу. Ставити се под Његово тајанствено упливисање (деловање), учити се да следујемо Његовим саветима и подстицајима. На то је потајно циљао и

Господ, када је рекао апостоу Петру: "Када си млад био, опасивао си се сам, а када остариш, други ће те опасивати како и нећеш!". У почетку човек сам ревнује, а после говори: Господе, Ти Сам, путевима којима Ти знаш, устрој моје спасење! Ићи ћу као оковани за Тобом куда наредиш!". То је одлучни чин нашег предавања Богу. Први пупољци подвижног делања тако су милолики и красни, а колико су то тек плодови!? Зато, они могу човека да привезу за себе занавек. Али, тога се треба чувати, зато што би то било исто што и обрађивати упорно јалову земљу - много песка и камења, а живота нема. Треба се постарати да се, отишавши даље, пређе у богопреданост саму. Истина, она на неки начин може сама да узроста у продужетку првог делања, али ипак треба пратити то растење и потпомагати га или, боље речено, прихватити то што се образује и расте. Управо и тада онај који дејствује јесте Бог. Јер без Њега ми смо - ништа. Али, човек говори: "Ја сам изабрао, ја сам то хтео, ја сам се трудио и Бог је помогао". И хтење и избор и трудови, међутим, јесу добра дела и, следствено, дела Божија. Но, човеку се, пошто се постара и уложи напоре чини да је то његова снага. Зато и прелазак из ревности у богопреданост, који се збива у души, није ништа друго до откривање и јављање нашој свести дејстава Божијих у нама, односно у устрајавању нашега спасења и очишћења. Ревнујући човек се томе учи преко честих неуспеха упркос свим његовим напорима, и преко успеха, великих и неочекиваних, и без особитих напрезања, кроз грешке и падове који су особито поучни, као и преко одступања благодати. Свим тим човек се приводи мисли и вери да је он сам - ништа, а да су Бог и Његова свесилна благодат - све. То је последња тачка припрема у правцу богопреданости. Она се не може другачије достићи него када човек ушћуствује (осети) да је он сам - ништа. Са своје стране, човек може да приложи следеће: разматрање појединих дела и случајева - који су уређени тако да се узре сила Божија у њима; удубљивање са снажном вером у услове нашег оправдања, док се не завапи: "Путевима којима знаш, спаси нас!". Сагледање безбројног мноштва непријатеља, непознатости пута, мрака пред собом, неизбројности недоумица, скривености одлука Божијих. Ове мислене припреме добијају особену снагу од припреме која се врши делима: раздавањем иметка, излагањем себе свеопштем поругању, (у јуродству), затворништвом, пустињаштвом. То су такви животни заокрети, после којих се човек више нема коме обраћати него Богу. Сви такви непосредно се бацају у руке Божије и на Њих бивају узимани. У том погледу од неоцењиве вредности је помоћ руковође, ако он, невидиво за онога ко бива руковођен, поставља овога у околности из којих га може ослободити само невидива помоћ Божија. Древни Оци говорили су да послушницима треба дати венце. Чувство (осећање) сопствене ништавности и богопреданости стварају се, изнад свега, непрестаним и особито необичним, од Бога нам слатим жалостима, крстовима о којима смо горе говорили.

Онај ко је себе Богу предао, односно онај ко је достојан тога дара почиње да прима деловање Божије и да пребива у Богу. Слобода се не уништава, но опстаје, јер самопредавање није коначни, утврђени чин, но чин који се непрестано понавља. Човек пада на колена пред Богом, а Бог га узима и делује у њему, односно његовим снагама. У томе је истински, божанствени живот нашега духа. Ко се баца у руке Божије, прима од Бога и делује оним што прима. То је живо јединство, живот у Богу, утврђивање у Њему свим бићем - мишљу, срцем, вољом. Ово настаје након самопредавања. Али, као што самопреданост нараста постепено и управо као

продужетак првог делања ни то богопримствовање и пребивање у Богу не могу а да се притом такође све више не оплемењују. И тако јесте: они се оплемењују сами. Ипак, потребно је да са наше стране буде нечега што би овоме животу садејствовало или поспешило његово сазревање. Поље богозаједницења, област у којој се оно васпоставља и савршава, јесте умна духовна молитва. Онај ко се моли пребива у Богу и, следствено, сасвим је спреман и оспособљен за то да и Бог почне у њему да пребива.

Али, ова молитва није исто што и обично молитвовање. То је особено делање духовно, не само руковођено, него делање које некако више сазрева без знања, како руковођенога тако и руковође. У њему је, може се рећи, последња граница до које важе правила подвижништва (в. код светог Симеона Новог Богослова). Јер, када почне и утврди се та умна молитва, Бог бива једно са духом нашим. А правила се тичу само њених заметака. Шта, пак, бива са њом по усавршењу, сакривено је и остаје (за нас са стране) невидиво као Мојсеј за облаком.

ЖИВО БОГОЗАЈЕДНИЧЕЊЕ САВРШАВА СЕ У СТАЊУ ТИХОВАЊА, КОЈЕ ПРИВОДИ БЕСТРАШЋУ

Онај код кога су почели да се јављају ове спонтане тежње ка удубљивању у себе и та усхићивања ка Богу и, особито, онај код кога су почели да делују потпуно предавање себе Богу и непрестана молитва, спреман је и способан да ступи у тиховање. Само он и јесте кадар да поднесе овај подвиг и да га плодносно прође. Задржавати таквога човека у општежићу и саживоту са другима немогуће је.

Шта је Арсенија Великога терало од људи? То стремљење унутра, пред Бога. "Волим вас", говорио је он, "али не могу бити заједно са Богом и са људима". "Истински тиховатељ", каже свети Јован Лествичник, "не желећи да се лиши сладости Божије, удаљава се од свих људи, без мржње према њима, и то утолико више уколико се они усрдније с њим зближавају".

Исписујемо за разумевање тиховања (безмолвија) неопходно 27. слово Лествице: "Постоји тиховање спољашње, када неко, оделивши се од свих, живи сам. И постоји тиховање (безмолвије) унутарње, када неко у духу сам са Богом пребива не у грчевитој напетости, но слободно, као што слободно груди дишу и очи гледају. Они су саприпадни, али прво не може постојати без другог. Зато је тиховатељ (безмолвник) управо онај ко се упиње да биће бестелесно, душу своју, држи у границама телесног дома. Нека келија тиховатељева држи у себи тело његово, а тело има у себи кућу свога разума".

На тиховање неће вући жеља онога ко још није окусио сладост Божију, а ту сладост неће окусити онај ко још није победио страсти. Онај ко болује од душевне страсти и одважава се на тиховање сличан је човеку који је скочио са лађе у море и мисли да ће безбедно стићи на обалу на дасци.

Нико од оних који су подложни раздраживости и охолости, лицемерју и злопамћењу, нека се не дрзне да погледа ни на трачак тиховања, да не би сишао са ума.

"Онај ко окуси сладост Божију стреми тиховању, да би се ненасито њиме насићивао, без икаквих сметњи, и непрестано у себи порађа огањ огњем, љубав

љубављу и жељу жељом. Зато је тиховатељ земаљска слика Ангела: на хартији жеље, рукописом ревности ослободио је он молитву своју од лености и немара... Тиховатељ јесте онај ко духонадахнуто ускликује: *"Спремно је срце моје, Боже!"*. Тиховатељ је онај ко говори: "Ја спавам али срце је моје будно".

На тај начин свеколико занимање тиховатељево јесте да пребива са Јединим Господом, са Којим беседи он лицем к лицу, као што љубимци цареви говоре на ухо цару. То делање срца ограђује се и очувава другим - чувањем безметежја (тихости) помисли. Дobar поредак помисли и непоткрадива мисао на Божанствено чини суштину тиховања и још - безбрижје. Седећи на висини, чувај, само ако то знаш, и тада ћеш увидети како и када и откуда тако бројни и какви све лопови хоће да продру и украду грозд виноградни. Када се стражар овај умори, он устаје и моли се, а потом опет седа и прихвата се ранијег посла са новим мужанством.

Они који су узљубили блажено тиховање одају се деловању умних сила и подражавају начину њиховог живота. Хвалећи Творца, Ангели се неће наситити у векове, тако и они узађу на Небо неће да се насите тиховања, певајући Саздатељу.

Али ни молитву безленосну ни чување срца непоткрадивим неће човек заимати, ако се претходно у његовом срцу није утврдило савршено безбрижје. Разумом не може проћи оно прво двоје, ко није приобрео (стекао) последње, као што ни онај ко није научио слова, не може да чита. "Мала длачица замућује вид и мала брига погубна је за тиховање (безмолвије)". Ко жели Богу да принесе чист ум а смућује се бригама, сличан је ономе ко чврсто окује своје ноге и покушава да иде брзо. Зато истинско тиховање (безмолвије) и почиње након предавања себе Богу и дубоке убеђености срца у његову бригу о нама.

Само они који су се здружили са тиховањем (безмолвијем) ради наслађивања љубављу Божијем, ради гашења жеђи ове љубави, будући привлачени њеном сладошћу, јесу прави тиховатељи. Такви, ако пролазе тиховање са разумношћу, окушају и плодове његове који су: ум неусталасаван, мисао очишћена, усхићивање ка Богу, молитва ненасита, стража непоткрадна, сталне сузе и друго.

На тај начин у тиховање човека вуче унутарње стремљење ка сладосном стајању пред Богом. Пут ка њему утире очишћење од страсти свеколиким подвизима, којима у нама ојачава добро и слаби зло. Његово непосредно предворје јесте предавање себе Богу у безбрижју. Његова суштина је ничим непомућено молитвено стајање пред Богом, умом у срцу, од чега се огањ на огањ налаже.

Горење духа од додира Божијег коначно очишћује човека и узводи га у стање бестрашћа. У томе огњу претапа се јестаство наше као метал неочишћени у пећи и промеће се у блиставу чистоту небесну, која га чини станом спремним за Бога.

Тако на путу ка живом богозаједничењу неминовно стоји - тиховање (безмолвије), ако не увек као одређени начин подвижничког живљења, свагда као стање у које се унутра сабрани и удубљени дух, огњем Духа Божијег уводи у серафимску чистоту и пламсање ка Богу и у Богу.

Овај огањ унедрује се у човека у тренутку обраћења и почиње да делује, тек пошто човек, сходно завету, крочи на поље труда. Али, то је почетна топлина, која се час појављује, а час скрива. Она делује као продужетак труда над очистићењем срца. Другачије, човек не може да поднесе те напоре. Али, у то време она не може да

пројави све своје снаге због страсти које још постоји у човеку. Сву своју снагу она пројављује тек онда када страсти замукну. Прва топлина личи на горење дрва сирових и влажних, а она друга на горење истих тих дрва, пошто их ватра исуши и сасвим прожме.

Према другом поређењу, прва топлина налик је на ону која згрева воду, у којој се налази комад још нерастопљеног леда. Топлота је ту, али вода не провире и неће проврети, док се лед не растопи. А када се он растопи, топлина, прожимајући сву количину воде, загреваће је све више и више и од тога ће вода узаврети и прочистити се. Ето, на то је налик друга топлина. Последња два начина деловања ватре одсликавају дејства духовног горења на последњим степенима хришћанског савршенства, који узводе до савршене чистоте и бестрашћа.

Вештаство (материја) страсти, будући изнуривана Божанским Огњем, истребљује се, а у мери у којој се то вештаство искорењује и душа очишћује, губе се и страсти (Леств. сл. 26, 63). Ево значења бестрашћа, по указању Лествице, у слову двадесет и деветом: "Бестрашће је васкрсење душе пре васкрсења тела".

Васкрсењем душе треба називати излажење из греховне остарелости, управо - када на свет изиђе нови човек у коме нема ничега од онога старог, према реченоме: "И даћу вам срце ново и дух нови" (Језек. 36, 26; св. Исаак Сирин стр. 138).

То је пуно и, ипак, свагда узрастајуће савршенство оних, који се усавршише у Господу, тако освећује ум и усхићује га и отима од вештаства, да често из живота у телу иступљењем узноси на Небо у виђењу.

Бестрашће је показао и онај сиријски подвижник, који је кликтао: "Ослаби таласе благодати Своје!" (Свети Јефрем Сирин).

Човек бестрасан према свим предметима, који побуђују и хране страсти, постао је тако неосетљив за њих да они на њега никакво дејство не врше, иако се налазе пред очима његовим. То је отуда што је он сав сједињен са Богом. И када дође у само блудилиште, не само да не осећа покрете страсти него и блудницу приводи к чистом и подвижничком животу (Сл. 26, ст. 5,139). Ко је удостојен да у томе пребива, тај још овде - обложен блатом плоти - бива храмом Живога Бога, Који руководи и поучава у свим речима, делима и помислима, и он, услед унутарњег просветљења, спознаје вољу Божију као да слуша неки глас и, уздигнут изнад сваког људског учења, говори: "Када ћу доћи и јавити се Лицу Божијем, јер не могу више да подносим бол чежње за Њим, но иштем ону бесмртну доброту, коју си ми даровао пре него што сам ниспао у трулежност (тлење)!..". Но, на што много говорити? Бестрасни не живи себи него у њему живи Христос (Галат. 17, 21), као што је речено, подвигом се добрим подвиже, трку сврши и веру (православну) сачува".

*** КРАЈ ***

